

Viața românească

Rivistă a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România

1966

APRILIE

4

Cuprins

8 Mai 1921—1966

VIATA ROMANEASCA : în întâmpinarea roarei sărbători	3
MIHAI BENIUC : Cum să te cînt? ; Te-am cunoscut	5
DEMOSTENE BOTEZ : Oricărui om	7
MARIA BANUȘ : Ceas triumfal	8
ION BANUȚA : Gîndun despre Partid	8
NICOLAE CRIȘAN : Teofil (<i>fragment de roman</i>)	10
AL ANDR'ITOIU : în lumea cântecului	37
M. NEGULESCU : Pămînt natal	38
KISS JENO : La bojdeuca lui Creanga (<i>m. rom. mescu</i>)	39
STEFAN LUCA : Oameni și destine (<i>reportaj</i>)	41
DAMIAN NECULA : Primăvară gălățeană (<i>reportaj</i>)	45
ȘTEFAN-AUGUST DOINAȘ : Laudă la vărsarea fluviului în mare	49
CORNEL BOZBICI : Era miros de iarbă crudă	
Evocări, amintiri	
P. CONSTANTINESCU-IAȘI : Amintiri din perioada înființării Partidului Comunist Român	61
RADU POPESCU : Cum a apărut „Bluze Albastre”	67
Scriitori români contemporani	
MATEI CALINESCU : O viziune polemică asupra trecutului (<i>frt. iurul onerei Hui Zaharia Stancu</i>)	83
G. IVAȘCU : Nicolae Labdș, poet al conștiinței comuniste	96
Scriitori și icurente	
EUGEN SIMION : Fragmentarium	102
M. EMILIAN : Tradițiile realismului	114

Critică și actualitate

PAUL GEORGESCU: însemnări despre romanul românesc	117
DAN ZAMFIRI RESCU: Ascensiunea poeziei	135
EUGENIA TUDOR: Caracteristici ale prozei noastre	141
AL. PIRU: Valorificarea moștenirii literare	146

Cronica ideilor

Prof. MIRON CONSTANTINESCU: Articolele necunoscute	150
H. H. STAHL: Tradiții și perspective ale sociologiei românești	154

Cronica plastică

PETRU COMARNESCU: înflorirea artelor plastice	163
---	-----

Miscellanea

ȘERBAN CIOCULESCU: O cronică a vitejilor	171
--	-----

Cărți noi

<i>Tudor Arghezi</i> : „Scrieri” (IX) (Ion Caraion); <i>Profira Sădoveanu</i> : „In umbra stejarului” (C. Ion); <i>Valeriu Ciobanu</i> : „Hortensia Papadat Bengeseu” (Elena Savu); <i>Henriette Yvonne Stahl</i> : „Fratele meu, omul” (E. T.); <i>Horia Stanca</i> : „Asklepios” (Emil Mănu).	179*
---	------

Revista revistelor

— din țară —

„Contemporanul” nr. 1010/1966 — „Gazeta literară” nr. 694/1966 — „Ramuri” nr. 19/1966	190
---	-----

Director: DEMOSTENE BOTEZ

Colegiul redacțional: Acad. TUDOR ARGHEZI, ALEXANDRU BALACI (membru corespondent al Academiei R. S. România), AUREL BARRANGA (redactor-adjunct), Acad. MIHAI BENIUC, Acad. GEO BOGZA, ȘERBAN CIOCULESCU (membru corespondent al Academiei R. S. România, redactor-sef), LUCIA DEMETRIUS, PAUL GEORGESCU (redactor-sef adjunct), Acad. IORGU IORDAN, Acad. ATHANASE JOJA, Acad. AL. PHILIPPIBE, Acad. ZAHARIA STANCU, D. I. SUCHIANU

Redacția: Bd. Ana Ipătescu nr. 15, telefon 11.88.85—Raion „30 Decembrie”—București

In. întâmpinarea marei sărbători

Se împlinesc patruzeci și cinci de ani de la înființarea Partidului Comunist Român, eveniment de importanță istorică, dată de răscruce în cronica modernă a poporului nostru, pagină hotărâtoare pentru destinul națiunii române. Ziua de 8 Mai 1921 constituie o piatră de hotar despărțind două lumi și două epoci. Cronicarul de mîine chemat să scrie Istoria în involburata ei desfășurare, va consemna clipa ca pe un început de ev, așa cum au trăit-o contemporanii. Înființarea partidului comunist român are o lungă și eroică tradiție care însumează luptele pline de jertfe ale clasei noastre muncitoare din veacul trecut și din primele două decenii ale secolului nostru, lupta aripei stingi a partidului social-democrat rămasă consecventă principiilor revoluționare, luptele grupelor de „socialiști maximaliști” români care au aderat din prima clipă pe fronturi, și în spatele fronturilor, la acțiunile soldaților ruși purtînd pe piepturile lor cocardele roșii, luptele batalioanelor revoluționare românești de pe frontul Odesei sau din nordul îndepărtat pentru triumful Marelui Octombrie, elanul revoluționar ce a cuprins masele muncitoare românești sub influența victoriei nepieritorului „7 Noiembrie”, hotărîrea adîncă și nestrămutată a poporului român, sărăcit și însîngerat la capătul unui război care a pus tot greul și toate poverile pe umerii clasei muncitoare și ai țărănimii exploatare, de a rupe cu trecutul și de a începe o viață nouă de libertate și demnitate umană. În aceste condiții, clasa noastră muncitoare a aderat la partidul comunistilor, avangarda de luptă revoluționară a muncitorimii din țara noastră, exponentul tuturor categoriilor de exploatați, stegarul credincios al celor mai scumpe idealuri de progres și dreptate socială, de independență și suveranitate națională, strategul tuturor bătăliilor purtate de poporul român în aceste patru decenii și jumătate pentru drepturile sale. Este limpede că un asemenea Partid marxist-leninist, intransigent revoluționar și legat prin toate fibrele ființei sale de interesele poporului, de viața și de aspirațiile lui cele mai sfînte, nu putea lăsa burghezia și moșierimea indiferente. Împotriva partidului comunist s-a dezlănțuit curînd după înființarea sa una dintre cele mai cumplite terori. Stau mărturie a acestei crunte epoci zecile, sutele de activiști asasinați, miile de procese în fața instanțelor civile sau a „curților marțiale”, anii de ocnă svîrlîți pe umerii revoluționarilor din țara noastră, stau și astăzi în picioare ca o dovadă ce acuză zidurile Doftanei și ale altor închisori, celulele întu-

necate în care și-au petrecut ani grei sau și-au lăsat viața, cu o nobilă dăruire de sine, cei mai străluciți fii ai poporului nostru. Dar nici o prigoană și nici o represiune n-a reușit să frîngă hotărîrea de luptă a Partidului, să-l abată de la postul său de avangardă pe cîrmaciul viteaz și destoinic, luminat și înțelept, al marilor bătălii date pentru fericirea și viitorul poporului român. Toate acțiunile sociale și politice revoluționare legate de drepturile și interesele poporului român au stat sub semnul conducerii sale. Glorioase sînt steagurile partidului nostru ! Pe steagurile noastre sînt înscrise sutele și miile de acțiuni muncitorești conduse de Partid, întru realizarea revendicărilor economice și politice ale oamenilor muncii, luptele lor eroice pentru o viață omenească, numele marilor bătălii de clasă — expresie a voinței de luptă a întregului popor: „Lupeni”, „Grivița Roșie”, „Valea Prahovei” sau- „Nicolina”.

în anii grei de dinaintea celui de al doilea război mondial, Partidul a militat consecvent împotriva fascizării țării, a denunțat pericolul pe care îl reprezenta pentru țara noastră împingerea în brațele puterilor Axei, a depus o muncă uriașă de trezire a conștiințelor și de realizare a unui larg front antifascist. În anii războiului anti-sovietic, Partidul nostru a fost singura forță politică și singurul glas ce s-a împotrivit acestei monstruoase aventuri, nedorită de popor, respinsă de popor. în condiții neînchipuit de grele, plătind un greu tribut de jertfe, Partidul Comunist a pregătit ieșirea României din război, organizînd pînă în cele mai mici amănunte insurecția armată de la 23 August 1944, dată de însemnătate fundamentală pentru viața și dezvoltarea poporului român.

De douăzeci și doi de ani Partidul comunistilor e forța conducătoare, inițiatorul și stegarul bătăliilor purtate de poporul român pentru clădirea vieții sale noi, socialiste. Partid marxist-leninist înțelept și creator, partidul comunist conduce lupta întregului popor pentru desăvîrșirea istoriceii opere a socialismului în țara noastră. Legat indisolubil de popor, partidul e urmat de întreaga suflare românească, ca un singur om.

La sate și orașe, pretutindeni, politica Partidului e urmată cu fidelitate și încredere, cu mîndrie și decizie de luptă. Uriașa operă de ridicare a societății socialiste în țara noastră, consecvența luptă dusă de Partidul nostru pentru apărarea Păcii în lume, constituie onoarea fiecărui cetățean al patriei noastre, care vede în Partid chezașul ce-i dă siguranța zilei de astăzi și perspectiva fericită a zilei de mîine.

în aceste clipe în care sărbătorim împlinirea a patruzeci și cinci de ani de la înființarea Partidului, poporul român, strîns în jurul steagurilor sale, înfăptuiește printr-o muncă eroică istoricele hotărîri ale Congresului al IX-lea, ca o expresie desăvîrșită a încrederii în politica lui.

Și ca un singur om își ridică glasul într-o urare fierbinte isvorită din adîncul inimii tuturor.

TRĂIASCĂ PARTIDUL COMUNIST ROMAN !

VIATA ROMÂNEASCĂ

Mihai Beniuc

Cum să te cânt?

*Cum să te cânt ?
Să pun aripi de aur la cuvânt,
Să strălucească-n soarele de mai ?
Ori poate-naripații cai
Ai lui Apolo să-i înham
La carul soarelui și-n cinstea ta
O zi și-o noapte ca-ntr-un bairam
Să-i mîn așa
Ca pe-o furtună de lumină ?
Ori poate vr-un ocean vrăjit să construiesc
Prin care-aceia ce privesc
Să vadă și trecut și viitor
Și dintr-odată-ntregul tău popor
Și țară
Suind a erei noastre scară
Cu steagul muncii larg desfășurat ?
—• Și toate-acestea parcă le-am cântat.
Turbine, baraje,
Case cu multe etaje,
Școli, ingineri,
Apoi mizeria de ieri
Și fericirea de mine.
Ce-mi mai ramine
De spus,
Cînd toate tu și mai frumos le-ai spus și le-ai și dus
La-ndeplinire ?
Cum să te cânt,
Ca să fie
Cîntul mai mult decît o izbucnire
De voioșie
Că sub legea ta mă aflu pe pămînt ?
Poate curenții de-naltă tensiune
Ar ști să lumineze și să sune
Semne
De tine mai demne*

*Ca lauda-n cuvinte adunată
Și niciodată cit o meriți toată.*

*încerc să te cînt
Și m-am pomenit
Zicînd
Partid . ..*

Te-am cunoscut

*Te-am cunoscut
Atît cit necunoscutul se putea cunoaște,
Cînd rădăcinile tale puternice
Se legau subt pămînt,
Înfrățite cu străvechea țarină a locului
Și cu noile seve ale istoriei.
Mai era mult pînă la ora „h”
Din August nebănuită.
Lanțurile fiilor tăi,
Sunau pe drumurile-nchisorHor.
Acum lumina de-afară
A gonit umbra subt stîncă inimii mele ;
Lăsați-o acolo-nmormîntată
Subt bătăile ritmice ale vieții.
Zorii au învins amurgul,
Stele noi au început să cugete.
Iar mulțumită ție,
Partidule,
S-a-nscris pe orbita viitorului țara mea
Anul acesta, pentru tine-nflor este liliacul
Ție-ți ciripesc puii proaspăt ieșiți din ouă
Și apele se pregătesc mai cu avînt să intre-n turbine
Din munții Moldovei pînă la Porțile de Fier.
Primește și salutul meu
Iarăși și iarăși.
Am fost la greu
In rîndurile tale tovarăș.*

*Anii mi-au cîstit capul cu păr de argint
Și dacă nu-i mînjit și nu-i pătat
E că tu m-ai învățat
Să nu te mint, să nu mă mint.
Fii binecuvîntat!*

Oricărui om

de Demostene Botez

*nu te cunosc, nici nu știu cine ești
Pe care țărni duci viața ta, flămând.
Destul că ești în viață, că trăiești
Să știi că-ți sînt alătura, oricînd.*

*Să știi că nu ești singur niciodată
Că-mi poți vorbi cînd crezi ca nu ai cum,
Cînd suferința cere-a fi urlată _
Și nu mai este nimeni să t-o spuie.*

*în orice limbă, - am să te-nțeleg,
Că suferința are-un singur grai
Pe suprafața globului întreg _
Din Gibraltar și pînă în Hawai.*

*De ari pe undeva și-ți este greu, _
Sau de asuzi pe-ntinsele plantații,
Să știi că, nevăzut, te-ajut și eu.
Și greul tot ni-l împărțim ca frații.*

*Cu tine sînt, ascuns, în închisoare ;
Pe patul de spital cu tine sînt;
Si-l lotca neagră pe furtună-n mare,
Și scot cu tine fierul din pămînt.*

*îngheț cu tîie-n grota de zăpadă
rjpolul nord, și-asud la ecuator ,
Descarc averea altora în rada
Și pentru alții lupt și eu și mor.*

*Mă doare șiV^ mine rana ta, ^
Și-imîna mea în cea ce ți-o alina.
Nimic din ce înduri nu pot uita,
Zța ta, ori unde ești, nu mi-i streina.*

Ceas triumfal

de **Maria Banuș**

*Sonorul gong, amiaza de aur bate iar,
Să proslăvească ceasul, recolta triumfală.
Ce spice mari și grele, ce suliți lungi de jar,
Sub care-adoarme-nvinsă cărunta îndoială.*

*Cristal fluid, șuvoiul de boabe, de-mpliniri,
în matca primitoare l-aud cum se revarsă.
Stau cumpănă-ntre apa beteală ce-mi resfiri
Și risul amintirii, scăzut, cu buză arsă.*

Gînduri despre Partid

de **Ion Bănuță**

*Eu m-am născut în pătrarul dinții
al veacului de visuri XX.
Talazuri se loveau de cer,
de-adîncul sufletului meu
pierdut în cîmpul de nădejdi
unde vedeam sămînță neagră
pentru pîinea nefiresc de goală.*

*Sumedenie de bice
îmi învinețeau spinarea
de Atlas, purtînd tot cerul,
răvășit de nemurire.*

*Creștea griul, n-aveam grîu,
creștea cerul, n-aveam cer.
numai stele vestitoare
număram în furca nopții
răvășind tot universul.*

*în chiar vechiul meu neastîmpăr
căutam argint și aur,
grîu cum crește în poveste,
fire de albastră iarbă,
libertate să-mi cînt cîntul,
să fiu greier pretutindeni.*

*Sumedenie de bice
îmi învinețeau spinarea
de Atlas, surpînd mirarea
omului de rînd din mine.*

*Mi-am ales o floare, macul,
s-aprind cîmpul de speranțe,
și-însumi eu văzui cum urcă
Omul de Partid în mine.*

Teofil'»

de Nicolae Crişan

(na^s, upă plecarea lui Ion la Gurghiu, gîndurile şi activitatea Anei I s-au concentrat în jurul lui Teofil. în fiecare dimineaţă se jjaffy ruga la biserică pentru el, apoi, cu grijă şi timiditate, deschis- ""w dea discuţia cu oricare din domnii ce-i cumpărau ţigări şi ziare şi care aveau, cum credea ea, vreo legătură cu Teofil. Cu toate acestea nu izbutise să-l vadă.

Comisarul Sandor i-a spus verde :

— Nu mai insista degeaba, că n-ai să te bucuri cînd o să-l vezi. Mi-i de dumneata, că eşti femeie cumsecade, altminteri, ştii, i-aş fi sucit eu puţin gîtul.

Şi cu degetele-i pătrate, strînse pumn, făcu un semn, ca atunci cînd storci rufe.

La bancă, -unde se repezise la Ieronim să-l roage să intervie pe lingă Mircea Zarie, directorul, se întilni cu Matei, frate-său, venit de la Sintana cu Traian şi Maria. Au plîns cu Maria Corda amîndouă : Ana-şi plîngea feciorul, Maria — bărbatul. Fraţii le priveau cu milă, oftînd. Cînd Ieronim i-a spus că domnul director „nu se poate amesteca, că, şi să vrei, nu are nici o putere”, Traian Corda nu a răbdat.

— Mă mir de dumneata, mătuşă, că nu ţi-i ruşine să umbli pentru un troagăr ca ăsta. Zi mulţam că nu ţi-l fac bucăţele. Ştii dumneata ce vor ăştia, ştii ?

— Ruşine să-ţi fie mucosule, că mă înfrunţi ! Cum de-1 laşi, Matei, nu ţi-i greu la obraz ? Femeie singură şi săracă, nu-mi credeţi nici •durerea.

— îs multe dureri pe lume, tu Aniţă ! a oftat Matei. Numai de asta mă mir cum şi-o ştiut alege băiatul un drum aşa de prost. Dacă ar fi trăit bărbatu-to, poate-l îndrepta...

— Nu dă Dumnezeu, mătuşă, să iasă cum cred eu, continuă Traian, c-apoi oi avea grijă şi de văru Teofil, cu miinile astea ale mele, ni!

Şi, spre uimirea Anei, Traian făcu acelaşi gest ca Sandor comisarul.

) fragment din romanul „Noaptea speranţelor”, aflat în curs de apariţie la E.P.L.

Cumnatul Dorian părea că știe mai multe decât neamurile ; umbla neobosit încoace și încolo — el ducea pachetele Anei la temniță — și-i aducea aproape zilnic vești.

— No Anușoa, fii fără grijă. Au ce le trebuie și nu-i bate nimeni,

— Cum să-i bată ? !

— Păi cum este moda asta. Tu nu înțelegi că Teofil e comunist ?

— Comunist-necomunist, să-mi lase băiatul! N-a furat, n-a ucis.

— Mai rău, e împotriva stăpînirii, împotriva regelui, pricepi ?

După asta, Dorian i-a vorbit Anei mereu lucruri pe care nu le înțelegea deplin. Pricepea numai că Dorian, în bunătatea lui, se chinuia să-i dovedească ei că ceea ce face Teofil nu-i lucru de rușine, ci, dimpotrivă, de laudă.

Tot în zilele acelea, Ana a observat cu mirare că unii oameni care înainte cumpărau tăcuți de la ea ziare, țigări, se opresc mai mult în fața chioșcului și, rezemîndu-se cînd pe un picior, cînd pe altul, îi caută sîmîntă de vorbă. Mai întîi se oprise Vaida ceferistul, cu care, deși fuseseră vecini odinioară, nu prea vonbea. Se oprise cu toți cei patru feciori ai lui, din care cel mai mic era de vîrsta lui Teofil.

— Așa, dragă doamnă, frumoasă vreme ! Ce mai faci ?

— Necăjită, domnule Vaida.

— Las' că-a trece și asta, or veni zile mai bune. Cînd ți-o fi mai greu, dă pe la noi. Nu-i așa, feciori ?

Flăcăii scuturară din capete și la plecare i-au rîs cu prietenie.

Apoi a apărut Borza tipograful, care lucra la librăria Răzvan. Era un om osos, negricios și vesel la înfățișare. Privindu-l, Ana și-a amintit cu înduioșare că odinioară, în ciuda deosebirii de vîrstă, fusese prieten cu Teofil. Nu s-a mirat prea mult de vorbele lui :

— Crede-mă, doamnă, că mult n-a mai ține. Nu te supăra, va veni timpul cînd vei fi mîndră de Teofil...

La cîteva zile, Borza a revenit la chioșc însoțit de un om înalt, voinic — i l-a prezentat :

— 1 un frate de-al meu de la Arad și voia să te cunoască.

— Pe mine ? se uimise Ana.

— Pe dumneata, nu-ți fie cu supărare, rosti limpede bărbatul cel voinic, și fără altă introducere adăugă : — ai un fecior închis. E un om tare bun și cumsecade. Fii mîndră de el !

Anei i-au dat lacrimile și nici n-a mai apucat să întrebe ceva, că străinul plecase.

În ultima vreme, o bătrînă, rezemată într-un baston de mahon cu măciulie de argint i se adresă Anei în ungurește, cu vorbe al căror înțeles nu l-a prins dintr-o dată, cu un ton familiar, cîntat :

— Pe dumneata te-au lăsat să-l vezi ?

— Ce doriți ? a întrebat Ana surprinsă.

Femeia a continuat cu vocea ei cîntată :

— Pe mine nu mă lasă să-l văd de loc. Am crezut că pe dumneata, ca româncă... poate ai apucat să-l vezi... Mă cheamă Bernadi Zsuzsa, sînt mama profesorului Bernadi. E închis sus, cu fiul dumitale.

Cum Ana da să plîngă, doamna Bernadi izbi tare cu bastonul în asfalt.

— Nu trebuie. Să nu plîngi nici cînd nu te văd ei. Blestemați să fie, blestemați.

Chiar atunci apăruse Dorian, care-i spusese :

— Ei în sfîrsit, mîine ai să-ți vezi băiatul... și-i arata o mrtit, tipărită ce-o ținea în mîină. Nici o grijă, mergem împreună, smt avocatului.

Ținînd-o de braț pe Ana, Dorian Denes urcă strada Ștefan cel Mare

— După cîte știu, e vorba numai de o confruntare, vor adiea sa-l recunoști

Ana îmbrăcată cu rochia ei de sărbătoare, din stofă neagra, și îmbrobodită cu o năframă de mătase tot neagră, cu ciucuri, nu-l aude Pășește rar, pătrunsă de gîndul fierbinte : „Mi-a ajutat Dumnezeu sa-l

Sălile tribunalului, cu ciment pe jos, cu pereții dați proaspăt cu ulei brun, sînt mohorâte și pustii. Cîte-o ușă se deschide-arare și un funcționar cu dosare la subsuoară, cu mîneoare de satin negru, se furișează tăcut în fundul coridorului e o cameră pe-a cărei ușa e scris : „Secția a doua, Judecător de instrucție". În această încăpere, la o masa acoperita cu hîrtie albastră, stă pe un scaun cu spătar înalt judecătorul de instrucție. Lîngă el, rezemat în cot, directorul Nicolae Scarlat privește absent ia grefierul ce potrivește niște dosare.

— Petre, i se adresează Scarlat judecătorului, sa deschidem puțin

Grefierul sare iute și trăgînd de foraibăr se chinuie să deschidă geamul zăvorit.

— Ce curat îi la voi ! rostește Sandor comisariului, întînd pe ușa larg deschisă.

Sarcalat îl fixează cu atenție și-i zîmbește :

— Comisare, iar ai altoit pe cineva...

— Dă-i dracului... Nu pricep și pace ! Atîta cheltuiala de timp și de bani cu ei ! Eu i-as judeca scurt și gata... Dincolo, la Popescu, dau de Berendi profesorul. I-am lins una peste botul lui de boanghm, s-o

— "rjomnu' prim, a venit femeia Ana Bucur, anunță Vasile Marcu, răsărit deodată în prag.

Judecătorul potrivește mașinal crucea de lemn de pe marginea mesei.

— Să intre !

Ana apare la braț cu Dorian. Privește în jur neliniștită, uitînd să-i salute.

— Ia ioc madam Bucur, o pofteste domnul Scarlat, ce mai iaci .

Fără să știe cum, Ana se pomenește șezînd. Judecătorul spune apăsător:

— Introduceți inculpatul!

Cum Ana se uită iar în jur, nici nu mai aude fraza continuată mecanic

— Vă previn că din acest moment orice veți spune și veți face constituie mărturie legală, care se poate întoarce în contra dumnea-voastră...

Dorian dă din cap, surîzînd, strîmb, vinovat parca.

Ușa din fund se deschide. În cameră intră, cu umărul înainte, un paznic și, după el, flancat de silueta neagră a celui alt paznic, apare Teofil Bucur. E îmbrăcat în straie dungate de pușcărie. Nu mai poartă lanțuri la glezne, doar mâinile, ce-i atîrnă mai în față, îi sînt încătușate. Pășește anevoie. Privește înainte clipind, orbit de lumină.

Ana se ridică încet. Ochii-i încețoșați de lacrimi întănesc privirea lui Teofil. Obrazul lui măsliniu pălește și mușchii feței prind a-i juca. Nesigură pe picioare, Ana pornește spre el, vorbind sugrumat :

— Teofilul mamei ! Spune-mi, Teofile, a fost rău ?...

Sîngele năvălește în obrazul lui Teofil. Zîmbește larg și ridicîndu-și palmele la piept își încrucișează degetele arătătoare ale mîinilor încătușate. În copilărie, cînd mama îi pune a aceeași întrebare, era semnul prin care se jura că n-are nici o vină. În aceeași clipă, Ana l-a îmbrățișat, gemînd, căutînd să-l sărute. Cu un cap mai înalt, Teofil își aplecă buzele și le apasă lacom în năframa de mătase.

Paznicul intervine.

— Nu-i voie, doamnă, n-auzi ?

Teofil îi șoptește repede :

— Să nu plîugi, mamă ! Sărut mîna, mamă !...

Zîmbește și are mîinile la piept, cu arătătoarele încrucișate. Vocea judecătorului i se pare Anei îndepărtată, ca în vis.

— Recunoști în persoana inculpatului pe fiul dumitale, Bucur Teofil, născut în acest oraș la 6 noiembrie 1917 ?

Apoi judecătorul se răsucește spre greșier, rostind profesional :

— Scrie, Simioane... „la confruntarea avută azi...” pune data... „în inculpatul trimis nouă sub identitatea Iosif Mureșan, zis Muri, mama lui l-a recunoscut pe fiul său Teofil Bucur...” Scrie-i datele întregi...

— Dați-i drumul, domnule director, sloboziți-l ! N-a făcut nici un rău ! E copilul meu ! Copilul meu cel bun !... țipă Ana.

Domnul Scarlat își acoperă ochii cu palma, judecătorul bate ușor cu degetele în masă, Dorian, luînd-o pe Ana de braț, intervine :

— Notați, domnu' greșier, că inculpatul n-a ascuns identitatea sa.

Cînd Ana se întoarce spre locul unde cu o clipă înainte își îmbrățișase feciorul, camera e goală. Urmărește atent clanța ușii din fund, ce acum se închide încet. O ustură ochii și pe neașteptate îi vin în minte vorbele Zsuzsei Bernadi : „Să nu plîngi nici cînd nu te văd ei !”

Ana își îndreaptă statura, își potrivește năframa cu palma, țărănește, și rostește apăsător :

— O să-i dați drumul dumneavoastră, că n-aveți ce-i face. Hai, Dorian !

încă din poarta școlii Ion îl văzu pe Titel. Acesta se plimba în lungul infirmeriei cu un om care, după veșminte, părea a fi țăran. îi făcu semn. Ajuns lângă el, Ion tresări. În fața lui, întinzîndu-i o mîna cu virful degetelor negre de tutun, sta unchiul său, Decebal Corda.

— Noroc, dragul badii, să trăiești. Se sărutară stingheriți. Hai tu, Ioane, cu mine. îmi spune prietenul tău că ai voie în oraș. Dară vii, nu ?

încurcat, Ion îi întinse lui Titel arma, baioneta și lopata și scuturîndu-și noroiul de pe uniformă, îl urmă. Decebal își săltă în spate

tolba : un fel de cutie de lemn cu sertare de acelea pe oare le poartă geamgiii, li făcu semn lui Ion să-l ajute și, în timp ce acesta îi petrecea cureaua după umăr, îi spuse rar :

— Ne cîștigăm pita cu sudoarea frunții. Nu te rușina, dragul badii, că munca cinstită îi cunună de aur. No hai !

Jenat, Ion își potrivi pasul după al lui.

— Unde mergem ?

— Nu te duc eu în loc rău, îi vedea.

Apoi tăcură. Lîngă primărie se urcară în tramvaiul 4 care-i duse în Mehala. Cartier mărginaș al Timișoarei, Mehala arăta ca un sat : casele mici și albe, cu zaplazuri de scînduri, iar ulițele nepavate și noroioase. La capătul liniei coborîră și trecură peste cîmp, pe o potecă. Giște mari, albe ca zăpada, se legănau în fața lor pe labe portocalii. Mirosea reavăn a pămînt și a muguri cruzi. Decebal deschise o poartă de lănteți care se abātu brusc înlături. În tinda casei, cu coatele rezemate de prichiciul tîrnațului, spre mirarea lui Ion, le făcu semn Matei cizmarul.

— Poftiți !

Decebal își deshămă tolba. Un moment Ion șovăi, ștergîndu-și tălpile de răzătoarea de fier.

— Aici stai dumneata, tete Decebal ?

Fără să-i răspundă, Decebal deschise ușa și-i împinse decis înăuntru, înăuntru era cald, un foc ardea într-o sobă de tablă și mirosea greu a piele muiată, a pap și dohot. O masă scundă de cizmărie cu toate sculele vraieste se afla lîngă fereastră. Pe un scăunel rotund cu trei picioare era așezat un om îmbrăcat modest. Cînd Ion, călcând nesigur în lumina puțină a camerei, se împiedecă de un ciubăraș plin cu resturi de talpă, omul de pe scăunel se ridică astupînd fereastra cu spatele. De uimire, Ion rămase cu gura căscată. Sîngele i se urcă deodată în piept, înăbușindu-l. Ridică brațele și vru să spună ceva, dar din gîtlej nu-i ieși decît un sunet nedeslușit. Abia cînd omul din fața lui rosti zîmbind : „Noroc Ioane” îi veni glasul.

— Ești tu, chiar tu, Teofile ?

Se îmbrățișară. Ion avea lacrimi în ochi și-nghițea mereu nodurile ce i se suiau în gît. Teofil, ținîndu-l de mîini, îl sili să șadă pe marginea patului; întors către fereastră, îl privi mult timp. Apoi, rîzînd ca să-și ascundă emoția, se așeză pe scăunelul rotund.

— Ioane, ai crescut, te-ai făcut bărbat zdravăn.

— Zdravăn, mormăi Ion jucîndu-se cu sabia.

Fără să știe dece, nestăpinindu-se, izbucniră amîndoi în rîs. Decebal, care punea lemne în sobiță, se lovi cu palma de genunchi și începu și el să rîdă întrerupt, bătrînește.

— No, văzt-ai că nu te-am adus la loc rău, Ioane ?

— Mă, să fie ! spuse Ion ștergîndu-și ochii. Și eu care te credeam mort. Am scris și mamei și i-am trimis înștiințarea... și tu întreg și nevătămat. Rîse apoi și mai tare. Știi, Teofile, chiar domnul director Scarlat mi-a spus tocmai în seara Crăciunului că ai...

Teofil deveni deodată serios.

— N-am, dar s-o luăm binișor, ou socoteală.

Pe neașteptate, Teofil se ridică și apucîndu-l pe Ion de mîină îl trase spre sine la lumina ferestrei. Ioane, n-aș vrea să-mi pară rău că ne-am

întâlnit. Puteam să te ocolesc, dar mi-a fost dor de tine. Ioane, uită-te la mine în ochi și spune-mi de la început : ți-e frică ?

Ion începu să tremure. în copilărie urcaseră odată amîndoi în turnul înalt al fabricii de cărămidă. Cînd ajunsese sus și văzuse deodată tot orașul mic și risipit, îl prinsese amețea. Aceași amețea o simțea, ca atunci. Și, ca și atunci, Teofil, care era alături, îl asigura :

— Nu-ți fie frică. Așa, dă mina și să știi că dintre toate faptele omului trădarea e cea mai de neiertat. Spune-mi, Ioane, mă ajuți ?

Ion se chinui să zâmbească, încă amețit, privea obrazul supt și slab al fratelui său. Un val de căldură i se ridică în obraji și fără să șovăie îl sărută pe Teofil apăsând pe buze.

— Așa, mă, se destinsese Teofil.

Apoi începu să-i răvășească părul cu palma, cum făcea cu ani înainte cînd, copii, se culcau împreună. Lui Ion îi deteră lacrimile.

— Nu plînge, frățioare, nu trebuie. Mi se pare că m-am băgat în mijlocul capcanei. Să-mi spui care din neamuri sînt la Timișoara și ce fac. Hai, ia-o cu binișorul.

încurcat, Ion îi povesti tot ce știa despre Cordeștii refugiați, Iacob e avocat mare, bogat. Sandi e director de tipografie. Amîndoi speculează să-și deschidă zilele astea o librărie. Reli e studentă, căsătorită cu fostul șef legionar Capidan și e gravidă ; stă tot la Iacob. Va avea un copil, iar bărbatu-său a făcut o scrisoare de pocăință către generalul Antonescu.

Teofil îl asculta în tăcere, întrerupîndu-l arareori.

— Ce tipografie ? Ce librărie ? Biata Reli ! Capidan, zici tu ? N-ai grijă, corb la corb nu-și scoate ochii...

își aprinse o țigară.

— Despre mine acum. Cum vezi, nu m-am curățat, am scăpat, nici n-a fost prea greu. Greu a fost după aceea. Spui că ai înștiințarea ? Să mi-o dai, îmi trebuie. Asta s-ar putea să fie un punct câștigat. Ești coleg cu băiatul lui Scarlat ?

Cînd vorbea iute, Ion îl înțelegea cu greu. Cuvintele-i erau șuierate și numai privindu-l cu atenție observa că lui Teofil îi lipsesc dinții din față. îl întrerupse.

— Teofile, ce ai la gură ?

— Amintiri. Acum ascultă bine ce-ți spun. Dă-te mai aproape. îmi trebuie niște haine cumsecade, sîntem de-o măsură. Bani ai ? Faci rost ? Bine. îmi trebuie niște ochelari, poftim rețeta. în sfîrșit, îmi trebuie un dentist. Un dentist care să nu fie din cale afară de curios, de exemplu Zoranu, e pe undeva prin centru.

Ion tresări. Era același dentist bătrînel care-l tratase și pe el. Revăzu în minte cabinetul curat, mic al bătrînelului. Drept în fața scaunului avea fixată pe zid o plăcuță albastră, scrisă cu alb : „Va trece și asta”. Zîmbi.

•— îl cunosc. Un om cu multă răbdare și pe mine an-a...

•— Așa, și încă ceva : în Cetate, în Ritterhaus, stă un student Teodor Mitru.

Ion sări de pe pat.

— Extraordinar... îl cunosc, adică mi-e prieten. Știi, az-vară la Gurghiu...

Teofil îl ascultă cu răbdare pînă la capăt.

— Atunci e bine, trebuie să-l văd neapărat. Dă mina aici, Ioane. Un singur lucru îți leg de suflet cu jurămint, orice s-ar întâmpla : nu sîntem frați ! Teofil Bucur, comunistul, e mort. Jură-mi pe viața mamei noastre.

— Jur, rosti Ion sugrumat.

Decebal Corda se apropie tușind.

— Să aprindem lampa, dragii badii, că, ia, nu se mai vede.

În jurul mesei de cizmărie, așezați toți trei, fumînd, povestiră multă vreme. Cînd Ion plecă, se însera. Dincolo de cîmpul negru sclipeau tulburi luminile orașului. Abia în tramvai simți Ion toată greutatea situației lui de-acuma. Bucuria care îl încinsese pînă la transpirație, bucuria că e între ai lui, că Teofil trăiește, i se risipi dintr-o dată, făcînd loc spaimei. Lovi înciudat în garda săbiei. „S-a terminat cu liniștea”. Călătorii îl priviră nedumeriți. Odată intrat în oraș, aceași nevoie imperioasă de acțiune puse stăpînire pe el ca atunci, la Crăciun. Sări din mersul tramvaiului. „Ce să fac ? Ce să fac ?”

Casa în care locuia Zwak era situată în centrul Timișoarei și era cunoscută sub numele de „Ritterhaus”. O construcție solidă, veche, ridicată cu trei secole în urmă. Avea forma unui pătrat închis, cu mai multe intrări și cu o curte interioară pavată cu bolovani. Parterul cuprindea pe trei laturi diferite magazine, iar etajul îmbucătățit în multe apartamente era ocupat de o lume pestriță și eterogenă. De la prostituatele ce locuiau deasupra restaurantului și pînă la Zwak, „domnul student inginer”, găseai între locatari ce n-ai fi gîndit: cămătari, vînzători de pălării, elevi, tipografi, ofițeri, ba și un birou de amanet. Zwak ocupa un apartament compus dintr-un hol, o cameră și o baie, destul de vastă, care-i slujea, rar ce-i drept, și de bucătărie. În această bucătărie improvizată, înghesuți în jurul unei mese mici, ședeau Zwak și tatăl său, colonelul Mitru. Mîncaseră omletă și beau vin în cești de ceai, așteptînd să li se frigă bucățile de carne ce sfîrșiau în tigaie.

— Adevărat vorbind, te-am prevenit, tată. Astăzi vrei-nu-vrei nu poți scăpa nici de politică, nici de răspundere.

— S-ar putea să ai dreptate, puiule.

Colonelul fusese numit „comandant al jandarmeriei de frontieră-Vest”, titlatură nou înființată de generalul Antonescu, capul statului. Leafa era sensibil mărită, și Mitru venise să-și ia în primire postul. Spre mirarea lui, un maior neamț, „atașat militar”, îl luase în primire și îl dusese la sediul grupului etnic german, într-o ședință. Aici, singurul român se afla generalul Blănaru, ceilalți fiind diferiți funcționari și fuhreri sau leiteri locali. Imediat după ședință raportase direct la cabinetul șefului statului că în aceste condiții postul lui e raai mult nominal decît real și totodată comunicase deschis :

— „Vă aduc la cunoștință, că nemții au planuri de perspectivă. Vor să creeze în Banat și o parte a cîmpiei sîrbe un stat nou, „Donauland”, compus din element etnic german sau colonizat, în care scop iau din vreme măsurile cerute de situație. Ni se cere ca noul corp al jandarmeriei să sprijine această acțiune. Țin de datoria mea să vă fac cunoscut faptele, pentru mine noi, și aștept ordinele domniei-voastre”.

Azi primise răspunsul adus de căpitanul Georgescu de la Marele Stat Major. Iezuitismul răspunsului îl uluise :

„Ne este cunoscut că pînă în prezent v-ați abținut cu ostentație de la orice activitate politică. Ne surprinde că tocmai în sarcina de onoare, prima pe care v-o încredințez, vă găsesc dintr-o dată calități de om politic pe care nu vi le-am fi bănuț și de la care orice militar e dator a se reține”.

Căpitanul Georgescu îi comunicase personal că generalului îi sînt cunoscute referințele puțin măgulitoare despre părerile și activitatea fiului său și că și el, căpitanul, îl roagă să-și înceapă imediat noua funcție.

— Tare aș vrea să știu, puiule, continuă colonelul, ce naiba va fi fiind adevărat ? ! Uite, mi-ești copil și ai datoria să-mi spui.

Zwak puse o bucată de friptură în farfuria colonelului.

— Eu sînt cam zăpăcit, cum știi. E limpede și sper că ți-e clar acum și ție că nu-i ușor să fii om și român în ziua de azi. Trebuie bine cumpănite lucrurile.

— Adică să nu mă bag ?

— • Dimpotrivă. Vedem noi ce va mai fi. Uite, și mie mi s-a propus să intru în Centrul național de românizare. E și asta o instituție de jaf și hoție, te asigur. Se așeză și încep să mănânce. Și ce hoție ! Apoi apucă ceașca : Noroc, tată !

Soneria, ce țîrîi prelung, îi făcu să tresară. Zwak se ridică și deschise ușa :

— Tu erai, puștiule ?

Ion îl îmbrățișă, străduindu-se să rudă. Alergase la Iacob și apoi la Miți, dar nu-i găsise acasă. Se abătuse pe la Zwak, hotărât să-i dea biletul lui Teofil și să-i vorbească. Simțea nevoia să stea de vorbă cu un prieten despre orice. La vederea colonelului fu surprins, nemulțumit.

— Ai mâncat, Ioane ? Hai cu noi.

Abia după masă, cînd trecură în cameră, discuția se legă oarecum.

— Aveți voie să umblați în oraș așa de tîrziu ? întrebă colonelul, fără interes.

Ion se fâstăci.

— Am permis ide ieșire. Știți, necazuri cu dinții.

— Da, da. Cum vă merge învățătura ? Și deodată colonelul îl întrebă serios : Vă pregătiți de război, mucoșilor ?

— Păi, cam asta ne-ar fi meseria, știți cum sînt programele.

— Lasă-l, tată, nu-l zăpăci, interveni Zwak. Și-așa nu-i în apele lui. Cît îl vezi de copil, știe să judece cînd vrea și să se poarte ca un bărbat. Nu, Ioane ?

Ridicîndu-se să plece, în hol, scoase biletul scris pe o bucățică de carton și i-l întinse. Zwak îl apucă distrat și-l întoarse spre lumină. Biletul conținea următoarele cuvinte scrise cu litere de tipar : „Teo, să fii acasă zilele următoare între orele 8-10 seara”. În loc de semnătură era desenată stîngaci litera C.

După ce-l citi, Zwak se îmbujora dintr-odată.

— E de necrezut. Tu ? Se aplecă iute și-l sărută pe obraz. De unde îl ai, puștiule, și tocmai tu ?

— L-am găsit pe clanța ușii, îi răspunse Ion și coborî în fugă treptele...

în camera lui Zwak, adunați în jurul mesei, ședeau cinci bărbați. Patru erau oameni mai în vârstă — unul avea chiar chelie — al cincilea, Teofil Bucur, era cel mai tânăr. Așa cum sta, cu obrajii măslinii rezemați în palmă, cu o mustață neagră, bogată, retezată drept deasupra buzelor și cu privirile ascunse sub ochelari, l-ai fi recunoscut cu greu, cu atât mai mult cu cât dinții de aur din față, care luceau când vorbea, îi dădeau o înfățișare ciudată, ai fi zis de mic negustor. Borza, tipograful, singurul care-l cunoștea pe Teofil de la Tîrgu-Mureș, îl asigurase :

— No, frate, puteai să mori de trei ori și tot nu te-aș fi recunoscut.

Cel oare vorbea era un tovarăș de la Reșița, ce se prezentase scurt : Margine. Un om slab, cu sprîncenele stufoase, ai cărui ochi apoși sticleau, măriți de lentilele groase ale ochelarilor cu hulube de sîrmă. Sindicalist vechi, fost bibliotecar al clubului muncitoresc, se exprima cu îngrijire și simțea mereu nevoia să facă ceva de mîinile lui eiolănoase. Acum răsucea, meticulos, un creion între degete.

— Așa cum am subliniat, măi tovarăși, nu-i comod deloc pentru nimeni, și îndeosebi pentru clasa muncitoare. în toamnă ne-au căzut cinci tovarăși.

— Patru, îl corectă vecinul, un om cu părul sur.

— Și v-ați speriat ? rosti moale Teofil.

— Subliniez, continuă bătrînektl, nu ne-am speriat, că unii dintre noi au mai pățit căderi. Noi nu ne-am speriat, dar din rîndul băieților, ce să zic, unii mai șovăie. Avem destulă bătaie de cap să lămurim lumea. Că lumea, măi tovarăși, e dată dracului. Ar vrea să fie bine, dar dacă se poate, să pună alții umărul. Cu atât mai mult cu cât hitleriștii aștia îi îmbată pe mulți cu apă rece, ce să ne mai ascundem ? ! E greu, dar îi dovedim. Cu sportul au dat greș.

Faptele la care făcea aluzie bătrînul erau cunoscute. Secția de sport a UDR fusese vînată de organizația hitleristă locală, care voia, printr-o manevră deschisă, cu voturi, s-o treacă noului „grup etnic”. Margine, care era în conducerea acestei secții, depusese mult zel și osteneală pentru a lămuri lumea. în ședința care a urmat — la care hitleriștii veniseră din vreme și cu oameni anume pregătiți, împrăștiați în sală — Margine ținuse un înflăcărat discurs demascînd dibaci țelurile hitleriștilor :

— Mă rog, domnilor, muncitorimea e acuzată că face politică. Noi cerem ca organizația noastră sportivă să rămînă în afara politicii. E just ? E just, dar domnii — și degetul lui arăta acuzator la tinerii în cămăși albe ale Hitlerjugend-ului — nu vor așa ! Și tot ei ar vrea să ne acuze ? Spuneți, cum vine asta ?

Pînă la sfîrșit, în aplauzele muncitorilor, au reușit să-și mențină organizația.

— Ca să stabilim, au plecat fasciștii cu coada între picioare, măi tovarăși.

— Asta am auzit-o odată, se amestecă omul cel chel, care tăcuse pînă acum. E lucru de laudă, dar am vrea să știm ce facem de-aici încolo.

Fără să-și desprindă obrazul din palmă, Teofil îl întrerupse:

— Lasă, tovarășe Lada, să auzim.

— Azi-mîine se apropie întii mai, sărbătoare de tradiție, urmă moșul, ciocănind cu creionul în masă. La noi, să vă confirme tovarășul Radu, hitleriștii vor să facă din serbarea asta o serbare națională a lor,

pricepeți ? Ei susțin că sînt socialiști — nu vă umfle rîsul, măi tovarăși, dar zăuc-așa susțin — și prin urmare am luat măsuri să le arătăm că se înșală.

Aici moșul se opri încurcat. Teofil, ca trezit din somn, tresări.

— Uite ce-i fraților, o să stabilim curînd detaliat măsuri separate pentru fiecare. Dar principial, aș vrea să vă arăt un lucru care să vă fie limpede. Iată ce se întîmplă. Hitler se pregătește de război cu sîrbii. Totodată să notăm : războiul cu Jugoslavia burgheză îl duc pentru a supune în întregime Europa forței lor. Pentru ce ? Pentru că pregătesc lovitură în răsărit și vor să-și aibă spatele asigurat. Pentru toate acestea, principala noastră sarcină e să organizăm acțiuni concrete de sabotare a aparatului hitlerist de război. Repet : organizarea concretă a' activității de sabotaj. Cred că nu e nevoie să vă spun că Antonescu vrea să ne tîrască în război și pe noi. Se îndoiește careva de asta ?

Oamenii îl priviră tăcuți, răsufliînd greu.

— Așa, pe concret. întii Reșița. Să nu uit, tot ca o sarcină generală ! Orice om cinstit trebuie atras în munca noastră. Noi sîntem asemenea fundului stîncos al unei ape. Noi îi hotărîm cursul. Să nu vă pese de gunoaiele ce trec deasupra. Acționați, dar păziți-vă — orice tovarăș e de două ori prețios acum. Mai întii el ca om, apoi el ca legătură. Țineți minte că fiecare din noi e ca un nod al rețelei pe care o construiește Partidul. Așa dar, începem cu Reșița ? Cum stați cu oamenii în secții ?

Margine își învîrți din nou creionul în mîini.

— Nu te supăra, dar vorbești ca și cum războiul ar fi început. Dacă nu începe ? Să nu dăm cu dinții de piatră degeaba.

Teofil rise :

— Fi-ți-ar gura aurită, tovarășe, să rămîn cu minciuna și să nu fie război. Pînă una, alta, să știi o vorbă pe care am auzit-o în Franța. Generalul care pleacă la luptă îndoindu-se de victorie trebuie degradat. Dar dacă pleacă la atac fără să-și ia măsuri de apărare pentru cazul că va fi înfrînt, trebuie împușcat. Hai pe concret. La secția de obuze avem oameni ?

Radu îl privi încurcat.

— Nici unul. Cum zici, Margine ?

— Să stabilim, e cam așa... nu prea sînt.

— Bine, iată prima sarcină. La turnătorie aveți ?

— Sînt, confirmă Margine, care adăugă imediat — Pe lîngă ai noștri avem acolo un inginer cam nelămurit, dar om tare cumsecade. Unul Enea Gorea, de-i zic domnii Mamut.

— Asta ar fi o idee, rosti Radu.

— Fiți atenți și luați-o cu binișorul, interveni Teofil. Nu-i joc. Sînteți militarizați, și astfel de lucruri se pedepsesc scurt, cu moartea.

Bărbatul cel chel se încrunta, răsucindu-și bustul spre Teofil :

— Știm noi asta, tovarășe. Moartea !... Moartea nici nu-i chiar așa de grea fiind, cum să zic, o chestiune personală. Dar noi sîntem prinși așa — își încheșta palmele izbîndu-le de masă — așa, care pe care. Și asta nu mai e o chestiune personală. Nu ! Spune-ne...

Iosif Lada, omul cel chel, era din Lupeni. În tinerețe lucrase în subteran. întii singur, apoi, pe măsură ce creșteau, împreună cu cei patru copii ai lui. Dar feciorul cel mai mic intrase în mină az-toamnă, cînd

abia împlinise paisprezece ani. Tot în toamnă, Lada, pensionat, trecuse la lucru „la suprafață”. Schimba fitilurile și controla lămpile ortacilor. Era un om vesel care nu vorbea mult și toți îl cunoșteau în Lupeni. Cum la greva cea mare din 1929 scăpase fără să fie arestat, puțini ar fi bănuțit că, pe lângă salariul și rația de alimente, și altceva îl ținea pe moș Lada prezent zi de zi în pragul gheretei de scînduri.

Promisiunile făcute cu ocazia plebiscitului antoneseian din primăvară, ca atîtea altele, rămăseseră promisiuni. Conducerea, motivînd abil că situația nouă le impunea, refuzase urcarea salariilor. Mai mult, trecuseră pe membrii familiilor numai cu jumătate rație alimentară și, în sfîrșit, refuza să le acorde îmbrăcăminte de protecție din oare bocancii erau cei mai trebuincioși, minele fiind fierbinți și umede. Cînd cu cîteva zile înainte rația de carne a fost redusă la două zile pe săptămîină, femeile au ieșit, ciopor, în jurul birourilor, amenințînd cu pumnii și tingirile afumate și goale :

— îmbuibaiților, nu vrem vorbe, sîntem flămînzi !

Deși o delegație de mineri s-a ales în grabă și a plecat la București pentru tratative, cei rămași fierbeau. Greva părea de neînlăturat. într-o seară, fratele lui Borza, tipograful, mecanic de locomotivă la Arad, un om voinic, gras, bătu eu inelul de aramă din deget în geamul calei lui Lada. Dan îi deschise. Curînd apoi, l-au ^culcat pe Dan în camera din pod și, pînă tîrziu, Lada cu cei trei copii ai lui și cu Borza au stat la sfat. A doua zi, Lada bătrînul s-a îmbrăcat în hainele cel mai bune, și-a pus gulerul înalt și cravata și salutîndu-și vesel vecinii a plecat cu trenul de șapte. „Se-ncurcă treaba, a oftat frizerul, ce-și avea prăvălia chiar lîngă gară. Ascultați-mă pe mine. Cînd bătrînului îi vin musafiri și-apoi piere ca fumul, se-ncurcă lucrurile la mină, să vedeți !”

— Așa tovarășe, o facem, sau n-o facem ?

Teofil se aplecă concentrat spre ei. își scoase ochelarii și își șterse fruntea cu mîna.

— Neapărat. începeți-o cum ați hotărît. Și nu uita, tovarășe Lada, pîinea și celelalte sînt lucruri principale, dar mai important ca ele e conștiința. Lămuriți lumea și țineți-o în mînă. Lipsa de cărbune pentru fasciști e mai dureroasă ca lipsa de pîine pentru voi. Asta să fie răspunsul vostru la plebiscitul lui Antonescu. Peste cîteva zile vă trimitem material și, poate, oameni.

După două ore, după ce suciseră și pe o parte și pe alta probleme din ce în ce mai complicate, oamenii se potoliră.

— Ei, acuma, încheie Teofil, ne mai rămîn totuși multe de vorbit. Materialele. Ce facem cu materialele tipărite, tovarășe Borza ? Uite, cei de la Reșița mai au cîte ceva : ștampile, o tipografie de mină, de cele de jucărie, șapirografe. Cînd începe hora va trebui să tipărim des, mult, variat. Și mai ales repede.

— • Se face, hotărî Borza. Văd eu cum, dar se face. Apoi rîse ușurel. La „Dacia-Română” unde lucrez, avem oameni buni și un director... Ia stai, e feciorul lui Ieronim Corda din Tirgu-Mureș, mi se pare că ți-e neam, i se adresă lui Teofil.

— S-au adunat, afurisiții, ca muștele pe hoit, toți aici la Timișoara. Am aflat cîte ceva.

— Și?

— în astfel de cazuri, frate, ori dai bir cu fugiții — asta ar fi mai sănătos — ori intri în bârlogul fiarei — și asta vreau să fac. Și fiindcă pomeniși : Acte. Am nevoie de acte ca flămândul de pâine.

Borza se scarpină în cap :

— Avem un tovarăș care-i anume pentru asta. Așa le face, de rămii cu gura căscată ! Măsura ți-am luat-o, cum s-ar zice și la poliție, și la militare. Cu raziile și controalele din ultimul timp trebuie să le potrivești cu atenție. Oricum, ar fi fost gata, numai să vezi. Omul nostru întârzie...

Zwak sosi gîfîind. Urcase scările în fugă. Se așezară amîndoi : Teofil pe scaun, Zwak pe pat.

— A sosit vremea să ne ocupăm și de tine, îi spuse Teofil. Zwak clipea tulburat, smucindu-și gîtul. Ți-i ciudă că n-am stat de vorbă cu tine la un loc cu ceilalți ? Hai, lasă copilăriile. Avem vreme destulă să lucrăm împreună. Nu te supăra, dar pină acum, în afară de cotizații și de vorbă...

— Dacă nu m-au căutat...

— Fiecare la rîndul lui. Dacă nu vine muntele la Mahomed, merge Mahomed la munte. Ei, s-auzim. Ce-i cu povestea aia cu faimosul Centru național de românizare ? Concret, cu ce se ocupă ?

— Iau în stăpînire pămînturile care cad sub prevederile legale : transfugi unguri, populație „românizată”, și le administrează sau le distribuie după caz. Nu-i un lucru curat.

— Nu e curat... Trebuie să fim foarte atenți... Mai ales că, în curând, va începe războiul.

— Știu...

— De unde știi ?

— De la tata. Ți-am spus că...

Zwak îi relatează pe scurt de noul post al colonelului Mitru, amintindu-i și de proiectul Donauland-ului. Teofil sări în sus agitat.

— Și n-ai scos o vorbă, pentru Dumnezeu !

— Tot ai aflat.

— Fără ironii. Trebuia să spui din prima clipă. Asta-i un lucru însemnat. Da, însemnat, pe lîngă altele îl vom folosi ca material de agitație. Da, chestia cu Donauland-ul e prețioasă. Să faci un material din asta, scurt și pe înțeles. Stai, nu acum, gîndește-te bine, mai informează-te discret de la taică-tău. încă ceva, frățioare, la cine să mă adresez eu pentru o cameră aici. în casa asta ? E vre-un proprietar, ceva ?

Zwak rise.

— „Ritterhaus-ul” a fost preluat de CNR, așa că...

— în colț se va deschide o librărie, și ajutând Dumnezeu și punînd și noi umărul, o să-mi găsec o slujbă chiar acolo.

— Te pricepi ?

— Cam așa am început în tinerețe. Și să-ți spun drept, cînd urmărești un scop în viață, poți face multe lucruri chiar dacă nu ești obișnuit cu ele. Îți spuneam, și-ți repet, cu condiția să nu uii proverbul cu tărițele... Da, frățioare, poți eventual să fii politicoș, să-ți pleci chiar spinarea, dar să nu începi să semeni, pe dinăuntru, cu lumea în care ești obligat să trăiești, să acționezi, dar împotriva căreia lupți... nici o concesie. Să-ți mai spun una. Mi s-a întîmplat în lagăr, în Franța, acum un an și ceva. Mă aflam... măi, cum trece vremea !... Prăbușirea militară a Franței era începută. Hitler străpunsese faimoasa linie Maginot. În nord îngrămădisise diviziile engleze pe plaja de la Dunkerque. Noi eram într-un lagăr în sud, „reținuți” din Spania. Ca să spun drept, voiau să ne cam dea drumul și-au început, curtenitori cum vor să pară, cu un fleac. Ne-au dat să semnăm cîte o declarație : „Induși în eroare de o propagandă nefastă... regretăm nespun... ne angajăm pe cuvînt de onoare ca pe viitor să nu mai întreprindem...” Cam așa era concepută, poți bănuși și tu. Cică : o „formalitate” ! Ca să-ți spun drept, cîteva au semnat și li s-a dat drumul imediat. Parcă nemți au fost, sau olandezi, nu mai știu. Din grupul nostru n-a semnat nici unul. Ne-au tăiat rațiile. Eu i-am înjurat de mamă. Mijlocul cel mai bun de a nu obține ce vrei e să îndirjești omul și să-i pui la încercare nu rezistența, ci ambiția. Scurt povestea ; cum eu eram mai clonșos, după ce-au mai făcut vreo două încercări le-am rupt declarația și m-au pus la pedeapsă. În lagărul ăla se pedepsește cam așa, mă înțelegi tu, ca să fie pilduitor : te lua și te ținea în picioare pe o mică ridicătură din curtea lagărului. De obicei îți dezgolea bustul și-ți legau cu sfoară de gît o placă pe care scriau motivul pedepsei. Lucru mare nu era. Dar după trei-patru ore de stat în picioare, pe soare ori pe ploaie, îți venea să urli. Te mai udau cu cîte o găleată de apă și mai stăteau cîteva ore. Mie mi-au croit o porție cam neobișnuită ; optsprezece ore de „zid”, așa-i spuneam noi, zid. M-am îndirjit, frățioare, și, nu știu nici azi de ce, am urlat la ei în auzul întregului lagăr că nu optsprezece ore, ci trei zile am să stau la zid și n-am să mă supun...

Teofil rise încetișor, satisfăcut parcă.

— Am stat trei zile și trei nopți nemișcat, cu placa de gît, udat de o ploaie destul de rece. Pînă la urmă mi-au dat drumul. Cînd am plecat l-am întrebat pe șef, scurt : „Ei, ce zici ?” Abia cînd am ajuns pe șosea m-am prăbușit. Așa m-apucă pe mine cîteodată. Ca și acuma cu librăria asta.

— Te dai ca exemplu, sau te justifici ? întrebă Zwak șuierător.

— Nu mi te băga în suflet, frate, mai bine dă-mi o mîină de ajutor. Toate vrei să le știi, ca la carte. Ei bine, nu caut primejdia, dar la o adică, ajuns la bătaie, trebuie să te porți neapărat așa ca să ciștiți tu.

— Logica de război. Apropo, crezi cu siguranță că vor ataca Rusia ?

Teofil îl aținti tăcut, își smulse ochelarii cu un gest brusc și-și trecu degetele peste ochi.

— Asta nu-i o problemă de credință, ci de istorie. Multe sînt greu de înțeles în haosul ăsta european, dar un lucru să-ți fie clar : țelul final al politicii lui Hitler e distrugerea Uniunii, asta-i lucru limpede. Pricepi ?

— „Ferește-te de hartă, dar odată intrat în ea te poartă așa ca alții să se ferească de tine”, reluă Zwak. E din Hamlet citatul ăsta și mi se pare nimerit.

— în orice caz, e adevărat Hamletul tău. Să te vedem pe concret, frăţioare. Când îmi dai materialul cu nemţii ?

La 3 kilometri de Aiud, spre apus, încep viile. Aici, o ripă destul de adâncă, plină de umezeală, tufani de soc, porumbe şi câteva sălcii, curge pînă la albia Mureşului. În dreptul căii ferate rîpa e astupată cu bolovani, peste care se aşterne pietrişul terasamentului. Pe dealul rotund ca un sîn se înşiruie, trasă cu linia, viţa nobilă, ce creşte pe araci înalţi ancoraţi cu sîrme în pămînt. Printre rînduri sînt sădiţi meri şi vişini, într-un loc unde pomii sînt deşi ca o pădure, ascunsă vederii, se află o căsuţă acoperită cu stof mucezit de vreme. În această casă, cu două odăi mici, răcoroase, cu lut pe jos, presărat cu nisip, pe lîngă cele obişnuite într-o colibă de pază — toale, pari, sîrme, vermoresle vechi, cercuri şi doage de butoi — puteai găsi, iarna-vara pe Christopher Sachs, paznicul. Lumea îl cunoştea, dar nu-i putea rosti numele. Îi ziceau Cristi Sasul. Era un om bătrîn, cu trup gros ;fuma pipă, umbla cu arma de vînat în spate şi nu vorbea cu nimeni. La două săptămîni o dată cobora după schimburi, pită şi tabac la Aiud, într-o căruţă nemaivăzut de complicat zugrăvită, trasă de un cal. Acolo căuta să afle ce se petrece la şedinţele „grupului etnic german”. Arareori veneau la el înşi după vin, dar şi aceia nu erau oameni din partea locului. Aici la Aiud sosise de puţini ani. Decebal Corda îl cunoştea din tinereţe, şi-i era prieten. Christopher Sachs se însurase din bună vreme, şi în 1912, cînd se întîlnise întîi cu Decebal la Tokay, avea copii mari. În 1919, în Ungaria izbucnise flacăra revoluţiei, în ea au ars amîndoi copiii lui Christopher Sachs.

Sfătuit de Decebal, Christopher veni atunci în Ardeal, pe Tîrnave. Jarul din inima lui nu i l-au stins anii. Îl ştia numai el, cîţiva tovarăşi care îl primiseră în partidul pentru care fiii lui muriseră şi Decebal Corda, cu care acuma îşi ciocnea paharul stînd pe un ţol la umbră.

Alături, tolănit pe spate cu mîinile la ceafă, Teofil Bucur privea prin frunzişul prăfuit al merilor peticele albastre ale cerului. Gîndurile i se învălmăşeau...

Şi iată, trebuia să se ascundă, să lucreze asemeni cariului, pe dedesubt. Ar fi fost vesel să pornească înainte, ca-n Spania, chiar dacă el ar fi pierit, şi i se părea că pretutindeni în jur oamenii ar trebui să gîndească la fel. Atunci, ce mai aştepta şi pînă cînd ?...

Ca-ntotdeauna, asemenea gînduri i se terminau cu cîte-o imagine ce-i stăruia pe retină. Şi acuma imaginea lui Emil plutea înaintea lui. Se săltă în capul oaselor şi-şi puse în grabă ochelarii. Nu, nu se înşela. Era chiar el. Urca, aplecat de spate spre ei. Cînd ajunse, îi salută gîfîind :

— Noroc.

Cristi Sasul îşi scoase pipa din gură şi-i aţinti absent cizmele prăfuite, fără să-i răspundă.

— Aveţi vin de vînzare ?

— Avem, dar numai alb.

— Mie mi-ar trebui roşu. Din acela pe care mi l-ai dat acum doi ani.

— Poate om găsi.

— Plătesc...

Aceasta era parola. Cît îi îngăduia piciorul de repede, Teofil se apropie și îi întinse mîna.

— Noroc, tovarășe Emi ! Voinic, sănătos ? !...

— Noroc, Mînzule ! Șezi și vorbește-mi de tine...

Cristi, cu o sticlă în mîini, porni spre pivniță. Decebal se trase către casă. Pînă cînd sasul reveni cu sticla plină, Teofil îi spuse lui Emil iute și tare :

— De luni de zile bat valea Mureșului, cunosc oamenii.

— Trebuie să lămuriți cu răbdare.

— Mare efort nu-i. Țăranii își dau fără voia lor copiii hrană frontului, iar ei, ce să-ți mai spun ? ! vînd cucuruzul cu 2,20, și o sapă costă 250 lei. Is cam întunecați la minte de drept, dar — repet — nemulțumirile sînt mari. Sudaie lumea fel și chip.

Emil începu să ridă.

— Iată o anecdotă. I se atribuie unui domn fanariot, nu știu care. A pus bir pe țară și a trimis iscoadele. „Ce zice lumea ?” le-a întrebat. „De, măria-ta, te-njură”. „Mai puneți bir”. „Ce zice lumea ?” le-a întrebat din nou. „Te-njură rău, măria-ta”. „Mai puteți pune încă bir... Și acum ce zice lumea ?” „De, omăria-ta, e greu se vede, da' nu te-njură. Rîd.” „Ei, de-acu gata, dacă au ajuns să ridă, opriți-vă...”

Teofil îi puse palma pe genunchi și începu să-l scuture din ce în ce mai tare.

— Oamenii sînt tîrîți de evenimente, peste voia lor. Încep să înțeleagă asta... Și noi trebuie... vrei ca noi să așteptăm pînă vor rîde oamenii ? Ar trebui acuma, înțelegi, acuma.

Emil îl bătu pîrintește pe spate.

— Gata, Mînzule. Uite că ne aduce gazda vin. Ai un pahar ? Și să nu uit : cu deblocarea grînelor, un grup de bestii — îi cam știm noi — vor cîștiga bani frumoși. Am auzit că adună, în special, de pe valea Mureșului bucate. Sînt amestecați aici și popii... Dă de urma afacerii, și lămurește lumea. Faceți agitație... De altfel mai vorbim noi... Nu, nu, Mînzule, nu va trece asta așa ușor...

În camera din fund, cu coatele pe masa de fag spălată cu leșie, stăteau rezemați Teofil Bucur, Borza, tipograful de la Timișoara, un tovarăș de la Turda — cu o figură trasă și cu ochi mici — un bărbat elegant îmbrăcat, care se prezentase Horia, și Emil Ionescu. De la Reșița, urma să vină Rado Kalman, dar acesta încă nu sosise.

— Ei, ce-o fi cu Rado ? O fi pățit ceva ?

Oamenii tresăriră. Teofil rosti :

— Un grup de tovarăși de la Arad au căzut. Borza știe mai multe.. Așa-i, Borza ?

Acesta oftă.

Pe masă, drept în mijloc, erau îngrămădite căni de lut smălțuite și sticle cu vin. Borza se apucă să învîrte în degete o ceașcă. Ai' fi băut un pahar, îi era sete, dar nu îndrăznea. Adusese de la Timișoara un top de „România liberă” și niște broșuri. Sosise cu o zi înainte tîrziu seara, și nu apucase să se culce ca oamenii. Azi-noapte îi ajutase lui Teofil să îngroape sub șinele căii ferate 4 kilograme de trotil, cîte două sub fiecare

șină. Acest trotil era ambalat în tabla și avea exact forma sticlelor de pe masă. Aeoperiseră bine locul, și-acuma careva din ei — Borza nu se îndoia că Teofil va fi acesta — urma să-i pună la timpul potrivit foc.

—•• Ei, începem, spuse Emil. Iată, tovarăși, situația frontului...

Teofil, în care de azi-dimineață se adunase mînia, îl întrerupse nestăpînit :

— Frontul... Și noi sîntem pe front aici. Acolo lucrurile merg greu,, știu, ar trebui să izbim și noi mai dur. Ah ! Cum i-aș mai...

Pumnul lui Teofil căzu bufnind pe masă. Spre mirarea lor, Emil rîse.

— Mînzule, ar trebui să fii mai disciplinat.

Pe măsură ce vorbea, rîsul îi pierdea și vocea îi devenea mai dură.

— Iată, tovarăși, acum un an dușmanul, ca o fiară cu trei capete,, a lovit pe neașteptate. Un cap al acestei fiare a fost retezat în iarnă, sus, la Moscova. Sîngerată, dar încă nu mortal, bestia a obținut unele succese vremelnice, în centru și în sud. Dar, notați, industria sovietelor, care a trebuit să fie mutată de-aici aici, și-a terminat, în linii mari, transferul și a și început să producă. Acuma, în toamna asta, uzinele lor vor vărsa, valuri de oțel asupra bestiei. Așa. Nici noi nu vom sta cu mîna în sîn. Iată, tovarăși. Avem în armată douăzeci de mii de dezertori, dintre care doar șase mii sînt prinși. Semn bun. De bine nu fug oamenii și nici de frică nu fug ei chiar toți. Țărănimea are un genunchi greu în piept ;, sărăcia și lipsa de pămînt. Țara toată e asemeni unui butoi căruia i-au dat cep din două părți. O parte curge pe front și cealaltă în Germania. Asta nu va mai dura multă vreme. Așa, tovarăși, nu ne vor prinde nepregătiți !

Emil își șterse fruntea și își deșurubă cu atenție un creion automat nichelat. Împinse ceștile și începu să facă cercuri pe lemnul mesei. Capetele oamenilor se îngrămădiră deasupra.

— Vom izbi în forța lor cu forța noastră. Vine vremea luptei active armate. Iată, tovarăși, aici Reșița, Anina, cu stăvilarul, și toate astea, înconjurate de munți...

Emil se întrerupse. Nu era obișnuit fără desen, și în afară de cercuri, nu scrisese nimic pe masă. Căută cu ochii în jur. Pe zid era un cartonaș imprimat nemțește : „Membru al grupului etnic german". Deasupra inscripției, un vultur stilizat îi privea pieziș. Emil trase cartonul, întorcîndu-l cu vulturul la vale. Nota pe spatele lui. Suflarea oamenilor se oprise.

— Așa, tovarăși, din nou aici, aici... Iată Semenicul. Asta-i una.. Iată aici Valea Prahovei și în sfîrșit Munții Apuseni. Toate acestea sînt înconjurate de muncitori.

Ochii oamenilor luceau ca fosforul. în acel moment, ușa din față scîrțîi. Emil albi, rupse bucățele cartonașul pe care desenase și își duse mîna la buzunarul în care avea un revolver. „Drace, ne-am purtat ca niște copii ! Și doar totul a fost pus la punct".

Se auzi vocea lui Decebal îmbiind pe cineva :

— Pofțiți, pofțiți.

Cînd în prag apăru Rado Kalman, prăfuit, cu o mîină legată cu batista, de ușurare Borza rîse fals, femeiește.

— Bată-te să te bată !

Rado se prăbuși pe bancă, rîzînd și el.

— Am scăpat trenul ca un prost.

Le strânse mîinile, și atunci se văzu că palmele-i erau julițe pînă la os. Rado le povesti întrerupt :

— Ieri dau de Willie Walter, Orteleiterul Reșiței. Stai, că nu pierzi trenul. Am două zile permisie pentru control medical. Ce să fac ? Bem o bere, și trenul pleacă. Să-mi crape capul, nu alta ! Mă agăț de un „permisionar” german. Pun insigna „Grupului” în piept și se prinde figura. Era acolo un bavarez gros care bea zdravăn și-i făcea curte unei infirmiere slăbuțe... „Pfui, die Schwoben, die Salohsen” % mă împinge nemernicul. Alt tren nu-i. îi arăt eu insigna, vorbesc cu el nemțește, nimic, să mă dea jos. îmi sar cîțiva în ajutor și mă înghesuie în burduful de protecție dintre vagoane. Stau acolo ascuns ca un cîine, cînd apare bavarezul meu cu infirmiera. Se proptesc nerușinați în ușă, porcul îi trage fusta peste cap și chiar atunci dă cu ochii de mine. M-a azvîrlit pe scară. M-am agățat de bare; trenul în plin mers. L-a oprit femeia, altfel mă împușca „compatriotul”. M-a lovit cu cizma în piept, mi-a stîlcit mîinile și înainte de-a trage mi-am dat drumul. încetinise trenul la curbă. Am rămas lat. Să-i fi văzut mutra și ura din ochi ! Brrr ! De la Teiuș vin pe jos...

Nici unul din oameni nu rîse. obrazul lui Emil zvîcni.

— Chiar așa o s-o pată. Numai cît, noi n-o să sărim de pe scară. Acuma ascultă aici... O să-i strivim. Așa cum o roată strivește un șarpe, începînd de la coadă spre cap. O să-i strivim...

știi, îi șopti Borza lui Teofil, cu Uniunea Patrioților ne putea fi de folos și Mitru de la Timișoara.

— Da' ce-i cu el ? întrebă Teofil.

— A primit ordin de încorporare și a plecat pe front, fără să ma anunțe în vreun fel. Mă surprinde și...

— Mitru nu-i feciorul colonelului ? îl întrerupse Emil. Și după ce Borza confirmă, înghiți în sec. Aha. Rămii, Teofile... îi puse acestuia mîna pe umeri, apoi i se adresă lui Rado : Ascultă, ce-i cu grupul de la Oravița ?

— Margine se ocupă de el, dar am vești bune. Am obținut o aminare a judecării pînă la toamnă. Are avocați buni, dar cam scumpi. Capul acestor apărători e unul Corda din Timișoara... Om destul de influent, dar mare pișicher... Ne-a luat cinci sute de mii și mai vrea... zice că-i trebuie ca să miruiască judecătorii. Oamenii și-au vîndut tot ce-au avut prin case. am mai pus și noi, dar nu mai avem de unde.

Auzindu-l, Teofil tresări. Vru să intervină, dar se răzgîndi. Emil Ionescu scoase din buzunar un teanc de bancnote.

— Sînt abia șaizeci de mii. Oamenii se priviră stingheriți. Fiți gospodari, că afurisit de greu adunăm banii. Știți și voi. Ei. cui îi trebuie ?... Tu, Turda ?

Turdeanul clătină negativ din cap.

— Tu cum stai, Borza ?

Acesta zîmbi, vrînd să pară degajat.

— Dă-i mai degrabă Reșiței, lui Rado, ei au mare nevoie.

— Ei, tovarăși, am cam fi gata. Materialele le-a adus Borza. Plecați pe rînd și fiți atenți.

) Pltdiu, șvaiMior, sașilor.

Teofil își privi ceasul. Nu trecuseră nici trei ore, dar el, și nu numai el, se simțea parcă mai bătrîn. Oamenii, cîte unul, orbiți de lumina uscată a amiezii de vară, coborîră drumul, pierzîndu-se printre araci.

Teofil le făcu semn lui Borza și lui Emil să rămână în urmă. O porniră și ei, tăcuți, printre vii. Cînd ajunseră într-un loc de unde se vedea calea ferată, Emil se opri.

— Ia spune-mi, unde-i locul ?

— Acolo, la cotitură. Dealuri în dreaptă și stînga, Mureșul înapoi. Nici nu te vede nimeni, că va fi pe ziuă, la ora opt.

Ascultîndu-l, Emil se așeză și le făcu semn.

— Stați și voi... Așa... Dă-i drumul... De ce-i vorba, Mînzule ?

— Ascultă... Trebuie să-ți comunic un lucru ce-mi stă pe suflet. Notează că bănuielile sînt ale mele și faptele ale lui Borza. Spune, Borza...

Acesta roși, rupse un fir de iarbă și începu să-l mestece în tăcere.

— Dă-i drumul, că astfel de lucruri nu pot fi nici tănuite, nici trecute cu vederea.

Borza începu grăbit.

— În '40 m-am întîlnit cu tovarășul Orășanu la Turda. Poate că greșesc, însă m-a luat drept frate-meu. Am un frate mecanic la Arad. încă atunci, în toamna lui '40, m-a trimis la Reșița și mi-a dat unele instrucțiuni, pe care, cum să-ți spun, nu prea le-am urmat... Trebuia să-l fi oprit și pe Rado, el știe... în fine, îmi cereau niște liste, și nu i le-am dat. Nu m-am întîlnit cu el pînă-n primăvară. Vorbesc de Orășanu. Și am rămas cu credința că el mă confundă cu frate-meu, în continuare. Mie îmi dădea „cărbunii” pentru Arad, mie comunicări pentru ei, în fine, mi-a cerut o listă a cîtorva oameni de-ai noștri, tot de la Arad, cu adresa lor exactă. M-am codit, dar i-am dat o listă cu patru tovarăși.

Emil zvîcni deodată în picioare. Apucîndu-l de piept pe Borza, începu să-l scuture cu furie. Aproape urla.

— Orășanu ? ! îți dai seama ce spui ?

— Orășanu, bilbii Borza. Da să vezi că dintre cei patru arestați de la Arad, numai unul e de pe lista mea. Poate că-i o prostie, nu știu...

Emil, care sufla greu, îl eliberă pe Borza. în obraz cutele i se îngroșară, și Teofil îi văzu pentru prima dată ochii lucind a răutate. Vorbi totuși stăpînit :

— Bine. Am notat. îți mulțumesc pentru comunicare. Noroc !

Borza plecă. Teofil îl iscodi pe Emil.

— Crezi că ar fi posibil ?

Emil tăcea. Teofil se ridică și oftă :

— Cine-i sus trebuie să vadă mai departe...

Se priviră cu seriozitate mult timp, tăcuți. Teofil, rușinat, schimbă vorba.

— încă ceva să nu uit : îmi scrie Bernadi din Ardeal. A pierdut legătura, cere alta, ce zici ?

— Asta n-o hotărâm noi. Comunic.

Emil Ionescu îi întinse mîna.

— Noroc, Teofile ! Șovăi o clipă, îl trase spre sine și-l sărută stîngaci pe obraz. Ai grijă de tine, Mînzule. Vremea noastră abia începe.

La marginea rîpei, în fața lui Teofil, care sta trîntit într-o rină, doi fluturi abia zburau împreunați, urcând și coborînd în traiectorii frânte.

Totul împrejur — țiriitul metalic al lăcustelor, toaca rară a ciocănitoadelor din pomi — dospit de soarele ce scăpata, respira fierbinte, odihnitor. Gmdurile lui Teofil se învălmășeau. „Sîntem mulți și în toate părțile. Pretutindeni cineva e de-al nostru... de-al nostru". Zîmbi fericit, apoi, fără s-o fi chemat anume, îi răsări imaginea maică-si. „Am s-o văd mîine. Nu m-am purtat cum trebuia, dar ea mă va înțelege. Poate că nici cu Ion nu m-am purtat cu adevărat bine".

Îi veni în minte chipul crispat al fratelui său din acea zi de-acum un an, de cînd nu-l mai văzuse. „El n-a vrut asta. Poate c-ar fi trebuit să-l trezesc cu adevărat, să-i fi vorbit mai deschis, poate nu ajungea acolo..." Porni înainte pe văiugă; ajuns la capul râpei, se rezemă o clipă de o salcie bătrînă, groasă. Apoi strînse dinții și se apropie tîrîș de terasament. Ținea în mînă cele două capse aduse de Decebal. Capsulele erau prevăzute cu o amorsa elastică, din care ieșeau două sîrme. Aceste sîrme urma să le lege de cele ale explozibilului deja îngropat și apoi să pună focosul pe șină. Deși mîinile îi erau țepene și sudoarea îi curgea bogat, aburindu-i ochelarii, reuși să lege sîrmele. Căută o piatră, pe care să se rezeme capsulele asemuitoare cutiilor de chibrituri, după care se tîrî înapoi la salcie. Se propti cu spatele de ea și mult timp nu izbuti să-și șteargă ochelarii, așa îi tremurau degetele. Își privi ceasul — era aproape 8, — cînd auzi șuieratul întrerupt, strident al locomotivei. „Sînt două locomotive, e trenul lung", își zise Teofil și în timp ce se retrăgea furișat privi lacom spre terasament. În curbă locomotivele frînară și în același timp se auziră două bubuituri infundate, puternice, dominînd huruitul teribil al vagoanelor. Ca un trup decapitat, trenul se poticni; locomotivele — desprinse de pavară — pieriră pe șine. Vagonul-poștă săltă în sus, se clătînă ca beat o clipă, apoi se prăbuși spre Mureș, trăgînd după sine altele. La locul exploziei, șinele, rupte amîndouă, se înălțară în aer...

Amurgul vinăt, transparent, fu găurit de pocnete de pistoale și arme. Se auzi clănțănitul unei mitraliere. Buimaci, sărînd din tren, nemții trăgeau în neștire. Trosnetele dezordonate îl ajunseră pe Teofil tocmai cînd cotea spre colibă. Un cartuș rătăcit i se înfipse în umăr, trîntindu-l la pămînt. Înainte de a cădea mai alergă cîțiva pași, ca împiedicat. Cînd se trezi, Cristi Sasul îi spăla umărul cu rachiu. De durere îi deteră lacrimile.

— Ce-i cu mine ?

— Ai un glonț în spate, ți-a rămas acolo. Nu văd să-ți fi ieșit pe undeva... De ce nu te-ai știut feri ? Trebuie să te ducem de-aici oricum...

În acest timp, Decebal înhămase calul la căruța înflorată a lui Cristi și apărui în prag cu biciul pe umăr.

— Hai, dragul badii, poți merge ?

Teofil zăcea cu fața în jos pe laviță. Cămașa lui vărgată, udă de rachiu, îi era legată cu rafie pe umăr; Cristi Sasul se chinuia să-l îmbrace cu o cămașă curată de-a lui. Teofil izbuti să se ridice. Îl vedea pe Decebal tulbure în prag. Îi făcu semn să se apropie; se rezemă de el, șuierîndu-i întrerupt la ureche :

— Tete, te duci la București, auzi ? Imediat. Le spui ce-ai văzut... Și spune-le că Bernadi așteaptă... Spune-le că și noi toți... dați-mi proteza, trebuie să plec...

Decebal îl privi în ochi pe Cristi Sasul. Acesta clătînă din cap. Teofil leșinase. Cu băgare de seamă, bătrînii — unul de cap, altul de

picioare — îl duseră în căruță. Fără vorbă ridicară un uriaș butoi cu doage lipsă și-l acoperiră pe rănit. Cristi luă ușurel biciul de după gîtul lui Decebal.

— Ei, noroc, frate. Tu du-te unde ți-a spus. Eu cobor pe cea parte și-o iau la Alba, pe ocolite. Anunță la gară, dacă ai prin cine, după Borza ori altul. îl trimitem la mamă-sa la Arad...

își șterse apoi mina de poala cămășii și i-o întinse lui Decebal.

— Cînd te-i întoarce, dacă n-oi fi aici, cată-mă pe Tîrnave. No, încă o dată noroc !...

Bătrînii privindu-se încrunțat, gata să plîngă amîndoi, își strînseră îndelung mîinile. Christopher Sachs saltă pe capră și pocni clin bici fără să se uite înapoi, posac. Decebal își înhamă tolba și porni pe ocolite spre Aiud. Străbătu fără grabă orașul, furnicînd de polițai și militari, străpuns de șuierăturile țignalelor. Ajuns la gară, privi liniștit înainte la apa Mureșului, pe care un pod umblător se mișca încet, ca o gînganie neagră.

A doua zi, tîrziu după masă, căruța înflorată a lui Cristi putea fi văzută la Alba-Iulia sub cetate, oprită în fața unei căsuțe modeste. Aici locuia cu chirie Pavel Gheorghe, electrician auto. Cristi bocăni cu codi-riștea în geam : poarta se deschise și căruța trase în curte. Acolo Cristi îl apucă de pieptul hainei pe omul ce-l întâmpinase și-l trase spre el.

— Așa, cumetre, de aici încolo ia-1 tu. Nu mai am putere. Să ai grijă de el...

— Se poate, Cristi baci ? ! Cum să n-avem ? ! Am eu un șogor la Tartaria, către Simeria... Trimit vorbă și la Arad... Da' se poate ? !

Sub seară, Pavel Gheorghe ciocăni cu inelul în fereastra lui Tuka Pamfil, camionagiul. Acesta apăru numai în izmene. Pavel tuși și-l întrebă dacă instalația electrică a camionului funcționează cumsecade. După care îi șopti la ureche mult timp.

În aceeași noapte, camionul cu prelată al lui Pamfil, iscînd nori mari de praf, străbătu cei peste 20 de kilometri pînă la Tartaria. Aici camionul trase în ograda lui Savel Timurcan, cumnat de-al lui Pavel, pe a cărui soră o ținea cu cununie. Savel, care dormea în șură, apăru desculț și cu fire de paie în pletele roșcate. În timp ce-i asculta, scoase de sub șură carul, făcînd loc camionului. Într-un tîrziu, scui-pînd să stingă mucusul țigării, hotărî :

— Ar trebui mers chiar acum. Dar nu se poate... Bietul om, dacă-i pun două ouă la subsuoară se coc, așa frige ! Doctor i-ar trebui, dar nu-i... Dimineața iau autorizația de la șeful de post, chip că mă duc după bucate, tot le-au deblocat ei, și-1 duc la Simeria. Așa, fraților, alt medru nu-i. Ajutați-mă să pui tulei în căruță... Așa... Acum spuneți-mi noutăți...

Culcat între tulei, acoperit de o cergă mițoasă încinsă de soare, Teofil călători pînă la Simeria. Chipul roșcovan al lui Savel se arătă în preajma depoului căii ferate. Cu acceleratul de prînz se trimise vorbă la Arad. Personalul de noapte, a cărui locomotivă era condusă de Vasile Borza, opri ceva mai departe decît de obicei. Cînd plecă, în cabina de fier a locomotivei se afla pe lîngă Borza și fochist, și Teofil. Călătoria spre Arad înghesuit într-un colț, acoperit cu un halat murdar prins ca o perdea. Ascultînd răsufierea puternică și egală a monstrului de fier

ce străbătea valea Mureșului, mecanicul și fochistul tăceau. Tîrziu, fochistul deschise ușița de fontă și apucă lopata.

— Să nu dăm de bucluc, nea Vasile.

— Poți face altfel? se răsuci Borza spre el. Poți, băiete?

în lumina roșie ce umplea încăperea se auzi oftatul greu al fochistului, care, smucit, arunca lopată după lopată de cărbuni în cazan.

La haltă la Arad, locomotiva încetini. Alergînd pe lîngă scările înalte din umbra nopții, apărură oameni ale căror brațe negre se întinseră spre ușa de fier. între ele, trupul lui Teofil pieri ca într-o pădure.

Zwak îi spusese tatălui său, colonelul Mitru, toate acestea, dar el, bucuros să-l știe la adăpost, făcea tot ce-i sta în putere să-l țină la pat. îl vizitaseră nu numai familia care era la București, ci și prieteni și colegi, printre care Borza tipograful. Vederea lui răscoli în Zwak vechiul „moment de slăbiciune”, cum îl caracteriza el, reînviind simțămîntul de rușine ce-l copleșea de cîte ori își amintea de fuga lui precipitată din fața primejdiilor de-atunci. Căuta să nu dea importanță prea mare faptului ou atît mai mult cu cît simțea în el dorința să fie de aici înainte realmente de folos. Ii rugase pe Borza să-l pună la curent cu situația și eventual să-i dea sarcini de partid, dar Borza se mulțumise să-i declare că se bucură că a scăpat de acoZo și^l sfătui că mai întii să se facă sănătos. Cu vizitele Anei, începuse pentru Zwak punerea la punct a memoriei. Se bucura din tot sufletul văzînd-o și își evoca alături de ea copilăria, studentia, și mai ales acel fragment al vieții în care cărările tinereții sale se încrucișaseră cu cele ale lui Ion.

Așa i se scurgeau zilele, călduț, în clădirea cu miros de medicamente, cu paturi, albe, cu scuiători albe, scuiători veșnic pline de bandaje vechi...

Neobișnuita lui stare de febrilitate, care nu-l părăsi nici cînd, ajunși în rezervă, răscolea după toc și hîrtie, se datora vizitei tatălui său. Colonelul, ca de obicei, venise de la serviciu direct la spital, însoțit de ordonanța ce căra servieta și pachetele.

— N-arăți rău, puiule, dar ești slab. Ce mai, trebuie să te pui pe picioare... Ți-am adus hainele civile. îmbracă-te, să văd cum îți vin.

Colonelul desfăcuse o pungă de țiplă, luase din ea un biscuit cu chimion și-l ronțăia așezat pe pat. îl îmbie și pe Zwak.

— Ia, sînt făcuți de mama. Șezi. Apropo, mi-a comunicat la telefon că Pegi (era o cățea de-a lor, dox, de culoarea aripilor de cărăbuș) a fătat nouă pui. închipuiește-ți, puiule, nouă.

— Tată, aș vrea să mă scoți mîine în oraș. E timpul să mă mișc și eu.

— Mîine mi-e imposibil.

— Ce s-a-ntimplat? întrebă Zwak îngrijorat de înfățișarea gravă a colonelului.

— N-aș fi vrut să-ți spun, dar fie. Azi armatele rusești au atins frontiera în Bucovina. Am primit o circulară și de mîine...

Era prima oară cînd tatăl lui aducea vorba despre război sau politică. Zwak știa că nu se va opri pînă nu-și va epuiza subiectul. Aștepta așa de încordat, că reuși pentru o vreme să-și alunge ticul nervos.

— Tot trebuia să stau de vorbă o dată și cu tine și cu frații tăi, ca între bărbați. V-am crescut, v-am dat la fiecare meserii de care nu

ini-e rușine... slavă Domnului nu sînteți nici unul ofițer. De azi încolo a fi ofițer român înseamnă, pe față, a fi la cheremul nemților. Marina a trecut sub ordinele amiralului Donitz, armata de uscat sub cizma lui Hansen, Gerstenberg la Statul Major, Halland la aviație. Ei, puiule, aici am ajuns. E sfârșitul. Asta nu mai poate dura...

Colonelul se opri, deschise brusc ușa, se convinse că nimeni n-ascultă, apoi urmă :

— Sânt jandarm, cunosc multe, ani crezut că undeva în țara asta se află o putere în stare să salveze ce mai e de salvat. Dar nu-i adevărat, puiule, va veni sfârșitul.

— Tată, te rog, protestă cu gura uscată Zwak. Apoi continuă agresiv : — Depinde pentru cine va veni acel sfârșit. în ce mă privește sînt major și stăpân pe părerile mele.

— Tocmai de ele e vorba, se enervă colonelul. Ai luat „părerile tale”, „părerile tale”, repetă răutăcios, de la Orășanu pe cît știi, înainte de refugiu. Exact ? Exact. Ei, ascultă atunci și fă-ți o părere mai competentă. Acum vreo două săptămîni vine Orășanu ăsta al tău la mine. Ne întrebăm de sănătate, ne aducem aminte de vremurile bune din trecut și deodată îmi comunică — prietenește, notează, puiule — că i-aș face un mare serviciu dacă aș aresta un grup comunist „Pavel Chinezu” din Semenici. Îmi dă unele detalii și adaugă că în situația actuală — totul e pe muche de cuțit — n-are rost, prin acțiuni izolate, nesăbuite să primejduim întreaga țară. Mi-a venit să-l iau la palme, l-am dat afară, strigîndu-i că eu sînt militar, că nu pot da crezare denunțurilor verbale, că dacă vrea ceva, să denunțe unde știe și să vină cu ordin scris. Și a venit, lepădătura, a venit cu ordin scris. L-am trimis azi spre executare.

— Nu-l poți opri ? ! țipă Zwak așa de fără veste, că tatăl său sări de pe pat. Ordinul, preciza Zwak, nu-l poți revoca ?

Colonelul ridică din umeri. Speriat, începu să-l liniștească schimbînd vorba și îndemnîndu-l să se culce. Zwak îl ascultă. Voia să rătmînă cît mai repede singur cu gândurile lui. După ce colonelul plecă, trecu la fereastră, li văzuse pe Teofil și Ana și se repezise în întîmpinarea lor.

— A venit ? îl Întrebă repezit Teofil.

— Bună seara. Îs înăuntru. Se cam sfădesc.

Teofil smuci ușa și, -cum i se păru că-i închisă, o împinse cu umărul. Orășanu, descheiat la pardesiu, sta pe pat mult aplecat spre Borza. Fularul alb de mătase, cu ciucuri, pendula peste masa scundă de cizmărie pe care-și avea pălăria și mănușile. Gheboșat pe scaunul cu trei picioare, Borza — deși îl aștepta — încremeni văzîndu-l pe Teofil. Orășanu, nu mai puțin uimit, vorbi iute, căutînd să se reculeagă :

— Ai și venit ? Trebuia să... N-ai primit armele ? Ce s-a întîmplat, domnule ?...

— Domnule, bine zici, domnule... unul din noi e domin, bine zici, roști tremurat Teofil.

Apoi gemu și, fulgerător, se prăbuși spre Orășanu, izbind orbește cu mîna în care ținea revolverul. Orășanu se feri. în loc de țeastă, lovitura îi sîngeră obrazul. Borza sări răsturnînd scaunul, vru să-l rețină pe Teofil, dar acesta îl înhățase cu o mîmă pe Orășanu de păr și-i băgase țeava pistolului în gură. Apăsă trăgaciul care țacăni în gol.

Borza îl stăpîni apucîndu-l pe la spate, șoptindu-i :

— N-are gloanțe. Eu l-am descărcat, liniștește-te.

Teofil se scutură și, smucind pistolul, îl pocni pe Orășanu în frunte, prăvălindu-l pe pat.

— Să-l legăm, stăpînește-te, repeta gîfîind Borza. M-auzi Teofile ?
Teofil se descinse de curea.

— Leagă-1 tu, Borza. 11 duc cu mine la București, la centru, să știu că 4 tai în bucăți și—1 car în spinare, pe jos.

Intre timp, Borza legase mîinile lui Orășanu. Teofil controla tăria nodului, deschise ușa și îl chemă pe Matei.

— N-ai vreo sîrmă pe undeva ?

Matei, fără altă vorbă, cotrobăi sub masa de lucru. Scoase o sîrmă, o înfășură pe mîinile lui Orășanu și începu să o strîngă cu un clește.

— Leagă-1 peste gură cu fularul. Păziți-1. Dacă mișcă ori face cumva gălăgie, fără milă...

Teofil apucă cuțitul de cizmărie și-l înfipse cu toată puterea în masă.

— Fără milă. Mă-ntorc repede...

Ieși, urmat de Borza.

— Pălăria ! îi spuse Teofil, strîngîndu-1 de braț.

Borza se opri descumpănit și surprins.

— Pălăria. Ar fi trebuit să mă stăpînesc, dar cînd i-am văzut pălăria, mi s-a întunecat totul în fața ochilor. Așa, Borza, pe-ai noștri i-a prăpădit bestia acolo sus. Firește, nu i-au prins pe toți... Frate-tău a scăpat. Tu, Borza, trebuie să dispari un timp... Eu am să scot de la *el* ce-i de scos, *acolo*. Voi așteptați semn de la mine. Pe cît îți stă în putere, veghează la ai mei, frățioare. Noroc !...

Teofil alergă pînă la tramvai. La lumina albastră de camuflaj a taxatorului, își controla ceasul. „Mai am cam trei ore pînă se oprește circulația” își zise, și o dată ajuns în centru grăbi spre vila lui Iacob.

Iacob se aștepta ca vizitatorul să-i fie vreo rudă — le înștiințase — dar vederea lui Teofil îi topi starea de fericită lene în care plutea de trei zile. îl conduse în birou, aprinse lumina și începu să-și dezbrace nervos halatul.

— Ce-i ? Sînt grăbit.

— Nu mai mult ca mine, rosti răspicat Teofil. Am de rezolvat cu tine două probleme. întii, ai să mă duci la București cu mașina, pe mine și pe un... prieten bolnav, în noaptea asta, Iacobe. A doua țî-o sptin pe drum.

— Spune-o acuma, că n-am cum merge. Mașina mi-e la București, la reparat. Zău, poftim...

Intimidat de căutătura fixă a lui Teofil, se scotocea după biletul de tren.

— Am loc reținut. Călătoresc cu trenul, zău, uite ! Convinge-te... îi intinse biletul.

Vestea îl tulbură pe Teofil. Se muie deodată, bău un pahar de apă de pe birou, apoi îi făcu semn să se apropie :

— Curios, laeobe ! în vinele noastre curge același sânge. Curios. Din aceeași sămînță cresc stejarii și bostanii...

îl apucă de mînă, forțîndu-l să șadă.

— îl ții minte pe tetea Decebal ?

Iacob clătină din cap.

— • L-au împușcat pe bătrîn, nu mai este. Cad stejarii familiei, vere, și bostanii se tîrîie și rodesc.

Iacob roși, tresărînd ca ars, dar Teofil nu-l lăsă să spună ceva.

Continuă :

— Pe cei paisprezece de la Curtea Marțială ai reușit să-i scapi de la moarte. Ți-ai făcut, sînt sigur, legături, mituînd. Cu un cuvînt, cunoști drumul. Ai să-l mai faci o dată.

Teofil se ridică brusc, seaturîndu-se de toropeala ce părea că-l cuprinsese.

— Au arestat din ai noștri. Deocamdată sînt la Reșița. Ia legătura cu cine știi, unge unde trebuie, pentru că de viața lor te fac răspunzător. Să fim înțeleși. Am să mobilizez și eu oamenii să protesteze în scris. Bani n-am. Dar dai tu în contul meu și-al lui unchiu Hie. E și el între cei prinși...

Cum Iacob își ridicase mîinile a protest, Teofil îl băt看 pe spate.

— Ești uns cu toate unsorile, Iacobe, ție trebuie să-ți fie clar că toți cei care au jucat pe cartea războiului ăsta au pierdut. Sîntem înțeleși, răspunzi de viața lor. Dacă nu-i scapi, te faci părtaș la asasinat. Să nu zici că nu ți-am spus. Asta era problema a doua. Rămii cu bine ! încheie Teofil, pieeînd.

Afară începuse ploaia. Asfaltul ud reflecta rarele lumini ale orașului. „Nu le-au stins, mai am vreme încă”, își zise Teofil. Grăbi spre spitalul „305”, la Zwak. Pînă reuși să convingă santinela, întîrzie o vreme, în hol fu oprit, și după o altă întîrziere, un sanitar îi spuse somnoros că elevul de la rezervă plecase chiar azi, mutat, se pare, la o clinică în București. încăpățînat, nevenindu-i să creadă că nu-și va putea realiza planul, Teofil fugi pînă în centru la locuința lui Zwak. Sună. îi deschise chiar Zwak. O clipă, amîndoi rămaseră descumpăniți. Zwak îl trase în antreu și începu să-l pipăie în neștire pe față, pe umeri.

— • Cori, ce noroc ! Ești viu. Ai primit înștiințarea mea ?

— Cu adevărat noroc, mai ales că ite-am găsit, Mitrule. Putem sta de vorbă ?

Zwak crăpă ușa camerei și strigă cuiva dinăuntru :

— Un moment, așteaptă-mă un moment.

între timp, Teofil își șterse ochelarii — i se udaseră — și atunci abia văzu pe cuierul de alamă haine, mantăi și capele ofițerești.

— E tatăl tău înăuntru ?

— Da. A locuit aici cît timp am stat în spital. Hai !

Zwak vru să-l conducă spre baie, dar Teofil se opuse.

•— Lasă-mă singur. Tu, frățioare, du-te la el, fă ce-i ști, dar în noaptea asta ne trebuie o mașină cu acte în regulă. îi ducem pe Orășanu la București. Orășanu pricepi ? Nu întîrzia, te-aștept...

Teofil Bucur răgușise. De trei zile se învîrtea ca într-o cușcă în odăița din strada Vetrei, pe a cărei ușă scrisese cu creta S. M., înștiințare pentru tovarășii care aveau treburi cu Secția Militară. De trei zile, diverși tovarășii veneau la orice oră și-l sileau s-o ia de la capăt, învățase pe de rost numirile sectoarelor, grupărilor, știa chiar și numele conspirativ al comandanților de eșaloane ai gărzilor patriotice. Teofil îi puneă să repete instrucțiunile și, o dată oamenii plecați, o lua cu alții de la început. La ora patru, se despărțise de ultima grupă, cea a sectorului I Negru și, de necrezut, rămăsese pentru prima oară în ultimele zile singur. În odaie, deși ferestrele erau larg deschise, fumul de țigară stăruia greu și nemișcat. Pe harta Capitalei, ale cărei colțuri atîrnau peste masa pe care era desfăcută, i se adusesse prînzul: două sandviciuri într-o farfurie de tablă smălțuită. Muștele amețite de fum și de căldură se plimbau leneș în zig-zag, urmărind parcă semnele trase de el cu creioane colorate pe hartă. Teofil își dezbumbă cămașa, bău lacom două căni de apă sălcie din găleata pusă în colțul camerei. Oboseala îl răzbise. îi era somn. Se așeză pe un scaun și gîndurile i se răzlețiră...

Casa din strada Vetrei, unul din centrele conspirative, în care Partidul pregătea insurecția armată, își întetise activitatea. Închiderea lui Orășanu în camera zăbrelită de la etaj dezlegase parcă dintr-o dată multe noduri. Realizarea Frontului Unic Muncitoresc în mai, intensificarea acțiunilor de partizani în Carpații Meridionali, pregătirea insurecției și atragerea în această acțiune a tuturor forțelor sociale, capabile să-i grăbească înfăptuirea, erau unele din măsurile la care Teofil participase în casa din strada Vetrei. Directivele venite de la Comitetul Central erau dezbătute, planificate și date spre a fi traduse în viață aici. Tot aici, la subsol, se găsea și tipografia condusă de Horia, din bostonurile căreia manifeste, apeluri și instrucțiuni se răspîndeau în toată țara.

Teofil fu numit la Secția Militară ca specialist. într-o seară, Horia îi aduse un maldăr de cărți legate. Cînd le trînti pe masă, un nor de praf se ridică din ele, incîndu-1.

— Citește-le, Mînzule, studiază-le. Sînt tratate de strategie și tactică nemțești, n-am găsit altele.

Teofil pufni în rîs. Ar fi vrut să le citească, dar chiar a doua zi un bombardament îi lăsă fără lumină și fără apă. Pînă să aducă gaz — le lipsea — activitatea de noapte fu redusă, iar ziua, deși lungă, erau multe altele de făcut. începuse tocmai organizarea grupelor pe sectoare,, apoi sosise un grup din Banat, în care, spre bucuria lui Teofil, se aflau Borza mecanicul, Solomon Tibi și Cosac care îi relatară amănunte de la „Pavel Chinezul”. După informațiile lor, Ilie Corda ca și ceilalți arestați se aflau închiși la Oravița, și încă în viață. Borza fu trecut la Comandamentul gărzilor patriotice. Cosac, la cererea lui, rămase la Statul Major, să le aibe de grijă iar în timpul liber croia banderole tricolore.

în miezul verii, avu loc consfătuirea cu militarii — prima la care participa Teofil ca specialist militar. Era o noapte năbușitoare de iunie. Prin ferestrele casei, neluminate, se vedeau stelele. Grupul comuniștilor — civili, cum le zicea gazda, un general de Stat Major — sosise pe rînd pînă la ora 10, oră după care circulația era interzisă. înghesuit într-un fotoliu, alături de Emil Ionescu, singurul pe care-l cunoștea din grup, Teofil asculta zornăitul pintenilor din hol, tușea scurtă a noilor sosiți, tîrșitul săbiilor și stereotipul „am onoare” cu care aceștia salutau

pe cei din odaia cufundată în întuneric. Într-un târziu, gazda trase storrurile și perdelele groase de catifea vișinie peste ferestre și aprinse luminile. Clipind miop sub ochelari, Teofil scrută circular fețele militarilor.

— Să începem, domnilor, deschise dezbaterile gazda.

Teofil ascultă atent planurile și cifrele în general cunoscute de el dinainte.

Cînd Emil îi făcu semn din cap, se ridică puțin tulburat de privirile ce se opriseră asupra-i. își potriveți ținuta și începu, arătînd pe hartă, să explice felul în care urmau să fie distribuite primele trupe de șoc la ministerele și instituțiile guvernamentale.

— Asigurați-ne armele și muniția. Vom da noi oameni organizați în grupe de opt sau doisprezece pentru atacul clădirilor și pentru ulterioara lor pază, încheie el.

În urma acelei convorbiri, activitatea lui Teofil se întetise. Aștepta prima zi a acțiunii cu o nerăbdare sporită, cu convingerea că, odată cu ea, va fi trimis la Arad și își va revedea familia. Vestile de acolo erau sporadice și vagi. Deși se ferea să arate, îl măcina dorul după ai lui...

Ars de amintire, Teofil gemu în somn. Adormise cu pieptul pe masă, peste farfuria de tinichea, goală. Asudase, cămașa i se lipise de trup. încă netrezit de-a binelea, bijbii după cană și porni spre colțul odăii, unde se afla găleata. Un clacsonat repetat îl scutură din toropeală. Ferindu-ise de șuvițele late ale apusului ce se cerneau prin fereastră, privi în curte. Dincolo de platani, cineva deschidea poarta. Un automobil cu o formă ciudată — părea un sicriu pe roți — intră în curte. Nichelul radiatorului luci o clipă, orbindu-l. Portiera se deschise, piciorul lui Emil încălțat în cizme se arată mai întii. În urma lui, un alt tovarăș trăgea ca pe niște saci doi inși încătușați. Unul dintre ei era militar fără caschetă, celălalt civil îmbrăcat în negru cu o pălărie asemănătoare cu aceea a lui Orășanu.

— A început, își zise Teofil gîțuit de emoție.

Se năpusti pe ușă. În coridor se izbi de Horia și de alți. Nici unul nu vorbea, dar chipurile lor crispate și răsufările grele, sacadate, trădau același gînd : „A început !” Cînd ajunseră în curte, auziră mai întii rîsul lui Emil, apoi cuvintele sale în care vibra o umbră de neliniște :

— Du-i sus !

Un ghem de oameni se formă în jurul arestaților. Porniră cu toții tăcuți spre intrarea din dos, aceeași prin care. cu luni în urmă, pătrunseseră Teofil cu Orășanu.

— Du-i sus ! repetă Emil, încleștînd brațul lui Teofil și trăgîndu-l de o parte. Abia acum începe greul...

Emil lăsă brațul lui Teofil și începu să urce, cîte două, treptele de la etaj. Teofil ca și ceilalți îl urmară. Pe coridorul îngust, plin de lume, Emil își făcu loc cu greu. împinse ușor cu umărul oamenii îngrămădiți, deschise o ușă și se aplecă înăuntru. Pe pat, cu capetele în piept, încătușați unul de altul, zăceau prăbușiți, gemeni și decolorați ca gîndacii țintuiți în insectare, Antoneștii. Civilul pîngea ; Mareșalul strîngea pleoapele, să nu vadă.

— Păziți-i ! ordonă Emil. Răspundeți de viața lor cu capul. I-ați căutat bine, să nu care cumva să...

— Las pe noi ! vorbi răspicat unul. Las pe noi ! repetă el arătînd un pumn atît de enorm și negru, că ceilalți izbucniră, destinși deodată, în rîs.

De la sosirea lui Emil, nu trecuse nici o jumătate de oră, dar casa din strada Vetrei își schimbase înfățișare. Curtea se umpluse de oameni, care în uniforme de gărzi, care civili. Fumau adunați în grupuri pe sub platani.

Doi inși civili, dar cu cască, întindeau un fir telefonic. De la subsol ieșeau mereu oameni cu teancuri de imprimate în brațe. Printre ei, Cosac striga la scurte intervale :

— • Tovarășe Mardare, tovarășe Mardare, hai cu oamenii ! Ți-ai făcut rost de găleți ? Bidinele ai ? întrebări scurte se încrucișau în aerul cald și dens ca apa. Cîțiva aveau găleți în mîini și bidinele. Unul purta de-a latul, pe umăr, o scară. Cosac împărțea oamenilor teancuri de manifeste.

Pata albă a foilor o urmări o vreme Teofil și se simți dintr-o dată ușurat, începu să ridă încetîșor, trecu pe lîngă Cosac — acesta continua să împartă oamenilor manifeste — și coborî la subsol. Doi tipografi dormeau, al treilea se chinuia să-și prindă cu un bold eșarfa tricoloră de braț.

Teofil își îmbracă uniforma. Era nouă, de locotenent-colonel. Și-o făcuse cu câteva săptămîni înainte, cînd i se procuraseră actele, primele din 1937, în care figura pe adevăratul său nume. Apoi ieși grăbit. Se înserase. Îri curte, în dreptul Secției Militare, farul camuflat al unei motociclete cu ataș lumina o mulțime de oameni cu arme. Erau atît de înghesuiți, că cei ce voiau să iasă la lărgime trebuiau smulși de umeri din grămadă.

— Bine că te găsesc, Teofile, îl trezi din contemplare Emil, luîndu-l de braț. Du-te la sediul gărzilor.

În glasul lui Emil tremura o undă de grabă care i se transmise și lui Teofil.

Careva trecu gâfîind cu două carabine în mînă. A treia o avea în bandulieră. Emil îl opri, punindu-i palma în piept. Smucindu-i armele, îi întinse una lui Teofil.

— Hai la sediul gărzilor !

Cumpănind carabina în mînă, Teofil vru să riposteze, însă liniștea ce se lăsă deodată îl făcu să tresară. Un pocnet țiuitor și întrerupt biciui întunericul. În clipa următoare, din megafoanele prinse de casă, de pomi, de stâlpii electrici, se revărsă o voce dură, egală, rară :

— • Români, icetățeni, patrioți ! Guvernul Antonescu a fost arestat. Aspirațiile de pace și libertate ale întregului popor s-au realizat... Armata română și forțele patriotice se alătură puterilor aliate, împotriva ocupanților hitleriști!...

Pe străzi, amplificate metalic, din sute de megafoane, vuiau unul după altul cuvintele care marcau sfîrșitul unei epoci și începutul alteia — vuiau și se înălțau spre cerul înstelat de august...

In lumea cîntecului

de Al. Andrițoiu

*Nici năiu, nici alte lucruri care cîntă
sub degete subțiri de cîntăreți,
n-au tresărit, prin vremea-n om răsfrîntă,
nici cînd atît belșug de frumuseți.*

*Pe unde trec îmi pare că am mai
trecut, precum de veste-mi dă auzul;
ca orga-n drumuri cîntă grav taluzul, —
materii cîntă. Gura lor de rai*

*mă-ntîmpină cu trîl și modulări.
E-un cîntec plin de patima puterii
pe care-l cînt și eu în preumblări
de-a lungul vînturilor primăverii.*

*E-un cîntec de fîntîni, de mori, de roți,
de inimă, de tîmplă și brățară,
Cu mîna streășină la frunte toți
privesc cum trece-un cîntec peste țară.*

*El încălzește piscurile reci
și lasă fructe-n fiecă livadă,
din secolul acesta douăzeci.
Și vin străinii cîntecul să-l vadă.*

*Și îl poftesc frumos în țara lor.
Cu cîntec românesc prin universuri
se plimbă, pașnic, globul rotitor.
Ceasornicele patriei bat versuri.*

*Cutia de vioară mi-o deschid,
iau inima din pieptul ei cu artă.
Și cum încerc un cîntec de partid,
de-odată cîntecul se face hartă.*

Pămînt natal

de **Mihai Negulescu**

*La crame întremate cu viscol și candori
mușcăm din sinul toamnei ascuns și tîlhărește,
sau, mut, pămîntul zilei trezit la cîntători,
ca-n sufletele noastre pe deal se răsuțește ?
Un vînt cu păsări sună la vîrfuri de copaci,
un cer mai gol ca vara pe geamuri stă să cadă.
Pe rîul de la moară am prins aseară raci
și must de viață lungă am priticcit în cadă.
Un cer prielnic scoate la ultimele ierbi
exod de capre sure, exod de oi linoase ;
iar omul îți răspunde sfios, de îl întrebi,
că soarele din urmă îi intră parcă-n oase.
Cum ziua bate calmă în muntele spuzil,
cum leneș ceasul casei în albe ziduri sună,
o pace de podgorii și brazde ce-au rodit
în sate ca-ntr-un suflet al vremilor ne-adună.
Pămînt rodit, cu struguri, cu pline și-adevăr,
storcînd al rădăcinii fior de înviere ...
Ce oameni de zăpadă trecînd prin seri călări
cerură vin fierbinte, amar și cu putere ?
Pămînt al bărbăției în care veșnicim
cu casele-așezate la drumurile lumii,
dai tuturora semnul de mir și rozmarin,
și vinul viței tale vîrtos, ca fița mumii.
Ce vînt prielnic vara o ține între noi.*

*ce-au vrut în faptul serii drumeții de zăpadă ?
Pădurea se întoarce prin vînt cu umeri goi
și-ntiile izvoare au gura înghețată.
Ca suflete de oameni și casele mai țin
ceva din așteptarea-ncolțirii zvăpăiate,
cînd strînși din calea iernii, ne-ntunecăm puțin
și-n geam răsare frunză, și-n ger sămîntă bate.*

La bojdeuca lui Creangă

de Kiss Jenó

I

*Bojdeucă, leagăn de povești,
fîntînă-a basmului, măiastră,
aici, sub rîpă, dăinuiești;
la masă-aici Ungă fereastră,
din gînduri se țeseau nădejdi
și zbor de pasăre albastră.
Trăia-nțeleptul Vrăjitor
aci, -n cocioaba lui mizeră,
privind prin geamuri visător. —
Tu ce spui, tînăra mea eră ?
Popi crede că-a trăit așa ?
Pereții: dînd să cadă-n vale ;
Un sprijin : de niciunde ;
doar prigoniri: oficiale !
Dar cînd rămase fără-un rost
în drum prietenul, poetul —
găsi aici un adăpost
sub coperișu-acesta, bietul.
Tu veac al meu, cum judeci tu ?
Cei doi mari fii ai țării mele
purta-ă-n veacul ce trecu
pe umeri cruci de stîncă grele.
Și numai în povești găsi
răsplata unei vieți amare*

*și-a celor cite suferi...
Poveștile : i-au fost salvare.
Cei buni, prin fapte vitejești,
puternici, teferi, fără pată,
înfrîng tot ce e rău...*

II

*El viața o făcu poveste,
noi din poveste facem viață :
din jocu-nchipuirii-aceste
realitatea prinde față !
Schimbăm bojdeuca în palat,
cei ce muncesc să-și ia răsplată —
ei scriu acum, neîncetat,
povestea noastră-adevărată.
Ca la un semn de vrăjitor,
cocioabe pier, uritul moare ;
grădini foșnesc în locul lor
și case noi se-nalță-n soare.
Bojdeucă, sub un nou azur,
la semnul magicei vergele
cresc blocurile împrejur —
Doar tu să dăinui printre ele !*

în românește de H. Grămescu

Oameni și destine

de Ștefan Luca

l urmăream îndepărtându-se. Făcea pași mari, fără să se ferească. S-a oprit o singură dată ca să schimbe o vorbă ou un bărbat scund. I-am văzut aprinzându-și țigările. Celălalt trecu înainte, îndemnând boii. Impresie de tablou vechi, cu rezonanțe ancorate undeva în copilărie. Se căra gunoi de grajd, un gunoi greu, unsuros, în culoarea țiteiului. Omul meu urca pe cărare, fumînd, mai departe. Reținusem figura, colțuroasă, fără vîrstă, așa cum o au țărani trecuți de tinereță, timbrul dur al vocii, dar mai ales acea surprinzătoare replică : „trebuia să aduc vita la adevăr”. La început n-am prea înțeles ce vrea să spună, pe urmă... Lucra la grajduri de doi ani. Primise în grijă exclusivă un lot de zece vaci. Voia să le aducă la adevăr. Așa mi-a spus, adică între cele zece pensionare, două îndeplineau calitatea medie, atingeau acel nivel, socotit de el, cooperatorul Alexandru Hăsmășan, un nivel de la care începînd poți vorbi de un randament adevărat, celelalte nu-l îndeplineau. Așadar, trebuiau aduse la adevăr. A urmat un curs abreviat de zootehnie, nu cu prea mult succes. Reținea anevoie, se simțea stîngenit. Munca-i plăcea. Și-o dorise de mult. Credea că se și pricepe. Pe urmă s-a 'dus, zice el, în Iucu, nu departe de satul său, Răscruți. Acolo este o stațiune experimentală. Are și un prieten, pe unul Peșteanu. A prins ceva, una că vedea cu ochii lui și se lega mai ușor ceea ce vedea și înțelegea cu cele știute de el mai înainte, ceea ce apucase să învețe de-acasă, ca fecioraș, apoi, mai tîrziu, ca simbriaș.

Alexandru Hăsmășan era feciorul cel mare. După el se înșirau, în tinda afumată a casei bătrînești, încă cinci frați și surori. Copiii văduvei Nastasia Hăsmășan.

Ar fi răzbit, în alte condiții, puiul de țaran? Ce s-ar fi ales de ei, de cei mici, dacă nu s-ar fi petrecut mutațiile care s-au petrecut în viața satului românesc? Am în față un bărbat voinic, harnic, mai curînd măsurat în vorbe decît tăcut, rămas orfan de tată, cu grija mamei și a fraților mai mici. Ce pagină aspră de proză ar fi inspirat feciorașul din Răscruți! Nici el și nici eu nu stăruim, căci se știe bine ce s-ar fi ales. Hăsmășan avea 25 de ani cînd s-a înscris în cooperativă.

A lucrat de la început cu seriozitate, temeinic. La atelaje, cu cai, apoi în câmp, iar la atelaje, umde-l trimiteau să lucreze. Dorea însă stabilitate. I-ar fi plăcut la vite. Numai că, atunci, în primii ani, cooperativa lor nu prea avea sector zootehnic. Abia în 1964 l-au chemat și i-au dat în grijă vitele, inventarul și ce-i mai trebuie unui îngrijitor.

Așa s-a născut, de fapt, nevoia de-a învăța, de a ști ceva mai mult despre vite, despre hrănirea lor rațională, despre randament și toate celelalte ca să se înșurubeze în capul lui ideea de-a le aduce „la adevăr”.

L-am ascultat o dată pe Simion Uscat, îngrijitorul devenit celebru, din Cîlnic, vorbind despre pensionarele sale. Ținea de fapt un veritabil curs de specialitate. Simion Uscat a trecut de limita anuală a celor 5 000 l. de lapte, de la fiecare vacă aflată în grija sa.

Hăsmășan nu țintește deocamdată să bată recorduri. N-are o zestre de calitate superioară. A ținut doar ca de la toate să obțină rezultate apropiate de admisibil. A trebuit să se familiarizeze cu noua lui muncă și să înțeleagă că știa prea puțin, că nu-i tot una cum le hrănești, când le hrănești, ce-i place, ce nu-i place fiecareia din vitele înscrise în matricolă. Cu un cuvânt, a trebuit să învețe meserie, să facă ceea ce și ceilalți țărani, membri ai cooperativei, au făcut, în Răscruci, ca și-n alte părți. Unii lucrează în câmp, la cultura mare, alții fac grădinarie, au și vie și livadă, au și păsări și porci, au sfeclă de zahăr. Va fi irigată lunca Someșului, iar această lucrare va cere o pregătire specială.

Ceea ce s-a petrecut cu Hăsmășanu nu poate fi numit un caz, poate faptul că a rămas orfan și încă din fragedă tinerețe a simțit povara unei familii în condițiile de viață ale vechiului sat. În acele condiții viața l-ar fi strivit, oricum. A prins ceva din asprimea acelor vremuri, în care abia se conturau semnele viitorului. El nici nu încearcă să facă o comparație, inutilă, cu ceea ce ar fi devenit dacă nu s-ar fi petrecut reîntinerirea satului. Am înțeles că nu mai poate concepe altfel viața, decât în condițiile în care el trăiește azi, îngrijind de lotul de vite dat în seama lui, asimilând tot ceea ce socotește el de folos ca să fie mereu în limitele adevărului. Căci nu mai este un simplu țăran, ci membru al cooperativei agricole. Și asta i-a schimbat viața, cu totul, dacă stai să te gîndești. Nu numai pentru că efectiv trăiește mai bine decât înainte, nu numai pentru că și-a asimilat un limbaj nou, preocupări noi, nu numai pentru că își crește copiii așa cum dorește. I-adevărat, el împreună cu soția au înscrise în bilanțul anului 1965 peste 1 000 zile muncă, are casă nouă, citește la lumină electrică, umblă toți bine îmbrăcați. Dar asta nu-i încă totul. N-are sentimentul poverii, al grijii zilei de mâine, gîndurile oare-l măcinaseră odată nu mai au din ce răsări. Fiindcă el an de an o duce tot mai bine.

2.

Un inginer agronom din Girov înscrisa la un moment dat în carnetul său cîteva date comparative, fără a se pierde în adausuri inutile. În 1938, în comună, existau 125 pluguri și 3 prăsituri. Cu această zestre se lucra întreg pămîntul comunei. În 1965, cooperativa de producție era deservită de 14 tractoare, 17 semănători, 6 combine, 3 autocamioane, urmînd o înșuruire pe o filă de carnet. Reținem : moara cu ciocane, incubatoarele...

Fila de carnet se cere totuși comentată. într-o așezare, în care în ultimii ani s^au refăcut 320 de case, s-au construit alte 252 noi existau în 1938 numai 125 pluguri. Deducem că mai bine de jumătate din numărul gospodăriilor țărănești nu le aveau. în arhivele regiunilor se păstrează desigur acea încercare dinainte de război, abandonată pe parcurs, de a alcătui un inventar al uneltelor agricole. Rezultatul n-a fost niciodată dat publicității. A fost îngropat la arhivă. Am parcurs colile îngălbenite de timp, în arhivele din Galați. încheiam o călătorie prin satele regiunii. Pornisem din Măxineni. Oamenii se pregăteau de primăvară. Satul se înnoiește cu o școală medie, se lucrase la un dig pe malul Dunării, sosiseră tractoarele, am asistat la două lecții ale cursului agro-zotehnic. Așadar, o agendă plină, într-o perioadă altădată somnolentă. La Pechea se purtau discuții legate de procentul alocat investițiilor în sectorul zotehnic, înțelegându-se că acest sector aduce venituri în tot timpul anului. Pentru a fi și mai convingător, Ion Negoită făcea o veritabilă demonstrație asupra eficienței unor cheltuieli. La Rușetu se-ncheiaseră reparațiile inventarului.

în sala arhivelor era liniște. Răsfoiam pagini îngălbenite de vreme, îmi spuneam că uneori e bine să te reîntorci, să vezi de unde ai plecat. Inginerul Iordăchescu din Girov pornise în căutarea unui trecut ireversibil cu intenția de-a alcătui o monografie a comunei în care lucrează. Pleca de la imaginea unui sat românesc extrem de înapoiat și cumplit de sărăcit. în arhiva din Galați, parcurgeam tabele cu totaluri înscrise în dreptunghiuri mititele, care dezvăluiau o stare aproape de necrezut. Nu numai că în Pechea, în Independența sau Tudor Vladirnirescu, existau sute de gospodării fără plug și vite, dar se numărau sute de case fără furcă, greblă, seceră, fără topor, țărani nevoiți să împrumute o coasă, un ciocan... în județul Brăila se-nregistrau numai trei tractoare, în dotația camerei agricole. în aceeași epocă, în comuna Dăbuleni — lângă Dunăre — la 2 000 de copii de școală existau exact două săli de clasă. Sub această înfățișare trebuie judecat satul românesc și omul de la țară, țărănul căruia practic i se refuza ieșirea la lumină. Pitorescul așezării rurale, cîntat de poeți, cercetat de-aproape, dezvăluia adevăruri tragice. Satele Bărăganului, așezările din Oltenia, Dobrogea, cele dintre spinările arse de dealuri din inima Transilvaniei, de pe Șiret și Bîrlad, se măcinau lent într-un cerc al mizeriei fără ieșire, fără sfîrșit.

încercarea monografică a inginerului din Girov are foarte sărace capitole legate de imaginea vechiului sat de pe apa Cracăului. Comuna lui se bucură azi de semnele civilizației, de neconceput în contextul unui pasaj în care abundă negațiile : n-aveau pluguri, n-aveau coase, n-aveau vite... în schimb, abundă însemnările despre satul său de azi, sat electrificat dispunînd de cinematograf și cămin cultural, de școli și dispensar medical, magazine și complex meșteșugăresc, în care cooperativa agricolă face pași mari înainte. încă o remarcă : apa Cracăului gîlgîie de cînd e lumea pe lângă comuna lor, pămîntul e același. Totuși, de-abia în această iarnă adunarea generală a examinat posibilitățile de-a întreprinde pași pentru irigații, așa cum a judecat cu atenție și extinderea culturii sfeclei de zahăr.

Cine a participat la asemenea adunări generale a avut prilejul de a înregistra ceea ce se cheamă o atmosferă de lucru. Așa s-au petrecut **t S T ^ n t a n a** și în Biled, la Păulești - **CMpond**^e s au aoreciat părțile bune ale muncii dm anul trecut, așa cum s au c ^ la Tu S nă fipsurile. Ele sînt legate de aspecte diverse **N H U ^ datmsem** nătate unui amănunt, ai întîrziat o lucrare care se cerea făcuta într-un anumit timp nu-ți cunoști bine pământul, treci cu vederea neglijența c e ^ din toul tău, uneori nu ești destul de îndrăzneț, **alteori dai** dovada de gra S 'se irosește muncă, energie, se cheltuiește mai mult decît s-ar fi cerut A fost desigur vorba de pămînt, de surse de apa, de semințe a fost vorba de vite și păsări, de viță de vie și **albine dar** mai ales ^ a vorbit de oameni, de calitatea muncii lor, de răsplata ce li se cuvine celor harnici cete care au cules mai multe roade. Atmosfera de lucru dacă în două luni s-a folosit fiecare zi pentru a se săpa rețeaua de canale de **irSare** pe 450 hectare, în Tia-Mare, dacă în Mileanca m condiții mai grele, "se amenajează 100 de hectare pentru irigat, daca cei_ din Oglinzi-Neamț tind să-i ajungă din urma pe cooperatorii din Davidem si Tibucani...

3.

În Dăbuleni am întîrziat mai bine de-o săptămînă. Cea mai mare așezare rurală din țară (15.000 locuitori) are de **pe** acum **atribute** certe de așezare urbană. Rețea electrică, radioficare, cinematograf, o viață culturală complexă, la care-și aduc contribuția corpul didactic și inginerii agronomi, începutul unei sistematizări edilitare, în armonie cu tradiția arhitecturală specifică locului, îți dau impresia ca se pregătește să se îmbrace în haină nouă. Alături de magazinul universal, **înecat** seara în neon, se va alinia un complex de deservire meșteșugărească, o brutărie, toate cu etaj, ca și căminul cultural. Se conturează un centru al comunei, celebră prin viermii de mătase și vița de vie, încăpățanata să răsară și să dea rod de sub un strat de nisip de 7 metri (cit o casa cu etaj !), 'simbolizînd parcă prin setea ei de-a răzbi forța de neînving a vieții.

Si pretutindeni se pregătea primăvara, această primăvară deosebita în istoria vieții satului românesc, aflat la patru ani de la cooperativizare. Satul s-a dezvoltat în acest răstimp, au crescut din toate punctele de vedere cooperativele agricole, s-au ivit probleme noi, de mare complexitate a apărut necesitatea creării unor organe proprii ale cooperativelor, a adoptării unui nou statut, ca lege fundamentală a organizării și retribuiri muncii. Iarna care s-a depănat într-o efervescentă atmosferă de lucru a pregătit primăvara, începută sub semnul Congresului de înființare a Uniunii Naționale a Cooperativelor agricole, etapă nouă în dezvoltarea lor pe viitor, spre o viață mai bună, mai îmbelșugată, mai plină...

Primăvară gălăţeană

de Damian Necula

[SgjS esigur multe vor fi locurile pe care nu le-am văzut mai de
^ ^ ' iaproape și pe care aş vrea să le văd, locuri pe care le-aş
WtffA descoperi necunoscute la un bilanţ atent în urma unei priviri
mai amănunţite asupra hărţii ţării noastre. în fine cîte vor fi,
multe sau puţine, de unele eram sigur că nu le-am văzut și ele se înşiră
salbă de lumina aureolate de cursul Dunării.

Dimineaţa, în tren, aşteptam pe undeva ivirea falezei dunărene cu
emoţia pe care o resimte omul munţilor ori al şesurilor întinse atunci
cînd se apropie pentru prima oară de ţărmurile mării. Am întîlnit mai
întîi Şiretul care este un rîu tumultuos și puternic, lat și probabil adînc
și nu mi-a venit să cred că este același cu riul anemiât din vara
trecută și din amintirile copilăriei lui, cu care făcusem cunoștință în
localitatea din susul cursului său care-i poartă numele „Şiret”.

Trenul a oprit în gara Galaţi și ochiul pornit în mod obiectiv
să descopere personalitatea orașului, să facă asocieri ori să stabilească
ineditul, a înregistrat fără prea multe șovăieli asemănarea acesteia cu
gara Ploiești de exemplu, gară veche, de evident prost gust, cu îmbi-
nări de zidărie mată și cărămidă aparentă. Drumul de la gară în sus
mi-a amintit cumva Sibiul, iar centrul orașului foarte nou și modern
mă îndemna să cred că aceiași arhitecți au trecut și prin orașul Suceava.
Personalitatea orașului, aveam să constat la numai două ore de la sosirea
mea, nu se află deloc în primul rînd în arhitectonica mai îmbăcsită ori
mai aerisită a sa. Ea stă în șantierele care înconjoară orașul, în ele,
a căror faimă a străbătut țara, ajungînd ca în basmul nostru popular
,jpeste nouă mări”.

Șantierul naval ni s-a ivit mai întîi rece și cenușiu ca și Dunărea
pe care o întîlnisem în sfîrșit. Trăiește însă aici o muncă viu colorată,
complexă și caldă prin care mii de oameni modelează cu abnegație și
modestie viitori învingători. Căci „Șantierul naval Galaţi” este un șantier
al învingătorilor. Oamenii înving mai întîi duritatea metalului și-a
formelor sale rigide, închipuie nave de cele mai felurite forme și
dimensiuni, iar acestea, odată terminate, sînt la rîndul lor învingătoarele
„fluviului” și ale „mării”, ale „mării” și ale mărilor și oceanelor. Și
pare un paradox acest adevăr pe care mă voi strădui să-l infirm ulterior,
că aici este locul unde cel mai puțin seamănă copiii cu părinții lor.

Mai întîi fiindcă părinții seamănă, la prima vedere desigur, cu
oamenii șantierelor de pretutindeni.

Mai apoi fiindcă acești copii sînt niște uriași care cresc contem-
poran într-o zi cît noi în mulți ani.

Dar pe undeva trebuie să se păstreze niște asemănări și, intrat
pentru prima oară pe acest șantier, nu știi unde să le cauți, părînd un
nechemat, cum de altfel și ești, în mijlocul acestui miracol continuu.
Izolarea, acest sentiment dintotdeauna neplăcut, este neplăcută mai ales
acum, cînd mă aflu în mijlocul unor oameni care își cunosc sarcinile
lor imediate și precise. Dar sentimentului de izolare căruia i se adaugă

impresia că vizita aceasta i-ar putea încurca, nu poate stăruie în mijlocul unor activități atât de concrete. Și, încet, ritmul general pune stăpânire și pe tine, odată cu o căldură binefăcătoare care ți se strecoară în corp. Senzația este nouă și încerc să o traduc ca pe cea a regăsirii unui cult care, oficiat, îți dă o încredere fără seamăn în necesitatea existenței umane pe pământ. În fond, acest cult al muncii a susținut multe popoare peste vremi și practicarea lui le-a ridicat pe multe împotriva nimicniciei vremelnice în care vrăjmășia istoriei le aruncase.

Este un miracol, într-adevăr, în care dudușul dărilor se împletește cu șuierul acetilenei, gustul vopselelor cu cel al vântului și mai ales al avântului creator al celor aproape 4 000 de constructori navali.

Am urmărit întreg procesul de naștere al navelor, procesul prin care metalul trece de la formele lui primare pînă la eleganța finită a acestor dromadere ale apelor și mi s-a năzărit să scriu un poem despre condonarea metalului. Pentru ca, abia după ce acesta era aproape de sfârșit, să-mi dau seama că n-ar fi de înțeles, că n-are valabilitate, dacă nu se face înțeleasă mai întîi candoarea oamenilor acestui șantier care-și oferă cu generozitate căldura lor atât de necesară materiei inerte întruchipată în tonele de table depozitate greoi înaintea debutului în lanțul fabricației.

Și iarăși m-a cuprins o senzație de stînjeneală pentru că oamenii acestor locuri își scriu singuri poemele lor și le semnează citeț, tinzînd să scoată din anonimul nu atât numele lor cît pe cel al S.N.G.-ului și în ultimă instanță pe cel al țării. Poemele acestea poartă titluri inedite în felul lor, cu toată aparența de veche cunoștință pe care ne-o dau. Ele se cheamă „Galați” sau „Baia Mare”, „Vsevolod Pudovkin” (atunci cînd fac obiectul exportului) ori „Tîrgul Mureș” (numele vasului pe care l-am găsit ancorat la chei pentru „saturare”).

Am văzut oamenii urcați pe schele în jurul vaselor montate pe cale, valuri de oameni somînd navele să se închege, bătînd în babordurile și tribordurile lor în așa fel încît bătaia de mai tîrziu, neostenita bătaie a valurilor mării să nu le lase nici un fel de urme.

Ara văzut sudorii la lucru pe aceste schele unde sînt aduse față în față blocuri întregi de navă. Am cunoscut printre ei un foarte tînăr sudor, pe Moise Ionel, a cărui modestie fundamentală m-a cucerit („sînt alții mai buni decît mine!” mi-a spus). Are 20 de ani și pe șantier numai patru. A făcut școala de sudor chiar pe șantier. Hainele lui de protecție care par mari și greoaie (cine știe ce armuri ponosite de cavalier de ev mediu!) tind să ascundă sfișenia de fetiță a sudorului. O citim în ochii albaștri adăpostiți și ei sub streășină părului blond.

Coborît de pe schelă mă învîrt iarăși descumpănit o vreme, pînă ce aud rostindu-se în preajmă un nume cunoscut mie din gazetele pe care le răsfoiam pentru o prealabilă documentare. Dumitru Cazacu, laureat al Premiului de Stat, decorat cu Ordinul Muncii clasa a III-a și Ordinul Muncii clasa a II-a este maistrul asamblator și lansator al șantierului. Tainele acestui meșteșug cite n-a putut fura de Ia meșterul său, le-a învățat singur. Fostul lui maistru din 1942, preferase să ducă cu el în mormânt secretele meseriei decît să le împărtășească ucenicilor. Maistrul Cazacu, care are la activul său un număr de 749 de vase ridicate ori

) montarea motoarelor-, a instalațiilor electrice ele., finisarea cabinelor, ș.a.

lansate pe calele șantierului, a instruit câțiva tineri care au de pe acum siguranță în acest domeniu greu și de răspundere. Iată o nobilă urmare a unei etici noi, deprinsă în practica vieții (e comunist din 1945).

Umblu mai departe pe acest șantier pe care toate lucrurile par atât de solide, atât de noi, atât de supradimensionate în raport cu redusele proporții ale omului care le minuieste, că ți se pare de necrezut această supunere a lor, această precizie a mișcărilor. Sînt acum în cea mai nouă latură a șantierului, noua cală pentru nave de zece-douăzeci de mii tone pe care o uriașă navă supraveghează din înălțimea ei desfășurată pe o lungime de 160 m (aceasta va fi lungimea totală a navei) procesul inedit de lucru care se desfășoară aici. Mineralierul de 12.000 tone, căci despre el este vorba, este clădit prin sprijinul unor macarale de 15 tone brațe, de asemenea uriașe și noi ale șantierului. Măsur cu privirea această navă și nu pot să nu mă las cuprins de emoție gîndindu-mă la căile de apă și sare pe care le va spinteca purtând în pîntec mineralul, necesar ca aerul, marelui combinat gălățean (alt șantier care conferă de pe acum personalitate orașului).

La adăpostul viitorului mineralier aflat deocamdată în faza de asamblare, nu mă pot împiedica să nu-mi amintesc de „istoricul” acestui șantier, de dugheana lui „Gh. Fernic et co”, înființată în urmă cu 70 de ani pe aceste locuri. Nu mă pot împiedica să nu mă gîndesc la începuturile noastre în construcția de ambarcațiuni, care, sigur reduse la nivelul unor balcanice începuturi, sînt tot atât de îndepărtate în timp ca și oamenii acestor pămînturi, ca și fluviul a cărui natură îndemna către un anume gen de preocupări. Dar că niște începuturi ale acestui modern șantier ar sta în vechea baracă a lui Gh. Fernic îmi vine greu să cred. O singură unitate le leagă peste timp — cea de loc — și doar ea nu are căderea să hotărască trecutul unui mare șantier contemporan.

Baraca lui Fernic era, cu toată firma ei „et co”, un modest atelier de reparații, care a ajuns cu încetul să construiască și unele ambarcațiuni (șleपुरi, barcazuri, șalupe).

Vecinătățile, la fel de modeste, erau însemnate de o „fabrică de cherestea” și o alta „de săpun”, dispărute definitiv acum, ca și mizeriile locuințe ieșite parcă din pămînt și îngropate jumătate în noroi.

Statisticile stabilesc un raport de 127 de ambarcațiuni în 47 de ani, construite de vechea societate particulară și 433 în următorii 22 de ani, vîrsta actualului șantier naval. Iată cifrele care puse față în față reprezintă adevăratele raporturi dintre atelierul de ieri și șantierul naval de azi. Și asta nu este încă totul. Căci *totul* — acest cuvînt pretențios ar trebui să cuprindă măcar o enumerare a categoriilor de vase, a tonajelor și a cailor putere pe care cifra enunțată, 433, le înglobează. Pe deasupra putem spune că Fernic nici nu visa încă marea. Mă desprind de lingă chila vasului și mă amestec din nou în furnicarul șantierului.

Dunărea, care curge în preajmă, împrumută și ea ceva acestui miracol, și nu mai știi precis dacă ritmul curgerii ei imprimă șantierului alunecarea asta de mișcări sigure și grăbite ori nu cumva lucrurile stau invers și oamenii sînt aceia care și-au impus necesarul lor de mișcări naturii marelui fluviu. De altfel, nu graba este elementul caracteristic al șantierului, ci hotărîrea, impetuoșitatea și puterea cu care cele două ape — ale fluviului și ale energiilor umane — năzuiesc către finalitatea

lor aparentă — atingerea mării. Și iarăși nu știu al căruia este mai aprig visul acesta — al mării, al apelor tulburi care tind să-și înalțe neliniștea lor către lună, ori al navelor care-și așteaptă chemarea în porturile lumii. Probabil că visul acestora din urmă iese biruitor, căci prin el vin marile rezolvări și el imprimă ritmuri ce depășesc siguranța sălbatică a fluviului.

Dar ca să ne întoarcem la paradoxul enunțat inițial, trebuie să spunem că oamenii au aici ceva din gustul pământului și al apelor, din nostalgia pe care și-o dau acestea din urmă atunci când te simți bine înfipț cu picioarele în tărîmurile părinților tăi. Ei dau, dacă nu totul, mult foarte mult uriașilor fii, care primesc cu evidentă bucurie de la fiecare din acești părinți câte ceva, iar de la toți la un loc elanul concretizat, poate mai lizibil decît în alte părți, în linia avîntată a probei.

P. S. — Și niște telegrame care nu mai au nevoie de comentarii.

Nov. 1964.

după 3 zile de mers, în prima călătorie nava „Bacău” construită în șantierul d-stra se comportă bine. Echipajul aduce mulțumiri muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor, colectivului de conducere și tuturor celor care au contribuit la această minunată realizare.

Vă urăm succese și mai mari.

Comandantul Navei „Bacău”

TELEGRAMA

COMIT BRĂILA INFLOT

PLEASE INFORM ADMINISTRATION GALATZI SHIP BUILDING
PLANT THAT WE ARE VERY GRATEFUL THEM FOR GOOD SHIP
VSEVOLOD PUDOVKIN MASTER ^)

i Rog transmiteți administrației șantierului naval Galați că noi le simțem foarte recunoscători pentru calitatea navei.

V. P. Comandant,

Lauda

LA VĂESABBA FLUVIULUI ÎE MAEE

de Șt. A. Doinaș

I.

*Vuind din patruzecișicinci de guri
se varsă azi un fluviu roșu-n mare.
O, n-a fost an mai plin, nici zi mai mare,
nici cer mai luminos peste păduri !*

*Văzduhul, ca un zvon în pendulare,
își scutură-nălțimea-n stropi azuri;
iar trestii, bete de arsuri,
se clatină sub melodii solare.*

*Din stuful lor aș vrea să-mi smulg un flaut,
în măduva-i de cîntec am să caut
izvorul tău dinții, șovăitor,*

*tu — cuib de aștri limpezi și dulbină
în care, în vîrtejuri, se îmbină
virtuțile întregului popor !*

II.

*Virtuți ale întregului popor,
puteți voi azi să-mi povestiți de unde
v-ați adunat năvalnicele unde
și ce zăgazuri ați surpat în zbor ?*

*Mai știți voi oare beznele profunde
ce v-au robît în peșterile lor ?
Ah, de-aș putea, pe flaut, să cobor
sub zarea-n care-o lacrimă-mi răspunde...*

*Dar nu, mai bine — nu ! Rămînă mută
durerea ce prin timpuri se strămută,
zvîntată larg de alte adieri.*

*O, veacul într-o noapte se răzbună :
ca pomul ce-a-nflorit de-o dată-n lună
și rîde azi cu lacrima de ieri.*

III.

*Surîdeți azi cu lacrima de ieri,
voi — țărături îmbrăcate-n vînt de gală
Păstrați bătaia undelor egală !
Ritmați-vă cascada-n scînteieri!*

*Detune-n aer, orgă triumfală,
ecoul surd din ganguri de mineri,
iar aurul incandescenței veri
să filfîie pe cîmp, ca o rafală !*

*Această sărbătoare de partid e
un imn al energiilor fluide
și temelie noastră cea dintîi.*

*Lăsați-o să ia foc, să se reverse
magnific, în electrice averse,
cu astrele de sus la căpătîi !*

IV.

*Cu astrele de sus la căpătîi,
tu — martor al acestor mîndre zile,
veghează-n lut mormintele umile
și paznic al nădejzii lor rămîi.*

*Apleacă-te-n tăcere pe movile.
Ferește iarba crudă sub călcîi.
în frunza de cireș și de gutui
se zbate-un dulce licăr de pupile.*

*Dar gîndul să nu-ți șovăie o clipă !
Din umbra celor duși tu înfiripă
pe gura-ți aspră zimbetul răsfrînt.*

*Și mîna lor te va cuprinde iarăși
cu-mbrățișarea vechilor tovarăși:
căci nimeni nu e singur pe pămînt.*

V.

*Nu — nimeni nu e singur pe pămînt.
Minerii, ceferiștii n-au fost singuri:*

*alătura, pe nevăzute ringuri,
martiri străvechi alunecau prin vînt.*

*Nici cei ce încă-n lanțuri și potînguri
mai trec prin viață cu grumazul frînt,
nici ei nu-s singuri: împrejur un cînt
incendiar răpește străzi și crînguri.*

*Și cîte visuri nu-nsoțesc în slavă
prin pulberea de astre alba navă
în zborul ei spre Venus, ca un roi. .. ?*

*Octombrie întoarce pretutindeni
exploziei de muguri din armindeni
o boltă născătoare de eroi.*

VI.

*O, boltă născătoare de eroi !
Tu nu pe cer, ci-n marile furnale,
în mine, la nadiruri septenale
rotești aceste constelații noi.*

*Ce-nseamnă firmamentul cu-ale sale
deșerte lumi de cremene și sloi,
cînd noi pornim în faptul serii ploi
de căi lactee, peste magistrale ?*

*Intindă-și norii umeda mantie,
ori șteargă-se-ntr-o bură argintie
spiralele planeteilor de sus :*

*noi știm să prindem nopții noastre albe
mari cingători de foc, sunate salbe,
cînd dunga zilei scade la apus.*

VII.

*Cînd dunga zilei scade la apus,
izvorul nu-ncetează-n stei să ardă ;
ci-și strigă libertatea, ca o boxdă
înfiptă-n coaja unui ulm răpus.*

*Așa vibrează-n zarea comunardă
șuvoiul tău, urcînd mereu mai sus,
din cîntece ce încă nu s-au spus,
tu — fluviiu ârș, talaz de avangardă !*

*O, niciodată forța ta nu scade,
ci-și varsă vilvâtaia în cascade
croindu-și falnic drumul spre ocean.*

*Iar stropii de lumină care-i sameni
inundă plaiuri și rodesc în oameni
din puste verzi la țarmul dobrogean.*

VIII.

*Din puste verzi la țarmul dobrogean
ai ridicat în cale monumente
de marmoră și fier, incandescente
și vii, ca-n golfuri floarea de mărgean,*

*Străjeri ai păcii, inimi vigilente
vom fi, păzind cu brațul, de dușman,
acest meleag mai mîndru an de an,
tărîm umflat de vinuri și talente.*

*Iar cei ce-au obosit, furați de stele,
coboară către țarmuri ca să-și spele
năluca frunții-n valul săltăreț.*

*Apoi să-și nalte iarăși fața pură
în răsuflarea celor ce dădură
mărire-acestor zile fără preț.*

IX.

*Mărire-acestor zile fără preț
și unde ce le scaldă-n foc — mărire !
Cu pana grea, cioplită din safire,
am scris în bronz acest letopiseț.*

*O, slavă celor vrednici să respire
din valul ei ce nu cunoaște-ngheț
văpaia vremii, duhul îndrăzneț
ce poartă lumi pe-o ramură subțire !*

*Mărire-acestui fluviu, la vărsare
în nesfîrșita, comunista mare
ce-și fulgeră minunile pe rînd !*

*In pieptul ei, ca un curent fierbinte,
el va cînta adînc, sub țarmuri sfinte,
din valuri care n-amutesc nicicînd.*

Era miros de iarbă crudă

— *povestire* —

de **Cornel Bozbi**

șă se trânti de perete și se balansa beată. în birou o lampă cu gaz lumina obrazul supt al ofițerului.

— Dînsul e...

— Bine, pleacă. închide ușa și așteaptă.

Soldatul ieși.

— De ce ai făcut asta ?

— îmi era somn...

— Păcat că n-ai murit. Trebuia să explodeze cazanul, să te faci țîndări. Dar n-ai noroc : o să te împușcăm după anchetă. Așa că tot un drac e.

Sta în picioare în mijlocul biroului, îl privea pe uscățiv și se gîndea : „Dar înainte de-a mă ucide, am să te string de gît...” Avea mare poftă să se repeadă la el, chiar acum, să-l zdrobească. Masa la care sta uscățivul era goală. Numai lampa de gaz priveghea singură într-un colț. „Apoi o să sar pe fereastră...”, își continuă gîndurile. Fereastra era deschisă și se vedea noaptea. în birou pătrundea de-afară un aer rece, ca după ploaie, cu miros de ierburi putrezite. Pătratul negru al ferestrei îi vrăjea privirile. „O să vedem cine moare și cine trăiește...”. Acum un ceas nici nu i-ar fi trecut prin cap asemenea gînduri; acum un ceas multe lucruri îi erau indiferente.

— Dacă încerci să-mi ascunzi ceva, nu e spre folosul tău. N-am chef să pun să te bată. Dacă mărturisești, poate te fac scăpat. Două vagoane zdrobite nu-i mare pagubă. Cred c-ai înțeles ?

Undeva pe aproape trebuia să fie o livadă proaspăt cosită ; prea puternic era mirosul de iarbă care putrezea și-i înțepa nările. Nu-l asculta pe uscățiv. Gîndurile lui zburau la livadă. Are să se tăvălească în iarba udă, are să-și cufunde capul în polog, printre florile care putrezesc. Avea mare poftă să prindă clipele acestea. O mare poftă să trăiască. Și din nou își roti privirile prin birou. Uscățivul se uita la el mirat.

— Ți-e frică ? întrebă uscățivul și fața i se luminează de un surîs și batjocoritor și crud. Nu-i răspunse. Nu-i era frică. Nu i-a fost frică din clipa cînd s-a hotărît să calce semnalul. Asta trebuie să fie un

dobitoc dacă îl mai întreabă. Și privind din nou fereastra deschisă se hotără să se repeadă la ofițer.

Atunci intră soldatul. Nu înțelegea ce-i raportează, dar citi pe fața uscățivului nemulțumirea și furia.

— Unde-i fochistul? îl întreabă răstit.

Ridică din umeri :

— Nu știu...

Într-adevăr, nu știa. Uscățivul îl privi posomorit. Apoi dădu niște ordine. Soldatul se uită împrejur și descoperi un colac de sîrmă telefonică. Rupse o bucată și-i cetlui mîinile la spate. După aceea îl îmbrînci în întunericul unei camere alăturate.

Aici nu mai mirosea a iarbă cosită și nici a ploaie. Aerul era cald și avea iz de gazolină. Păși încet, pipăind cu piciorul podeaua, îndreptîndu-se spre fereastră. „O să fie al naibii de greu să fugă așa legat... Dar, oricum, trebuie să fug pînă nu mă cheamă din nou. Am să dorm apoi două ceasuri în iarbă...". Era singura lui dorință, poate cea mai mare dorință pe care o avusese vreodată : să doarmă în iarba jilavă. Niciodată nu crezuse că o atît de simplă și nevinovată dorință ar fi putut fi singura și cea mai mare dorință din viața lui. De aceea voia cu tot dinadinsul să trăiască.

Bîjbîind, ajunse aproape de fereastră și zări, în întuneric, undeva departe cerul. Și-o stea singuratică. Numai un pas trebuia să facă și era liber. întoarse spatele cerului, ridică mîinile cetluite cît putu mai sus, pînă cînd simți tăișul durerii în umeri și apueînd deschizătorul, îl învîrti încet. Fereastra se deschise larg, fără zgomot și oîmpul năvăli în odaie, improspăta aerul și răcoarea îi astîmpără fierbințeala și fruntea nădușită. „Acum sînt liber..." se bucură el și trase aerul rece în piept să prindă puteri. Cînd se întoarse, văzu în dreptul ochilor bara neagră care zăbrelea fereastra.

Sta trîntit pe podea. Se gîndea că femeia a avut dreptate să plîngă. Dar el era obosit, îi era somn și n-avea chef de dragoste. O simțea cum se frămîntă alături în așternut, cum arde plină de *poft*e, îi urmărea cu ochii închiși toate mișcările și aștepta să se potolească, să poată adormi. Apoi îi simți pe braț lacrimile fierbinți. „Nu acum, draga mea, nu acum..." îi șopti. îi spunea toate acestea cu cea mai mare dragoste, dar femeia, cum nu i se întâmplase de mulți ani de cînd erau împreună, nu voia nici un răgaz și el era obosit și-i era somn. „Nu, nu, nu, nu..." murmură ea. Era ceva drăcesc și totodată trist în glasul femeii și nu-i înțelegea disperarea care o chinuia așa deodată. Femeile au uneori pre-simțiri de neînțeles, o teamă vagă oare pune stăpînire pe ființa lor și care, ca un bulgăre de zăpadă rostogolit pe-o pantă, crește mereu și le prăbușește în apele deznădejdiei. Femeia lui nu fusese niciodată una din acestea. în după-amiaza aceasta n-o mai recunosc. Era altă Maria. Simțindu-i buzele fierbinți pe piept și lacrimile, a luat-o în brațe și i-a șoptit : sînt patruzeci și opt de ore de cînd n-am dormit și peste patru ceasuri trebuie să plec. Lasă-mă să dorm... Dar ea murmură cu încăpăținare : nu, nu, nu, și rugămîntea ei i-a alungat somnul. Picotînd apoi singur în așternutul înfierbîntat, o auzi în bucătărie, cum nu se întâmplase niciodată pînă atunci, cîntînd. „E ceva cu dînsa..." Oboseala îl cufundă într-un somn greu, furîndu-1 gîndurilor...

L-a trezit spre seară. În timp ce se spăla nu s-a mișcat de lângă dînsul. „Nu știu ce-a fost cu mine în după-amiaza asta...” i-a spus, ștergîndu-l pe spate. „Tare aș vrea să am un copil”. „O să avem un copil cu siguranță, nu sîntem chiar atît de bătrîni, draga mea”. „Dacă spui tu, o să avem”. O văzu zîmbind și cînd plecă, auzi din stradă cum casa se umple de cîntec și se îndepărtă liniștit.

Triajul înroșit de crepuscul era plin de vagoane care așteptau să iasă din tranzit. Se strecura printre șirurile nesfîrșite de vagoane, păzite de sigilii de plumb.

Niton, fochistul, sosise înaintea lui.

— Ai trecut pe la comandă ?

— Nu, șefule !

Totdeauna cînd îi spunea „șef” îl enerva. Acum nici nu băgă de seamă. Cînd s-a întors de la comandă, fluturînd foaia de parcurs, Niton urcat pe tender molfăia o bucată de slănină.

— Mergem la Dej. Ne-au dat o garnitură cu șaptezeci de vagoane.

Niton șuieră printre dinți.

— Eu le-am spus că sînt prea multe. Dar era un „Herr” acolo. Ordinul-i ordin...

— Ce cărăm ? se interesă Niton.

— Dracu să-i pieptene. După cîte am înțeles, obuze...

Așteptau să răsară luna, dar nori negri, născuți din căldura zilei, acoperiră cerul. Locomotiva se tîra prin amurg, trîgînd cu greutate panglica de vagoane. Niton arunca necontenit cărbuni în focar și prin ușa larg deschisă izbucnea dogoarea și le frigea fața și brațele.

— Mai lasă cărbunii ăia ! strigă nădușit.

— Păi n-ai presiune la manometru.

— Și dacă n-am ? Vrei să sară cazanul în aer ? O să ajungem mai tîrziu. Să-i ia dracu dacă îmi leagă atîtea vagoane.

— Cum vrei, șefule. Drept să-ți spun, în seara asta mă grăbesc și eu. Sînt așteptat. Și zîmbind, adăugă : am o întîlnire.

— O fată ?

— O fată...

Niton nu-i vorbise niciodată de iubita lui. De multe ori, cînd se întorceau de la drum, la despărțire, îl întreba cum o să-și petreacă seara. îi răspundea : „Mă culc, sînt obosit”. „Și mîine ?” „Mîine îi scot pe bătrîni la plimbare. Iau o trăsură și dau o raită prin oraș, mergem în parc să bem o bere pe insulă”. Dar niciodată nu amintea de vreo femeie.

•— Ești un motan, băiete, taci și nu-mi spui nimic. Dacă într-adevăr e vorba de dragoste, atunci dă-i bătaie ! Să alergăm pentru că sufletul nostru ne-o cere. Numai să nu fie frica aceea care te îmboldește.

— Nu șefule, protestă calm.

— într-o zi să mi-o arăți și mie pe fata cea frumoasă...

— Bine, bine, îi promise rîzînd.

După un ceas de drum nimeriră în plină furtună. Cerul se dezlanțuise cu furie. Apa intra în trombe în marchiză și punțile de metal supraîncălzite o transformau în aburi fierbinți și înecăcioși.

Cînd zări în depărtare ochiul roșu al semaforului răsărit pe neașteptate în beznă, se bucură. Opri garnitura lângă halta mică.

— Eu cobor să mă astîmpăr, îi spuse lui Niton, dar cînd se întoarse îl văzu pe fochist fără cămașă, aplecat pe fereastra marchizei.

— Ți-e rău ?

— Nu ! Mă răcoresc și eu, șefule ! Rădea. Se bucura ca un băiețaș de ploaia care îl înviora. întindea mîinile parcă ar fi vrut să cuprindă tot cerul într-o îmbrățișare. „Măi, ce copil !”.

Cerul zguduit de tunete se lumina des de fulgerele care străbăteau grăbite norii. Pe cîmp ardea, undeva, un copac trăsmit. „Totdeauna cînd e furtună, Măriei i-e frică” își aminti. Dar cîte nopți cu furtună n-a petrecut singură și niciodată nu s-a gîndit cu atîta teamă la dînsa. „Dacă o să avem un copil n-o să mai fie singură...” Se îndepărtase de mașină și așezat pe șină privea semaforul. Ploaia furioasă îi bătea fața și umerii. Toate îi păreau îndepărtate și străine în clipa aceasta. Pentru el nu mai exista nici trenul, nici războiul, nici lipsa de pâine, nici căldura drăcească care îl alungase în ploaie. Nu exista decît Maria, pe care o credea ghemuită printre perne de frica furtunii.

— Bună ploaie, șefule, strigă Niton cînd porniră. Fochistul n-avea de unde să știe că furtuna îl posomorise.

— Dă-i bătaie la cărbuni, băiete, altfel întîrzi...

Se uită la ceas. Era nouă și un sfert. Pînă la Dej mai aveau douăzeci de minute.

Camuflajul îngropase stația în întuneric. Numai macazurile licăreau palid. Un acar, fluturîndu-și lampasul, sări din mers pe scări. „Seara, don' mecanic”. „Bună, Ispas” îi răspunse recunoscîndu-l. „Te băgăm: pe-a douăsprezecea. O să vă fie cam urît...” „Nu-i bai, băiete, dar n-avem apă.” „După acceleratul de Oradea pleacă trei garnituri și ieșiți la apă și la cărbuni. Și-apoi mai departe. Asta-i ordinu”. Acarul sări. îi zărea doar fluturașul de lumină cum licărea, tot mai mic în noapte. Și deodată fluturașul prinse să zburde în rotocoale. Garnitura încremeni pe linii.

Cînd văzu că își îmbracă grăbit cămașa, îl întrebă :

— Chiar e adevărat că ai o întîlnire ?

— Sigur, îi răspunse rîzînd Niton, ai crezut că glumesc ?

— Pleci așa murdar ? Spală-ți fața și mîinile. Arăți ca un drac Să n-o sperii acum la început, adăugă glumind.

— în seara asta n-o sărut, nici n-o îmbrățișez. Doar stăm de vorbă.

— Cînd sosește „Oradea”, să fii aici...

I se făcuse foame. Deschise lădița și un miros acrișor de ardei umpluți îi umflă nările. Iar își aduse aminte de Maria. Se gîndea că femeia o fi adormit. Parcă îi auzea respirația calmă. Clipele acestea erau o răspîntie pe care n-o bănuia. Ziua care sosea nu-l va găsi pe el, cel de azi, cel de totdeauna. Omul acela a coborît, ca un simplu călător în stație și s-a pierdut în trecut...

Privi cerul nopții cum se înseninează. Furtuna era departe. Era. răcoare, bine și liniște. Și în liniștea aceea de după ploaie, auzi un plîns îndepărtat. Dar pe măsură ce ascultă, își dădea seama că nu plîngea, un singur om, ci zeci de oameni plîng în hohote. Coborî din marchiză și orbecînd printre vagoane alergă în întîmpinarea glasurilor.

La câteva sute de metri, acolo unde triajul se sfîrșește, lanternele se zbuciumau neliniștite în cîmp. Glasurile erau acum aproape. Urletele îi spărgeau timpanele. Prin întuneric alergau bezmetic sute de bătrâni

și femei. Le vedea din când în când fețele desfigurate de spaimă, ude de lacrimi, în lumina fasciculelor de lanternă care măturau câmpul.

— Plecați, lua-v-ar dracu !

— Acasă, acasă, urla necontenit un glas.

Cineva trase cu un pistol o rafală în gol. Mulțimea începu să foșgăie, să alerge înspăimântată. Fugind, oamenii se ciocneau între ei, blestemau, sau împiedicându-se de vreun mușuroi, cădeau fulgerați la pământ. Lângă dânsul un bătrîn se lungise pe iarbă și țipa : „Culcați-vă ! Culcați-vă ! Dacă trag, să nu vă nimerească”. Nu-l asculta nimeni. Un grup de femei, orbecăind prin beznă se împiedicară de dânsul, îl călcară în picioare și blestemînd se tîrîră mai departe. Glasul bătrînului amuți. Mulțimea alerga pe cîmp, urmărită de lanterne. Se aplecă deasupra omului care zăcea la picioarele lui. Răsufli încet, atît de încet, de parcă nu mai rămăsese decît un pic de viață întrînsul.

— Doamne, dumnezeule, de ce nu se poate face nimic ? scîncea o femeie ingenunehiată.

— Ajută-l pe bătrînul de acolo să plece, o rugă dînsul.

Auzind în depărtare tînguitul sirenei acceleratului de Oradea se întoarse, fără să înțeleagă deplin ce se întîmplase pe cîmp.

Manevrantul îl aștepta șezînd pe scărița locomotivei. Omul pufăia liniștit dintr-o țigară, străin de tot ce se petrece în jurul lui.

— Mai avem zece minute de răgaz pînă pleacă „Oradea”, îi spuse profesional.

— Măi, pe ce lume trăiești tu ? îl întrebă răstit, supărat de nepăsarea lui. Ce se întîmplă dincolo de triaj ?

— De trei nopți aceeași poveste, don' mecanic. Sînt strînși bărbații din oraș și duși să sape tranșee.

Apoi răsări luna. Albă și strălucitoare, singură și frumoasă pe cerul spălat de ploaie. Locomotiva aluneca încet, printre șirurile lungi de vagoane adormite... Numai el privea posomorit oglinda liniilor, căutînd un răspuns la întrebarea femeii, și nu-l afla, pentru că niciodată pînă atunci nu se străduise să-l găsească. Și i se părea că e un fir de iarbă care se pune împotriva unui tăvălug. Va trece tăvălugul și-l va nimici și în urma lui va rămîne pământul gol. Toată neputința lui i se păru că vine din singurătatea fiecăruia, din nepăsarea lui Ichim care își însoțește gândurile cu un cîntec, din nepăsarea lui Niton care, ascuns și ocrotit de noapte, iubește cine știe ce tîrfă.

— Nu mi-ai văzut fochistul pe undeva ?

— • Vine la alimentare. Ne așteaptă acolo. Dar de ce te răstești la mine ?

Zări o mogildeață trecând liniile, clătînîndu-se. Omul mergea âncet. După doi-trei pași se oprea și de fiecare dată sta gata să se prăbușească. „El e. E beat” se gîndi cu groază. Prefăcîndu-se că nu-l vede, îi întoarse spatele, cînd chinuindu-se să se urce în marchiză îl auzi gemînd. „I s-a făcut rău, o să am de furcă în noaptea asta...”. Abia cînd auzi un bufnet se întoarse și-l văzu întins cu fața crispată de durere. Cu mîinile amîndouă își apăsa cu putere stomacul.

— Iată-mă, șefule, îi șopti.

Părăsind stația, el privea posomorit cîmpia și un miros proaspăt și acrișor îl învăluia și ar fi dorit să fie în clipa aceea acolo, în mijlocul ierburilor cosite, să doarmă în pologul de fin. Apoi visul acela de o

clipă trecu și-și aminti și revăzu ca într-un coșmar femeile alergînd, auzi plîsetele, și-1 cuprinse furia.

— Porcule, scoală ! urlă furios. L-ar fi lovit cu piciorul pe fochist dacă în clipa aceea n-ar fi văzut sîngele cum se prelinge. încremenise și părea că doarme cu ochii puțin încremeniți. Puntea locomotivei trepida și capul lui Niton se clătina cînd într-o parte, cînd în cealaltă. îi desfăcu gulerul și turnă toată apa de băut din sticlă și așteaptă. Fața lui era albă, fermecător de albă și el pîndea izbucnirea roșetii, semn că omul își revine. îl privi lung și pentru că nu mai gema, îl întrebă :

— Ți-e mai bine ?

— Da... Mai bine...

— Și asta ? — arată sîngele.

— Cred că nu e grav. Durerile au trecut. Și zîmbi.

— Ar trebui totuși să te pansez.

— Vezi că a scăzut presiunea la manometru...

Luă lopata și încarcă bine focarul. Locomotiva prinse puteri și el o lăsă să alerge singură. Apoi încercă să-1 dezbrace. Hainele îi erau năclăite de sînge. Cînd îi dezlipi cămașa, țîșni sîngele. îl înfășură într-un prosop și-i strînse burta bine. Apoi îl luă în brațe și-1 săltă pe tender.

— Un glonte ?

— Poate mai multe. Cred că au fost trei, cel puțin...

Vorbea încet, c-abea îl înțelegea.

— Cine ?

— Siguranța...

— Frumoasă întîlnire. Puteam să știu și eu.

— Acuma știi...

— Dar nu înțeleg nimic... De ce ?...

— Prea multe întrebări într-un răgaz atît de scurt...

Rostea rar și greu cuvintele din pricina durerilor sau poate că, în clipele acelea viața se scurgea dintrînsul încet, încet, pe nesimțite.

— Au să pună semnalul... bolborosi fochistul.

Nu știa despre care semnal e vorba, dar îl asculta cu atenție. Se vedea că durerile îl măcinau cumplit.

— încă o jumătate de ceas, mai rabdă o jumătate de ceas pînă la Ilva. Apoi fie ce dracu-o fi, nu mergem mai departe...

— Nu vezi semnalul ? îl întrebă.

Scoase capul pe fereastra marchizei. Era lună și noaptea era albă ca în preajma zorilor.

— Nu, nu se vede nimic.

— Semnalul... Semnalul...

Aiura. Pe măsură ce trecea timpul, fața lui se crispa de durere și nu-4 mai recunoștea, era altul, îmbătrînea, parcă fiecare clipă era un an și anii se scurgeau repede și el nu putea să facă nimic. Și deodată răsări în noapte semaforul. Și el știa că nu va opri, și va trece mai departe cu orice preț.

— N-ai să mori, pînă cînd sînt cu tine, n-ai să mori, îi șoptea. Se urcă pe tender lîngă dînsul și-1 luă în brațe, să-1 ferească de trepidații. îl ținea strîns și-i simțea carnea caldă, încă arzînd de viață. Acum nu mai bolborosea, nici nu mai gema și el se bucura că îmbrățișîndu-1 îi alinase durerile și rezemîndu-și obrazul de obrazul lui, îi șoptea : — Trebuie să

trăiești... Și nu știa că el murea în tăcere în brațele lui și că numai căldura cărbunilor dădea aparența că e în viață...

— E cineva aici? întrebă omul. Ii simțea vârful pantofilor în coate. Dar n-avea nici un chef să-i răspundă. Adineaori, când ușa s-a deschis, credea că s-a întors uscățivul și îl cheamă la interogatoriu. Știa că nu va scoate de la dînsul nici un cuvânt în plus, așa că era împăcat și liniștit. Nu mai avea importanță ce se întîmplă. Dar nu-l chemă nimeni. Pe ușă fu îmbrâncit un bărbat care mormăia ceva nedeslușit. Acum era lângă dînsul și cu toate că simțea că a dat de cineva culcat, mai punea și întrebarea asta prostească și o repeta.

— Nu simți? Ce dracu! Doar nu-s sac, îl repezi supărat, cînd omul începu să-l pipăie cu vârful pantofului.

— Aaaa! exclamă omul bucuros parcă l-ar fi căutat de mult. Vasăzică aici erai! Au pus mîna pe tine totuși... Se ghemui, lângă dînsul și-l îmbie cu o țigară... Dar tare mai ești palid, îi șopti, privindu-l la flacăra chibritului

— De cît să-mi plîngi de milă, mai bine desleagă-mă. Mi-a intrat porcăria asta de sîrmă în oarne.

Labele mîinilor îi erau amortite și mereu scăpa țigara dintre degete.

— Și tu? Pe tine de ce te-au adus aici?

— Mă căram cu fochistul tău în spate cînd m-au descoperit. Dacă n-ar fi fost dinele aș fi scăpat, dar potaia mi-a prins urma. Ori cum, omul tău n-o să le spună nici o iotă...

— Trebuia dus imediat la un doctor. Avea o hemoragie puternică. Leșina mereu și se albise parcă tot sîngele i s-a scurs din vine. Păcat că te-au prins. Asta înseamnă că tot ce-ai făcut pentru dînsul e zadarnic...

— Să știi că-mi pare rău că n-ai reușit să fugi.

— Nici n-am vrut să fug. Am venit singur în stație și am întreat dacă e pe undeva pe aproape un doctor. Pînă să-i explic șefului, m-au înhățat ăștia.

— Ai făcut o mare prostie. Poate n-ar trebui să-ți spun.

— Oricum, uscățivul n-o să scoată de la mine nici un cuvînt. Se zbate zadarnic. Îmi pare rău numai că băiatul a murit. Merita să trăiască. Se vede că i-au sfâșiat stomacul, că prea mult s-a chinuit. Dar o să le vină rîndul și lor. Nu-i departe ziua...

— Ascultă-mă, ce-ți spun: ai făcut o mare prostie. Trebuia să oprești la semnal. Asta era consemnul. Nu ți-a spus nimic?

— Vorbea mereu de semnal. Credeam că aiurează și nu l-am băgat în seamă. Singurul meu gînd era să-l salvez. Doream ca omul ăsta să trăiască... Prea se chinuia și nu puteam să aștept. Cum îți spuneam, voiam cu orice preț să trăiască.

— Trebuia să oprești la semnal. Era un consemn. Anume am blocat stația cu cele două vagoane, ca voi să puteți opri. Trenul urma să fie minat în cîteva minute. De aceea vorbea el de semnal. Era prima lui sarcină.

— Nu înțeleg...

— Cînd va veni ziua aceea, cum o numești tu, am să-ți spun.

Omul se ridică de lângă dînsul și începu să se plimbe agitat prin încăpere. Se opri lângă fereastră și încercă de cîteva ori drugul de fier.

— N-ai cumva un cuțit la tine?

îi întinse briceagul fără să-l întrebe la ce l-ar putea folosi. Acum într-adevăr nu voia să știe de nimeni și de nimic. Nu-d mai atrăgeau nici ierburile care putrezeau în livezile cu polog, nu mai simțea nici mirosul înțepător de gazolină cu care era unsă podeaua, nu-i mai păsa că în curând vor veni zorile. Pentru el în clipa aceasta nu mai exista decît deznădejdea și remușcarea care îl ardea mai tare ca flăcările care prefac totul în cenușă. Sta amortit, fără gânduri, fără simțuri, fără să aștepte nimic, fără să dorească nimic, era departe și singur, ca un luptător învins. Doar chipul lui Niton îi apărea în pustietatea aceea înfricoșătoare, cînd palid, cînd surâzător, cînd îmbătrânit.

— Scoală ! Ce naiba, ai adormit așa de repede ?

Nu putea să se miște, era sleit de puteri. Mîna puternică a omului îl ridică și-l aduse lîngă fereastră.

— Te strecuri printre traversele din depozit și mergi înainte pînă ajungi la o baltă. N-o ocoli, intră în ea, să-ți piardă urmele dinii. Apoi dacă ții drumul drept dai de-o casă într-o livadă. Spune că te-am trimis eu, Miron, lăcătușul. Hai, pleacă. Ne întîlnim acolo.

Amintiri din perioada înființării Partidului Comunist Român

de Acad. P. Constantinescu-Iași

Rezultat al unui îndelungat proces de dezvoltare istorică a poporului muncitor din România, Partidul Comunist Român, ca partid nou, de tip leninist, s-a plămădit în focul marilor [bătălii de clasă de după primul război mondial, care a dus la înființarea și altor partide comuniste din lumea întreagă.

Pentru masele muncitoare din România crearea Partidului Comunist a însemnat deschiderea unui drum de luptă politică; pentru întreg poporul a însemnat apariția călăuzei sigure în apărarea intereselor sale istorice. Partidul nu s-a format dintr-o dată. Au trebuit ani de frământări în sinul partidului muncitoresc existent, până când, sub impulsul elementelor celor mai conștiente din sinul proletariatului român, s-a ajuns la hotărârea din mai 1921.

Clarificarea ideologică din sinul clasei muncitoare din România s-a produs după cunoașterea mai de aproape a leninismului, în anii de la începutul războiului mondial, când se prăbușește falimentar concepția social-democrată a Internaționalei a II-a. Partidul social-democrat român a participat prin delegații săi la cete două conferințe internaționale de la Zürich (1915) și Rienthal (1916) care, sub puternica influență a lui Lenin a trasat liniile unui nou tip de partid muncitoresc, mai strâns legat de interesele proletariatului conform specificului propriu al clasei muncitoare din fiecare țară.

Izbucnirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a dat un imbold nemai văzut de puternic tendințelor revoluționare din fiecare țară; ea înseamnă o fundamentală cotitură revoluționară în istoria clasei muncitoare; pentru istoria omenirii însemna apariția unei noi orânduiri, societatea socialistă. „Exemplul rus” — scria V. I. Lenin — arăta tuturor țărilor câte ceva — dar «u totul esențial — din viitorul lor inevitabil și apropiat. Muncitorii înaintați din toate țările au înțeles de mult acest lucru și de cele mai multe ori nu atât l-au înțeles, cât l-au sesizat, l-au simțit cu instinctul lor de clasă revoluționară”).

*) V. I. Lenin, Opere, voi. 31, ESPLA, 1956, p. 6.

Pentru cei ce-am apucat acele vremuri de tumultuoase frământări și uimitoare schimbări — neînțelese pentru mulți — când le privim astăzi retrospectiv, totul are cuprins și rost firesc, totul este logic încheșat. Dar, dacă reținem amintirile cu ochii de-aitumici, penitau cîți din noi, trăitori ai celei de-a 45-a aniversări a înființării P.C..R.-ullud, luicrul pare tot atît ide logic încheșat ?

liuptători prinși în jocul acțiunilor de felurită răspundere, nu ne era lesne totdeauna a găsi cea mai justă cale ; nu ne era ușor a răspunde chemărilor ce ne erau îndreptate, fie numai din forul nostru interior. Alunecarea spre o poziție nu tocmai justă era înlesnită și ide âmfoicsirea capului eu tot felul de lecturi, nu totdeauna cele mai potrivite ca să răspundem cum trebuie întrebărilor noastre sau ale altora,

iLemin vorbește de instinctul de clasă revoluționară care a ghidat just pe muncitorii înaintați din toate țările, căutînd un răspuns potrivit problemelor lor, privind Marea revoluție din Octombrie și ceea ce ea a realizat. Acest instinct de clasă i-a ghidat pe muncitorii cei mai înaintați din toate țările în rezolvarea problemelor ce li se puneau, inspirîndu-se și din realitățile țării lor. Și-n România anilor 1918—1921 exista o tradiție înaintată care putea servi de izvor de inspirație pentru luptătorii ce se găseau în fruntea acțiunilor întregii clase muncitoare. Clasa muncitoare din România — din vechea țară și din provinciile de dincolo de munți — purtase lupte glorioase în anii anteriori și din timpul primului război mondial, fie împotriva războiului, fie pentru a-și asigura o soartă mai bună. Nu-i era atît de greu a alege calea cea mai justă, pe care o preconizau atunci adepții noii ideologii, ideologiei leniniste.

Lupta s-a dat atunci între aceste elemente mai înaintate, inspirate din trecutul propriu și între partizanii rămași la coada vechii concepții social-democrate, falimentară sub forma Internaționalei a IPa. Acest antagonism este unul din aspectele luptei cotidiene care se ducea în sânul muncitorimei din România, în mijlocul partidului socialist. Au existat și în această înfruntare exagerări și greșeli, care împingeau pe drum nepotrivit masele. A existat ceea ce Lenin a numit, primtr-o celebră lucrare a vremii — „Boala copilăriei comunismului”. Dar nu avem dreptul să desconsiderăm, privind aceste manifestări, ansamblul acțiunii dusă de elementele comuniste, care, la început în minoritate, au reușit să oștîge încrederea rnarei majorității a membrilor de partid și să determine transformarea partidului socialist în partidul comunist romanț

Intrat în mișcarea m.unicitorească în ultimii ani de liceu și activând în secția de la Iași a partidului social-democrait în anii studenției (191,1—1915), am colaborat și prin scris la presa centrală a partidului — la „Lupta zilnică”, imediat de la apariția ei. Dan mai 1918, eliberîndu-mă din mobilizare, am reluat activitatea politică și, cu mai mult awînt, în cadrul secțiilor de partid din Iași și Huși — (1918—1919), apoi la Iași și Bîrlad (1920—1921), spunându-mi cuvîntul răspicat în fel și chip, cu toată prigoana ce m-a lovit furios încă de la început. Am ținut conferințe la secțiile din Huși, Iași și Bîrlad ; între altele și un curs la „Universitatea” socialistă din strada Langa de la Iași ; numeroase cuvântări la întruniri și mitinguri, unele în campania electorală din primăvara anului 1920, canldidînid pe lista socialistă la Iași și Bîrlad. Dar mai ales o bogată activitate publicistică în principalele organe ale partidului : „Social-democrația” de la Iași, (1918—1919) ; „Socialismul” (1919—1921) ; „Lupta de clasă” și „Tineretul Socialist” de la București I(1920—1921) ; „lașul Socialist” (1919—1921) și alte foi din principalele centre muncitorești din țară. Am redactat și o lucrare „Unde duce colaborarea. Pagini de istorie contemporană”, tipărită la Cercul de Editură Socialistă din București, lucrare ce s-a bucurat de o mare trecere în lupta ideologică de care aminteam.

•

Războiul adusese țara românească în stare de jale și anul 1918 încununează această stare prin înfrângerea care adusese țara la umilire și sfîrtecere teritorială. Pe teritoriul ocupat de armatele germane masele răspund prin activitatea revoluționară a celor mai conștienți muncitori, care trec la acțiuni ilegale, cerând dărămarea orânduirii existente, întronarea societății socialiste. În Moldova, unde se retrăsese o bună parte a conducerii partidului social-democrat, se dă lupta între unii dintre acești conducători ezitanți și elemente muncitorești înaintate, care reușesc să conducă câteva greve, cu toate măsurile draconice ale guvernului de atunci. Solidaritatea mișcării muncitorești din țara noastră cu proletariatul victorios din Rusia și-a găsit o vie expresie prin apariția, în cursul toamnei 1917, a detașamentelor formate din soldații și muncitorii români aflați la Odesa și în altele centre din sudul Rusiei, sub conducerea lui M. Gh. Bujor, care luptau alături de revoluționarii ruși pentru sprijinirea noii puteri sovietice.

O nouă creștere a spiritului revoluționar are loc imediat după retragerea trupelor nemțești în noiembrie 1916. Guvernul român, care încheiase pacea rușinoasă de la Buftea, se alătură din nou Antantei și, revenind la București, își întărește pozițiile, mai ales după unirea Transilvaniei, efectuată la 1 decembrie 1918. Organizațiile muncitorești trec la ofensivă, duc lupta pe căi legale, cu atât mai mult cu cât masele de muncitori se îndreaptă cu zecile de mii către sindicate și partide. Un val de greve cuprinde Bueureștaul și cele mai importante centre din țară; apar consiliile muncitorești drept nouă formă de luptă; la 14 noiembrie apare „Socialismul”, organul zilnic al mișcării. Aici se publică o „Declarație de principii” care condamna oportunistul și declară că partidul socialist se consideră un partid revoluționar, schimbându-și și denumirea în Partidul Socialist din România. Pentru întâia oară în istoria mișcării muncitorești din România se vorbește despre necesitatea dictaturii proletariatului și introducerea ei în România prin revoluție.

Burghezia română înspăimântată pune la oaste o sângeroasă represiune, organizînd măcelul de la 13 decembrie 1918, oînd sute de victime au căzut; cu toate acestea și ou toată prigoana care a urmat, guvernul nu și-a ajuns scopul. Mișcarea sa reface, localurile se deschid, „Socialismul” reapare. După unirea Transilvaniei și Bucovinei ou vechea țară se pune problema unificării mișcării muncitorești, în care scop are loc la București o conferință cu delegați ai organizațiilor din vechea țară și ai partidului social-democrat din Transilvania și Bucovina. Sub influența elementelor de dreapta din conducerea partidelor de peste munți și a oportuniștilor — conferința înseamnă un pas înapoi, renunțîndu-se la Declarația de principii, Comitetul Executiv ales acceptînd un program reformist.

Cu toată această dare înapoi cu privire la program, curentul de stingă crește în masele largi ale partidului. În iunie 1919 apar: „Instrucțiuni pentru tovarășii și organizațiile comuniste din țară”, impunîndu-se — împotriva unor seetariști — linia justă, că „baza **propagandei comuniste** trebuie să lie în primul loc organizațiile politice și **sindicatele** actuale”. Masele muncitoare sînt în tot cursul anului 1919 în plină efervescență, numărul grevelor crește lună de lună, îmbinîndu-se revendicările economice cu cele politice. La 21 iulie se organizează o mare grevă de solidaritate internațională, împotriva intervenției în Rusia și Ungaria.

înființarea Internaționalei a IU-a a dat un avînt nou aripei revoluționare din Partidul Socialist din România; cererea afilierei la Internaționala IU-a devine lozincă tuturor militanților revoluționari din partid, drept dorința de-a transforma partidul clasei muncitoare din România în partid comunist. Pentru clarificarea muncitorimii

s-a dus mai întâi o campanie de demascare a Internaționalei a II-a, reformistă și trădătoare. Mnam angajat și eu în această luptă.

În vara lui 1920 sicriu o serie de articole în „Socialismul” sub titlu! „Unde **duce** colaborarea”, după **care** redactez o **lucrare** istorică, **bazat** pe documente, **prin care** dovedeisc rezultatele nefaste pe **care le**-la ajvut pentru muncitorime colaborarea **de** clasă înfăptuită de diferite partide social-democmte, **membre** ale Internaționalei a Hia¹⁾). **Lucrarea** s-a cules **la** timp, cu o prefacă loin • .septembrie 1920²⁾; **dar** fu retrasă prin manevrele elementelor oportuniste din conducere, profStinld de arestarea **mea** cu prilejul grevei generale de la 20 oetolmbrie. (Bliberindu-mă provizoriu în februarie 1921, am impus, prin sprijinul lui Valsilescu-Vasia, apariția lucrării, **care** aduce un „Aduas” din 25 februarie 1921, explicativ și oarecum orfiginial. **Era** încă o pilidă a luptelor dintre cele 'două mari curente **ce** frământau partidul și mișcarea muncitoarească. „Sdcialismul” o numește lucrarea aisttfel : „**Jdocumentat stuldiu asupra atitudinei partidetar socialiste idin idiiferite țări și ide o palpabilă actualitate la noi...**”.

Anul 1920 înseamnă pentru miștaarea muncitorească din România o creștere pe toate tărâmurile de activitate, un pas mare înainte spre clarificarea ideologică ; partidul socialist și sindicatele cresc și numericește, spre finele lui 1920 se ajunge la cifra de paste 200.000 membri. Se declară greve parțiale și generale pe profesii și regiuni, cu toate opreliștile guvernului lui Averescu, venit la putere cu asentimentul bungheziei liberale, folosind demagogia ce-i adusese partizani printre țărani amăgiți.

În vederea transformării partidului munca ideologică primește un sprijin pultemilc prin apariția la 1 iulie 1920, a revistei „Lupta de Clasă” scoasă de secția București a partidului socialist. Pentru răspîtnldirea ideologiei comuniste se traduc și se editează oitava din lucrările lui Lenin la Cercul de editură socialistă). Numeroase articole sau fragmente din diferite lucrări ale lui Lenin publică ziarele „Socialismul”, „lașul Socialist”, „Lupta Socialistă” de la Ploiești, „Nădejdea” de la Galați și altele.

În toate secțiile partidului se punea mereu problema convocării congresului, care avea să hotărasică asupra afilierii. În primăvara lui 1-1920 se amânase din cauza alegerilor ; În vară o nouă amlinaire, hotărîn|duHse ca mai tîrziu să se trimită o delegație a partidului la Moscova, care **a** și plecat, tflinld formată din Gh. Cristescu, C. "Ropovici, Al. Ddbrogaanu-jGherea, **D.** Fabian, Dr. Rosvany și I. Flueraș. Ultimul s-a întors curând de la Moscova,; ium(de ceilalți au rămas mai mult de trei luni, informiindu-se și purtând discuții cu delegații Internaționalei **III**-a. Discuții s-au purtat mai ales în jurul icalor 21 condiții care **le** reclama afilierea, condiții fără primirea cărora un partid socialist nu era considerat adevărat partid comunist.

Sub presiunea aripei ide istfîniga, conducerea partidului hotărăște convocarea Consiliului general al partidelor socialiste din România, **la** București, pentru zilele de 10 și 11 octombrie. S-a stabilit unirea tuturor partidelor provinciale într-un partid unUc, denumit Partidul Socialist din România, **al** cărui statut prevedea la primiu articol că partidul luptă „pentru cucerirea puterii politice și aplicarea dictaturii proletariatului prin regimul Sfatutrilor¹⁾. În plenară s-a mai desfoătat și problema grevei generale, cerută de întreaga muncitorime în numeroase întruniri.

Se votează un program de revendicări ce urmează a fi înaintate guvernului, arătîndu-se în memoriu că în cazul refuzului, muncitorimea din toată țara va fi chemată pnintr-o grevă generală să abțină toate aceste drepturi și libertăți. Elementele șovăelnice Idin ifruntea organizațiilor politice și sindicale n-au luat nici o măsură pentru pregătirea temeinică a grevei generala Nici măcar data n-a fost

¹⁾ Unde duice colabouarea. Pagini de istorie oantemporană, Cercul de Editură Socialistă, Bulcurești, 1921 (120 pagini).

precizată; se îmi amintea aiua ide 20 octombrie, fiindcă în memoriu se arătase că pînă la acea dată se va aștepta răspunsul'.

între zilele de 14 și 19 octombrie au loc numeroase adunări de masă pentru pregătirea grevei, pe alocuri alegîndu^se comitete de grevă în frunte cu cei care militau pentru transformarea partidului în partid comunist. Greva generală izbucnește încă din zilele de 17—18 octombrie prin naprezentarea la lucru a mecanicilor și foehiștilor din toată țara. Guvernul dă ordine de mobilizare a ceferiștilor; în ziua de 20 octombrie apare comunicatul guvernului de respingere a memoriului. Conducerea este silită să declanșeze greva generală în după amiaza aceleiași zile, fără să ia alte măsuri pentru conducerea grevei pe lini? centrală.

Greva a cuprins repede toată țara. La București numărul greviștilor ajunge la 50.000, cu ceferiștii și metalurgiștii în frunte; pe alocuri s-au constituit comitete de grevă, se editează manifeste, dar nu există o legătură permanentă și o atitudine omogenă. Pînă în ziua de 23 octombrie aproape întreaga muncitorime a aderat la grevă. Autoritățile trec la represiuni — pe alocuri arestările conducătorilor muncitorimei pornesc din prima zi; oportuniștii dau dispoziții de încetarea grevei, elementele de stînga cer continuarea ei — podiți? opeiază un nou val de arestări. Consiliul genera" hotărăște încetarea grevei pe ziua de 28 octombrie, luptele au •continuat însă în numeroase centre pînă la sfârșitul primei decade din noiembrie.

Atunci am fost și eu arestat, pentru prima oară. Eram profesor la liceul de băieți din Bărlad, retrimis sancționat de la Iași și în ziua de 20 octombrie am fost arestat cu câțiva muncitori, conducători ad secției partidului socialist local, secție care în întregime se declarase pentru afilierea și transformarea în partid comunist. Cîteva luni de detențiune în arestul local suspendat un an din învățămînt și alte măsuri represive nu m-au oprit din drumul pornit, alături de toți tovarășii ce luptau pentru comunism. Din anchisoare am trimis o scrisoare colegilor mei de la liceu pentru a se explica elevilor, ce mă vedeau zilnic purtat între baionete spre tribunalul unde se făcea instrucția, adevărata mea „vină" — scrisoare pe care un profesor publicist a publicat-o în ziarul ce-l redacta, „Libertatea", reproducă și în „Socialismul" sub titlul „Din temnițele țării românești".

Greva generală a fost înfrîntă, dar burghezia n-a ajuns la rezultatele scontate. Greva a dus la maturizarea conștiinței de clasă, în sânul partidului s-a ascuțit lupta între cele două curente'. revoluționar și oportunist; masele au tras învățăminte în măsură și mai largă încotro trebuie să se îndrepte acțiunile lor. Greva generală •care a cuprins peste 400 000 oameni, a constituit o dovadă vie a capacității de luptă a clasei muncitoare. Ba a fost pierdută din lipsa unui stat major hotărât și bine lămurit, ceea ce în deosebi a înțeles aripa de stînga din partid, convinsă și mai mult de necesitatea transformării partidului pe baze comuniste.

În partid începe o vie discuție între Cele trei curente bine delimitate: drepțiștii, sociaUdemocrații reformiști, care și părăsesc curînd partidul; stînga comunistă, luptătoare pentru afiliere la Internaționala a IU-a în condițiile statutare reclamate de acest for; și oentriștii, care erau pentru afiliere cu condiții.

Consiliul general al partidului, într-o ședință din zilele de 30 ianuarie — 2 februarie 1921, hotărăște convocarea congresului pentru începutul lui mai 1921 și afilierea la Internaționala IU-a. 'Moțiunea prevedea că partidul rămîne pe terenul indicat de primul articol al statutului, precizînd că „în cadrul concepției concretizate de acest articol intră tezele, rezoluțiile și condițiile de afiliere ale Internaționalei comuniste". Socialndemocrații nemulțumiți hotărăsc să se retragă din partid; rămîne lupta între aripa de stînga comunistă și centriști, care-și spun de-aeum înainte „unitari", voind o unitate cu orice preț.

Se începe o campanie prin presă : „Socialismul” deschide o rubrică specială „Tribuna liberă”, în care părerile se înfruntă. Am colaborat și eu, publicând, între altele, o serie de articole intitulate „întemeietorii socialismului științific și comunismul” în care arătăm că la baza teoriei marxiste stau principiile comunistei

Se fixează ținerea congresului partidului pentru zilele de 8—11 mai 1921 și al sindicatelor pentru 12—14 mai; se publică și ordinea de zi („Socialismul” din 13 aprilie), cu 11 puncte pentru congresul partidului și 7 puncte pentru sindicate. La punctul 6 figura „presa și propaganda”, pentru susținerea căruia conducerea partidului mi-a făcut cinstea de-a mă desemna raportor.

Încep alegerile de delegați pentru congres; au loc dezbateri în fiecare secțiune, care se țin în toate șicanele puse de autorități. În unele localități adunările s-au ținut ilegal; în alte părți delegații fiind opriți de poliție, s-au împuternicit alți delegați. În ajiunul congresului, în deosebi cu prilejul sărbătoririi lui 1 Mai au avut loc demonstrații de mare aivnt.

Mai toți delegații reușesc să ajungă la București și să se întrunească în ziua de 8 mai, în clădirea redacției Socialismului, sediul partidului fiind înconjurat de armată. Au participat 27 secții cu 540 mandate, reprezentând peste 45.000 membri — cu toate șicanele poliției și campania ostilă dusă de social democrații de dreapta.

Congresul și-a început lucrările în plin entuziasm, dintru^se rapoartele principale, urmate de vii discuții, s-au votat 7 moțiuni. Hotărârea primită cu cel mai mare entuziasm fu aceea a afilierei la Internaționala a III-a cu zdrobitoarea majoritate de 428 mandate și transformarea partidului în altul nou cu denumirea de partid socialist-comunist, așa cum și-a zis până la congresul al doilea din octombrie 1922.

Rezultatul votului a speriat burghezia. Guvernul declară congresul „un complot împotriva siguranței statului”, poliția și reprezentanții parchetului militar invadează sala și arestează pe toți delegații care votaseră afilierea. Se înscenează un monstruos proces, implicându-se peste 300 militanți ai mișcării comuniste, cunoscut sub numele de „procesul din Dealul Sîpirii”, care s-a soldat în cele din urmă, în august 1922, cu o dare înapoi, conidamnându-se numai câțiva din cei implicați, în urma numeroaselor proteste din întreaga țară.

Muncitorimea își hotărâse soarta. Nimic n-a împiedicat ca partidul comunist să existe, cu toată această grea naștere a sa, să se dezvolte — căci toate secțiile din țară se alătură hotărârilor luate pentru transformarea partidului. De-acum proletariatul din România are un conducător pregătit și hotărât: Partidul Comunist, în scurta sa perioadă legală de trei ani, cât și în cei 20 de ani de adâncă ilegalitate, P.C.R.-ul, cu toate greșelile comise prin unele hotărâri neconforme realității de la noi luate la congresele 2—5 (1922—1931), a stat în fruntea muncitorimei, conducînd-o în marile bătălii : de la luptele glorioase ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie—februarie 1933 pînă la victorioasa insurecție națională antifascistă de la 23 August 1944.

Mărețul eveniment petrecut cu 45 de ani în urmă a avut un rol de uriașă însemnătate în viața clasei muncitoare și a întregului popor român. Asigurîndu-i independența economică prin organizarea societății pe baze noi, socialiste, Partidul Comunist Român i-a asigurat și independența politică, i-a adus stima tuturor, întărtadu-i rolul pe care joacă astăzi nu numai în lagărul socialist, ci pe toate meleagurile lumii.

Cum a apărut „Bluze albastre” *)

de Radu Popescu

ntr-o zi, am avut o halucinație. L-am văzut pe Sahia în dublu exemplar.

De atâta timp îl așteptam, de atâta timp îl căutam, doream să-l vedem reapărând între noi, între toți ceilalți, încît, în prima clipă, am crezut că închipuirea îmi răsplătește dorul printr-o dedublare de vis. O asemenea explicație, însă, era mai absurdă decît orice vis. Mă aflam în plină stradă, și în clipa celei mai mari lucidități a spiritului, a celei mai perfecte, percepți a realului și a concretului: la colțul străzi Sărindar cu Brezoianu, cam în fața redacției „Universul”, — pe la amiază. Și tocmai mă îndreptam spre redacția oficială a lui Sahia, ca să întreb încă odată dacă nu revenise să se așeze la masa lui, de sub bolta zidului interior. Acolo, am dat eu ochii de Alecu, stînd față în față cu un alt el însuși, convorbind amîndoi, discret dar concentrat, și prezentîndu-mi mie, care veneam dinspre Bulevard și Brezoianu, profilurile lor. Era un fenomen rar, tulburător cît nu pot să-ți spun, greu, greu de pătruns...

O asemănare izbitoare, atît de izbitoare încît pierdeam în ea eu desăvîrșire termenul cunoscut mie, drag mie, pe Sahia, pe oare a trebuit să-l identific, să-l smulg din dubla făptură pe care o aveam sub ochi, pornind de la ochelari, pe care celălalt nu-i avea. Dar o asemănare în același timp atît de Ciudată, încât trebuia s-o deduci, s-o înțelege ca pe o chemare, care ar fi pus față în față, în clipa aceea și în acel loc, doi oameni hotărâți să-i dea ascuțit, și să-i pătrunzi rostul. Aveau, în primul rînd, aceeași statură, adolescentă, firavă, unduioasă, parcă plutitoare. Miinile amîndorura, gesticulînd sobru din cînd în cînd, erau și ele identice: osoase, slabe, dar cu vibrație neîncetată și elastice în falange; ale lui Sahia, însă, ceva mai albe. De altfel, toată paloarea lui Sahia era reprodușă de celălalt pe un ton mai închis, căci părea mai ars de soare, mai călit de aer liber decît prietenul nostru. Această patină dădea figurii lui, tot atît de slabă ca și a lui Sahia, un aer aprig, îndrăzneț, îndulcit de părul mai deschis, mai blond, și risipit în șuvițe dezordonate, din care unele coborau pe frunte sau se lipeau de tîmple ca niște mari cicatrice aurii. Ochii mi s-au părut mici, tot albaștri, dar de un mare neastîmpăr, rotindu-se neîncetat, apoi fixindu-se din cînd în cînd, ca ai unei păsări care a zărit în fundul prăpastiei, tocmai jos, obiectul irwestigațiunilor

*) Fragmente dintr-o mult mai amplă lucrare memorialistică despre Al. Sahia. Episodul ce urmează și mai ales primele sale rînduri, sînt continuarea capitolului anterior, în care se povestește suprimarea de către Siguranța burgheză a ziarului „Veac Nou”.

ei neastâmpărate. Nu avea maxilarele mărețe ale lui Sahia și din cauza aceasta, lângă el, pânea să aibă o figură foarte mică, pe care numai nasul se evidenția aproape monumental, viguros, cu osul solid, voluntar, dar cu desenul fin.

În toate astea, era și nu era o asemănare, și zadarnic ai fi încercat să precizezi apropierea atîtor elemente destul de diferite, după cum zadarnic ai fi încercat să scapi de senzația unei uimitoare similitudini de ansamblu. Am insistat (convorbirea lor îmi dădea tot timpul) și am aflat. Nu semănau, nu, oa doi frați, sau oa acele întâmplătoare *sosii*, practici ciudate ale naturii, care dau unui cioban de pe Carpați toate trăsăturile, ridurile și chiar ticurile unui cardinal roman sau ale unui actor german, abuzuri și chiuluri ale unei plămuiți ce pare să obosească, indiferentă la ritmurile opoziționale. Dar elementele întâmplător asemănătoare, și oare erau incontestabile, se reliefa pe un fond comun, pe un principiu interior ideicomunitate profundă. Nu, nu semănau, oi se repetau unul pe celălalt ca forme ale unei legi creatoare unice. Erau două tipuri de statui ale aceluiași erou, în care elementele exterioare, fie unele, fie altele, trebuie să corespundă unui singur conținut uman, bine definit, unic, inimitabil. Aceasta se vădea la ei, în statura foarte asemănătoare, dar mai ales în elanul care o însuflețea și care era același, și era stăpinit sau eliberat în același fel. Se vădea în gest, se vădea în concentrarea figurii, niciodată adormită, niciodată indiferentă, tresărind la unison, în aceleași expresii, ca un ciudat balet al trăsăturilor feții, dirijat de o singură muzică interioară. Se vădea mai ales în portul mândru al capului și în cele două frunți care păreau două ferestre deschise față în față, pentru oa gândurile trecând de la unul la altul, puternice, limpezi, fără șovăieli și ocolișuri, să se contopească într-o singură flacăra pură, înaltă, roșie.

Poate că privirea mea mirată, insistentă, indiscretă, a chemat într-un tîrziu privirile lui Sahia spre mine, spre colțul din care îi observam. Poate că, mai simplu, convorbirea lor se sfârșise. Sahia a înălțat mîna stîngă, făcîndu-mi semn să aștept și trimițîndu-mi deocamdată, ca pe o parolă de recunoaștere, zămbetul lui pe care nu-l mai văzusem din zorii „zilei de lumină”. În același timp, dreapta se întindea spre a o strînge pe a celuilalt, oare continua să mi apară în profil și oarecum cu spatele. Cum se întâmplă bunilor prieteni, ei continuau încă să-și vorbească, în timp ce mîinile își luau rămas bun, și chiar să facă un pas, fiecare spre drumul său: brațele lor s-au întins deci, în timp ce mîinile rămăneau legate, continuau să se strîngă, cu o vigoare pură, ou un fel de mîngăiere caldă, cu o reciprocă dăruire care le făceau să vibreze ușor. Și așa cum s-au aflat o clipă, uniți printr-o strîngere de mîna, unul cu fața, unul cu spatele, dar prezentîndu-mi amîndoi un profil bine desenat, de aceeași statură, în același elan, mi-au apărut într-adevăr oa două statui desăvârșite ale unui erou al vremurilor noastre, modelați în aceeași plămădă, luminați de aceeași idee. Apoi mîinile s-au desprins, Sahia a traversat strada venînd spre mine, iar celălalt s-a pierdut repede, cu un pas mic, foarte energic, în susul străzii Brezoianu, spre Cișmigiu.

Mă afluam lângă Sahia, îi strîngeam, în sfârșit, mîna, trecuseră trei săptămîni, în care evenimente multe și triste se precipitaseră: dispariția lui, suprimarea „Veacului Nou”, arestarea tovarășilor noștri, și altele multe, și mai ales incertitudinea în care ne afluam de cînd nu-l mai simțeam lângă noi să ne conducă spre o nouă faptă, și sentimentul că fără această nouă acțiune viața noastră nu mai înseamnă decît năclăială penibilă în cercul preocupărilor strimte ale existenței cotidiene, toate acestea, ca și temerile ce ne cuprîndeau, bănuielile ce ne invadau în atmosfera lîncedă a teroarei administrative și a timidității culturale plină de ifose, și încă altele poate. Totuși, primul, cuvînt pe care i l-am spus s-a referit peste voința mea la necunoscutul cu care-l găsisem stînd de vorbă,

și în care mi se păruse că zăresc o replică atât de tulburătoare a lui. L-am întrebat deci, cu un ton cât se poate de Indiferent, ca și când ar fi fost vorba de curiozitatea pe care toții o practicam, în mod curent, față de oamenii cu care unul din noi intra în contact, cu care toți puteam deci intra în relații mai solide sau mai vagi:

— Cine era băiatul ăla cu care stăteai de vorbă ?

Abia începusem să urcăm Sărindarul, și Sabia încetinise pasul, pentru că-și scosese ochelarii să-i mai lustruiască puțin. Mi-a răspuns deci fără să mă privească, aproape pe tonul pe care eu îi adresasem întrebarea mea :

— Un tovarăș... îl cheamă Pintilie.

Apoi, după ce își puse iar ochelarii, fără să reia încă pasul normal, ca și când răspunzând făcea în același timp un portret amplu, cuprinzător, amănunțit al tovarășului lui de o clipă, și stătea un moment pe gânduri în fața acestei sarcini pline de răspundere :

— Un tovarăș minunat... un om grozav, cum n-am întâlnit mulți, și nici nu cred să fie mulți... Pintilie îl cheamă, Ilie Pintilie.

Mi-e imposibil să desleg în impresiile mele imaginea lui Pintilie de știrea pe care ne-a dat-o Sahia, chiar în primele zile după ce și-a reluat activitatea, că a sosit momentul să apară „Bluze Albastre”.

Trecuseră șase luni de când Sahia anunțase, prin „Facla”, cel mai frumos nume de revistă pe care l-a cunoscut perioada literară-publicistică dintre cele două războaie. Dar fusese mai necesar ca, întâi, să apară „Veac Nou”, și chiar în paginile acestuia, apariția „Bluzelor” fusese din nou vestită, cu sumarul primului număr își cu data apariției : 25 aprilie. Procedând astfel, Partidul continua efortul său de a pune la dispoziția opiniei democratice a țării, în același timp atât ziarul politic, cât și revista de teorie și artă de care aveau nevoie atât masele populare, atât de lipsite de producție literară după primul război imondial, cât și intelectualii cinstiți, oare suportau clătinându-se asaltul intimidărilor fascistoide. Această luptă pe două fronturi, Salhada se hotărâse s-o ducă, socotind de altfel foarte just, că lărgirea sarcinii va atrage după sine lărgirea cercului de elaboratori și o întărire a frontului scriitoricesc anti-fascist. Acela a fost punctul maxim al încrederii noastre în apariția „Bluzelor” : entuziaamul devenise febril, pe măsură ce se pregătea să se aplice la faptă, să dea viață visului atât de frumos.

Dar, exact la 25 aprilie, ziua anunțată a apariției „Bluzelor”, Siguranța a confiscat „Veac Nou” și a pus lacătul său negru pe redacția lui Sahia. În ziua în care ne așteptam să avem două anine, nu mai aveam nici una. Sahia trebui să dispară pentru o vreme, fiind direct amenințat. Iar toată presa de dreapta scotea urlate de voluptate, demascând astfel un front unic hotărât să extermine orice înjghebare de luptă democratică prin scris. Astfel încât noi înmormântasem „Bluzele” în sufletul nostru, siguri că apariția lor nu mai era posibilă, siguri că nutrisem un vis absurd, disproporționat, și față de forțele noastre și față de forțele lor, și purtam un groaznic vag în suflet, ca în urma unei mari și rușinoase înfrângeri a visului de către viață.

Cu toate că era acum un om „deochiat” din punct de vedere politic, Sahia nu avu totuși nimic de suferit în funcția lui de la „Dimineața”. Cu toate că direcției gazetei i se adusese la cunoștință că redactorul său de „fapte diverse” are o fișe la Siguranță și la Brigada socială din Prefectura Poliției, cu toate că din clipa dispariției lui, agenți secreți, dar foarte vizibili, pândeau trotuarele de lângă intrare, săpîndu-și perseverent în nări și scuipînd agale printre dinți, ou toate că alți colegi ai lor pătrundeau înăuntru și supuneau întreaga populație a gazetei unui interogatoriu monoton în care reveneau cu încăpățănare întrebările: „Cum, nu știți dumneavoastră unde locuiește un coleg?” și „N-a venit deloc pe la redacție?”, „nu știți pe unde se duce de obicei?”, „n-are vreo damă?” „Unde locuiește?”, cu toate acestea, direcția nu încercă să se debaraseze de ciudatul și agitatul colecționar al rubricii „faptelor diverse”. îl lăsa pe locul inițial (și cu salariul inițial). Astfel încât, la reîntoarcerea sa „în lume”, Sahia nu se văzu devenit paria din punct de vedere profesional. Trebuie să recunoaștem că a fost o surpriză pentru toată lumea și în primul rând pentru el însuși. Plăcută? Plăcută.

La acest neașteptat rezultat au contribuit o mulțime de cauze. Nu le găsesc, pe cele mai multe dintre ele, demne de relevat. Caloulee vagi, contradicții obscure, intervenții nedefinite, forțe ce joacă un rol foarte mare în redacția unui ziar care îngăduia tuturor ideilor să-și manifeste un fragment în coloanele sale, și care adunase în birourile ei strâmte și înghesuie cea mai variată colecție de gazetari din cîte a cunoscut vreodată presa română.

Dar mai era ceva: prezența în redacție a lui Sahia era cauza unei simpatii, fie ea și indirectă, a muncitorimii. Plecarea lui din redacție ar fi însemnat în mare măsură retragerea sprijinului muncitoresc la caz de nevoie și, cine știe, chiar o ostilitate declarată. Acest fapt îl înțalasară foarte bine bătrânii, finii vulpoi de presă, astfel că se făcură a nu pricepe sugestiile destul de brutale ale mesagerilor Siguranței. Refuzul de a-l concedia pe Sahia se exprima în pretexte onorabile, și oamenii se aleseră, din toată afacerea, și cu Sahia, și cu o notă bună de independență, democrație și omenie. Sahia rămase deci în redacție, și acest fapt a fost plin de consecințe: concediat de la „Dimineața”, el ar fi fost de îndată exclus din presă în general, și orice activitate „legală” d’ar fi fost de atunci interzisă. E greu și inutil să facem presupuneri, dar aceasta l-ar fi obligat probabil la intrarea imediată în clandestinitate, cu altă activitate și, natural, cu alte rezultate. Aceasta nu ar fi știrbit întru nimic personalitatea sa, dar darurile sale ar fi trebuit să se manifeste pe alt pian. Poate că însăși opera lui literară, — căreia el nu-i acorda o însemnătate egoistă și exclusivă — ar fi avut de suferit. Poate. Cu siguranță că „Bluze albastre” n-ar fi apărut și, în orice caz, n-ar mai fi apărut atunci și nu sub conducerea lui. Rămas în redacție, în care devenise un fel de „piatră în casă”, el a procedat oa și patronii lui, fără sănși dea seama, și mai puțin calculat decât ei. S-a servit de adăpostul acela oricât de precar, pentru a face un pas mai departe pe calea lui singulară. Redacția „Dimineței” a fost pentru Sahia adăpostul momentan, groapa de obuz, indispensabilă dar indiferentă, în care ostașul pornit la atac se adăpostește un moment pentru a-și încărca arma și a pregăti asaltul final

Așa dar, putându-se intitula mai departe redactor ia ziarul „Dimineața”, Sahia a putut să-și păstreze și locul de conducător al paginai literare de la „Vreamea”, și acolo, într-o cămăruță a redacției acesteia de pe strada Carol, el a pregătit și a făcut să apară, ou o iuteală uluitoare față de procedeele timpului, prima revistă literară românească închinată proletariatului, străduindu-se să afirme în țara noastră concepția marxistă a literaturii.

Dar de ce în strada Carol și nu în strada Sărindar, de ce la „Vreamea” și nu chiar la „Dimineața” ?

„Vreamea” avea o tipografie proprie ca și „Dimineața”, dar o tipografie mică, oarecum rudimentară, a cărei claviatură tehnică se întindea de la imprimarea a, 100 de cărți de vizită pînă la a unei reviste săptămânale. Rotativele mărețe ale „Dimineței” nu se puteau întrerupe din elănțaneia lor neîncetată, pentru un maziile de revistă bilunară care se putea „trage” cel mult în 10.000 de exemplare. Ritmul apariției și tirajul împingea „Bluzele albastre” spre mașinile plane ale tipografiilor mici.

În al doilea rînd, modestia întreprinderii îi dădea posibilitatea lui Sahia să garanteze la tipografie costul revistei sale cu banii pe oare-i avea de primit personal, ca redactor la „Vreamea”, fapt imposibil la „Dimineața”, ale cărei operațiuni comerciale complicate și enorme, nu puteau îngădui asemenea aranjamente, aproape patriarhale. Al treilea și cel mai puternic argument care l-a decis pe Sahia să aleagă „Vreamea” a fost însă cu totul altul, și anume acela că acolo el putea utiliza un mijloc simplu, dar ingerios, de a înșela vigilența Siguranței și a cenzurei. Câteva mici amănunte pentru a înțelege bine și acest lucru:

Pe atunci, 1932, nu exista cenzura preventivă a presei. Adică, vreau să spun, nu exista legalmente. Iar existența sau inexistența cenzurii era basmul cu cocoșul roșu al României burgheze. Țara aceasta avea o constituție de tip burghez-occidental, care afirma solemn „libertatea absolută a conștiinței, a presei și a cuvântului”. Cred că nu mai e nevoie să spun ce înseamnă, în realitate, această libertate în statele burghezo-capitaliste. O știm prea bine: dependența absolută a cuvântului scris de marile trusturi și monopoluri reacționare. Hârtia — în mâna capitalului. Tiparul — în mâna capitalului. Salariul — în aceeași mînă. Nu poți scrie decît ca simbrăaș al deținătorului de capitel. Unde e libertatea ? Burgheziei polițiste din România, i se păreau însă insuficiente chiar aceste baere de aramă ale posesiunii economice. De aceea, odată cu epoca neutralității, premergătoare primului război mondial, guvernul liberal, prezidat de Ion Brătianu al II-lea, a instalat, pe calea unei măsuri dictatoriale, care urma a fi ratificată de Parlament, cenzura presei, pe o perioadă de timp limitată. Motivele : situația excepțională, tensiunea internațională, agitația internă, etc. Justificarea: act de guvernămînt, ordine, autoritate, interesele superioare ale țării, etc. Toată lumea a urlat, mai sincer sau mai ipocrit, și a înghițit. Presa a așteptat, ou articole suprimate, cu texte ciuntite, cu coloanele pătate de o violentă erupție de pete albe, scurgerea termenului prevăzut, pentru a se răfui, din diferite puncte de vedere, cu cinicul inovator anti^constituțional. Dar în ajunul zilei care trebuia să marcheze sfârșitul regimului de cenzură preventivă, Ion Brătianu al II-lea publică un decret de prelungire a cenzurii pe încă șase luni: situația internațională, agitația internă, necesitatea menținerii ordinii și a autorității, act de guvernămînt, etc. etc.

Parlamentul urma să ratifice măsura „excepțională”. Așa a început și așa a continuat, din șase în șase luni, basmul ou cocoșul roșu al „măsurilor excepționale”, timp de aproape douăzeci de ani. N-a fost partid politic burghez care să nu-și alimenteze campaniile demagogice din teroarea guvernamentală a cenzurii

presei și civiltății, cu revendicarea energică a „reintrării în legalitate”, ou invocarea solemnă și iremoșiabilă a „sfintelor libertăți constituționale”, călcate în picioare, și să nu promită o primă măsură în cazul chemării la putere, desființarea infamelor „măsuri excepționale”. Și n-a fost partid de opoziție, transformat în partid de guvernământ, care să nu ia, ca primă măsură, măsura prelungirii „măsurilor excepționale” pe încă șase luni. Având în vedere, rând pe rând: agitația neutralității, necesitățile războiului, autoritatea necesară încheerii păcii, criza economică, greva generală, interesele superioare de stat, consolidarea unității naționale etc. etc. Monotonia acestui cântec repetat de două ori pe an, a adăugat, în curând, încă o poantă cupletului politic debitat în revistele de vară (al căror text trebuia și el să treacă pe la cenzură), și o notă în plus scepticismului cetățeanului de rând, de mult dezabuzat față de minciuna politică burgheză și din ce în ce mai străin de retorica de partid. Totuși, de la o vreme, și anume imediat după primul război mondial, basmul măsurilor excepționale „de șase luni” se coloră cu două elemente noi. Primul se înscrisese în motivarea formalității dictatoriale, și purta numele de „complot bolșevic” în politica internă, și pe acela de „amenințarea de la est” în politica externă. Cel de al doilea se ivi în tenacitatea cu care noua opoziție antiliberală (Iuliu Maniu I-ul și Ion Mihalache Iu!) combătea încălcarea constituțională sistematică, eternizată prin cenzură și stare de asediu, (una o atrăgea pe cealaltă în mod automat, nu se știe de ce) și în tăria „revoluționară” a promisiunii de a scoate călușul anticonstituțional din gura cetățeanului român și de a inaugura o eră paradisiacă a libertăților democratice. Simple manevre electorale, pentru că, ajunși la putere, atât Iuliu Maniu cât și Ion Mihalache, constatară cu solemnitate, dar în cel mai deplin secret, că dacă „pericolul bolșevic” nu există cîtuși de puțin, dacă „amenințarea de la est” s-ar fi exprimat mai corect „amenințata de la est”, în schimb partidul comunist există grozav, iar muncitorimea democratică și radicală are un fel al ei propriu de a lupta pentru „drepturile cetățenești”. Atunci, cu multă melancolie, ei regretară copilăreștile angajamente din opoziție și, deveniți bărbați (de stat), dădură curajos înapoi. Cenzura și starea de asediu fură din nou prelungite pe „încă șase luni”. Cupletistii de la „Cărăbuș” și „Alhamra” intonară răsând „nu te-ncrede-n fericire, căci e vis amăgitor”, iar cetățeanul cinstit se dumiri, în sfîrșit, că starea de asediu (adică arestarea fără mandat și judecarea sumară prin Curțile Marțiale și Consiliile de război) și cenzura presei și a cuvântului (adică obținerea de autorizație prealabilă cu înaintarea ordinei de zi, a listei oratorilor și subiectelor, pentru orice întrunire, — și autorizația prealabilă și trimiterea pentru obținerea unei aprobări, a tuturor publicațiilor înainte de apariție), sînt îndreptate exclusiv, deși nemărturisit, împotriva democrației muncitorești și a Partidului Comunist.

Basmul nu s-a sfîrșit cu asta. Dar nici mult nu mai e: un intermezzo și un epilog :

O asemenea lămurire a pozițiilor sale spre stînga nu convenea deloc partidului național-țărănesc, ale cărui mari aspirații burghezo-iahiaburești (constituirea unui sector bancar propriu, poziții în marea industrie, captarea încrederii marelui capital străin) nu se puteau realiza prin lupta destul de dîrză cu partidul liberal, oare avea pe atunci avantajul de a fi definitiv demascat în fața maselor, și deci de a nu mai fi obligat să se încurce în confuzii și contradicții ideologice. Partidul

național-țărănesc nu se putea realiza, ca solid instrument al micii burghezii reacționare, decât, în chip cu totul paradoxal, printr-o adeziune de masă. Condiția sa de existență era cea mai largă și mai deșănțată demagogie. Drumul său spre putere fusese presărat de îndemnuri aproape revoluționare (dasmințite, în surdină, la Palat și în „cercurile responsabile”) la care o mare parte din masele țărănești se arătaseră sensibile. Sistemul nu putea fi părăsit, nu încă, atât timp cât partidul liberal, mult mai puternic prin pozițiile-ocheie ocupate în viața economică, putea ușor să-i taie toate punțile spre putere și să-i frângă gîtul, odată ce l-ar fi știut lipsit de faimoasa, deși incerta sa popularitate.

în clipele lor de introspecțiune (cum se spunea pe atunci în literatură), de introspecțiune politică bine înțeles, doctorul *in jure* de la Blaj, Iuiu Maniu, dar mai ales învățătorul de la Topoloveni, Ion Mihalaobe, se torturau cu gîndul că partidul lor și-a dat prea repede arama pe față. Lupul sadea național-liberal se uita ricanînd vesel la lupul național-țărănist costumat în bunicuță, care, după chestia cu cenzura și starea de asediu prelungite pe „încă șase luni”, încheiase cu brutalitate și cu sute de arestări congresul sindicatelor unitare de la Timișoara, iar apoi trăsese eu sete, în plin, în minerii greviști de la Lupeni. Toate acestea în mai puțin de un an de la luarea puterii! Ca și patronii șireți ai ziarelor democratice de mare tiraj, mai bine chiar decît ei, șefii național-țărăniști începuseră să se pătrundă de importanța muncitorimii în evoluția politică a țării, și de influența pe care aceasta începea s-o exercite, cu mult mai din adâncuri decît ei, asupra țărănimii. Era necesară, acut necesară, o măsură demagogică de mare efect, care să îndulcească relațiile compromise cu muncitorimea și să rearească, pe cît posibil, blazonul democratic al „marelui partid de roase”.

Iată cum se face, că una din multiplele formațiuni guvernamentale național-țărăniste, de altfel în clipa în care se pregătea să părăsească puterea, suprimă cenzura presei și starea de asediu. Această manevră electorală, demagogică, venea pirea tîrziu pentru a mai avea ceva din efectul scontat. Dar un efect avu, care izvora chiar din natura ei grosolană și mincinoasă: clipa de relativă libertate a fost folosită de presa sincer democrată pentru a face cu severitate bilanțul și necrologul carierii național-țărăniste. Ba chiar se făcură și unele predicțiuni, care lăsau să se întrevadă rolul pe care acest partid demagog avea să-l joace cu ocazia grevelor de la Grdvița, și care avea să fie, mai mult decît al muncitorilor asasinați acolo, momiiînihul său și al minciunii sale.

Fapt e că a exitat acest intermezzo în basmul cu cocoșul roșu al „măsurilor excepționale”, că am avut un moment fără cenzură preventivă a presei. Cum adică? O presă absolut liberă, liberă să gîndească ce vrea, să spună ce gîndește? Haida-tde! Nici chiar așa! Cum era să permită un guvern burghez, oricare guvern burghez, libertate de exprimare tuturor durerilor, tuturor mizeriilor, nedreptăților, crimelor, care constituiau substanța însăși a politicii și statului burghez? Cum era să se lase demascat un regim de foame, tiranie și teroare, mai mult încă decît fusese demascat, dincolo de obraz și de retină, pînă în fundul privirii în care mijesc gîndurile, în care sufletul cel mai corupt âși trimitea semnalele cele mai întunecoase? În plină criză economică? În plină descompunere politică? În plin haos? Nu dragul meu, nu era cu puțință, și toți am știut lucrul acesta; era o măsură de praf în ochi, care-și avea cuprinsă în ea soluția, o soluție simplă, eficace, o soluție de Pristanda: „Curat libertate, dar cenzurați-o!” Cenzura nu mai exista, dar se făcea. Tot preventivă. Și, în plus, absolută. Căci dacă pînă atunci ilegalitatea era oarecum legalizată, astfel încît ea se exercita totuși de către o instituție, înființată și perfecționată în

acest scop, cu care mai puteai încă discuta, trata, lupta, — acum ea se exercita direct de către Siguranța generală, prin abuz perfect, împotriva căreia nici o plângere nu mai era pasibilă, *căci cenzura era desființată*. Atribuțiile ei de fapt fuseseră însă trecute asupra instituției celei mai arbitrare, mai tiranice, mai ticăloase, iar aceasta le exercita, și în același timp *nega* că le exercită. Situația era penibilă, și în scurtul intermezzo al libertății constituționale restabilite, mulți au regretat absența legalizată a libertății, care se bucura cel puțin de norma fatal izvorită prin trecerea timpului, prin obișnuință.

Noua cenzură mai era, pe deasupra, excesiv parțială, întrucât nu se aplica tuturor publicațiilor. Plecând de la concepția, perfect justificată de realitate, că cea mai mare parte a ziarelor erau fidele slujbașe ale regimului, acestea nu mai trebuiau să se prezinte cu fiecare număr la cenzură, sau mai bine zis cenzura nu mai trebuia să vină la ele, — căci acesta era procedeul în noua și ciudata fază a „libertății”. Aceste ziare, adevărat aparat circulator al regimului, s-au bucurat deci de o adevărată libertate constituțională. Dar cuvântului lor de papagal îi era, zău, indiferență sau inutilă. Ziarele bănuite a nu fi tocmai ortodoxe din punct de vedere burghez (adică naționalist^{vine}, delicat dictatoriale, bestial antisemite, total anticomuniste și feroce antisovietice), se bucurau de atenția cenzurii după gradul în care se îndepărtau de doctrina oficială, mai puțin, mai mult, până la erezie, până la schismă, sau chiar până la rebeliune. În noua situație constituțională, acestea primeau zilnic vizita unui agent al siguranței, care își burdușea o servietă ad-hoc cu „șpalturi” și „perii”, pe care le transporta la sediul instituției, unde erau purecate atât în conținut, cât și în raport cu numele semnatarului, al redactorului-șef și al directorului. Mai toate tipografiile se buourau de asemenea de tutela acută a unui agent-oenzor, care supraveghea mișcarea publicațiilor, raporta, apoi decidea regimul de control al fiecăreia.

Sahia cunoștea toate acestea în amănunt... Ah, dar am uitat să vorbesc despre epilogul basmului cu cocoșul roșu. Suprimarea, pur formală, a „măsurilor excepționale” n-a durat mult. Dezvoltarea mișcărilor cu caracter popular avea în acea epocă a crizei un ritm atât de năvalnic, încît burghezia își pierduse capul. Iluzia îngrămădirii cantitative a măsurilor polițienești lua proporții corespunzătoare creșterii valului de revendicări și proteste ale maselor. În plus, ideologia fascistă, care se infiltra tot atât de rapid în toate cercurile politice burgheze, furniza un argument grosolan nazurilor rușinoase ale vechii mentalități burghezo-democrate. Suprimarea drepturilor cetățenești deveni, pe față, o chestie de principiu și de program. Dictatura, latentă în toate manifestările politice ale burgheziei, se afla îndreptățită să se dea, și să se arate, pe față. De aceea, cînd același partid național-țărănesc, se află din nou, icu arma încărcată în fața muncitorilor,, de astă dată la Grivița, în februarie 1933, bătrânii demagogi înțeleseră că e momentul unor atitudini limpezi, sau că, în orice caz, nu mai e momentul de a umbla cu doi pepeni într-o mîna: cel al terorii antipopulare și cel al respectului drepturilor cetățenești. Într-o singură clipă, în timp ce prin șira spinării burgheze trecea fiorul metalic ai sirenei de ia Grivița, toate măsurile excepționale fură reînființate, întărite, înmulțite. Și de atunci, și pînă la venirea la putere a clasei muncitoare, nu s-a mai pomenit de „restabilirea drepturilor cetățenești” și de „intrarea în legalitate și constituționalitate”.

Sahia, deci, cunoștea în amănunt toate manevrele care duseseră la desființarea momentană a cenzurii presei, precum și tehnica cenzurii de fapt, aplicată de Siguranță. A ales așadar tipografia și redacția „Vremii” pentru „Bluze albastre”, știind că acolo are cele mai mari posibilități de a înșela vigilența cenzorilor poli-

țiști și de a întârzia, astfel, eu un moment, scadența fatală, care nu putea fi decât una, aceeași aplicată și „Veacului Nou” și tuturor publicațiilor democratice și antifasciste: suprimarea, arbitrară, așa-zis .ilegală, dar fără apel.

La „Vremea” Siguranța era reprezentată printr-un agent permanent, cu numele onest de Predescu. Postul era netoseimnat, tipografia fiind modestă, și nepublicînd, ca periodice, decât reviste săptămânale bine gânditoare, sau fleacuri teatrale, turistice, vânătoarești, surse de „pile” mediocre, căznite, practicate de diverși desimașteniți necunoscuți și tardivi ai presei. El fusese încredințat unui om de mână a șaptea, acestui Predescu, prost între uimitorii proști ai acelei instituții canine, care-și avea sediul în apropierea statuii dinamitarului gazetar C. A. Rosetti. Singura justificare a prezenței lui acolo era în forod prezența lui Sabia în personalul redacțional al revistei „Vremea”, săptămânal care se îndrepta cu pași delicaiți spre fascism. Misiunea lui fusese desigur formulată în câteva cuvinte, de vreun șef oarecare, mare cunoscător al mișcării sociale din România :

— N-ai mare lucru de făcut acolo. Dar ține ochiul pe Sahia !

Sabia însuși nu ara deocamdată considerat prea periculos ca simplu redactor al paginii literare a unui săptămânal scos de „băieți buni”, fii ai domnului primar general al Capitalei, vechi membru al partidului liberal și poreclit „Clipioi”, din cauza unui tic al pleoapelor, care se închideau și deschideau de vreo două mii de ori pe secundă, concentrând și exprimând întreaga personalitate a liderului politic. In hotarele „Vremii”, prietenul nostru era considerat ca un om oarecum arestat în lanțuri, pe oare îl poate păzi și o dașcă ceva mai bătrână. Sentinela lui n-avea decât să dea alarma dacă înlănțuitul ar fi manifestat veleități de evaziune: atunci ar fi intervenit oamenii „tari”.

Sahia îl cunoștea de puțină vreme, de cînd cu „libentaitea”, dar îl cunoștea bine. Individul era înalt, slăbănog, ou mâini mari și greoaie, pentru nimic potrivite, decât poate pentru pumni, palme și gâturi pe întuneric, vocație animală întru niimic desmiințită de ochii albaștri, dar de un albastru mort, păslos, parcă tăiați în stofa cazonă din oare se făceau uniformele jandarmilor rurali. Avea păr blond, cu strălucirea ucisă de unsoarele care-l năclăiseră îndelung, tramfoimîndu-l într-un fel de carapace slinoasă, despărțită de-a lungul craniului de o cărare rigidă, pe care se zăreau lipite cruste de mătreață. Pielea feții, de blond și ea, avea acel pămîntiu livid care e al trîndăviei și al alcoolului, înainte de a fi al cirozei și al cancerului, în fond, al beciurilor rău mirositoare, în care paznicii se transformă o dată cu victimele lor, și poate mai repede decât ele, în cadavre, dar spre deosebire de acestea, în cadavre grase, puhave și buhăite, cadavre paradoxale și monstruoase, în care mocnește o cruzime mohorâtă, răspuns inimii celorlalte cadavre, de dincolo de gratii. Nu știu cum o fi arătînd așa-zisul „nas de copoi” al poliștului, dar al lui Predescu era cât o alună, și încă turtit în sus, întregul nas reducîndu-se în fond la două găuri aproape mai mari ca ochii, prin care animalul revărsa asupra lumii două sonore șuvoaie de respirație, de obicei sub formă de fum tabaoc. Avea buzele foarte scurte, astfel încât la orice zâmbet sau chiar la vorbire, își arăta gingiile galibene-vinete, în care se înfigeau dinții enormi, titanioi, de aceeași culoare și ou ioterștiile totdeauna astupate, parcă zidite într-un chirpici alimentar, mereu reâmprospătat și totdeauna învechit. Impresia de putred, de fetid, de mefitic, pe oare o degaja întreaga lui făptură era atât de puternică, încât înainte chiar de a te simți învăluit în norul de putoare pe oare cu siguranță că-l emana, căutai adăpostul în distanță, de îndată ce-l zăreai apărînd. Sahia îl vedea aproape zilnic, și niciodată n-schimbat eu el două vorbe fără a pune între ei bariera unei mese late de redacție, de acelea la care lucrează dintr-odată mai mulți reporteri, de două ori mai lată decât o masă obișnuită de sufragerie.

La atâtă comic și monstruos, adăugați din imaginație încă un element. Moda de pe atunci cerea o anumită accentuare, prin îngroșarea și prelungirea discretă a stratului de vată, a umerilor vestonului bărbătesc. Fanții mahalalelor exagerau acest amănunt pînă la excentricitate, astfel încît capul lui Predescu, cu freza lui galantă și canalele nărilor, părea al unui înger hidos, turtit de forceps, plutind pe un fel de aripi țepene sau pe o pereche de visle grosolane. Dacă vreuna din confesiunile lui puteau fi crezute, era „originar” din Aiud, „moldovean neaș” — adăuga semeț acest apatrid abrutizat — ca o afirmare de drept într-o epocă în care începuse să se vorbească de „etnicitate”.

Ca toți cobreslașii lui, era umil în comportări față de oamenii liberi, laș, necinstit, mincinos și pe deasupra pungaș, toate acestea fiind corespondente calităților active, din „exercițiul funcțiunii”, cînd desigur că era obraznic, orud agresiv, și fura ceasornicul și banii deținuților, după ce confiscase „multe altele” ou ocazia peirchizițiilor domiciliare.

Era „tapeur”, cum nu se mai află, milogindu-se fără rușine și exploatând cinic forța și slăbiciunile funcțiunilor sale abjecte, după un tipic străvechi. Patro-nilor tipografiei și săptămânalului „Vreemea”, el le solicita umil un „ajutor” aproape zilnic și totdeauna matinal, înarmat cu care se îndepărta apoi fioros spre bodegile de care era atunci presărată strada Qarol, mai ales în porțiunea ei dinspre piața Mare, de unde revenea cu o scobitoare între dinți la ora pe care o știa a fi a lui Sahia, sosit de la celălalt ziar. Prin aceasta el își începea cu adevărat funcțiunea, prietenul nostru fiind justificarea sinecurei lui pe lîngă „Vreemea”, și punctul de atracție al atenției sale profesionale. Crăpa ușurel ușa, și arunca mai întîi o tâmpită privire de spion asupra camerei în care Sahia își făcea meseria, așteptîndu-se, parcă revoltat și înspăimîntat în același timp, să-l găsească într-un conciliabul secret cu cine știe ce terorist. Apoi, masaîndu-și abil intențiile, dădea binețe în stilul lud, ușor alterat totuși de un respect neobișnuit pe care omul de la masă i-l inspira împotriva firii și a regulamentelor :

— Hai noroc și să trăiești, dom' Sahia !

Alacu arunca asupra lui o privire care valora cît un document și cît o declarație, și pe care prea puțini i-o cunoșteau, o privire de nerăbdător dezgust, de calmă înfruntare, analitică și dătătoare de sentințe, pe care dobitocul o simțea. făcîndu-l să scoată urgent scobitoarea dintre dinți și s-o strecoare, umedă, în buzunarul de sus al hainei.

— Lipsiși o leacă de la noi, relua el surăzător, făoînd aluzie la dispariția lui Sahia din ultimele săptămîni. Pe unde ai fost în vîjiială ?

— Ge te privește ? răspundea rece Sahia, fără să ridice ochii de pe manuscrisul pe care-l parcurgea.

— Ce te sborșești așa, dom' Sahia ? Ce ești așa oarecum ? continua surîzînd leșios Predescu, ce, parcă nu putem sta și noi de vorbă ca doi prieteni ?

Cîtva timp, individul a crezut că simulând ca un elefant amicitia și bunăvoința, va izbuti să capteze încrederea lui Sahia și să-i smulgă mărturisirea adăpostului lui rămas necunoscut. Ce lovitură ar fi dat ! Ce titluri cîștigate la siguranță, unde chestorii nu-l scoteau probabil din „tîmpit”, „prostălău”, „nenorocit” și alt? calificative profesionale.

După ce aștepta zadarnic un răspuns la această gîngășă invitație, Predescu se așeza oftînd cu iz de țuică pe un scaun situat într-un colț al camerei — respecta el însuși, fără să-și dea seama, distanțele, pe care le necesita aspectul, lui penibil, — și făoînd aluzie la comportarea nedesmintită a lui Sahia față de el, continua :

— Ce oi fi având cu mine, nenisorule? Ce, te-am supărat eu cu ceva? Îmi fac și eu slujba, da n-am nimic ou dumneata personal...

— Tocmai! venea sibilinic și tăios răspunsul lui Sahia.

Descumpănit o clipă, Predescu încerca să înțeleagă, apoi continua, așa cum Sahia continua să citească în biziitul lui cleios de muscă de closet.

— Dumneata crezi că e ușor? Toată ziua gata să alergi ba ici, ba colo, ordine, paraordine, șefii te înjură, gazetele te-injură, toată lumea te-njură...

— Foarte bine, întrerupea ușor, imperturbabil, Sahia.

— Noi ce să facem? Cum dă boierii ordin! Dă ordin boierii să te arestăm? adică, vonba vine, nu pe dumneata, știi cum vine vorba, râdea el fin și liniștitor, deși absentul lui interlocutor nu dăduse cel mai mic semn de alarmă... te arestăm... zice boierii să-ți dăm drumul? du-te neică, opt cu-a brinzli. Cum ordonă boierii. Ordonă liberalii? Eu execut. Ordonă țărăniștii, ordonă gogiștii, mă rog, cine o fi la putere... Eu execut! Dacă or veni fasciștii aștia la putere, ei sînt boieri... Ce^mi pasă mie de fasciști, de liberali, de dracu să-i ia pe toți. Dacă veni la putere dumneavoastră...

— Oare „dumneavoastră”?... își ridica un moment ochii Sahia, trimitîndu-i un fulger prin sticla aahelarilor.

— Ha-ha, hă... râdea șmecher Predescu. Dumneavoastră, știi dumneata care... Ei, zic, dac-ați veni dumneavoastră, ordonați, noi executăm, eu execut... Grea slujbă, ofta el mai departe, ou o sinceritate macofănească, dac-ai ști dumneata...

— Dă-ți demisia, îi propunea expeditiv Sahia, și apucă-te de o muncă cinstită.

De data aceasta Predescu rămânea sinoer interlocal Nu de lumina pe care cuvântul „cinstită” aplicată altei munci o arunca asupra meseriei lui actuale, ci de enormitatea propunerii.

— Ouim să mă apuc de altceva, dom'le Sahia? Acuma, după ce m-am specializat?... De multă vreme trebuia să fiu sub-comisar... Eh, lucrături, proptele, ca peste tot...

(într-o bună zi, Predescu pătrunse ca deabicei in biroul lui Sahia și, fără binețele obișnuite, ba chiar ou o poantă de agresivitate în glas, i se adresă abrupt:

— Da' ce auzii, dom' Sahia?

Ca de obicei, Sahia nu^și dădu nici cea mai mică osteneală pentru a lega conversația ou vizitatorul lui zilnic.

Dar de data aceasta, agentul nu se mai simți intimidat, jignit. Se simțea tare: avea impresia că-l prinsese pe Alecu ou mâța-n sac.

— Ce auzii? Te-apucd iar de blestemății?

Sahia rămânea departe și chiar se depărta din ce în ce mai mult, prin manuscrisul pe oare-l corecta, ca printr-un pasaj secret; linxul siguranței se simțea neliniștit, de parcă-l vedea cum i .se strecoară printre degete.

— Scoți iar un ziar?

— O revistă, rectifică Sahia aton.

— Ziar, revistă, tot aia e... hotări pe dată Predescu. Vorba e, iar te-apuci de aiureli...

Aceste aere de descoperitor, bot hartagul lui de detectiv oare a pătruns în planurile cele mai saorete ale bandei, se explicau foarte simplu: Predescu aflase fără: cel mai mic efort, executând simpla formalitate zilnică împreună cu administrația, că Sahia discutase cu direcția tipografiei prețul și condițiile de apariție

a unei reviste bilunare. Dar Predescu începea să se simtă important și avea febra marilor evenimente, ea un general de armată care a fost informat că atacul inamic se pregătește în sectorul lud.

— Iuând un ton cât mai pătrunzător, își continua interogatoriul

— Cum o să-i zici ?

— Nu știu, răspuse Sahia clipind.

— Cum nu știi, dom'le ? se minună sincer Predescu, pienzînd subit conducerea interogatorului. Apoi restabili echilibrul printr-un plus de grosolănie, care în ințințida lui era o necesară încercare de întimidare.

— Acultă, dom-le, nu face pe nebunul!...

Sahia îi expedie o privire pe care agentul o simți în ochi ca pe un tăciune, încasat din fuga trenului, arzîndu-i pupila, retina și pleoapa. Tipul rămase cu gura căscată, cu un fel de nod în gît, neștainid dacă să scoată urlete sau miorlăituri. Nu apucase încă să se hotărască, și Sahia, ca totdeauna când ajungea la capătul răbdării, se ridică de la masă, îi dădu ocol, și ieși în ușă, de unde strigă spre tipografie :

— Tovarășe Iancu, trimi'te-imi te rog paginile 3—4.

Apoi rămase în cadrul ușii deschise, fără să privească în camera unde Predescu trecea prin groaznice frămîntări. Ideea de a nu putea comunica Siguranței nici măcar titlul „ziarului” pe care Sahia se pregătea să-l scoată îl înabunea. Prestigiul lui copoiesc, atît de costeliv, se simțea amenințat, iar gradul de subcomisar, definitiv refuzat din cauza atitudinii „oarecum” a lui Sahia. Mai încercă o dată, repetînd întrebarea stupid, atonal:

— Cum îl „botezi” dom'le, spune!

Cutremurat de plictiseală, Sahia dădu din umeri, privind lung în coridorul tipografiei. Atunci Predescu renunță la orice demnitate, la orice autoritate și la orice șmecherie, și începu să se milogească pur și simplu :

— • Dom' le Sahia, mă nenorocești, de ce nu vrei să-mi dai o mină de ajutor ? Păi ce mă fac eu dacă vede șefii că nu știu ce ziar vrei să scoți ? Ce te costă dom' le să-mi spui ? Barcă o să-l scoți fără titlu ?

Alecu întoarse capul încet și privi uluit spre individul care gesticula dezordonat dar greoi, dovedindu-i că e aproape dator să-l ajute în meserie. Fără să priceapă nimic din mirarea din ochii lui Sahia, Predescu continuă din ce în ce mai convingător, lăbărțat, solidarizând întreaga lume cu îndatoririle lui profesionale, și în primul rînd pe omul pe care-l pîndea, așteptînd momentul loviturii:

— ...Trebuie să raportez, dom' le, trebuie să raportez de urgență, dumneata nu pricepi ? așteaptă șefii, trebuie să știe șefii, ce crezi dumneata ?

Cînd pronunța mai mult de două fraze în șir, la colțurile gurii lui Predescu se formau două semicercuri de spumă cleioasă, galben-alburie, care se întindeau subțindu^se sau se turteau împroșcîndu-se la fiecare mișcare a buzelor. Sahia își scoase cu un gest brusc ochelarii, întoroînd și capul din nou pentru a scăpa de svîrcolirea supraveghetorului său care continua, sfășietor, ca o moară stricată:

— Nu-i de joacă, dom'le, nu-d de joacă. Păi îmi spune odată dom' comisar șef: ce pastile mă-ti păzești acolo, bă ? Cred și eu că o să-mi vină foarte oarecum să le zio: „Scoate Sahia ăla o revistă, dar nu știu cum îi zice”. Zău, dom' Sahia, spune și mie cum îi zice, să pot și eu să fac o notă verbală ca lumea.

Și hotărât să-i smulgă „secretul” cu orice chip, făcu un pas spre Sahia. Acesta mai mult îl bănuie decît îl văzu, dar făcu și el cît ai clipi un pas. Apoi, depăr-fându-se încet, aproape bîjbiînd pe coridorul întunecat al tipografiei, aruncă peste urnă]- spre omul care umplea camera cu miorlăiturile lui spumoase:

— **Așteaptă** și dumneata să piunem **afișele și atunci ai să poți să raportezi și să-ți faci „nota verbală”**.

Afișe mari, albastre, cu două dungi groase pe marginea stângă, anunțară că la 2 iunie va apărea „Bluze albastre”, revistă bilunară de literatură proletară. Am văzut acest afiș înainte **de** a fi lipit, în perechi, pe ziduri **și** pe placardele de lemn destinate publicității, sub formă de „perie”, ud, ou marginea neregulată, în mina lui Sahia, căruia îi fusese adus pentru a da „bun de imprimat”. L-a privit lung, citindu-l și recitându-l de câteva ori, apoi ouprinzându-l și pătrunzându-l numai **cu** privirea, încercând parcă să cîntărească, prin foaia aproape imponderabilă, șansele **de** victorie ale acestui nou născut, să-i măsoare viața și destinul. Confrunța în gând pericolul care-l pîndeau, cu forțele pe care le putea opune, încerca să decidă momentul în care tăria lui proprie, substanța lui interioară, va ceda în fața vitregiei mediului. Căci Sahia, atît de hotărât cînd afirmase necesitatea apariției imediate a revistei, nu-și făcea mari iluzii, nu-și făcea chiar nici una din iluziile pe care el le sădea cu atîta abilitate în toți colaboratorii lui, în cei ce-l înconjurau. Cunoștea perfect situația politică a momentului și știa că evoluția spre dictatura de dreapta absolută e vertiginoasă. Știa că Partidul Comunist și mișcarea muncitorească fuseseră declarate în public, dar mai ales în secret, inamicul nr. 1 al burgheziei și al fascismului. De la Berlin răsunaseră nu de mult cuvintele de sânge ale lui Hitler; „Vreau să fiu distrugătorul marxismului”-: apoi concluzia, răgușită, dementă: „Multe capete se vor rostogoli”. Știa încă multe altele; **că** de data aceasta va avea împotriva sa nu numai lumea politică a burgheziei, dar și o parte a lumii literare care, fidelă principiului apolitismului, se menținuse față de „Veac Nou” într-o rezervă ironică, privindu-l pe Sahia cu neînțelegere dar cu indulgență, ca pe un fiu de burghez oare se joacă pe maidane cu desculții, și o știa ce veninuri e în stare să secreteze. Știa că numele lui este identificat cu al Partidului, indiferent de limitele în care-și va menține activitatea, și că represaliile vor porni din prima clipă, nu de la conținut, de la idei, ci de la nume și de la fișe de poliție; și în același timp știa că, în clipa aceea, era unul din cei care puteau lua asupra lui sarcina înoirii literare în România. În sfîrșit, știa că e ultima încercare ce se mai poate face pe numele lui, sub comanda lui. Că aceasta o dată ajunsă la termen, teroarea administrativă nu va mai tolera niciodată, niciodată, publicații conduse de el; că apoi nu va mai putea lupta, în presă și literatură, pentru ideile sale, decît pe ogorul altora, amestecat cu oști străine, ca francțiror, ca ostaș de capul lui, reprezentînd revoluția. Toate le știa, dar mai ales știa că „Bluze albastre” trebuie să apară, că trebuie să dureze cît mai mult și să fie la înălțimea sarcinii încredințată ei.

Știa toate acestea, și toate cuvîntau în el în acorduri grave, în timp ce ținea în mână, privind-o lung, foaia umedă care anunța apariția unei reviste noi. Părea un om care se pregătește să traverseze un deșert cu un prunc fragil în brațe. Părea un călător la capătul unei banchize imense, privindu-și calm, dar concentrat, busola.

Avea în buzunar șase mii de lei. Atât i se putuse deocamdată rupe din nenumăratele cheltuieli **pe** care le comporte, în fiecare clipă, lupta antifascistă. Revista costa — un număr — circa cinci mii **de** lei. **Primul** număr **era** asigurat: restul, viitorul, se **afila** în valoarea ei, în **numărul** de cititori pe care4 putea **atrage** și, *în extremis*, în apelul direct **la asistența** muncitorească, care nu dezamăgise **nicio-**
dată pe nimeni, pe care deci se putea conta.

„Bluze albastre” n-a avut ca „Veac Nou”, o redacție proprie, un laborator de idei și un loc de popas al tuturor necazurilor și revoltelor. Sărindarul rămăsese

departe. Pe ultima pagină a revistei, sub linia care încheia pagina, se putea citi: „orice corespondentă se va adresa d-lui Al. Sahia, str. Canal nr. 10". Era adresa tipografiei și revistei „Vremea", de fapt redacția „Bluzelor" a fost în redacția „Vremii" care le-a adăpostit, poate fără să-și dea seama, așa cum în scorbura găunoasă a unui copac părăsit de seve, crește, suavă, formidabilă, perfectă, o fragă roșie nevăzută. Cauza trebuie căutată desigur în nevoia de a economisi la maximum, de a scurta orice cheltuială de oare putea fi scutită printr-o altă soluție, dar trebuie căutată mai ales în elemente de tactică și securitate. Adăpostindunși revista între pereții „Vremii", Sahia o punea oarecum la adăpost, nu de loviturile defdnittive, fatale, dar măcar de cele mai mici, dar plicticoase, enervante, dăunătoare: vizitele prea dese ale Siguranței, reprezentată prin fel de fel de indivizi, mai greu sau mai lesne identificabili, descinderile și perchezițiile intempestive și brutale, atacurile și bătăile huliganice. „Vremea", pe care am prezentat-o pe scurt, era un lăcaș respectat, „onorabil", în care nu s-ar fi intrat buzna, și la a cărei intrare se puneau mânuși. Sahia își pusese pruncul la adăpostul, destul de aproximativ, dar mai bun totuși decât strada, al acestui scortos și cenușiu salon burghez. În plus, Sahia avea prieteni devotați și tovarăși de idei printre muncitorii tipografiei, pe al căror ajutor putea conta, în viața care nu se putea să nu fie aventuroasă, a revisited. Șd în sfârșit, cum am spus, acolo căuta să poată duce, cu mai multe șanse de succes, lupta lud cu cenzura

Sahia avusese aproape o clipă de regret că, în ultima întrevedere cu Predescu, refuzase să-i spună numele revistei (a cărei pregătire acesta o „aflase" cu o zd-două înaintea tuturor), lăsându-se dominat de sila oare i-o inspira individul, slujba lui și argumentele lui inedite. Poate că tot atât cât și Predescu se temuse ca lipsa „notei verbale" să nu-i facă pe „șefi" să-l înlocuiască pe Predescu cu un coleg mai priceput, care ar fi putut face din prima clipă dificultăți grave revistei. O clipă, Sahia puse interes și suflet ca Predescu să avanseze victorios spre gradul de subcomisar. Șefii nu arătară, însă, deocamdată, asemenea intenții, și Predescu putea să intre în biroul lud Sahia plin de morgă, pentru a-i comunica „instrucțiunile".

— Ascultă dom'le, să-Țmi predai ou trei zile înainte de apariție bluzele alea ale dumirtale !

— Pentru ce ? întrebă Sahia, plin de bucurie în sinea lud. După câte știu nu există .cenzură a presei.

— Există, nu există, dumneata să-imi predai toate scrierile pe care ai de gând să le publici în fiecare număr, să le citesc șd să-ți dau aprobarea.

— Dumneata ? se miră Sahia, de data aceasta sincer, și categoric neîncrezător.

— Eu... alții, ce te privește ? se umflă în pene Predescu. Chestia e să nu te faci c-ai uitat, că p-orană întoarcem foaia !

— Păi ce ai nevoie de trei zile ca să titeștd o revistă de opt pagini. Țj-o dau în ajun, propuse simplu Sahia.

— Nu se poate, hotărî grăbit Predescu. Dacă în ajun mai am și alte „lucrări"... Poate că mă mai consult și cu șefii, dacă e ceva mai oarecum...

— Aha, conveni Sahia, și cum îi consultă pe șefi ? îi convoci aici ?

— Hăăă ! — rîse cu un muget Predescu. Adică să vină domnul chestor aici, ca să citească revista dumirtale ! Ei nu zău, că dumneata ești pe altă lume. I-o duc eu dom'le. și i-o duc cu trei zile înainte, că acolo oamenii e ocupați peste cap, n-au numai grija dumirtale, încheie el muștrător, de parcă Sahia i-ar fi cerut sfatul și avizul „oamenilor".

Sahia era lămurit.

— Bine, o să vedem, încheie el, la fel de impenetrabil.

— Ce să vedem, care „să vedem”, se alarmă sărind în sus Predescu, privindu-l înspăimântat și gata să ducă mâna la buzunarul de la spate, la revolver. Să-mi dai gazeta dom'le în termenul prescris, să nu-mi umbli ou șahăr-imahăr, că te-ai șters pe bot, nu mai apare revista dumitole câte zile-oi avea !

Ca deofoicei, ulitimele lui cuvinte nu le mai auzi nimeni, căci Sahia o pornise spre treburi sau spre pretexte de treburi care-l scuteau de prezența lui Predescu. Astfel încât, devenit cenzor, Predescu părăsi biroul la fel de plouat și încercând să-și refacă prestigiul și să-și ridice moralul, ou aceleași imprecțiuni solitare și însuimate. Și nu văzu că, pentru prima oară în istoria relațiilor lor, Sahia zâmbea.

Conform „instrucțiunilor” comunicate lui Pradesou, încărcat de gravitate și teancuri de „perii” umede și ciuruite, conținând articole criptice despre James Joyce, auinoscute lui de atîta vreme, acesta primi din mina lui Sahia în seara de 29 mai opt comentarii amabile despre ultimul discurs al lui Gută Tătărăseu, declarații ale Marioarei Ventura și ale lui Humis, centrul înaintaș al echipei „Venus”, caricaturi de scriitori și schițe de rochii de plajă, cronici cinematografice cu figura Carolei Lombard și rețete gastronomice cu vignete reprezentând crape la proțap, în sfârșit, întregul material de magazin literario-pdlitâico-sportiv al „Vremii”, plus câteva cioturi culese pentru completarea numărului de coloane de pe la celelalte periodice cu apariție sporadică, pe care le confecționa tipografia. În lungul fiecărei „perii”, pentru deplina convingere, prietenii lui Sahia din tipografie scriseseră așa cum se obișnuia, cu oreionul chimic, „Bluze albastre”, 1, 2, 4, 7, etc.

Sahia le nîmdui metodic, fiecare teanc urmând numărătoarea paginilor, apoi le întinse mohorât spre Predescu.

— 'Poftim numărul 1

Aceste le adună cu o mînă tremurătoare, le pipăi și le cântări grăbit, ca să nu-i explodeze cumva în labă, apoi rosti plin de importanță :

— Bine, o să vedem !

Și nu observă, în timp oe-și încărca plin de grabă și de stângăcie prada, ca un hoț care ar încărca în geamantan alaie peste grămadă obiectele culese prin în-tunic, că toate dioptriile ochelarilor lui Sahia își concentrau focul asupra lui.

A doua zi, la ora prfnzului, așteptarăm pentru prima oară cu nerăbdare apariția lui Predesicu, purtător al veridiictului Siguranței. Sahâa se așezase în capul mesei mari, în jurul căreia la mari distanțe se așezaseră redactorii permanenți ai revistei, și aștepta tăcut. Rezemîndu-și capul într-o mînă, privea rînd pe rînd la tovarășii lui, apoi își arunca ochii pe fereastră, surâzând vag. Pe cer se adunau mari petece de nori albi, mătăsoși, întinzând parcă o față de masă pe ddsioul vărateg al soarelui, plin de voie bună. Se apropia, fără nici o prevestire sumbră, o bună ploaie de vară, prima ploaie de vară. Se deschise ușa, toți tresărirăm, dar nu era deoât un muncitor din tipografie, la curent cu enorma mistificare încercată de Sahia, și care nici el nu-și mai putuse stăpâni răbdarea. Apleciradu-se în cameră cu o mînă pe ușorul ușii și cu cealaltă ținând clanța, pregăitindu-se parcă să facă o voltă neașteptată, întrebă cu ochii încruntata, dar ou un zâmbet clar pe buze :

— Ei?..

Sahia zîmbi îngândurat, apoi îi răspunse cu un glas deosebit de calm:

— N^a venit încă. Așteptăm...

Indreptîndu-și corpul și ratrăgîndiu-se cu ușa după el, muncitorul dispăru într-o mișcare ca de hora.

Și așteptarăm...

Băieții își schimbau într-o doară locurile în jurul mesei, fumau febril, se plimbau prin cameră. Ba cîțiva ieșiră chiar până la ușa de la stradă, privind în

sus și în jos ea îndrăgostiții care scrutează depărtările în așteptarea făpturii adorate. Numai Sahia nu se clinti de pe tocul lui și aproape nu-și schimbă nici poziția,, mereu cu capul în mână, și din când în când, au oahii pe fereastră. Și mereu tăcut. Numai cind cineva, dând glas temerii unanime, rosti speriat ca in fața unei revelații aiortale :

— Dacă remarcă înlocuirea, „Bluzele” nu mai apar niciodată !

Atunci numai, se îndreptă o clipă pe scaun, vibrând, apoi își scoase ochelarii și-i frecă apăsător, îndelung, și cele două degete care se mișcau în sus și în jos pe sticla rotundă, acoperite de batistă, cuvântau mai mult decât putea spune orice vorbă, mai mult decât putea arăta orice privire, orice expresie. Când ochelarii își reluară locul pe dunga albă pe care o desenau la rădăcina nasului, strănse din fălci cu atâta putere încât dinții scrâșniră violent, sonor, prelung, ca un geamăt.

Trecuse de mult de trei după amiază, cînd Predescu apăru în cadrul ușii. Părea un uriaș, o maimuță dresată, costumată în „director” sau „bancher”, care se plimbă pe estrada panoramei cu ghiarele păroase crispate pe un bastoiaș sau pe o servietă. Făcu doi, trei pași în cameră — și de data asta nimeni nu fugi din jalea lui, — apoi punând servieta pe masă, se sprijini în ea o secundă, hlizindu-se bine dispus :

— Hâii, v-ați adunat toți în păr !

Abia închise gura, și am auzit căzând primele picături de ploaie, cu un sunet atît de dulce, atît de precizat strop cu strop, încît în prima clipă, am crezut că cineva tamburinează ușor cu degetele pe o foaie de hârtie. Apoi Sahia vorbi tot atît de limpede, cu silabe care păreau și ele picături ale ploii de afară.

— Domnule Predescu, mașinile așteaptă degeaba în tipografie, de cîteva ceasuri, așa că n-avem timp de pierdut. Au ceva de spus șefii dunitale, sau nu ?

Predescu scufundă laba în servietă, din care începu să scoată ca dintr-un sac cu petice și vechituri șpalturile mototolite, zdrențuite, murdare, ca niște serpentine obosite. Apoi pîoii dezamăgit din buze :

— Eh, nu e cine știe ce scofală de aiurelile astea. N-aveți decît să le dați drumul și să vă spălați pe cap cu ele.

Părea contrariat că funcția sa de cenzor nu începea cu o cenzură. A fost poate unica clipă a vieții iui cînd Sahia l-a privit cu mai puțin dezgust decît de obicei. Fără să spună o vorbă, Alecu țâșni ca o săgeată pe ușă și se scufundă în coridorul tipografiei. Cîteva se luară după el, ceilalți o zbughiră la fel de grăbiți, în oraș, acasă, oriunde, pentru a scăpa mai iute de apăsarea camerei în care așteptaseră, muți, înspăimântați, ridicarea barierii din calea „Bluzelor Albastre”.

O viziune polemică asupra trecutului

ÎN JURUL OPEREI LUI ZAHARIA STANCU

de Matei Călinescu

Istoric vorbind, prima carte de înaltă valoare artistică a noii noastre literaturi (succesul ei a depășit repede hotarele țării și astăzi e tradusă în peste 20 de limbi) a fost *Desculț* de Zaharia Stancu, roman prin care scriitorul își începe un întreg ciclu de memorii epice, inaugurând o etapă distinctă și foarte fecundă în activitatea sa. Noutatea de substanță a cărții (prin care se exprimă de fapt mentalitatea epocii noastre de adânci prefaceri sociale revoluționare) stă în primul rând în caracterul ei de *dialog* cu trecutul, în patosul ei polemic demistificator. *Desculț* se așează, cronologic, în fruntea unei întregi serii de opere literare (diferite din punct de vedere al structurii, modalităților tehnice etc.) care întreprind, din perspectiva epocii noastre, un proces de demitizare și de demistificare a trecutului. E oare atât mai explicabil interesul mereu viu pe care-l stârnește această carte care s-a dovedit să esteticizeze plină de vitalitate, de vreme ce după aproape două decenii de la apariție ea își conservă întreaga vioare și prospețime.

E un lucru știut: *timpul* lucrează în favoarea valorilor autentice, sporindu-le forța de irradiație, conferindu-le sensuri noi, nefoănuite, la început, nici de cei care le-au creat, tot așa cum — în virtutea aceleiași secrete și severe justiții — compromise falsele valori care s-au bucurat, la un moment dat, de strălucirea unui succes efemer, distrușându-le și spulberându-le în golul uitării. Asemenea considerații sînt poate prea generale pentru contextul în care le formulăm, și dacă ele ne-au răpit totuși câteva clipe, lucrul se datorează dorinței de a justifica un aparent paradox: *Desculțul* din 1966 este în bună măsură altul decât cel din toamna anului 1948, data când a văzut pentru prima oară lumina tiparului. Cartea are deja o istorie și cel care o citește sau recitește astăzi, prin însuși acest fapt, obligat să adopte o perspectivă anumită. Să încercăm să fixăm câteva din coordonatele care definesc o atare perspectivă.

Se cuvine să spunem, de la început, că *Desculț* ocupă, în biografia artistică a lui Zaharia Stancu, locul central către care duc principalele linii de forță ale operei anterioare și din care se

desprind liniile de forță ale celei ulterioare, în acest sens, s-ar putea afirma că *Desculț* esta o sinteză în care se valorifică unitar toate înclinațiile personalității literare a lui Zaharia Stancu : lirismul, vocația epică și spiritul polemic prezent în bogata activitate jurnalistică a scriitorului. Urmărind mai îndeaproape cele trei mari direcții care se întâlnesc, contopindu-se, în *Desculț*, vom putea surprinde mai nuanțat originalitatea romanului și vom putea stabili totodată mai exact felul cum trebuie privită acea poziție *centrală* pe care-o deține în opera cu bogate ramificații a lui Zaharia Stancu.

Tineretea scriitorului a stat mai cu seamă sub semnul unei puternice vocații lirice. Zaharia Stancu a debutat ca poet, în anul 1921, în *Adevărul literar și artistic*, apropiindu-se apoi de cercul *Gîndirii*, unde și-a publicat majoritatea poeziilor cuprinse în primul său volum, *Poeme simple* (1927), urmat de *Albe* (1937), *Clopotul de aur* (1939), *Pomul roșu* (1940), *Iarba fiarelor* (1941), *Anii de fum* (1944). Să adăugăm, la acestea, opera de antologist a lui Stancu (*Antologia poezilor tineri* din 1937 rămâne documentul elocvent al unei generații), dar mai ales pe aceea de traducător. Publicate, între 1929—1933, în reviste și adunate în volum în 1934, tălmăcirile din Serghei Esenin — adevărate creații — au constituit, prin influența exercitată în epocă, un monument însemnat în evoluția liricii românești din perioada interbelică. Succesul artistic al acestor traduceri își are una din explicații și în înrudirea temperamentală a celor doi poeți. Venit, precum Esenin cu câteva decenii înainte, din lumea rurală, Zaharia Stancu are și el acea structură pasională de om al pământului, ou sîngele clocotitor de frenezie vitală. îl apropie așadar de marele poet rus, pe de o parte o anume încrâncenare surdă, ale cărei origini sînt fără îndoială sociale, pe de altă parte un sentiment direct și acut al dinamicii naturii, o intuiție

simpatetică a vieții în toate formele ei, chiar și în cele mai primare sau fruste. Deosebiri sînt însă și ele numeroase, de aceea comparația nu poate fi împinsă dincolo de un anumit punct, învolburată uneori, străbătută de un fior de revoltă tragică, animată câteodată de spiritul violențelor iconoclaste, poezia lui Zaharia Stancu are și dimensiunea candorilor senine, o anume dulceață specifică, pe care-o identificăm și în inflexiunile vocii anonime a cântărețului român popular, și în versurile marilor noștri poeți, de la Eminescu până la Arghezi și Blaga. Prezentând înrudiri, mai ales în perioada începutului, cu suava poezie a autorului *Bucolicelor creștine*, Francis Jasmînes, (cum susținea Eugen Lovinescu), având apoi puncte comune cu tumultuosul lirism eseninian, poezia lui Zaharia Stancu își are rădăcinile adînc înfipte în solul tradiției culturale naționale. Mândru de ascendența sa străveche pastorală, Zaharia Stancu își evocă „străbunii... vînjoși, cu tulnice și ghioage”, pășindu-și „cirezile blajine”. Poetul a primit o moștenire de suferință, de obidă, dar și de dărzenie luptătoare:

Aud într-una chiote de hoarde
Și tropot greu de cai nepotcoviți,
Și plîns sfîșietor de robi izbiți,
Cu bice lungi de flăcări și cu joarde.

(Viață)

Din bătrâni s-a perpetuat, secular, blestemul unei adânci amărăciuni („Amarul din coaja nucilor crude, / Amarul din rodul pământului vechi / Aleargă prin sîngele meu / Oa un blestem puternic, din bătrîni” — *Amar*). Alături de poezia străbunilor, a obârșiiilor îndepărtate, ca și a celor mai apropiate (se pot aminti în acest sens efigiile lirice ale *Tatălui*, *Mamei*, *Bunicului*), există la Zaharia Stancu și o poezie a sentimentului patern în care gestul esențial este cel al transmiterii unui

mesaj etic. Pe această latură, lirismul lui Stancu își extrage inspirația din aceleași zone spirituale din care s-a înălțat, ea un mare pisc al poeziei românești, *Testamentul* lui Tudor Arghezi. Adresându-^e fiului (*Cîntec pentru viața fiului meu*) poetul spune :

Mâna ta sprintenă, de zece ani,
Care acum își scrie lecția cuminte.
Să ridice spada roșie, necruțătoare,
fierbinte.
Pentru izbânda neamului tău dirz de
țărani

Pentru descendentul șerbilor de altădată, al lungilor șiruri de obidiți anonimi, *memoria* este o datorie sacră : el trebuie să nu uite nimic, spre a depune *mărturie* despre nedreptățile îndurate de ai lui, spre a *răzbuna* aceste nedreptăți. *A nu uita* este o garanție că răzbunarea va avea loc odată, că justiția va fi restabilită :

Să nu uiți nici o clipă: străbunii au
fost șerbi,
Primă-n veacuri aspre sudălmii și
bice-n spate.
Să nu-i uiți nici o clipă : se odihnesc
sub ierbi
Dar țărara lor mai strigă și-acum
după dreptate.

S-ar putea afirma că întregul *Desculț crește* dintr-un asemenea nucleu esențial liric care exprimă ceea ce s-ar putea numi un *imperativ categoric al memoriei*, al unei memorii răzbuunătoare prin care se va reface echilibrul etic al lumii.

„— Să nu uiți, Darie. Nimic să nu uiți...

— N'o să uit, mamă.

Acum mama are obrazul ca pământul — negru, negru. I-au fugit în fundul capului ochii.

Buzele i-au plesnit. De vînt i-au plesnit mamei buzele.

Mă culc. Mă acoperă mama. Trece peste fruntea mea. Șoptește numai pentru mine:

— Să nu uiți, Darie. Nimic să nu uiți. Să spui copiilor tăi... și copiilor pe oare-d vor avea copiii tăi să le spui... Auzi, Darie? Să nu uiți... Să nu uiți, Darie..."

Din această împrejurare, explicită, derivă parcă toată tensiunea implicită a romanului. Căci povestitorul nu narează rece, sec, niște amintiri de care s-a distanțat, ci dimpotrivă se identifică mereu ou substanța lor, secretul tonului său convingător stînd în marea capacitate de participare patetică. Aproape fiecare rememorare poartă, sub învelișul epic, sâmburele amar al răzbunării, și întreaga carte, avînd structura unei mărturii dureroase și polemice în același timp, capătă sensul unei *eliberări*.

Dar cum asemenea probleme ne vor mai preocupa, să revenim deocamdată la descriția operei poetice a lui Zaharia Stancu. Autobiografia lirică a poetului nu urmărește numai firul eredității sociale, ci și transcrierea experiențelor directe în contact cu natura. Așa cum l-a intuit și G. Călinescu în *Istoria literaturii române*, Zaharia Stancu ni se înfățișează oa un „om al oîmpurilor”, temperament focos și violent, „poet al ierburilor aspre de bă-răgan”. Aceasta nu exclude însă sentimentul unei delicate înfrățiri cu lumea vegetală și animală, mai accentuat în primele volume de versuri. *O scrisoare din cîmp*, e animată de un bucolism euforic, foarte caracteristic pentru faza în car»; sint compuse *Poemele simple* :

Sînt limpede și liber, cum e vîntul.
Pe unde vreau îmi pot croi cărare
M-a înfrățit viața cu pământul.
Cu cerul nalt, belșugul cald de soare.

Trebuie să remarcăm că de la debutul în volum (1927) și pînă în *Anii de fum* (1944) s^au produs în poezia lui

Zaharia Stancu o serie de schimbări care atestă receptivitatea ei față de atmosfera istorică și de frământările 'contemporane, paralel cu direcțiile unei evoluții interioare. Lirismul lui Stancu, care cunoscuse alături de involburări sau de mărturii ale unei neîmplânzite energii telurice și momente limpezi, senin jubilatice, devine în timp, ca tonalitate generală, mii sumbru, mai crispat și mai dramatic. *Anii de fum* sînt anii războiului, și în marea tragedie care se desfășoară cântecul poetului răsună ca într-o ceață deasă, apăsătoare :

...Cîndva ne-am plimbat prin soarele
dimineții.
Acum bîjbîim prin pădurile cetii...
Ori poate la marginea vieții...

(*Cmtec in ceață*)

Amplul poem *Buna Vestire*, unul dintre cele mai impresionante din opera lirică a lui Zaharia Stancu, aduce însă expresia speranței, a unei profunde speranțe în mijlocul disperării, haosului și inoertiitudinii tragice. Mitul creștin al Bunei Vestiri e folosit aici cu un sens nou, o metaforă a încordatei așteptări a unei alte lumi, mai frumoasă și mai dreaptă:

Cînd va veni .noua primăvară
Va îneca văzduhul
Abur roșu, fum roșu.
Poate atunci din coapsele altei Mării,
Se va naște veac nou, om nou prin-
tre vii.

Așteptăm, așteptăm.

Maria,
Acum cînd toate Măriile lumii plîng,
Buna vestire, Maria,

De la terminarea războiului și pînă astăzi Zaharia Stancu a publicat foarte puține versuri, lucru curios la un poet ou o bogată activitate în perioada interbelică și care izbutise să-și câștige, în generația sa, un real prestigiu, con-

firmit și de judecata celor mai însemnați critici ai epocii (Eugen Lovinescu, G. Călinescu, Șerban Cioculescu). Cum se poate explica o atare împrejurare toarte rar constatată în istoria literaturii? Adevărul e că pentru cel care cunoaște evoluția întregii opere a scriitorului răspunsul la această întrebare nu e atât de dificil cum pare la prima vedere. E vorba, la urma urmelor, nu de o abandonare a liricului, ci de o transmutare a lui, de o valorificare în alt sens a resurselor lui. încă de la apariția lui *Desculț* s'a observat puternicul filon Uric oare străbate romanul, felul poetic al evocărilor, numeroasele imagini și metafore, stilul sacadat, rezultînd din utilizarea procedeului liric al repetiției sugestive. Am putea spune că structura sa lirică particulară, asociată, desigur, calităților indispensabile unui prozator, l'a făcut pe Zaharia Stancu un inovator în arta romanului. Critica și istoria literară folosesc adeseori noțiuni ca „proză lirică” sau „roman liric”, dar într'un înțeles larg, care face totdeauna necesare precizările. Cu atît mai mult cu cît, la noi, de la Lovinescu încoace, proza de factură lirică (e vorba de cea idilică sau oalofilă) a fost în mai multe rînduri supusă unor atacuri violente din partea partizanilor estetici ai prozei obiective și impersonale. Nu însă un astfel de lirism dulceag sentimental vom întîlni la Zaharia Stancu, ci unul situat exact la antipod: viril și dur, anticalofil din toate punctele de vedere.

Despre caracterul liric al lui *Desculț* s-a vorbit mult și nuanțat în critica noastră, propunînduse chiar, pentru definirea lui mai exactă, noțiuni care n-au o aplicare prea largă în istoria literară (cum ar fi aceea de *realism liric*). Printre cele mai imteresante rămân considerațiile lui G. Călinescu, formulate într-o *Cronică a optimistului*, sub titlul *O carte vie (Contemporanul nr. 15, din 13 aprilie 1956)*. „Am luat în mâini — scria criticul — o carte pe

care o citisem repede și de mult și oare acum mi s-a părut surprinzător de vie, deși ea nu urmează regulile obișnuite ale genului. E de fapt cronică unor vremuri, reconstituită din amintiri. Nota ei esențială este poezia și autorul ei este incontestabil un poet: al amarului și al suavului, al teribilului și al grațiosului". în cadrul acestui registru foarte larg, Zaharia Stancu procedează — cum remarcă pătrunzător G. Călinescu — asemeni unui pictor, foarte sobru însă în folosirea culorii: „Scriitorul pune pe pânză cu parcimonie numai atâta culoare câtă aste trebuință, fugind de metaforă, dar văzând și pipăind materia". Lirismul fundamental se dezvoltă așadar într-o viziune picturală sugestivă și aspră. Arta descriptivă a lui Zaharia Stancu are înfișurarea unui „Realism de pictor spaniol, destăinuind condițiile economice și fiziologice ale eroilor, înfometarea, degenerarea organismului". Factura polemică a scrisului lui Zaharia Stancu, împreună cu specificul lui tendință spre o plastică violentă și austeră în același timp, sânt excelent definite prin referirea la marea tradiție spaniolă în pictură.

Resortul autobiografic și personal, pe oare-l suiprindam și în poezie, este esențial și pentru înțelegerea prozei lui Stancu. Toate firele ei epice pornesc de la personalitatea centrală a povestitorului, a lui Darie,* oare e

* *Darie*, e un nume derivat din *Zaharia*, prin intermediul formei prescurtate *Zarie*, folosită în regiunea câmpiei dunărene a Teleormanului, de unde vine scriitorul. în romanul memorialistic *Zile de lagăr* (1946), în care autorul se înfățișează în identitatea lui reală, găsim la un moment dat următorul dialog: „— Asta o fi băiatul tău? (întrebarea e adresată de un țăran tatălui scriitorului, pe care-l cheamă Tudor, ca și în *Descult*) — Al meu. — Dar oare dintre ei? — *Zarie*. — Tii, că mare s-a făcut și ăsta!" Intrând în vorbă ou autorul, același țăran îl întreabă: „— Ei, don' *Zarie*. cum P OM războiul." e*ir>

de fapt un autoportret al scriitorului însuși, dar ridicat la nivelul unei ficțiuni artistice semnificative și memorabile. Nu vom încerca acum să analizăm figura complexă a acestui personaj, vrem să ne oprim doar asupra uneia din caracteristicile lui, prin oare se poate evidenția latura lirică nu numai a lui *Descult*, dar a întregului ciclu de romane compuse de Zaharia Stancu în ultimele două decenii. Darie este, oă *povestitor*, martorul întâmplărilor relatare; dar aste, în același timp, participant la ele, *erou epic*; și totodată este, prin temperament (în acest autoportret scriitorul n-a putut neglija o trăsătură fundamentală a personalității sale), — poet, deci *erou liric*. Pagini întregi din *Descult* (să ne amintim nu, mai de celebrul capitol *Iarbă*) sânt adevărate poeme în proză sau câteodată în vers liber (prin dispoziția tipografică specifică). Tot un afect liric produce diagogiile interioare ale lui Darie, intercalate din când în când pe parcursul narațiunii. în ultimul roman al lui Zaharia Stancu, *Pădurea nebună* (1963), liricul apare de multe ori complet nedeghizat și descrierea anumitor stări ia în chip firesc forma versului. Darie este de altfel (așa cum reiese oară din unele romane, *Rădăcinile sânt amare*, *Pădurea nebună*) posedat de demonul creației literare și faptul că povestește e, dincolo de orice procedeu sau formulă tehnică, dovada realizării unei vocații, a unei vocații în care poeticul, explicit ori implicit, joacă un rol de seamă. Și pentru că am rostit cuvântul *implicit*, să subliniem faptul că, dincolo de manifestările în exterior, ușor de sesizat, există în proza lui Stancu un lirism ascuns, ya curen subteran conținut, greu de analizat dar constituind, fa. chip cert, una din notele cele mai originale ale scrisului său.

Dar să urmărim acum mai îndeaproape evoluția vocației epice a lui Zaharia Stancu. Debutul romancierului i-a produs cu zece ani mai târziu de-

cSt acel al poetului (1937), dar pînă după război nu se puteau întrevede decît semne palide ale viitoarelor împliniri ce aveau să determine succesele de larg răsunset ale prozatorului, nu numai pe plan național, dar și în străinătate. E cert că pentru romanțier experiența războiului și apoi a anilor de impetuos arvanit revoluționar a fost esențială: ea i-a deschis largul orizont al socialului cu problemele sale complexe, ajutîndu-l totodată pe scriitorul înzestrat cu temperamentul ardent al unui luptător să-și formeze o concepție științifică avansată asupra istoriei, să înțeleagă mecanismele ei profunde și legile ei de dezvoltare. Geneza interioară a lui *Desculț* n-ar fi fost posibilă aMel. în acele momente de răscruce istorică pentru poporul român, aderînd organic la nobila lui cauză și participînd activ, cu toate mijloacele ce-i stau la îndemînă, la marea lui bătălie pentru socialism condusă de clasa muncitoare și de Partidul Comunist, Zaharia Stancu a trecut și ca scriitor printr-un proces de profundă transformare, proces al cărui rezultat a fost opera lui mai nouă de romanțier, atît de strălucit inaugurată cu *Desculț*. Printr-o mutație semnificativă, vocația lui lirică (fără a se anula, ci, dimpotrivă, vaterificîndu-se inedit) s-a *epicizat*. Această nevoie de epic, pe care a resimțit-o ca pe o condiție a realizării lui superioare puternicul talent al lui Zaharia Stancu are o explicație complexă. În primul rînd, epicul e, ca gen literar, mai potrivit expresiei unei experiențe și problematici sociale, mai adecvat înfățișării devenirii istorice în care sînt angajate mari ansambluri umane. Apoi, epicul are o audiență populară mai largă — orice s-ar zice — decît poezia, o forță de convingere socială mai mare. Să adăugăm că și în direcția comunicării unor tensiuni patetice (caracteristice personalității lui Zaharia Stancu) romanul oferă bogate posibilități. Acest gen literar oare, în ultimele două secole, și-a

căștigat un prestigiu enorm, rămîne, dintre toate genurile literare, cel mai „proteic”, cum s-a spus adeseori, cel mai receptiv și cel care posedă o mai mare capacitate de *asimilare*, de transformare organică, a procedelor, tehnicilor și modalităților celorlalte genuri literare. Iată doar cîteva din motivele careul vor fi îndemnat pe autorul lui *Desculț* să îmbrățișeze definitiv (deși fără exalativisme), cu o pasiune profundă și fecundă, romanul. Nu poți iubi decît ceea ce transformi, spunea odată Mjalraux, și e de crezut că statornica dragoste pe care Zaharia Stancu a arătat-o, în ultimii douăzeci de ani, romanului, nu este străină de conștiința lui de a fi modificat unele dintre dimensiunile tradiționale ale acestui gen.

Structura epică a lui *Desculț* se îndepărtează, într-adevăr, în cele mai multe puncte, de aceea a romanului obiectiv sau de aceea a romanului de analiză psihologică, spre care Unesese evoluția genului în literatura română a primelor decenii din secolul XX. O puternică amprentă afectivă și personală, un ton adeseori polemic, lipsa interesului pentru portretistica psihologică individuală și, în schimb, atenția acordată trăsăturilor categoriale ale personajelor, înfățișate într-o viziune esențialiealtă, la care trebuie adăugat că în construcție scriitorul procedează nu după o tehnică anumită, ci respectă sinuozitățile și fluiauațiiie asociațiilor libere ale memoriei, — toate acestea vădesc o concepție asupra epicului foarte originală în contextul romanului românesc din epocă. Deosebindu-se, în modul de zugrăvire a vieții țaranului, de Rebreanu din *Ion* sau *Răscoala*, Zaharia Stancu este în *Desculț* la fel de departe de perspectiva sădo-veniană asupra lumii rurale, ilustrată în proza ou accente lirice și deschideri simbolice din numeroase nuvele și din *Baltagul*. O astfel de împrejurare se explică (dincolo de diferențierile de comportament, psihologie etc. dintre țaranul ardelean al lui Rebreanu, cel

moldovean al lui Sadoveanu și cel din icâmpia Dunării al lui Stancu) prin substanța *autobiografică* a lui *Descult*, care ne apare ca o reconstituire din interior, pe baza rememorării unei experiențe directe, a universului țărănesc dintr-o epocă dată. Dintr-un atare punct de vedere are deplină dreptate Radu Popesau atunci când stabilește un paralelism — dar un „paralelism plin de contraste” — între romanul lui Zaharia Stancu și *Amintirile din copilărie* ale lui Ion Creangă. „Așadar — scrie criticul, în *Prefața* la ediția din 1960 a lui *Descult*, apărută în *Biblioteca pentru toți* — după Creangă, Zaharia Stancu este primul scriitor român care reînvie amintirile personale și realizează, prin mijlocirea lor, o vastă imagine literară a vieții țărănești. (...) Fără a intra în argumentări amănunțite, e clar că pentru a căpăta întinderea unei imagini complexe, amintirea personală are adeseori nevoie de libera intervenție a ficțiunii. Nu astfel a procedat Creangă, ale cărui amintiri sînt fără îndoială expresia cea mai riguros exactă a realității sale de viață, dar Zaharia Stancu a procedat altfel. Atît prin acea modificare și transformare a faptului, care se simte ca o intervenție a scriitorului pentru a deschide, pentru a lărgi, pentru a sublinia sensul generalității, cît și prin introducerea în sfera obișnuită a narațiunii memorialistice a unor foarte numeroase pagini din sfera altor genuri și specii literare”.

Susținut de o extraordinară tensiune poetică — ale cărei vibrații le înregistram mereu — *Descult* se prezintă, din punct de vedere epic, oa un conglomerat de scene, situații, personaje, alcătuit în jurul personajului central, Darie, care-și povestește copilăria. Memoria lui este atît de vie încît pragul tatre amintire și retrăire efectivă, integrală, dispore cu totul; de aici, timpul romanului — prezentul —, de aici și epicul de tip acumulativ, în care episoadele, fără o legătură necesară unul

cu altul, se grupează treptat, atrase parcă de un secret centru de gravitație. În absența acestuia (și repetăm că liricul reprezintă de fapt coeziunea internă a romanului) episoadele s-ar spulbera pe traiectorii divergente. Alături de vocația lirică, Zaharia Stancu are în chip cert și una de *povestitor*, așezîndu^e, pe această linie, într-o strălucită tradiție românească. În afară de oralitatea stilului (trăsătură evidentă la autorul lui *Descult*), arta unui povestitor se deosebește prin însași esența ei de aceea a romaneierului modern de factură realistă fie în sens social, fie în sens psihologic. Pentru povestitor personajul e, în deobște, purtătorul unei caracteristici fundamentale (fizice sau psihice) care determină sau colorează subtil toate gesturile și acțiunile lui: el e, așadar, un *tip*, un caracter, și doar în plan secundar o individualitate. Cu excepția lui Darie, personajele din *Descult* sînt de acest fel: mama e un prototip al ideii materne (excluse fiind toate clișeele sentimentale, în viziunea aspră și esențială pe care o adoptă romancierul), tatăl se mișcă în aceeași lume a sensurilor generale; el e o proiecție a ideii paterne, trăsăturile morale care i se atribuie neindividualizându-l decît aproximativ căci le găsim „la mulți alți țărani săraci din satul Omida. Unidimensionale sînt și celelalte personaje episodice: mătușa Uțupăr, Dița, unchiul Precup Urban Uțupăr, dada Zvica (po-recla are în multe cazuri funcția de a releva axul caracterologic), Dumitru Pălică, Tiță Uie, Ududui etc. Arta tipizării la Zaharia Stancu folosește, alături de reperele obișnuite, tradiționale, și repere sociale, atestând încă o dată faptul că scriitorul beneficiază de o perspectivă lucidă asupra caracterului relațiilor sociale în epoca descrisă. Figurile „acriturilor” satului — primarul Bubulete, popa Bulbuc, 'jandarmii Juvete și Mielușel, logofeții boierești Oprea Cățui Strîmbu sau Filip Piscicu etc. — ilustrează diferitele ipostaze

ale egoismului, ferocității, lipsei totale de scrupule, în ultima instanță ale *dezumanizării*. La polul opus se situează țărani supuși unei exploatare sângeroase, chinuți de foame și de boli, a căror asprime, brutalitate, în-crâncenare (consecințe ale condițiilor de existență) nu sînt decît forme de conservare a unui fond de profundă și — oricît de ciudat ar suna cuvântul în legătură cu o carte atît de sumbră și apăsătoare ca *Desculț* — luminoasă umanitate.

Structură de *povestitor*, cum spunem, Zaharia Stancu este totuși un *romancier*: nenumăratele episoade își adună apele într-o albie fluvială (și trebuie să precizăm că acest fluviu nu are un curs lin, ci unui vijelios, mereu sfâșiat de curenți iuți și de puternice vârtejuri). Fapt e că, privit de aproape, *Desculț* ne apare ca o grupare de unități epice mici, ținute laolaltă de forța de coeziune lirică pe care-o au amintirile lui Darie; privit dintr-un punct mai înalt, romanul ni se înfățișează însă ca un epos modern, impresionant prin dimensiunile și prin structura lui unitară.

Epic vorbind, *Desculț* este punctul nodal al întregii opere de romancier a lui Zaharia Stancu, ale cărei ramificații numeroase se desprind toate de aici. *Dulăii* — inferior artisticeste lui *Desculț* — e un episod tot din copilăria lui Darie, situat aronologic în 1906, și în care sînt înfățișați țărani înnebuniți de foame, oerindu-i ajutor boierului Gogu Cristofor; acesta, cinic, poruncește să se asmuță asupra-le dulăii lui feroci, simbol al întregii orânduirii opresive. Ou *Florile pămîntului* (1954) scriitorul își sporește de fapt romanul cu încă un capitol (drumul lui Darie la București în timpul primului război mondial), și, de aci înainte, edițiile lui *Desculț* se încheie ou aoes» episod de intens lirism tragic. *Rădăcinile sînt amare* (volumele I—IV, 1958 (volumul V, 1059), plecând de la relatarea amintirilor lui Darie din perioada

interbelică, încearcă să realizeze o vastă frescă socială a frământărilor care au precedat actul istoric de la 23 August, să reconstituie, cu alte cuvinte, dureroasele convulsii care au dus, ân chip necesar, la revoluția socialistă și la puternicul avânt contemporan în toate domeniile vieții. Semnificativ pentru ponderea pe care o are *Desculț* în opera sa e faptul că, în 1960, Zaharia Stancu a revenit asupra romanului, compunând o nouă versiune^ mult amplificată, în trei volume (*Clopote și struguri, Printre stele și Carul cu foc*). Sînt reunite aci, într-o altă succesiune epică, primele capitole din *Desculț*, materialul episodului *Dulăii* și câteva capitole cu totul noi, cum ar fi *Printre stele, Costandina* etc. Aceste capitole formează substanța volumului independent, apărut ân 1962, în colecția *Biblioteca pentru toți*, sub titlul *Costandina*. în centrul lui se află figura de o mare complexitate a sorii vitrege a lui Darie, venită de la Saiele să ceară bucata de pământ care crede că i se cuvine și pe care, în urma unei lupte psihologice îndelungi, înarmată cu răbdare, cu tenacitate și cu o stranie umilință, Costandina o câștigă, recăpătîndu-și după aceea duritatea și îndârjirea, și blestemîndu-și violent rudele cu care se ciocnise: „Minca-v-ar inima dinii!" Prin *Costandina* Zaharia Stancu adaugă o strălucită pagină unei bogate tradiții literare care ilustrează drama pămîntului în psihologia țaranului român de altădată.

Romanele mai noi ale scriitorului sînt construite tot în jurul unor episoade din extraordinara biografie a lui Darie. în *Jocul cu moartea* acesta își deapănă amintirile peripețiilor balcanice din timpul primului război mondial, dând, între altele, un contur viu personajului numit Diplomatul, adevărat *picaro* modern. întregul roman are, de altfel, o structură picarescă, dar fără elementele comice obișnuite în astfel de scrieri. Sensul fundamental ai cărții e tragic, căci se reconsti-

tuie atmosfera apăsătoare a războiului, imaginea — uneori halucinantă — a unei umanități sfâșiate și chinuite în» .triun infern modern. *Pădurea nebună* își situează acțiunea în anii imediat următori primului război mondial: Darie s-a stabilit în Rușii de Vede spre a-și trece examenele primelor clase de liceu. E, pentru scriitor, un prilej de a evoca viața mohorâtă, apăsătoare și meschină a târgurilor de odinioară. Ca și în alte direcții, Zaharia Stancu inovează și de astă dată, propunând o viziune personală, caricatural grotescă, asupra unei lumi care a fost de atâtea ori descrisă în literatura noastră clasică (Sadoveanu, Brătescu Voinesti, I. A. Basarabescu etc.). *Pădurea nebună* e, cum a subliniat în unanimitate critica, romanul cel mai bun al autorului, după *Desculț*. El ni-l înfățișează pe Darie, adolescent cu o uimitoare experiență de viață, în ipostaza unei *revolte romantice* împotriva platitudinii burgheze, căreia îi opune trăirea pleneră, frenetică, de o mistuitoare intensitate pasională (acesta este sensul iubirii pentru strania tătăroaică Uruma). Romanul e construit într-o tehnică antitetică — lucru observat și de D. Micu și N. Manolescu în sinteza lor intitulată *Literatura română de azi* (Editura tineretului, 1965): „...Există în roman, opuse, două moduri de a trăi, ia care meditează Darie, adolescent încercat de ispite literare. Pe de o parte lăncezeală agresivă, meschinăria, noroioasa existență a provinciei burgheze, pe de alta, freamătul unei umanități aproape sălbătice, dar viguroasă și plină de poezie. Titlul chiar conține sugestia acestei opoziții: pe locurile pe care dormitează azi la soare orașelul lănced, pierdut în câmpie, clocotea în vechime o fabuloasă pădure nebună, cutreierată de bouri, de păcură și urși roșcovani. Romanul e, sub acest raport, visul de revoltă al lui Darie contra degradării umane”.

Alături de filonul Uric și de oel epic întâlnim în *Desculț* — și, desi-

gur, în celelalte romane — și unul pamfletar, polemic. În activitatea jurnalistică dintre oale două războaie scriitorul și-a format o artă a pamfletului, de o directitate violentă, care îi este proprie. Spiritul polemic îi este, de altfel, structural lui Stancu ca personalitate artistică. Oare stat mijloacele pamfletului, în genere, și cum le utilizează romancierul nostru? Scopul urmărit fiind compromiterea, demascarea și, în fond, distrugerea morală a adversarului, pamfletarul recurge, când e un temperament mai rece, la ironie (cu infinit de variatele ei posibilități) iar când e un înflăcărat sau un patetic, la sarcasm, invectivă, caricatură, proiecție în grotesc etc. Zaharia Stancu intră, fără îndoială, în cea de-a doua categorie. Cei cu care polemizează — în romane, anumite personaje — sînt țintuiți, fără ezitări sau ocolișuri, la stîlpul infamiei. Măștile sînt smulse de pe chipuri cu un gest plin de furie, aparențele sînt sfâșiate necruțător. Cînd face pamflet, scriitorul nu se complică, n-are voluptatea expresiei indirecte, a jocului între aluzie și tonul direct, a asocierilor metaforice (cum se întâmplă cu Arghezi, de pildă, care se lasă uneori în voia plăcerilor imaginației sale verbale excepționale), ci merge drept la țintă. Tehnica, simplă, dar cu efecte liberare adeseori remarcabile, este aceea a esențializării. Un astfel de mod de transcripție direct demascatoare care poate da — considerat în sine — sentimentul neveridicului, capătă, integrat structurilor complexe ale prozei lui Zaharia Stancu, o neobișnuită forță de convingere. Actul polemic devine, pentru cititor, sursa acelei satisfacții morale pe care o resimțim în fața *pedepsei*, menită să lovească nedreptatea, crima, turpitudinea,

¹ Scriitorul și-a adunat o bună parte din publicistica sa din perioada interbelică în cele două volume apărute în 1955, sub titlul general *Însemnările și amintirile unui ziarist* (vol. I *Sarea e dulce*; vol. II *Cefe de taur*).

în fața restabilirii justiției, în ultimă instanță. Patosul polemic al lui Zaharia Stancu e una dintre formele de manifestare ale unui profund patos justițiar', prin care se explică, de altfel, și alte aspecte ale operei sale.

•

Am încercat pînă acum să stabilim locul lui *Descult* în creația lui Zaharia Stancu și am văzut că principalele direcții ale unei cariere literare de peste două decenii converg spre acest roman care, odată elaborat, fixează coordonatele largi ale evoluției ulterioare a scriitorului. Analiza noastră, ținînd seama de cele mai importante repere oferite de biografia artistică a lui Zaharia Stancu, a fost preocupată în special de modalitățile literare care se îmbină atît de original în *Descult* și în celelalte romane, de felul cum se realizează în proza sa din ultimele două decenii (n-am insistat asupra fluctuațiilor valorice, firești într-o operă atît de bogată) o triplă vocație — lirică, epică și polemică. *Descult* poate fi însă considerat analitic și dintr-un alt unghi, interesul mergînd de astă dată spre conținutul romanului, spre substanța lui estetică propriu-zisă.

Imagine a lumii țăranului din trecut, oprimat de o ordine rapace (capitalistă, dar cu multe rămășițe feudale), silit să ducă o existență elementară și întunecată, într-o mizerie ale cărei forme paroxistice sugerează adeseori infernalul și apocalipticul, *Descult*, cea dintîi operă de un incontesitabil și înalt prestigiu artistic a noii noastre literaturi, este în chip semnificativ un roman social. Formula ca atare nu spune însă aproape nimic despre viziunea scriitorului. Să adăugăm deci că avem de-a face, în același timp, cu un roman autobiografic și confesiv, ceea ce dă socialului o dimensiune a anteriorității și o vibrație specifică a trăitului, și să atragem atenția că în istoria literară o astfel de asociere în-

tre reconstituirea epică obiectivă, cu vaste panorame sociale, și mărturisirea subiectivă, a existat rareori. Un alt lucru care merită să fie subliniat este că eroul-povestitor, Darie, n-are față de propria sa copilărie (ale cărei întâmplări sînt relatate în *Descult*) distanța obișnuită a memorialistului. Vorbeam mai sus de *Amintirile din copilărie* ale lui Creangă. Perspectiva adoptată de marele povestitor moldovean este oarecum detașată: vârsta infantilă e contemplată cu un amestec de umor îngăduitor și de senină nostalgie, de la înălțimea maturității. În cartea lui Zaharia Stancu o asemenea distanțare nu se produce însă. Dimpotrivă, autorul se identifică total cu eul de altădată al copilului și pentru el memoria este retrăire într-un prezent de o neobișnuită intensitate dramatică. Unii critici au rostit în legătură cu problema memoriei în *Descult*, numele lui Marcel Proust. Asocierea între Zaharia Stancu și autorul ciclului *în căutarea timpului pierdut* este pînă la un punct posibilă, căci și la Proust amintirea e retrăire, dar diferențele între cei doi scriitori sînt atît de mari încît comparația nu-și are rostul. Fapt este că în *Descult* perspectiva romancierului se confundă cu aceea a copilului Darie; iată o trăsătură ou totul nouă în specia epică a romanului social. Dintr-o astfel de împrejurare rezultă un spor al efectelor dramatice.

Văzute prin prisma psihologiei și mentalității infantile, cumplitele suferințe ale țăranilor capătă un contur halucinant, se proiectează într-o succesiune de imagini de coșmar. O altă sursă de dramatism cu ecouri profunde în conștiința cititorului o constituie reacțiile și mișcările sufletești ale lui Darie, care este înzestrat, pe de o parte, cu calitățile firești ale unui copil (vitalitate proaspătă, candoare, spontaneitate și frăgezime a percepțiilor etc.), dar, pe de altă parte, cu acelea ale unei maturități premature, dacă ne este îngăduită expresia. O ex-

periență a suferinței **QU** totul disproporționată pentru un copil îi dă lui Darie o luciditate dureroasă și imprimă comportamentului lui interior o asprimă, o dîrzenie și o încrâncenare care s-ar fi potrivit unui bărbat în toată puterea cuvîntului. Elementul tragic vine din faptul că Darie este un copil în mare măsură frustrat de copilărie, împins prea repede și prea brutal de condițiile de viață dincolo de pragul unei alte vârste. Un copil mai delicat prin constituție, cu alte date temperamentale decît Darie, n-ar fi rezistat unei asemenea presiuni (și încă poate că fizic ar fi rezistat, dar nu moral). De aceea vom apune că Darie se distinge prin extraordinara lui forță *morală*, trăsătură inexistentă de obicei în psihologia copilului.

Stabilind, în linii mari, care este optica evocării (aceea a sensibilității și puterii de înțelegere a lui Darie), să ne apropiem de lumea evocată. Evenimentele povestite în *Desculț*, așa cum le reînvie memoria naratorului, cu sinuozitățile și capriciile ei specifice, se situează cronologic cam între 1905—1906 și 1917—1918, iar geografic, în Omidă și în alte oțeva sate de pe valea Călmățuiului, adică în acea parte a cîmpiei Dunării altădată acoperită de codrul sălbatic, de pădurea nebună a *Deliormanului*, și devenită ulterior una dintre oale mai bogate regiuni agricole ale României. Ou toate acestea marea majoritate a țăranilor, exploatați săngeros — cu sprijinul aparatului administrativ corupt — de către latifundiarilor pe moșiile cărora sînt învoitori și de către chiaburi, duc o existență subumană, de fantastice lipsuri, astfel încît ar fi posibil să afirmăm, metaforic vorbind, că unul dintre personajele principale ale romanului este *Foamea*. Oamenii, mai ales spre primăvară, când puținele bucate agonisite prin muncă dură se sfîrșesc, sînt silii să-și înșele foamea cu ce pot: mănăncă deci fiertură de ștevie, de urzici etc., iar în timp de secetă, rădă-

cini și chiar pămînt ars. Oopiii desculților au pîntecele umflate de flori de salcîm, de dudu, de corcodușe și de apa băută în cantități imense spre a se amăgi că sînt săitui. Bolile se răspîndesc nestingherit în asemenea condiții. Mulți suferă, din pricina mălaiului stricat, de pelagră. Îngrijirile medicale se reduc la aplicarea unor tratamente empirice și primitive, recomandate de doftoroaia satului (Dioaica). Așa, spre pildă, lui Darie și fraților săi, cînd li se umflă gâtul, li se administrează gaz: „Acum — a hotărît Dioaica — ai să te duci cu ei acasă și-ai să le dai să bea gaz... O lingură de gaz dimineața, una la prînz, una seara. Și să-i legi la gît cu cartofi.” în vremuri de restriște (de exemplu în timpul războiului balcanic din 1913) izbucnesc molime cumplete și morții vineți, stropiți cu var, sînt duși despuiți cu căruța la cimitirul satului, în genere, în fața marilor calamități, a căror descriere dramatică formează o bună parte din substanța romanului (<teeceta, inundația etc.) oamenii sînt dezarmați, neputincioși. Spre a ieși din impasurile în care se găsesc mereu, mulți sînt constrânși sănși dea pămîntul, uneori — cînd le^a ajuns cuțitul la as — doar pe un sac de porumb sau de grîu. Munca se desfășoară ca într-un infern, sub loviturile de bici ale logofeților. A devenit celebră scena culesului viei lui Milianezi, boierul olog de la Băneasa, scenă în care țăranilor li se pun botnițe la gură ca să nu poată nici măcar gusta din belșugul de struguri. Săracii trebuie să trudească pe pămînturile moșierești cu întreaga lor familie, cu copiii de la cîteva ani în sus, cu femeile, canese și alăptează copiii pe brazdă sau — cum se întîmplă ou nevasta lui Tiță Uie — sînt cuprinse de durerile facerii în plin cîmp. Momentul e dintre cele mai patetice din întregul roman. Bărbatul, după ce făcuse el însuși oficiul de moașă, temîndu-se să nu-i moară copilul nebotezat, își asumă, cu o nai-

vităte sublimă, rolul de preot și îndeplinește ritualul botezului presărind, în lipsă de apă, pământ pe creștetul pruncului. Scena se deschide spre un simbol de o grandoare tragică.

Tot acest oairvar al țărănimii, pe care autorul lui *Desculț* îl înfățișează ta imagini dure și întunecate, crează o stare de spirit generală, resimțită de toți truditarii, indiferent de vârstă sau de distincțiile de ordin temperamental, care în asemenea „situații limită” se șterg. Mânia reținută, ura, revolta mocnită alcătuiesc fondul profund al vieții lor sufletești. La câțiva ani, Darie își închide mâna și se uită la pumnul lui mic, firav: „O să ai în viață nevoie de pumni” comentează tatăl, care surprinsese gestul. „Visez că pumnul îmi crește mare și greu ca un baros. Și că lovesc cu el, cu sete. Ou ură.” Raporturile dintre oameni sînt sobre, de o aparență ursuză, dialogurile sînt de un laconism surprinzător, făcute din replici scurte, esențiale, lipsite de pitoresc expresiv — sub toate acestea simțindu-se însă încordarea, tensiunea unei uri care nu se poate elibera decît prin act. Răscoala de la 1907 — a cărei evocare, deși nu pe multe pagini, constituie de fapt pivotul cărții — are sensul adânc al unei *eliberări disperate*. Desculții știu prea bine, în luciditatea lor simplă și tăioasă, că răscoala nu le va aduce nimic, în cele din urmă, decît poate o și mai mare înăsprire a vieții. Intră foarte puțină amăgire în decizia lor spontană de a se răzvrăti. Ei vor, după cum și spun, doar să se „răcorească”, să se descarce de mânia și de ura lor, să-șă stămpere — indiferent de consecințe — setea de răzbunare. Participarea țărănilor din Omida la răscoala izbucnită în Moldova și propagată cu repeziciune, ca un incendiu, în întreaga câmpie a Dunării, are caracterul unui act de disperare socială. Semnificativă este în acest sens scena în care Tăchiță Găbunea, venit să se adăpostească la rudele din Omida de urgia represiunii care începuse în

satele de peste Olt, povestește desfășurarea răscoalei și înăbușirea ei în sânge. Concluzia pe oare o trage tatăl lui Darie din cele auzite este următoarea: „— Acum — ne povățuiește tata — voi să vă țineți gura. N-are nici un rost să împrăștiati în sat ce-ați auzit. Nici tu să nu mai vorbești, Tăchiță. Să nu înfricoșăm oamenii. O veni ce-o fi să vină! Noi trebuie să mergem mai departe cu revoluția, să nu ne lăsăm. Că acum, tot una e.” Fapt e că oricare dintre participanți ar fi gândit la fel.

Zaharia Stancu a izbutit să confere dramaticii evocării a răscoalei un fior apocaliptic. Imaginea dinamică, aproape cinematografică e năpădită din toate părțile de vălvătăile imensului pârjol:

„Aprind oamenii șomoioage de paie, le viră sub acoperișuri. Podurile, grajdurile, îndesate cu fin. Dau foc fânului. Arde fânul, ard acoperișurile. Cît sînt de mari grajdurile, dintr-o dată le învăluie flăcările. Balte vântul. Din spre răsărit bate vântul. Scânteile, flăcările, fumul urcă spre slăvi. Suflă vântul mai tare. Flăcările se îndoie, ling pământul. Dinlăuntru! grajdurilor răzbesc răgete de cornute, nechezaturi de cai înspăimântați.

Se dezmeticesc din fierbințeală unii, se reped spre ușile grajdurilor. Le deschid. Grajdurile sînt o mare de flăcări. Din cînd în cînd, din grajduri iese cîte un cal aprins. Se învărtește de cîteva ori năuc prin curte. Trece nălucă printre oameni. Se împiedică. Se prăvale. Sfârșie pielea. Calul zvănește o dată din copitei, îi tremură bobul ars, se liniștește. Mă uit la calul căzut lângă mîne. I-au plesnit ochii. I-a ars carnea”...

Prin evocarea marei răscoale. *Desculț* se înscrie într-o serie impresionantă de reconstituiri epice ale acestui eveniment cu răsunset atît de adânc și zguditor în conștiința românească. Liviu Rebreanu în *Răscoala*, Cezar Petrescu în *1907*, Ranait Istrati în *Ciulinii Bărrăganului* (spre a nu cita decît opere

die primă importanță) zugrăviseră, din puncte de observație epică diferite, tabloul de flăcări și sânge al anului 1907. Și în acest context, ilustrat de nume cu incontestabil și înalt prestigiu literar, *Desculț* ne apare de o evidentă originalitate. Răscoala, deși descripția ei propriu-zisă face obiectul unui singur capitol (*Brazdă-ngustă și adîncă*), reprezintă de fapt piscul de la altitudinea dramatică a căruia privirea scriitorului îmbrățișează marile panorame ale suferinței țărănești anterioare și ulterioare. Mai mult decît un eveniment istoric anumit, reînviat în Uimitele lui cronologice, răscoala se reflectă, în *Desculț*, în perspectiva generală a scriitorului, în vibrația specifică a tonului narativ, tensiunea ei simtindu-se peste tot. Apoi, Zaharia Stancu aduce — spre deosebire de predecesorii săi — o mărturie patetică și polemică directă în înfățișarea răscoalei, o autenticitate memorialistică, într-o formă artistică prin excelență combativă și deschisă.

Martor al răscoalei, apoi al represiunii, Darie crește pe nesimțite, se maturizează de timpuriu și, la o vîrstă încă foarte fragedă, silit de dificultățile din ce în ce mai mari ale familiei sale, mînat totodată de dorința de a-și face o altă viață, părăsește satul natal. El va traversa acum alte medii, va acumula experiențe noi, adeseori extrem de dureroase, ca și cele mai vechi. La Turnu Măgurele sau la Roșiorii de Vede va cunoaște exploatarea burgheză și mic-iburgheză, împreună cu atmosfera stătută a târgurilor, figură dintre cele mai odioase din galeria de portrete negative — adevărată colecție de monștri — pe care o aflăm în *Desculț*. În sfîrșit, plecat în vremea tulbure a războiului spre București, să ducă o scrisoare a stăpînului, Darie se hotărăște să nu se mai întoarcă și să-și caute un rost în marele oraș. Cu un astfel de final, *Desculț* ne apare — cum a mai arătat critica literară — ca un roman deschis. De aci înainte,

Zaharia Stancu a procedat, în scrisul său, fie prin a adăuga noi episoade romanului (cal mai substanțial rămîne *Costandina*), fie prin a duce mai departe firele acțiunii lui, urmărind destinul lui Darie.

Partea cea mai sintinsă a lui *Desculț* este, desigur, aceea din care rezultă — lucrată într-o tehnică foarte personală a contrastelor violente — o amplă trespă a vieții rurale în România de la începutul veacului. Romanul, — cum iarăși s-a mai spus — este, în ciuda libertăților de construcție pe care și le ia autorul, o adevărată monografie a satului din câmpia dunăreană. În cadrul acesteia un toc însemnat îl ocupă descrierea obiceiurilor legate de evenimentele și condițiile imari ale existenței, — nașterea, nunta, înmormântarea. Sînt apoa reconstituite, în specificul lor istoric-social, activitățile recurente după ritmul etern al anotimpurilor (muncile de primăvară, secerișul sub soarele torid al verii, culesul viilor etc.). Surprinde în ambele cazuri, sobrietatea și chiar severitatea antiidilică a evocărilor. Obiceiurile, practicile magice (paparudele în vreme secetoasă, descântecul etc.), superstițiile, ceremonialurile folclorice sînt zugrăvite fără pitoresc etnografic, fără voluptăți tradiționaliste, dar și fără minuție realistă; cîteva linii ai sînt de ajuns scriitorului, preocupat nu de aspectul declarativ al lucrurilor, nici de acuratețea amănuntului, ci de sensul general al vieții satului, intuit în marile lui constante și categorii. Avem de-a face, și-n acest caz, eu D voință de esențiali, perfect explicabilă în contextul întregului roman care e dominat de o viziune tragică.

În ciuda împrejurării relevate, *Desculț* nu este însă o carte fatalistă ori pesimistă, pentru că tragicul generează aici o mare reacție polemică, implicită în fiecare episod, în fiecare pagină chiar, — și a polemiza înseamnă a depăși tragicul, a-i refuza

— conștient sau inconștient — caracterul de ffaftalitate, ani *istarciza*, sau, oricum, a-l relativiza. Efectul — ori-oiit de paradoxal ar părea — este unul .Stenic, dinamizator, ioaea ce explică răsunsetul cărții într-o perioadă de avânturi șd prefaceri revoluționare cum este cea pe care o trăim. Pasiunea polemică dă cărții vibrația secretă dar amplă a unei vitalități alspre, neîn-

frânte, oare, in mișcarea ei impetuoasă, rupe toate zăgazurile convenționale ce-i împiedică afirmarea. Document explicit, de o elocvență patetică, al unei epoci dintre cele mai dureroase din istoria neamului, *Descult* este tot-odată un document al epocii noastre, al mentalității ei specifice, prin pris-ma căreia amintirile iui Darie capătă relieful lor de neuitat.

Nicolae Labiș-poet al conștiinței comuniste

de George Ivașcu

La treizeci de ani de la naș-tere și la zece ani de la moarte, personalitatea lui Nicolae Dabiș apare cu atît mai pregnantă, ou cît, între timp, o întregă generație de poeți a crescut în „spiritul adincurilor” pe care el l-a mărturisit și l-a proclamat manifest al „luptei cu inerția”.

Ca marii artiști autentici, Dabiș se bucură de acei privilegiu rar ca prin proiecțiile spiritului său să fi intrat în biografia epocii și ca ele să fi devenit determinante comune în definirea ei.

Artăt de patetic ancorată în textura lui umană, biografia artistică a poetu-lui e structurală noului timp pe care el, parcă mai intens decît oricare altul din generație, l-a pătruns și i-a descifrat vibrațiile.

De aceea mergând pe cercurile vâr-stei interioare ale acestui copac tînăr doborât de „pasărea ou ciont de ru-bin” ne întălnim ou epoca însăși în datele ei fundamentale. De aici, din această situare organică în timpul și spațiul său, izvorăște, desigur, și ceea ce — înnobilat artisticeste — devine expresie a conștiinței comuniste.

Raportarea la datele fundamentale e lucidă și programatic exactă. Ca în *Manifest*, unde evocă „fața hidoasă” a celor „oe-au minat în război” „pă-rinții și frații” :

încă-i țin minte pe-acei ce-au mînat
în război,
Tîrindu-i prin pulberea morții, pă-
rinții și frații,
încă-i țin minte, pe-acei ce în țară
la noi
Pentru robie și foame au fost
vinovații.
Fața hidoasă le-o văd și-acum prin-
tr-un fum
De-orașe strivite, de singe fierbând
pe asfalturi
Glasul lor straniu4 mai știu în-
tr-un negru duium
De stoluri de păsări ce moarbe-adu-
cea din înalturi.

Copilăria mi-a fost otrăvită de ei,
A căpătat linii aispre-nainte de vreme,
N-au legănat-o prea mult codrii deși
și merei,
N-au mai ritmat-o străvechile noas-
tre poeme.

Ea s-a-năițat, speriată, din aripi
bătând,
Tipînd și fugind din aprinsele mele
poiene :
Toate durerile lumii le-am strâns prea
curând
în perlele plânsului, firave, prinse
de gene.

Altfel, poetul încercase a se defini
autobiografic încă de la primele ver-
suri, intitulate *inceputul*. El nu indică
o simplă descendență geografică, ci o
apartenență. Munții acoperiți de lumi-
noase zăpezi, pădurile foșnitoare de
umbră, traversate de căprioare și lupi,
apele formează un peisaj prieten, în
care poetul se încadrează cu organi-
citate :

Eu mă scăldam prin pîraie cu ochii
deschiși,
Era o apă de cleștar și de stele —
Pești alburii, pilpînd ca-ntr-un vis,
Lunecau lingă genele mele.

Nu mai puțin, retrospectiva copilăriei
în mediul natal, ca într-un alt „hronic
și cîntec al vîrstelor”, e strâns legată
de imaginea mamei în spațiul familial:

Oh, lumea cenușie cum se spîrgea
deodată
Și năvălea într-însa al datinei
popor! —
Strălucitoare capre cu lîna colorată
Și toboșari de basme săitînd într-un
picior.

Șd feți-frumoși ou stele de ^oglinzi din
tălpi în oreștet,
Și draci blajini, tot focul punîndu ^și-1
în joc,
Și ursul cu dairaua purtând cojocul
veșted
Și dorul de pădure puntîndu-1 în
cojoc.

Stau clopoștii molcomi cernuți pe-n-
treaga vale,

Care-aduceau colinde la noi în lung
convoi,
Oînd ascultam la geamuri și palma
dumitale
Îmi mîngăia obrazii îmbujorați și moi.

Azi e la fel, și vinul așteaptă-n
adormire ;
M-aștepți ou vinul roșu, voioasă să
mi-1 dai,
Dar sînt acum departe, privind în
amintire
O mamă grijulie și-un băiețel bălai.
(*Scrisoare mamei, De Anul nou*)

Vibrația lui Labiș față de natură
(din care, asemenea tuturor imarilor
poeti, iseleotează anumite date pe oare
le subordonează unei viziuni unitare)
'devine autentic semn liric, inseparabil
de ființa poetului. Sub aripa geniului
creator, Labiș proiectează o lume „a
sa”, pe datele realului, dar ou o in-
dividualitate pregnantă :

Azi, iată, am văzut un curcubeu
Deasupra lumii sufletului meu.
Vin cerbii mei în goană să se-adune
Și cătră el privirile-și țintesc —
Un cadru nesfârșit de coarne brune
In care mii de stele strălucesc.
Sosind cu dunga zării de argint
Vin păsările-md mari de sărbătoare
Și-nchipudesc pe ceruri, fiîlfiind,
Un ocean de aripi mișcătoare ;
întreaga lumina sufletului, vie,
Palpită-ntr-o frenetică beție.

Cerbii, codrul, păsările, izvoarele,
brazii, ierburile sînt ale „sale”, după
cum al său este sufletul, deci toate
aceste elemente potentează, în tipare
concrete, emoția inefabilă a creatorului,
acuitatea sa, deopotrivă senzitivă și ra-
țională, de receptare a universului.

Dialogul lud Labiș ou natura nu are
tragica tonalitate eminesciană. Timpul
nu mai apasă implacabil asupra efe-
merei existențe a oamenilor, pentru că
aceștia, polemdzihd parcă cu privirile
„ironice și severe” ale copacilor „fără

de moarte", speră activ și stenic în viitor :

De aceea, într-iun veșnic univers
împrăștiem a nepăsării ceață,
Și-n viitor visând, ne construim
Tovărășia clipelor de față.

(*Rapsodia pădurii,*
II Descrierea chipurilor)

Dintre „primele iubiri”, primordială pentru structura personalității lui Labiș este iubirea față de ideea comunistă, față de partid. Sub semnul acesteia se înscrie însăși maturitatea poetului umanist, clarificarea dialectică a gândirii sale. La început, adolescentul presimte transfigurat viitoarea întâlnire, ca pe o necesitate — aproape obiectivă — a căutărilor sale :

Eram neliniștit și nici eu însumi
Nu-nțelegeam prea bine tot ce simt.
Doream să prind a vremii înțelesuri
întregi în craniul meu atunci prea
strimt.

Cărți peste cărți în nopți sfîrșitoare,
Eu răsfoiam ou degete subțiri,
Simțeam un aer nou foșnind în ju-
ru-mi,

Era ca-n preajma unei mari iubiri.
(*Primele iubiri, 3*)

„Marea iubire” nu este însă de factură erotică, ci se consumă în oîmpul ideilor. Odată asimilată, ea oferă poetului avid de „apa oercetăriă”, adevărata și plenara conștiință de sine și, totodată, „cheia” înțelegerii materialiste a armoniei universale :

Din fenomene oarbe ce mă-ngnozeau
alt'dată
Am deslușit naltura neconținut
lucrând,
Materia-n mișcare și-n forme distilată,
Simetrică și priveliște de gând.
(*Primele iubiri*)

Ideologia partidului este aceea oare îl duce la înțelegerea „adâncii simfonii

a pădurii” față de „murmurul copacului Stingher”, îl eliberează de istovitoare forță a egoismului, îl *formează* ca om și artist. Ideea comunistă reprezintă astfel pentru Labiș nu numai semnalul viitorului omenirii dar, mai ales, propriul său principiu regenerator, care îi asigură integritate spirituală, constituind rațiunea sa de a fi :

Arde o stea între multele stele,
Arde pe ceruri și pe drapele,
Capăt de osie — roșia stea —
Luimea-uu se-nvârte pe osia dură
în anotimpuri de frig și căldură,
Și cînd furtunile mă bîntuiesc,
Cerbii și vulturii mei o privesc.

Dacă s-ar frînge osia mea,
Cerbii și vulturii mei ar zbura,
Spre alte lumi ar zbura și^ar țipa,
Dacă s-ar frînge osia mea.
Ar năvăli pustiirea secretă,
Cîntacu-ar prinde scrâșnet de cretă,
Cerbii și vulturii mei ar zbura,
Dacă s-ar Mnge osia mea.

(*Primele iubiri, 5*)

Cu un asemenea crez filozofic și estetic, conținut, nu doar exemplificat, în opera sa, Nicolae Labiș definește încă de la debut tipul poetului comunist, militant perseverent și igînditor exhaustiv, spirit de dialectică mobilitate intelectuală, frămîntat de ideile majore ale timpului său.

•

Lupta cu inerția, volum apărut postum, în 1958, înscrie maturizarea angajată a gândirii poetice a lui Nicolae Labiș și abordarea aproape exclusivă a liricii filozofice. „Nărăvitul lacom de idei”, cel care urmărea „de pe arcuiri instrunate/săgetarea de idei”, poetul are o uimitoare capacitate de a descifra esența fenomenelor sociale sau psihologice, de a o plasticiza și a o încadra într-un context dinamic de evoluție. Expresie a dorinței de a cunoaște, des-

coperirea esenței evenimentelor înseamnă, pentru autor, descoperirea *ideii*, a legii generale în ipostaza ei concretă, deci descoperirea laturilor inedite și esențiale, uimitoare pentru cercetarea comună :

Eu sînt spiritul adîneuritor,
Trăiesc în altă lume decît voi...
.Din cînd în cînd
,Mă urc în lumea voastră
în nopțile grozav de liniștite și senine,
Și atunci aprind mari focuri
Și zămislesc comori
Uimindu-vă pe cei ce mă-nțalegeți.
(*Sînt spiritul adîncurilor*)

Setea de epuizare a sensurilor intrinsece realității este corelată și derivă la Labiș din concepția generală asupra finalității personalității umane și creatoare. Poet al *esențelor*, Labiș este, în aceeași măsură, poet al *mișcării*, lege fundamentală a universului, mișcare, pe planul interior, al 'Conștiinței și pe cel exterior, al relațiilor cu lumea. Poetul exaltă virtuțile arealoare ale spiritului uman, eliberat de incertitudini și de barierele adulării de sine, spirit uman ce devine factor activ în procesul de regenerare materială și morală a unei întregi lumi, găsindu-și astfel veritabila sa împlinire. Pseudo-spleenurile, abandonarea în anostul trai de moluscă inertă la chemările timpului sînt pentru Labiș „pierderi” în evoluția umanității, ipostazieri specifice ale unui proces de alienare, materializări directe ale lașității și spaimei:

V-ați furișat spre margini din câmpul
de bătaie
Cu poala jeluirea adusă pe obraz.
V-a închircit și brațul, și spada nu
mai taie,
Și beți al nepăsării înșelător extaz.

Nimic nu mai agită nervurile acestei
Făpturi care-n grăsimă v^a-nmugurit
anost;

Zac gîngaveie gînduri în plușurile
tăstii
Și-a căpătat albeață cristalul ce-a mai
fost.

Nu mai aveți o țintă și mlaștina v-a
supt —
Mărgele de mătării cînd firele s-au
rupt.
(*Pierderile*)

Nimic nu este pentru ferma și pura conștiință a adolescentului comunist mai reprobabil decît acest tablou al degradării ființei umane, prin neaderență la viață. Pentru Labiș ideologia etică a partidului nu este numai o prismă prin care privește în afară, ci principiul însuși de valorificare și judecare a semenilor. La douăzeci și unu de ani, pe oare ar vrea să-i închine pe toți adevărului, poetul vede ținta vieții în :

Să ții un steag, destoinic, cât mai sus.
E steagul roșu-al meu și-al dimineții.
(*Sînt douăzeci de ani*)

După ce căutase „deplina puritate” în albul zăpezilor și ochii căprioarelor, în copilărie sau iubire, poetul îi descoperă sursa veșnic generatoare în

... minți și^n trupuri,
De-acolo își înalță fierbințile scînteii
Și se preface-n muncă...
(*Munca*)

•In era socialistă a entuziasmului, sufletul de puritate incandescentă al poetului privește spre viitor, pe care, activ, îl pregătește și îl populează cu fericiri prin dăruirile prezente. Cu „dreptul demnității” și „al cugetării” câștigate pe baricadele insurecției împotriva unui timp și a unui mod de gândire învechit, ființa umană înscrie astfel cea mai spectaculoasă evoluție și deplina sa împlinire, definindu-se cu

atît mai pregnant pe sine cu cît aderă
mai real și total la acțiunile colecti-
vității :

Pornim, ca omul, topiindu-se în se-
menii lui,
Totuși, el însuși să fie același,
Înzestrat ou tăria omenirii întregi.
(*Cîntec de început*)

Poetul însuși trăiește acest complex
proces de adeziune, care-i dă, de altfel,
și forța prometeică a luptătorului re-
voluționar :

Cel care a decis și a schimbat,
Și viselor le-a dat puteri și viață,
Tot eu eram, de mine oglindit,
Tot eu — mulțimea adunată->n piață.
(*Bilanț*)

Elaborînd noțiunea de destin ca ra-
portul ideal dintre necesitate și liber-
tate, Labiș își unește propriul său des-
tin cu cel al comuniștilor. „Nu răzimat
de eirja metaforelor facile", ci în ver-
suri de patetică sinceritate poetul laudă
partidul și gîndirea comunistă ca arc
coordonator al întregii sale vieți :

Mă gîndesc la bărbatul cu fruntea
denun alb luminos,
Cu barbă imensă și sură tăiată-Mn
curbare
De arcul mustăților negre pornite în
jos,
Mă gîndesc la bărbatul lucid, gene-
ros, populat
De idei ce agită frenetic înalte
drapele,
Așa cum de^un veac încheiat s-a
săpat nepătat
Chipul lui viu în metalul memoriei
mele.
(*Lui Marx*)

Ostaș al armatei comuniste, Labiș de-
clară cu manifestul curaj, eliberat de
orice retorism, al tânărului gînditor
militant: „Marx, mi-amintesc de un
vis ce-i al tău și al meu", exprimînd

un act de creatoare adeziune la o fi-
lozofie și un mod de a trăi. Iar cît de
fundamentală este această adeziune, o
dovedesc poemele sale de dezbatere a
determinantelor personalității umane,
ca în *Intima comedie* și *Omul comun*.
Romantic, aspirînd spre acea ataraxic
dinamică, vibrantă, la care se ajunge
prin depășirea căutărilor, a oscilațiilor,
a zbuciumului, Labiș își cercetează pro-
pria lume sufletească, cufundîndu-se
„la mare adîncime", acolo unde „ră-
sună întreaga împrejurare" pentru
a se cerceta „cu oarbă lăcomie", epui-
zînduși „intimele spirale" ale ființei,
în primele „cercuri" poetul întilnește
Dezordinea și Beția, pe care e pe punc-
tul de a le urma în „cercuri" mai a-
dînei ale conștiinței, cînd Rațiunea și
deslușește corul Părinților, corul Oa-
menilor și glasul Epocii.

Dacă în acest poem ispita este una
individuală, în *Omul comun*, secvență
a ciclului *Lupta cu inerția* (din volu-
mul cu același titlu), e figurată iner-
ția ca ispită socială. Evoluția „omului
comun" de la dilemă la regenerare,
apoi la cucerirea treptei superioare de
umanitate, prilejuiește lui Labiș tot
atîtea reflecții cu caracter larg gene-
ralizator.

Pe „omul comun" îl cunoaștem la
maturitate, cînd a trădat vîrsta mari-
lor idealuri și candori a copilăriei, cînd
a încetat de a mai fi parte integrantă
a unui anumit univers :

Dar pentru mine azi străini is codrii,
Sînt numai arbori, pietre, flori și
hău...
(*O viziune a omului comun*)

Acuzat că ar fi rău, „omul comun"
compune o respingătoare „justificare",
expresie a opacității sale intelectuale
și de sensibilitate, a întregii sale lași-
tăți, slugărnicii și nepăsări egoiste.
„Omul comun" repetă cuminte lozinci
în care nu crede și pe oare nu le înțe-
lege, se teme de vijelia socială a eon-

temporaneității, se mulțumește să doarmă și să facă rapoarte cifrice. începând a înțelege însă alienarea totală ce i se pregătește prin acest proces de lentă putrezire în câmpul gândirii și al acțiunii practice, „omul comun” ia hotărârea de a reveni la oameni, eternul mijloc de regenerare. El va prefera „furtuna” de sentimente și fapte „oneste liniști de mai înainte”, va prefera îndoiala, lașității anterioare. „Omul comun” devine „altceva”, înțelegând că efortul omului de a stăpâni natura și de a se stăpâni pe sine este generator prin el însuși de poezie și că ceea ce dă sens și ascendență căutărilor, revoluționare sau pașnice, de mai bine, este „modernul comunismului stindard”.

Pe această „treaptă superioară”, omul redevine celula necesară a organismului social, aspirând spre îmbinarea dialectică a „fericirii personale” cu cerințele colectivității socialiste. Sub zodia „roșiei constelații”, omul aspiră spre o continuă perfecționare, fremătând „ca o vioară” la presimțirea creșterilor viitoare.

Acordul ou imaginea copilăriei pure este restabilit, după cum este reconstituit organicul peisaj al lumii interioare a poetului. în conformitate ou propriile sale legități și cu cele ale lumii, omul traversează într-o perspectivă stenică armonia universală. Cu conștiința acestui fapt, poetul înscrie, numai aparent paradoxal, ou „grea bucurie” moartea unei stele sau a unui brad, pentru că ele sînt compensate de ivirea trudnică a unui nou mugur sau a unui nou astru. Asemenea lui Shakespeare, care privea natura umană ca „lut viu, nu funerar”, Labiș proiectează în eternitate acumulările fiecărei generații, devenită, astfel, nemuritoare:

Prieteni, veniți să privim acest cer
Și codrii ou brazii și munții din slavă
Căci noi, numai noi îndrăznim să
simțim

A nemuririi bucurie grozavă.

(Bucurie)

Este bucuria goetheană a muncii înțelepte, dirijată însă după o altă concepție filozofică — cea comunistă.

Intre „primele iubiri” Labiș indu-sese pe cea pentru Mihail Sadoveanu. Mai tîrziu îl va pomeni pe Mateiu Oailagiale. în sfârșit în ciclul *Pantheon* va grupa pe Rimbaud, Villon și balada *Miorița*. Structura internă a multor din poemele sale (vaste înscenări de idei) mărturisește, implicit sau nu, reminiscențe dantești. Candoarea proaspătă a confesiunii sale poetice reamintește muzicalitatea lui Esenin, după cum veritabila tensiune a dezbaterii de idei ne indică alte sugestii literare.

Spirit mobil și asiduu cercetător, Labiș a selectat ca mentori pe acele spectaculoase personalități poetice, expresii ale unei grave combustii sufletești, ori, atras de ritmurile armonice ale naturii, l-a ales pe Sadoveanu sau pe anonimul creator de balade.

Experiența Livrescă constituie însă pentru Labiș doar puncte de plecare.

„încărcat pînă în vârful unghiilor de mesajul, ritmul și lumina poeziei”, poet al ideilor majore, expresie a unei conștiințe revoluționare, Labiș nu este un artist al lecturii facile, al cititorului grăbit. (Natura însăși a poeziei lui o reclamă: spirit al adâncurilor, impune aprofundare. Numai astfel „prelungul minții arc” poate transfera emoția ideilor.

Naltă vibrație împrăstie-n fire
Și pentru creștere, și pentru piele.
Vibrație — pentru ziduri de granit,
Vibrație pentru un om obidit,
Vibrație pentru visare,
Inimă, lacrimă, floare,
Pentru greșeală, pentru păcat,
Pentru copil și bărbat,
Pentru speranță, vibrație,
Pentru ale dansului ritmuri și grație,
Pentru dansul de flăcări și roți —
Nimic pentru tine, tot pentru toți.

(Comunistului)

Fragmentarium

de Eugen Simion

Publicații cu preocupări literare : Facla, Facla literară, Omul liber, Știința, Idealul, Ideea Universitară, Cuvântul liber (seria a II-a), **Cultura proletară, Gânduri noi.**

Fra—, transcriu din fișele mele
• j | | din scopuri strict documentare
illm ritare câteva însemnări
despre revistele lapărute
• după primul război mondial, publicații mai puțin cunoscute, în atingere, într-un ichip sau altlul, ou ideile revoluționare din epocă.

•

În 1923, N. D. Cocea scoate din nou Facla Programul revistei continuă linia democratică mai veche, totuși cu idei mai dar conturata. Experiența Chemării nu fusese lipsită de învățăminte pentru acutul publicist. El reaprinde flacăra revoltei față de statornicii săi adversari — monarhul și dinozaurii vieții publice.

Pe o altă parte, realitatea socială de după război este mult mai complexă decât aceea din epoca antebelică. Făcând o sumară comparație în

1) *Facla*, nr. 1, 6 ian. 1923.

2) *Facla*, nr. 3, 20 ian. 1923.

acest sens, N. D. Cocea constată că „au sporit atentatele împotriva libertăților cetățenești, garanțiile constituționale sînt sistematic și premeditat încălcate își, ceea ce este cu totul alarmant, încolțesc, într-o măsură necunoscută pînă acum, germeii urii de rasă, de religie, de naționalitate. (...) Facla reapare”²: „...Vom face din tribuna noastră amvon de predică și barricadă de luptă” — avertizează (probabil Cocea) în articolul-program,

I. Ntăcoară], alias : N. D. Cocea, într-un articol : De vorbă cu un cismar se adresează proletariatului „tradițional”, stabilind în legătură ou emanciparea socială a acestuia un program de luminare: „Datoria intelectualului — zice el — e să privească realitatea brutală și urită în față, să vadă spăimînitătoarea prăpastie de incultură și întuneric în oare zac muncitorii și în ravnă de a ridica poporul iar nu de-a se coborî el pînă la dînsul... Datoria noastră(...) să urmărim cu atîta îndirjenie luminarea celor mulți, încît să nu mai fie posibilă în viitor o societate care să asigure unui mînunchi de oameni toate binefacerile științei și ale vieții, pe cînd cismarului de pildă îi ia pînă și putința de-a face deosebirea între un prieten și un demagog”.

Cocea are în vedere, cum am spus, „muncitorul „tadițional”, meseriașul, și nu proletarul revoluționar, care reprezintă o forță socială activă. Efortul de luminare este, iarăși, utopic. Inconsecvența nu a trecut neobservată.

într-o scrisoare¹⁾, P. Constantinescu-lasă polemizează chiar în paginile Facliei cu opiniile lui Clocea :

„Cred...că mu te-ai gândit la celălalt muncitor conștient și organizat — îi apune autorul scrisorii — care știe să lupte și-n afara votului, căci la intervale credincioase alimentează pușcăriile și Jilavele, dacă nu și cimitirele, tocmai pentru că a vrut să „vo-teze”.

Un program de luminare se dovedește, în aceste condiții, eficient. Trebuie o restructurare fundamentală : „Răul trebuie tăiat de la rădăcină. Pentru a da adevărata libertate cetățeanului pentru ca să poată vota în voie, trebuie ca societatea să fie ticluită fără inegalitatea economică de azi, ceea ce ar reclama un mijloc pe care nu știm de-l vei tipări: dictatura proletariatului martial și intelectual”.

Curînd, după apariția Facliei, Cocea scoate Facla literară (1 febr. 1923), pentru a sprijini pe tărîmul artei și literaturii, ideile politice și sociale ale publicistului socialist. Programul revistei (Credința noastră) nu mai lasă atîci o îndoială asupra orientării ei radical revoluționare :

j...„Ar fi absurd să concepem măcar ideea că între poezie și urlete (...) va triumfa vecinie răgetul „bestiei, că între histriionul de la lași și [A. C. Cuzia] și bunul Anatoie France va triumfa mereu răutatea și imbecilitatea, că între cele două lumi care se ciocnesc astăzi pretutindeni, în lumea prejudecăților, superstițiilor și urelor ancestrale și lumea imauă a egalității printre oameni și a libertății de cugetare,

¹⁾ Facla, An. VII, nr. 6, 10 febr. 1923.

să învingă mereu prostia, incultura și sălbăticia primitivă”.

Articolele din Fada și Facla literară atestă, privitor la concepția lui Ni. IX Cocea, că pamfletul stă sub influența unor idei revoluționar-utoipice. Hotărârea lui de a lupta ide unul singur, ca și ideea stăruitoare că luminarea mulțimilor ar constitui mijlocul eficace pentru a reforma societatea, ilustrează concepțiile romantice și utopiste ale publicistului inclement, nu odată paradoxal.

Evenimentele din 1918—1921 impuseseră scriitorului o măsură a obiectivității, o pondere a gesticulației. Ideile încep să „domine expresia și N. D. Cocea, un atlet al stilului, știe să le arunce exact în țintă. Ca și Arghezi și Galațion, oare făcuseră eforturi a uni socialismul cu morala biblică (vezi articolele din Seara și Socialismul) Cocea substituie socialismului intelectualismul și radicalismul său moral, bine înțeles, nu în mod deliberat.

•

Tot în 1923 apare și revista Omul liber²⁾ (1923—1925), redactată de Ion Pas, cu colaborarea lui Panait Istrati, Lotar Rădăceanu, Ion Călugăru, Emil Dorian, G. M. Zamfirescu, I. Șarvary, Oamil Baltazar etc. Preocupările beletristice și ideologice ale revistei sînt variate. Ion Pas publică, pe linia mai veche a prozei tendențioase, fragmente dintr-o lucrare mai amplă: Luicrătorea³⁾, deplasînd conflictul social pe teren erotic (povestea fetei muncitoare pe care încearcă s-o violeze unul dintre oamenii patronului); același autor scrie articolul: Mizeria muncitorilor intelectuali⁴⁾, ou idei anti-autononiste. Deși intervenția are un scop practic : organizarea intelectualilor în formațiuni sociale, după pilda clasei muncitoare, multe observații depășesc ca-

²⁾ An I, nr. 1, 1 nov. 1923.

³⁾ Omul liber, An. I, nr. 2. 15 nov. 1923.

drul striat al temei. în opoziție cu ideologii umanitarismului, Ion Pas consideră că salvarea intelectualilor din criza de anarhie și disperare este posibilă prin înrolarea lor în forme colective de acțiune, alături de proletariati :

„Pînă în ziua cînd muncitorii intelectuali, indiferent de domeniul activității lor, nu vor ajunge la concluzia că 'bariera pe oare o 'trag între ei și muncitorii din ateliere-, din fabrici și uzine e arbitrară, izvorâtă din mentalitatea parazită a diferențiere! muncii, pînă cînd nu vor ajunge la conștiința că între ei și clasa conducătoare nu pot fi alte raporturi decît acelea dintre salariat și patron și pînă cînd nu se vor așeza temeinic pe terenul luptei de clasă, organizaîndu-se așa cum se organizează muncitorii imanuali, adoptînd mijloacele de luptă ale acestora și spiritul de jertfă al acestora, pînă în ziua aceea muncitorii intelectuali se vor zbate în sărăcie și umilință”.

Omul Sibir are o poziție anti-rnodernistă ; câteva însemnări critice*) polemizează cu programul futurismului și al celorlalte școli de avangardă. în discuția, aprinsă atunci, în jurul tradiției și inovației în artă și cultură, revista intervine, prin articolul lui Lotar Rădăoanu : *Cultura reacțiunii*), în favoarea direcției novatoare în cultură. Noțiunea circula în taimiinologia critică a epocii, adesea cu un înțeles echivoc. Partizanii pioto-poeziei și ai similitaneisiiMiilui în artă o utilizase pentru a indica necesitatea orientării literaturii române în sensul curentelor din apus. Articolul din Otmul liber dă noțiunii alt înțeles O opune, în primul rînd, tradiționalismului. Dotar Rădăceanu reia analiza tendințelor de dezvoltare a culturii contemporane în alte articole critice, 'dscleariindu-se partizanul „europeismului”.

*) Idem, An. I, nr. 9, 1 martie 1924.

*) Idem, An. I, nr. 2, 15 nov. 1923.

*) Idem, An. I, nr. 13, 1 iunie 1924.

G. M. Zamfirescu publică în Qmuî liber un fragment din *Bariera*, Panait Istrati note ou caracter autobiografic, I. Șarvary traduceri din lirica lui Maurice Bouehor.

Ideologic, revista nu este străină de ideile umanitariste (mai ales în primele numere, unde colaborează E. Religis), totuși Ion Pas reușește să dea publicației o direcție mai clară. în articolul citat mai sus, el formulează idei opuse iumaiutari'smului lui Ralgis.

Cu preocupări similare este și revista *Scînteia* (1923), organ pentru apărarea intereselor intelectualilor, unde se remarcă 'colaborarea doctorului C. I. Parhon. Numele publicației trebuie reținut pentru articolele Maxim Gorki*) (în cadrul rubricii *Galeria marilor umanitariști*) și *Muncitorii și intelectualii* *) ; primul înregistrează informații și idei despre evoluția realismului gorkian, cel de al doilea explică procesul de îndepărtare al intelectualității de cauza proletariatuului și studiază consecințele acestui proces.

Cît privește pe Gorki, acesta e văzut, ca și Tolstoi, un „căutător de Dumnezeu”. îi despart însă ideile creștinismului : „Realist prin experiență, poet prin natură, Maxim Gorki, într-adevăr, împărtășește zbciumul moral al întregului popor. Ca și Tolstoi el iiii „caută pe Dumnezeu”, caută sensul vieții. Dar cionltrariu lui Tolstoi, el n-a cerut nimic în investigațiile sale de la interpretare, nici n-« împrumutat nimic de la creștinismul mai mult sau mai puțin remaniat și deformat. El s-a ținut de poezie i(....), de realitatea vieții însăși, de natură și de umanitate”.

La Bârlad, la 1 ian. 1923, apare revista lunară literară — politică-socială: „Idealul”, interesantă prin po-

*) *Scînteia*, An. I, nr. 9, 1 mai 1923

«*) Idem, nr. 18, 27 oct. 1923.

lemica dusă cu ideologii umanitarismului. Publică versuri, lucrări epice moderne (schite alegorice, cu substrat social), articole cu caracter sociologic. Revista duce o campanie în favoarea mișcării de emancipare a femeii.

Sînt de ireșit însemnările despre Cultură, din numărul al 3-lea (martie 1923), în care se face considerații sociologice privitoare la raporturile culturii ou păturile sociale dominante. Clasele ce dispun de puterea economică duc, se spune aici, o acțiune de detașare a culturii de interesele vitale ale poporului. Remedierea este posibilă prin eforturi colective „...în direcția suprimării sistemului făuririi și repartizării producției de astăzi, de la care derivă tot răul și monopolul culturii”.

De doctrina umanitaristă, Idealul se ocupă în mai multe rînduri, prin articolele Umanitarism și scepticism (nr. 4, aprilie 1923), Umanitarism și Socialism (nr. 6, iunie 1923 și nr. 7—8, iulie-august 1923). Umanitarismul este definit ca o „simplă încercare utopică”, un refuz deliberat de a privi configurația reală a lumii, spus sub formule confuze despre umanizarea individuală și cultivarea sufletului. În principiu, acestea nu pot fi contestate. Cum se poate ajunge însă la ele? Prin mijloacele umanitarismului? :

„Sîntem de acord, individul ridicat moralicește, lepădat de prejudecăți, educat sufletește, are să fie umanizat. Nu putem crede însă că acțiunea umanitaristă să poată hotări întreaga umanitate, ca de bună voie, conștient, să dea sistemului social forma concepțiilor noi, vederilor largi, singure în măsură a făuri o lume mai rațională. Și aceasta foarte simplu; pentru că niciodată — într-o alcătuire unde furtul e baza — rîndurile umanitariștilor n-au să fie atît de tari, încît să poată să decidă o transformare socială”. Argumente de bun simț, pentru că umanitariștii, exaltând fondul comun de omenie, au impresia că pot ajunge la

el prin mijloace de convingere individuală, ignorând, în acest chip, existența raporturilor sociale”.

Ce desparte socialismul de umanitarism? — Modul de a vadea lumea și căile de eliberare a omului: „umanitarismul — se spune în articolul citat mai înainte: Umanitarism și socialism — prin faptul că nu ține socoteală de trăinicia fenomenelor sociale devine utopie, și-și sapă astfel abisul între el și socialism”. Fără alte considerații mai profunde, articolele anti-umanitariste din Idealul dovedesc o Dună orientare în mișcarea de idei a timpului.

Legătura revistei cu cercurile muncitorești este evidentă. După un scurt stagiou în Capitală, Idealul re apare într-o a doua serie, la Birlad, la 1 febr. 1926. Ultimul număr este din martie 1926.

Ca organ studentesc independent, Ideea universitară (nr. 1, 10 dec. 1925, București) își propune să dea o direcție revoluționară preocupărilor sociale și spirituale ale tinerilor intelectuali. Programul, expus în Cuvînt înainte (nr. 1) și Către cititori (nr. 3) pornește de la constatarea că momentul istoric este dominat de criza „intelectuală — „ireflex al crizei generale economice și sociale de după război”. Manifestările extremiste în politică și cultură (orientări spre imiticism, formalism etc.) demonstrează profunzimea acestei crize și impun intelectualilor legați de popor acțiuni ferme pentru a bara calea Obscurantismului și a tuturor fenomenelor decadente, proprii unei orânduirii crepusculare :

„...cînd xenofobia este caracteristica cea mai marcantă a acestei crize, cînd valul fascismului (...) încearcă să întunece și să abată revendicările îndreptățite ale maselor largi populare — creatoare ale tuturor bunurilor — acum mai mult, ca oicînd credem că este nevoie de o nouă orientare a tinere-

itului universitar, căci tinerimea luminată și muncitorimea sînt cele două forțe care au menirea să regenereze lumea"

Știința nu se poate refugia, în aceste condiții, în abstracțiuni, rostul ei este să slujească munca creatoare: „Aceasta-i adevărata ei menire”, căci „Civilizația nu poate însemna despărțirea dintre brațe și creier, ci este sintetizarea amarnică a realității”¹². Militînd pe teren social, intelectualul contribuie, implicit, la crearea unui regim spiritual favorabil libertății de gîndire. Cele două acțiuni se coordonează. Se recomandă, în consecință, participarea la acțiunile timpului:

„...Iată de ce ne-am crezut datori să părăsim liniștea sobră a laboratoarelor și bibliotecilor pentru lupta zilnică împotriva ciumei obscurantiste. Luptăm deopotrivă pentru o viață omenască, ca și pentru un orizont intelectual tot mai larg. Mislăcismul ca și fatalismul, ambele deopotrivă de oarbe, ne repugnă (...) înțelegem că realitatea vie se încheagă în devenire perpetuă, că viața înseamnă luptă, iar lupta presupune forță”...

Revista publică articole și informații cu precădere din viața universitară. Anchetele dezvăluie anomaliiile învățămîntului universitar, meschinăria, intrigile, afirmarea unor tendințe politice care înjosec ideea de om și de cultură.

Preocupări teoretice mai adinei sînt semnalate în articolele lui M. Oiobanu (redactorul girant al publicației), intelectual bine orientat în problemele de cultură. În literatura și poporul (nr. 5, 25 martie 1926), cu o vervă polemică remarcabilă, el abordează chestiuni privind caracterul popular al literaturii și rolul social al artiștilor, dintr-o perspectivă ideologică marxistă.

¹²) *Ideea universitară*, An. I, nr. 1, 10 dec. 1925.

¹³) Rev. cit. nr. 3, 3 febr. 1926.

Tot el pare a fi și autorul articolului (semnat M.): **Intelectualii și problema muncii** (nr. 5) care critică ideea de abstragere din social a intelectualului. Ultimul număr semnalat de noi, (nr. al 74aa) este din 20 aprilie 1926.

Dintre publicațiile de stîngă, din perioada relativei stabilizări a capitalismului (care corespunde și perioadei cînd Partidul Comunist din România este silit să intre în ilegalitate), **Ideea universitară** se remarcă prin spiritul ei critic ascuțit și prin preocupările teoretice mai largi, Influența ideologică a proletariatului continuă, în acest chip, Să se resimtă în publicistică.

•

Cu iun program larg-democratic, eclectic ca ideologie, apare și **Cuviivtul liber**, seria a II-a (1924—1926), înscriind printre colaboratori pe Gala Galaction, Tudor Arghezi, Camil Petrescu, Perpessicius, M. Ralea, Ion Vinea. Revista dorește, în literatură, orientarea spre europeism, noțiune ambiguă din punct de vedere estetic. Teoreticienii de aici înțeleg, se pare, prin europeism asimilarea tendințelor veacului (curențele de avangardă), cel puțin așa reiese din articolul lui Ion Vinea: **Moder-nism și tradiție**.

Camil Petrescu schițează, într-un articol de protest în legătură cu suprimarea **Chemării**, un portret al lui N. D. Cocea. Tot el, în pamfletul **Corbii albi**, adoptă o poziție intransigentă față de profitorii războiului: „...Iată-i ioirînd convinși, croncănind patriotic, gonind cu fîmîitni de 'aripi pe ceilalți, apărîndu-și cu violență prada, neînduplecabili pînă la cruzime. Corbii intransigenți, corbii albi ai Victoriei...” Perpessicius, în **Numarus clausus în literatură**, respinge ideea naționalismului în artă.

Din toate aceste foiletoane și eseuri, eclecticice din punct de vedere ideologic, răzbate o notă comună și aceasta este aversiunea față de politicianism,

refractor tendințelor de progres și de emancipare a omului:

„Partide politice, aventurieri ai vieții publice, scriitori curați și creduli alcătuiesc, ou știință sau fără, marea și fmcuoasa mtreprindere de stoarcere și 'ucidere a îndemnurilor ide descătușare și înălțare oare încolțesc viguros în pământul țării”.

Am citat o serie de reviste, oare nu sînt legate direct de ideologia proletariatului. Ele înregistrează ecouri îndepărtate ale valului revoluționar din primii ani de după război.

O idee îmbrățișată de cercuri largi de intelectuali din epocă, a tost aceea că arta, știința, activitatea creatoare, nu se pot detașa de antagonismul social. Acesta mi se pare a fi punctul cel mai îndepărtat al unui lanț de fenomene, estetice și ideologice, pe care mișcarea ideologică a clasei muncitoare le-a influențat, direct sau indirect în acest sens, revistele de atitudine intelectuală exprimă dincolo de concepția eterogenă care le domină, simbolurile unui fenomen ideologic adine

CULTURA PROLETARĂ (1926—1928)

La 15 septembrie 1926 apare primul număr al Culturii proletare, revistă „de discuție și teorie socială, economică, politică, științifică și artistică”. Rostul ei este de a sprijini mișcarea de eliberare a clasei muncitoare, de a combate prejudecățile și mistificările, de a contrapune culturii burgheze decadente, un ideal de cultură și artă revoluționară,

„în lupta îndârjită pentru călirea ideologiei sale — se remarcă în programul revisited (Cuvânt înainte) — proletariatul se izibește de puterile dezlănțuite în interesul clasei stăpînitoare: întru apărarea privilegiilor acesteia sînt mobilizate deopotrivă știința ca și arta, clericalismul ca și forța brutală. Burghezia deținând bogățiile societății are în același timp și mono-

polul științei și al* culturii pe care-l păstrează cu gelozia. Ea nu acordă muncitorimii decât fărâmituri, exact afita cât se cere pentru ridicarea profiturilor capitaliste”, în aceste condiții, proletariatul trebuie să-și apere ideologia — „arma spirituală indispensabilă în lupta de emancipare” — și să-și făurească o cultură -proprie, în-suflețită de idealurile sale revoluționara.

Rolul publicației e de a populariza cuceririle științei și ale artei, de a dezbate problemele esențiale ale epocii, Contribuind, în acest mod, la afirmarea a ceea ce programul Culturii proletare numește „simțul critic proletar” și „justa concepție muncitorească”, altfel spute, de a face să se manifeste, în problemele principale ale viații politice și ale culturii, punctul de vedere revoluționar al proletariatului.

Cultura proletară tinde, totodată, să devină „instrumentul de emancipare 'Spirituală pentru muncitorimea română”

Care este orientarea ideologică a revistei, ce fenomene din realitatea timpului îmlbrădșează ea? O cronică despre configurația politică a epocii face, mai întii, o netă delimitare de cîteva curente politice nocive. Primul element semnalat și combătut este fascismul, pe care burghezia îl contrapune mișcării de eliberare a claselor asuprite. în fața pericolului fascist — atrage atenția cronică amintită — Clasa muncitoare trebuie să fie unită, trebuie realizat, cu alte cuvinte, „frontul unic al celor de jos ân clontria frontului unic al celor de sus”.

Orientarea revoluționară a Culturii proletare reiese mai limpede dintr-o serie de articole cu caralcter teoretic, referitoare la artă. Publicând versurile nostalgice ale unui colaborator (Ilie

^{*)} *Cuvînt înainte*, An. I, nr. 1, 15 sept. 1926.

^{*)} *Situația politică la noi*, nr. 1.

Păseuleseu: Pribeag) despre învinsul vieții (țăranul), revista le însoțește de un comentariu interesant pentru modal cum înțelege rolul activ, mobilizator al literaturii. O primă observație privește legătura dintre artă și mediul social.

„Rezultat nu numai al tendințelor moștenite de artist, oi influențată adine de întreg mediul social- în care autorul se dezvoltă, orice produs artistic, deci și poezia — odată ce și-a găsit haina exprimării, începe să influențeze la rîndu-i societatea”. De aici derivă spiritul critic și forța ei mobilizatoare: „Adevărata artă, odată cu frumosul grăbește desființarea lor” [inegalităților sociale]. Burghezia stăpână pe putere promovează o artă mistificatoare — „care s-o distreze” și, în același timp, „să adoarmă și să înșele muncitorimea”.

Proletariatul imprimă artei vederile sale de clasă și, în această direcție, revista trimite la literatura revoluționară universală. Arta influențată de ideologia proletariatului exprimă, subliniază coirnantoirul, odată cu frumosul, adevărul, contribuind la „emanciparea sa și a întregii omeniri”. Literaturii îi trebuie nu numai un spirit critic, ci și un „element înviorător”: „elementul energetic și salvator al luptei de clasă”¹³. Reținem, aici, ideea despre spiritul energetic, mobilizator al literaturii care vine din înțelegerea obiectivă a dezvoltării istoriei. Legînd viziunea sa artistică de idealurile mișcării de eliberare a proletariatului — se sugerează în finalul articolului — scriitorul va căpăta o perspectivă istorică care-i va permite să privească cu încredere viitorul.

O cronică despre Teatrul proletar, publicată tot în primul număr al revistei, reia aceste idei. Se pleacă de la observația că teatrul contemporan se adresează, prin problematica lui, cu predilecție păturilor dominante, igno-

rînd „sentimentele, durerile și aspirațiile maselor proletare”. Nota specifică a dramaturgiei burgheze este absența conflictului esențial al societății contemporane: conflictul dintre proletariat și burghezie („raportul dintre cele două forțe sociale, lupta acestora, aspirațiunile, ambițiunile și ideologia uneia și a celeilalte, a proletariatului și a burgheziei”).

Structura teatrului contemporan, continuă articolul, este determinată de optica socială și morală a burgheziei („teatrul devine „un local de distracție al burgheziei”); cauze materiale și spirituale îndepărtează masele, altfel receptive față de operele de artă autentică, de teatru. între ceea ce se prezintă pe scenă (dramele și comediile moderne, cu problematica lor minoră) și receptivitatea proletarului este o deosebire fundamentală, dată de natura diferită a sentimentelor și a ideilor, „iar nu de gradul de a simți humorul artistic”. Sînt citate piese precum: Azilul de noapte de Maxim Gorki, Țesătorii de Hauptman, Seara cea grozavă de Leopold Kampi, care se bucură de largi ecouri în rîndurile maselor, prin conținutul lor de idei.

Tot ca preocupări critice și teoretice trebuie amintită, din paginile Culturii proletare, recenzia lui M. Ciobanu la romanul Foamea de Knut Hamsun >(nr. 2, 15 oct. 1926), operă ce va fi mult discutată în presa muncitorească datorită opticii sale eronate despre «lasă muncitoare. Același autor (M. Ciobanu) semnează în numerele 3_4 (1926, pag. 156—159) un medalion: „Alexandru Block”, însoțindu-l de bogate texte pentru a ilustra ceea ce recenzentul numește „imnul revoluției” și „eterna, universală dreptate a acestei revoluții”. într-o prezentare a volumelor de versuri ale fecundului Eugen Relgis („Melodiile tăcerii”, „Poezii”) sînt supuse unei analize critice severe diverse aspecte ale liricii contemporane, ca stilul dulceag, clamoros, apoi romantismul vetust („mior-

¹³) nr. și rev. cit., pag. 25.

lăiturile romantico-aimoroase cu care ne pisează poetașii noștri¹⁰⁾; un roman al lui Etern. Theodorestou (Flamura roșie) este repudiat în term:erni violenți: „cea mai execrabilă producție de roman social, care este îmbibat cu elemente izvorâte dintr-o senzualitate patologică lomforoziană, senzualitate în oare aflăm reflexul sufletesc al autorului¹¹⁾), făoînd, în acest mod, o clară delimitare între literatura socială autentică și literatura de formulă comercială. Indirect, revista impune criteriile obiective în oglindirea conflictelor sociale autentice. Și, bine înțeles, un spirit revoluționar. în sprijinul ideilor formulate în program și în articolele analitice privitoare la natura socială a artei și la rolul ei activ, Cultura proletară¹²⁾ publică extrase din convorbirea avută de Lenin ou Clara Zetkin, în legătură cu arta și cultura proletară: „Arta este a poporului. Trebuie ca ea să-și înfigă rădăcinile adînci, în marile mase muncitoare. Trebuie ca masele să înțeleagă și să iubească antau”.

Este unul dintre momentele importante ale difuzării ideilor leniniste despre artă în cultura noastră. Direct sau indirect, prin comentarea în lumina ideilor leniniste a fenomenelor artistice, **Cultura proletară** a contribuit la cunoașterea principiilor pe care proletariatul le aduce în domeniul culturii și al artei. Orientarea spre idei teoretice este mai largă. **Cultura proletară** reproduce și comentează fragmente din importante lucrări filozofice marxiste sau din scrierile unor militanți de frunte pe teren social, cunoscuți prin concepțiile lor revoluționare. Din Henri Barbusse (ca să cităm în ordinea apariției) publică articolul privitor la etica burgheză: **Temeiul forței conservatoare**¹³⁾.

¹⁰⁾ An. II, nr. 1, 15 ian. 1927. .

¹¹⁾ An. II, nr. 1, 15 ian. 1927.

¹²⁾ An. II, nr. 1, 15 ian. 1927, pag. 116—119.

¹³⁾ An. I, nr. 1, 15 sept. 1926.

Autorul **Focului** supune unei virulente critici morala banului, mistificările eticii aduse de burghezie, corelația dintre economie și morală, în cadrul relațiilor capitaliste și, inerent, modul cum sînt falsificate noțiuni etice fundamentale, ca înțelepciune, atitudine activă, voluntară, patriotismul. Este una din multele scrieri moraliste ale lui H. Barbusse. Economia și etica, observă scriitorul, constituie mijloace prin care se extinde „nemărturisitul nesațiu ai negustorilor și al bancherilor: economia deșăntată, păcătoasă — sgingenia — goana după avere, dorința sălbatică de „a ajunge” peste capetele altora și de a le smulge situația pismuită — imitație în mic a condițiilor infernale ale vieții sociale viciate — ajunge patriotism sfânt, predestinare de rasă, sacră energie, prevedere, Înțelepciune”, în răspîndirea acestor mituri false, atrage atenția Barbusse, un rol cu totul nefast l-au jucat scriitorii și teoreticienii care au devenit, în acest chip, conștient sau nu, partizanii acestui compromis cu efecte dintre cele mai negative, în toate domeniile vieții sociale („ale căror urmări fatale puținii oameni cutează să le întrevadă”).

Din Paul Labarejue este reprodus un fragment din lucrarea **Comunismul și evoluția economică** (An. I, nr. 2) și un altul din **Amintiri despre Karl Marx** (An. II, nr. 3—7, aprilie-august — 1927), din Lenin: **Una din problemele fundamentale ale revoluției** (nr. 3—4, An. I, 1926, pag. 136—142), fără a mad aminti numeroasele extrase din Marx și Bngels (mai extinse sînt acelea grupate sub titlul: Fr. Bngels despre „Manifestul Cbmurtist” An. III, nr. 1—3, 1928), Interesante date despre cultura sovietică conține articolul lui M. Ciobanu: **învățămîntul și Artele în Rusia Sovietică** (An. II, nr. 8—12, il927). M. Cfobanu remarcă, în ceea ce privește literatura, rolul preponderent pe care îl au, în dezvoltarea ei, ideile revoluției. Revoluția de-

termină nu numai viziunea, conflictele și stilul acestei literaturi.

„Ca toate domeniile vieții sociale — observă autorul — literatura a fost și ea profund influențată de Revoluție și urmările ei. Literatura din epoca războiului civil are pecetea vizibilă a acelei vremi: un zbucium neobișnuit, o încordare extremă reies din paginile în care se zugrăvesc suferința și eroismul muncitorilor". Autorul articolului numește această trăsătură fundamentală a literaturii: **romantism revoluționar**, utilizând un atribut gorkian. El citează, dintre operele ce ilustrează această orientare nouă, **Torentul de fier** de Serafimovici, **Săptămâna** de Lebedinski.

Literaturii din epoca următoare îi este specific **realismul** dominant: „În **Cimentul**, Gladcov a redat simbolul puternic de energie și voință ale muncitorilor de fabrică, iar Leonov a zugrăvit ou adânc pătrundere în **Viezurii** frământarea sufletească a satelor deșteptate pînă-n cel mai pierdut colț al Rusiei de vijelia revoluționară". Dintre creatorii acestei perioade, M. Ciobanu citează pe Biednâi și Miaikovski, pe Seăfulina și Vsevolod Ivanov, iar dintre dramaturgi pe Lunacovskii (**Don Quijote liberat**) și Biel Belotercovski (**Furtuna**).

Revista urmărea în mod metodic realizările în domeniul artei sovietice. După Georges Duhamel reproduce un fragment din **Călătorie la Moscova** și anume partea referitoare la teatru și muzică (**Teatrul și muzica în Rusia Sovietică**²⁰⁾.

Un fragment din cunoscutul reportaj al lui John Reed: **Zece zile care au zguduit lumea**²¹⁾, reîntinde la ocuparea Palatului de iarnă (însemnările poartă acest titlu), întregeste, în paginile **Culturii proletare**, imaginea despre revoluție, întâlnim, aici, și desenele incen-

²⁰⁾ An. II, nr. 8—12, 1927 pag. 259—261.

²¹⁾ Idem, pag. 245—248.

diare ale lui Frans Masereel (frecvente în presa revoluționară a timpului).

Consecventă progresului, revista încearcă să promoveze și o beletristică despre și pentru muncitori²²⁾. Chiar în primul număr, I. P. Puțuri semnează versuri de compasiune pentru soarta minerilor (**„Sărman miner"**):

„Sărman miner, / Cu mâinile-ți crăpate, / Murdare și osoase / Tu faci grămezi de aur, / Palatele frumoase, — / Și-ai tăi de milă cer (...) Să fi sărac în viață, / Trudit, cerșind o pâine, / Cu care să-ți minți foamea pe astăzi și pe mâine, — / Așa te vor stăpâni, / Să mori flămând în mină / Dar lada lor ou aur să cați să fie plină",...

Sebastian anunță în poemul: **Foc!** forța socială nouă care va face să se prăbușească „sterpa lume veche". Este un lung monolog în stil retoric; în „sufletul uzinei", în zgomotele ciocanelor și ale mașinilor, crește o forță puternică, „adânc răzbunătoare"; ea receptează durerea tuturor („întregul glas al lumii ce-cudură greu; mută") pe care pumnul de fier al justiției n-o poate stăvi: „M-a oțelit durerea și vin semeț, spre voi / ou gânduri noi de viață, în braț ou forțe noi...i(L.) Sosesc cu fața neagră de fum / Faceți-mă loc"²³⁾.

Un deținut de la Jilava semnează un Pastel; în celula mohorâtă stau întemnițați cei douăzeci și unu „plini de Vise": „Când și cînd se mai aude 'Viersul unui revoltat, / Ce pe suflet îl apasă / Ploaia rece, ploaia deasă"²⁴⁾. Alt colaborator publică versuri de dragoste, definind acest sentiment fundamental în funcție de clasa socială.

²²⁾ Revista publică și traduceri din literatura universală. Din Anatole France este reprodus un fragment din *Insula pinguinilor* (An. I, nr. 2), din Ilyu Ehnaburg: *Luleaua micului Comunnard* i (An. III, nr. 1-3, 1928). Trebuie amintită din paginile *Culturii proletare* și prezentarea lui Lenin într-un basm popular (An. I, nr. 1).

²³⁾ An. I, nr. 2, 15 oct. 1926.

²⁴⁾ An. I, nr. 2, 15 oct. 1926.

Sânt utilizate și modalitățile satirei. O Baladă (a) păduchilor²⁵⁾ atacă parazitismul burgheziei.

Interesante sînt în Cultura proletară însemnările din închisoare ale lui N. Doreanu: **în închisoare: Raport**²⁶⁾. Sorise cu nerv publicistic, ele oglesc asprimea vieții de captivitate, enorma stupiditate a gardienilor etc.

Deși nu e prima publicație cu preocupări de literatură și artă proletară, **Cultura proletară** e, totuși, prima revistă destinată, în exclusivitate, problemelor culturii proletare. Ralul ei este, după cum s-a putut vedea din program, de a provoca o cultură însuflețită de idealurile revoluționare. Reviste anunță și chiar impune, în paginile ei, un spirit critic proletar, adică un mod propriu, revoluționar, de a interpreta fenomenul cultural contemporan.

Revista e preocupată apoi de probleme teoretice privitoare la dezvoltarea artei și culturii. În unele articole își găsesc ecouri discuțiile purtate în Uniunea Sovietică în legătură cu metoda de creație a scriitorilor revoluționari. Pentru prima dată la noi sînt formulate unele trăsături ale acestei metode (romantismul revoluționar, realismul dominant, elementul înviorător, stanic, ca o consecință a înțelegerii dtoarniei sociale) și tot acum se pun, ou o mai profundă înțelegere a raportului dintre artă și Viața socială, problema perspectivei istorice în creație și a opticii sociale a artistului,

În ceea ce privește viitorul (țărmlul dreptății) și căile ce duc la el, articolele din **Cultura proletară** denotă, față de altele anterioare, mai mult realism. Limitarea elementelor utopice, depășirea viziunii critico-utopice (specifică literaturii socialiste anterioare), introducerea unui accent de vigoare revoluționară în locul nostalgiei după vi-

²⁵⁾ An. II, nr. 3—7, aprilie-august 1927.

²⁶⁾ An. II, nr. '8—12, 25 dec. 1927.

itor, apar ca o consecință a succeseilor reputate pe terenul ideologiei și al pradticdi revoluționare ale clasei muncitoare. Ecourile acestei epoci de efervescentă revoluționară se restrâng și în paginile **Culturii proletare**. Revista nu este lipsită de anumite confuzii și limite în ceea ce privește, de pildă, raportul dintre cultura trecutului și cultura proletară.

Influența ideilor reformiste se resimte. Revista difuzează tezele lui Karl Kautsky privitoare la raportul dintre știința burgheză și știința proletară (An. I, inn 1). Din arta contemporană revista nu reține decât aspectele perisabile, ignorând valorile autentice.

Cultura proletară rămâne, prin aspectele valoroase semnalate mai înainte, cea mai importantă revistă de cultură, 'legată [de mișcarea revoluționară, în deceniul al H1-lea.

GÎNDURI NOI «1927—1928»

La Craiova a apărut în 11927 revista „social-iculturală”: **Gîнкиuri** noi, care sub multe aBpeCte, urmează **Cultura proletară**. Redactorul acestei noi publicații este I. P. Puțuri, cu colaborarea intensă a lui iM. Cruceanu, Ion Pas, Mihail Ciobanu. Numărul al 2-ia (păstrat în Biblioteca Aclademiei R.,S.R.) este din 15 martie 1927. Revista se preocupă, în afara problemelor sociale, de situația învățămîntului (înțaMun articol I. Puțuri vorbește de „monopolizarea învătămîntului”), de fenomenul literar contemporan etc. Unele articole se remiarcă prin caracterul teoretic mai larg și prin spiritul lor polemic. Nu isint ocolite creațiile 'beletristice originale și în această direcție colaboratorii **Culturii proletare** se bucură de o atenție deosebită.

Despre raportul dintre artă și orânduirea capitalistă scrie Mihail Cruceanu (**Lanțurile 'artei**²⁷⁾). Autorul pornește de la constatarea că în toate itim-

²⁷⁾ An. I, nr. 3, 15 aprilie 1927. .

punile artistului a suportat presiunea claselor dominante, a fost îngrădit în năzuința de a exprima idealurile sale intime, fiind nevoit să respecte gusturile și ideile păturilor de sus. Artă, «a și etica, e o noțiune dependentă de mediul social: i. După cum morala și părerile oamenilor sînt influențate de timpul în care trăiesc — observă M. Cruceanu — adică de societatea căreia aparțin, tot așa artistul, ca produs al mediului social, e stăpînit în opera lui, de ideile și prejudecățile societății". Dacă se ivește un artist refractar față de aceste idei și prejudecăți, atunci el simte opresiunea societății, suferă rigorile legilor ei tiranice. Un astfel de artist — precizează colaboratorul Gîndurilor noi — este un revoluționar. Opera lui ar oglindi altfel decît în mod curent raporturile dintre clase, ar pune, zice scriitorul, „un muncitor care moare de jandarmii unui guvern tiranic și nu un om bogat și respectat asasinat de un muncitor pe care-l gonise din lucru.. Singura libertate a artei contemporane, afirmă — într-un chip tranșant — în finalul artistului, M. Cruceanu, este aceea „de a oînta plăcerile și gusturile stăpînitorilor, sau ceea ce nu a atinge mîndria și interesul. Iată de ce arta e și ea o artă de clasă, e o aripă înlănțuită".

Probleme similare ridică același autor în articolul **Individualitatea și opera de artă**^{*)}. Revista reproducuse, într-un număr anterior, din **Cultura proletară**, converbirea lui Lenin și Clara Zetkin, referitoare la arta proletară. Ideea despre caracterul popular democratic al artei stă și la baza articolului lui M. Cruceanu. Artistul — zice autorul — nu trebuie și nici nu poate, dacă ideoestează creației lui un rol social, să înfățișeze o realitate sufletească intimă: „artistul nu-și poate pune la baza operei lui simțiri cu totul personale, neînțelese și neînvoerate de nimeni, căci opera nu ar avea nicio va-

loare"... Creatorul autentic, precizează M. Cruceanu, este „o antenă mai sensibilă a colectivității, e nervul și conștiința ei"... „Prin natura ei (opera de artă) se adresează colectivității și artistul e ținut a se simți legat de societate, nu ca individ izolat ci ca parte din societate."

Ce înregistrează el din realitate? Esențialul, evitînd atît banalul cît și excepționalul. Dar individualitatea creatorului este limitată într-o societate bazată pe interese de clasă :

„Interesele, morala, poftetele și toate prejudecățile clasei stăpînitoare" presează pe artist, încătușează personalitatea lui, făcînd din ea — cum zice autorul articolului — „o forță anonimă". Această ciocnire dintre aspirație și neputința realizării, dintre adevărul intuit și imposibilitatea reflectării lui duce la crize sufletești sau la compromisuri reprobabile.

Fără a intra în detalii, să observăm că M. Cruceanu privește limitat aceste raporturi. Orînduirea Capitalistă (la care se referă scriitorul) poate limita dar în nici un caz .infringe tendința de afirmare în artă a adevărului. Prejudecățile pot impune unele mistificări, dar la un artist cu 'adevărat autentic, aspectele contrastante ale realității .transpar în ltrio formă sau alta.

Legat de ideea destrămării literaturii burgheze (care 'anume e aceea, autorii acestor intervenții polemice nu spun) este și articolul pe care Ion Pas îl publică în primul număr al Gîndurilor noi, privitor la literatura pentru copii, intitulat : Otrava. El analizează succint conținutul literaturii patriotarde, naționaliste, oare insuflă îndemnuri la intoleranță.

Povestirile „îmbăcșite de convenționalism, lipsite de pătrundere și sorise ou piciorul" otrăvesc sufletul infantil. Cultivă în el rasismul și instinctele primare : „Acestea au fost și sînt, în bună parte, caracterele literaturii pentru copii — conchide autorul — șovinismul, antisemitismul, intoleranța, îndobi-

*) An. II, nr. 1, mai 1928.

tocirea, sălășluiesc într-insul. Această literatură — accentuăm — (trebuie nimicită".

Revista îndhină un număr lui Miaksim Gorki (cu odazia împlinirii a 60 de ani de la nașterea sa) (An. II, nr. 2, iunie 1928) și cu acest prilej semnează articole Mibail iCruceanu, M. Ciobanu și I. Puțuri. Dintre scrierile lui Gorki e reprodus un eseu despre **Criza morală**. Articolul: **Gorki în fața vieții**, aparținând lui Mi Grupeanu, încearcă să definească unele trăsături ale operei gorkiene: optimismul ei fundamental, respectul pentru adevăr, caracterul științific al oglinzirii realității, forța pasiunii sale pentru ceea ce este omenesc: „Din toată opera lui Gorki se desprinde o sănătate sufletească, un echilibru în judecata lui intimă și acel respect desăvârșit pentru adevăr, încît dacă n-ar fi puternica lui personalitate artistică, ai fi înclinat a crede că e un om de știință, un savant cercetător al vieții omenesti așa cum se oglindește ea în sufletul lomului în raport cu semenii lui".

Articolul lui M. Ciobanu din *Cultura proletară*, referitor la dezvoltarea literaturii ruse după revoluție, este reprodus sub titlul: „**Literatura rusă după război**" în *Gânduri noi* (An. II, nr. 3, iulie 1928). Ou aceasta, contribuția publicistică a revistei se îndheia. Ideea ce revine frecvent în articolele din această revistă este aceea [privitoare la raportul dintre artă (inclusiv individualitatea artistică) și societate în cadrul orânduirii dominate de lupta de clasă. Contribuțiile revistei se înscriu pe această linie. Rezerva pe oare o trezesc intervențiile critice din revista oraioveană provine din faptul că autorii, ei înșiși scriitori legați de mișcarea muncitorească, [detășează ideea dezvoltării artei contemporane de mișcarea

de eliberare a proletariatului, de programul ideologiei lui.

Glidiiri noi publică, cum am spus, și lucrări beletristica I. Puțuri semnează versuri cu caracter social: **Elegie, Sărman miner, Convoi muncitoresc, Descătușarea**, unele dintre ele apărute și în *Cultura proletară*.

Ion Pas publică schița: De **închiriat**²⁹⁾ din viața micii funcționări, iar Mihail Cruceanu poemul: **Răsăritul**³⁰⁾, un lung poem retoric-vizionar:

„**Noaptea strivește cetatea ide ruină,
bordeiele sfarmă porțile negre ale
Uzinei,
ale cazărnilor și ale închisorii. Sub
pînza
de tenebre se urzesc comploturi,
cerșetorii
devin profeți iar femeile pierdute —
vestale,
visele zdrobesc lanțurile de întuneric.
Dar deodată robii s-au mișcat!
Visul s-a aprins ascuns sub pleoape,
Brațele prin somn s-au încordat
Mii de piepturi, ca un ritm ds ape,
Răsuflarea și-au amestecat,
Buzele le ard, dar nu de sete.
TimpU-U—s încinse, dar nu-i vis,
S-au aprins pe ceruri mii de pete,
Roșii ca de foc și s^au deschis
Guri de jar, de flăcări orbitoare...
Unde arde?... Totul s-a aprins!
Robii poartă torțe pe ogoare,
iar cetaitea-i un cuptor încins,
Val ide flăcări sfășie tot cerul,
Apriiizmd hlamida-mpărătească..."**

²⁹⁾ An. I, nr. 2, pag. 2—3, 15 martie

³⁰⁾ An. III, nr. 3, iulie 1923.

Tradițiile realismului: Revista „Cumpăna” (1909) și muncitorii

— Marginalii —

de M. Emilian

In noiembrie 1909 apare în București o revistă literară scrisă în întregime de M. Sadoveanu, D. Anghei, Ilarie Chanjdi și Șt O, Iosif: revista „Cumpăna”. Gruparea acestor scriitori în jurul unei publicații noi nu ne surprinde, eunosomd atât ideile cit și prietenia ce-i lega.

Revista publică articole de Chendi, poezii de Anghei și Iosif și proză de M. Sadoveanu, toate semnate cu numele Sioriitorior sau și cu pseudonim în Oazul Iosif-Anghel (A. Marea), într-o oarecare măsură cercetările de istorie literară recente au consemnat aceste colaborări, cu excepția notelor finale, în special a notelor mărunte[^] în majoritate nesemnate'.

Interesul cercetătorului de azi se oprește im'ai ales asupra noteitor din rubrica „Efemeride”, unde .Sint tratate teme divense, mai toate cu un pronunțat Caracter social, după stil., se pare Că aceste note sînt redactate mai ales de Ilarie Chendi și D. Anghei, dar nu este exclusă posibilitatea caprintre autori să fie și ceilalți colaboratori.

Pentru caracterul lor combativ, axate pe idei înaintate, structural apropiate de presa muncitorească a epocii, „Efemeridele” Cunnpăniei aduc o cartă contribuție la reconsiderarea lui Ilarie Chendi oa scriitor și la definitivarea imaginii celorlalți colegi de redacție. „Efemeridele” au în primul rând un caracter de luptă profesională, aproape aspectele ei cu revendicările muneito-sindicalistă în intenții, solidară în toate

rilor. O acțiune asemănătoare, mai organizată și mai indicativă, inițiază ulterior Camil Petrescu prin „Săptămâna muncii intelectuale și artistice”.

Dași problemele pe care le pun redactorii „Cumpănei” au caracter net revoluționar, scriitorii fiind considerați proletari intelectuali, în accepția în care-i caracterizase și Gherea[^] articolele to Cauză nu rezolvă ei numai pun probleme; sînt ca niște interpelări de o contondentă neobișnuită în revistele literare ale epociiL Cu tot sentimentalismul lui implicit în enunțarea invectiviei politice, „Efemeridele” acestea dovedesc o atitudine progresistă și o solidaritate cu acțiunile greviste din epocă.

în numărul 2 (anul I) din 4 dac. 1909 revista comentează fără semnătură mitingul muncitorilor bueuresteni ținut cu o săptămână mai înainte, la care conducătorii sindicali au cerut ieftinirea traiului; se relevă violența cu care muncitorii își cer dreptul la o viață mai bună. Plângerile muncitorilor par „duioase” autorului notei. Pe marginea lor se glosează revendicarea profesională a scriitorilor:

„Noi ce să zicem? Scriitorii sînt și ei muncitori în felul lor și împărtășesc pe deplin soarta celor apăsați de greutatea traiului. Cite avânturi și cite porniri frumoase ou înăbușe și în irindurile noastre acele mizerii ale vieții, de care se plîng ei. Cffiti inși dintre noi. m-au strigat și ei fin pustiu: n-avem pîine, n-Bvam lemne! Și de aceea e omenește explicabil că mișcarea merseriașilor în contra scumpirii traiului va

găsi întotdeauna un sprijin în noi", (pag. 29—30).

În numărul următor A. Mirea semnează o notă fulminantă în oare continuă discuția începută, subliniind necesitatea participării iscriitorilor la luptă activă împotriva mediocrităților care conduc cultura burgheză și care-i calcă metodic în picioare. Apelul la luptă începe prin vestejirea donchijotismului romantic al epigonilor eminescieni. Chemarea la luptă a colegilor de breaslă are caracter Ide (manifest profesional-sindical):

„Prin urmare voi oare ați stat până acum în umbră, timizi, dihuind un cuvânt, chinuind un vers, cizelând o frază, voi care v-ați lăsat intimidați de tupeul outăruului „x” ales de guvern ca mandatar al națiunii sau de cinismul cine știe cărui sociolog cu teorii și sisteme infailibile¹ sculturați-vă, irecâpătați încrederea în voi și în experiența voastră proprie câștigată cu atâtea jertfe. Spuneți-le că tratatele și cărțile le stau tuturora la dispoziție, că inteligența voastră nu poate fi mai prejos decât a lor, că isăimțirea voastră poate fi mai puternică...”² K

În final A. Mirea pune problema scriitorului axat pe actualitate, condiție esențială a rezolvării doleanțelor economice ale scriitorilor, condamnând visătorii goală, fără sens, plutirea eterică în vis:

„Astfel vom împrăstia legenda scriitorului eteric care consumă luciul de lună și vom ajunge să fim și noi luați în seamă ca forțe utile societății, așa că nu-și va mai permite' orice iburită-verjde să ne privească de isus și să ne trateze de visători”.³

Discuția despre actualitate și literatură continuă și în numerele următoare. „Efemeridele” o consemnează fără semnătura autorilor dar ca un articol din partea redacției. La acuzația

¹ *Cumpăna* -I, 3, 11 dec. 1909, pag. 33—34.

² *Ibidem*, pag. 35.

că fac numai literatură de actualitate redactorii răspund:

„Da, da, avem simțământul actualității și am voi să-i dăm șd altora. înțelegerea pentru amănuntele vieții, pasiunea pentru problemele ce-o agită, încântarea pentru mica ei parte de frumos și bine, n-ar strica nimănu. Poezia netrăită își scrisul nesimțit ca tot oei mării și născocit, se scutură ca florile în vânt”⁴.

Redactorii Cumpănea nu vor să „rătăcească prin morminte” sau să „viseze zănatice ia cele de apoi”. Articolele se încheie ou o sentință care ar putea figura și pe manșeta unei publicații de azi:

„Noi frăimou vremea și vremea este în scrisul nostru)... Pentru eternitate și pentru (istorie tu nu contezi decât cu bucățica de vreme pe care ai trăit-o”⁵.

Revista duce o susținută luptă împotriva curentelor decadente, pe oare le consideră simple încercări care nu vor reuși să se impună niciodată. Chandi semnează chiar un articol în interiorul revistei cu această temă: Literatura de miine⁶. Criticul atacă de pe poziții realiste literatura la modă, așa zisele școli efemere care fac zgomot, oertificându-și existența cu reguli pedante și forme secii:

„Nu sporadicele și anemicele încercări de azi constituie elementele literaturii noastre (de miine. ci un curent mult mai (firesc se va ivi oare se va caracteriza pur și simplu prin aceea că mai presus ide lorice tendințe și de vorbă multă, mai presus de forme reci și reguli pedante va așeza ca principii: frumosul și intensitatea simțirii”.

Este transparentă aici aluzia la curentele formaliste. Revista pleda pentru o literatură realistă care să exprime năzuințele maselor, (Această adeziune, fără ocoluri și subtilizări se oglindește

³ *Cumpăna* I, 9, 22 ian. 1910, pag. 141.

⁴ *Cumpăna* I, 9, 22 ian. 1910, pag. 141.

⁵ *Cumpăna* I, 14, 26 febr. 1910, pag. 219.

în note ca și în articole ou destinație specială⁶. „Nu avem cărți pentru popor. Poporul nu citește nimic fiindcă nu are cărți”⁷, notează cronicarul revistei.

„Efemeridele” evoluează de la probleme aproape sindicale, cu revendicări profesionale acute la probleme mult mai mari care abia azi și-au găsit rezolvarea, lin anii construirii socialismului Revista pune în discuție o doleanță economică vitală pentru scriitori și artiști: pensia. Problema nu e numai o teoretizare a unei cauze juste ci are un obiect precis. Articolul *ise* referă în mod special la plecarea din teatru, din cauza bătrâneții, a manei actrițe Agata Bîrsascu⁸.

În același număr, reluând ideile unui articol al lui Alex. Vlahuță, redactorii iac propuneri pentru înființarea unei edituri oficiale, de autoritate, care să contribuie la desființarea exploatării scriitorului. Acțiunea revistei n-a fost însă sprijinită de Societatea Scriitorilor și respinsă într-o ședință. Era natural ca revista să mitreprindă acțiuni în numele breslei iscriitoililar deoarece organizația lor profesională nu le apăra drepturile. O dovadă o constituie demascarea pe care o publică Natalia Iosif, soția lui St. O. Iosif, sub forma unei scrisori deschise către Ministrul Școlilor de atunci, Spiru Haret⁹.

Natalia Negru Iosif suplinea o catedră pentru oare titulara primea salariul de 500 lei. Din acești bani oferea

suplinitoarei ridicola sumă de 50 lei. Era, categoric, o exploatare crâncenă, pe care autoarea scrisorii deschise o caracterizează ca o barbarie: „Să începem lupta împotriva barbariei din școala românească”¹⁰.

Am trecut în revistă câteva note mărunte, care așa cum sînt definite de însăși rubrica unde apar, avea un caracter efemer, o valoare publicistică, agitatorică într-o anumită accepție. „Cumpăna”, deși cu o viață scurtă, a avut o atitudine consecvent progresistă prin conținutul ei. Partea finală, miscelaneele și notele o proiectează însă mai mult în problemele de actualitate ale vremii, în clocotul vieții sociale, încercând o atitudine de luptă profesională.

Fie simpatia declarată pentru muncitori și acțiunile lor, fie pledoaria certă pentru împlinirea nevoilor celor ce obolesc cu condeiul, zile și nopți, fie numai discuția pentru adevăratul drum al creației literare, materialele publicate de revista celor patru scriitori sînt prețioase și se înscriu ca un pionerat ideologic pentru scriitorii de azi.

⁶ *Cumpăna* I, 14, 26 febr. 1910, pag. 210. M. Sadoveanu „Cărți pentru popor”.

⁷ *Cumpăna* I, 11, 5 febr. 1910, pag. 173.

⁸ *Cumpăna* I, 4, 18 dec. 1909, pag. 60.

⁹ *Cumpăna* I, 4, 18 dec. 1909, pag. 76.

¹⁰ *Ibidem*, pag. 126.

Însemnări despre romanul românesc

de Paul Georgescu

UN STUDIU despre un anume obiect presupune un unghi de vedere, dacă nu și un punct de vedere, și asemenea perspectivă aleasă trebuie mărturisită de la început chiar dacă, deși orice unghi de privire e justificabil, vei fi acuzat de a nu fi ales altul; apoi, spunând cu ironie că lucrul din lume cei mai bine împărțit este bunul simț, de vreme ce nimeni nu se plînge că are prea puțin, Descartes a uitat să menționeze talentul artistic ce pare a se afla în aceeași situație; deci, dacă toate operele sînt în cel mai rău caz excelente, de ce să admitem judecata autorilor, nu ne rămîne decît plăcerea descrierii, egali prin aceasta cu prozatorii, numai că, în vreme ce ei descriu harnici, abili, nevrozați, geniali, energici, blegi, fameni, sublimi și ticăloși, nouă ne revine traviul secund asupra umbrelor reflectate, numai că, anumite umbre destrămînduse mai lent decît modelele lor reale, jocul ou imaginile primește ceva din trăinicia lor. De unde și impresia scriitorilor că, în definitiv, criticii le fură din eternitatea lor; gînd fals, de vreme ce prozatorul nu i-a luat nimic modelului său din energia lui vitală, dimpotrivă, i-a acordat nițică posteritate; ba chiar exercițiile glosatorilor prelungesc și fortifică viața umbrelor — a eroilor literari, ce se

hrănesc din analizele criticilor ca zeii din fumul jertfelor.

Cînd (contemporanii — scriitori, critici, eitiritori — nu se înțeleg, ei sînt de acord să facă apei la Tribunalul suprem, Posteritatea, al cărei verdict e inioasabii; dar fără a spune cu Poetul, amar: „Dar să vezi, posteritatea / Este încă și mai dreaptă”, am să remarc doar că în artă nu există „judecata din urmă”, toate dosarele — sau o parte din ele — se 'trimit în recurs, iarăși și iarăși, cu avocat, procuror și judecători: sentință definitivă nu există. Se consideră însă că există capodopere sau opere clasice, a căror valoare este indiscutabilă prin chiar permanența tor. Aprecierea aceasta, destul de răspîndită, e suspectă însă tocmai prin faptul că se sprijină pe un argument de bun simț — *la chose du monde la mieux partagee* —; o elementară cunoaștere a istoriei literaturilor o răstoarnă, dezbateră se reia mereu, ou (alte argumente, și chiar dacă anume opere beneficiază mereu de apreciere, să nu se uite că încrederea e mereu reinnoită. Fiindcă așa cum critica nu poate exista decît cu dreptul de a repune în discuție orice operă și chiar o întreață literatură, tot așa, opera nu trăiește decît atît cît e luată în discuție, consacrarea reală nu e

„sfîntirea împreună" ici irejudaoarea procesului de către fiecare generație, eventual cu același rezultat. Dezbateră re-luată, permanentă, e semnul caracteristic al trăiniei.

Deocamdată, scopul acestei lucrări e modest: descrierea unui imaterial românesc din perspectiva unui unghi de vedere sau, cum ne cerea Mihail Ralea, elaborarea unui punct de vedere; acest punct nu este, evident, nici singurul posibil, nici cel mai înalt; oarecum, va fi enunțat de la început, în parte va fi elaborat pe parcurs; cît privește discursul în sine, el nu va ține seama de criteriul cronologic, sau de meritele istorice. Dar neîncepînd prin a propune o ierarhie, sau criteriile unei noi ierarhii, justificarea aducerii în discuție a unei cărți sau a alteia va fi a celei mai calificate recunoașteri contemporane, a lui G. Călinescu. Critica universitară se adresează, cel puțin inițial, studenților; ea pornește de la cal-e-e-știe, adresîndu-se celui-ce-nu-știe, ou scopul de a-l învăța; ea cată să fie deci sistematică; iar de amintește numele unui filosof sau al unui sistem (curent, școală) estetic, atunci cată a-i rezuma concepția; o idee are un loc al ei, cu introducere, dezvoltare și concluzie. Neîntînd ținut nici de obligații interioare, nici exterioare, nu voi respecta aceste convenții ce își au rostul și plăcerea lor. Critica eseistică pornește de la principiul că interlocutorul știe cît și scriitorul; eseistica este o discuție în care interlocutorul stă între paranteze, implicat, cînd nu se află în chiar conștiința scriitorului; eseistul nu-l învață pe cititor ci, în fața lui, își pune întrebări, schițează răspunsuri, revine asupra lor cu completări și rectificări, se surprinde în dilemă punîndu-se singur în încurcătură etc. Astfel de critică nu e singura posibilă, nici cea mai bună, își are însă utilitatea și mai ales plăcerea ei.

Romanul e o reflectare a realității, un mod de organizare a epiceii, expresie a ideologiei unei Clase sau grup

social, într-un moment istoric dat, produs al caracteristicilor și tendințelor unui popor, manifestare a unui temperament 'trecut printr-O experiență de viață etc. Toate aceste perspective nu se izgonesc, cum și-au închipuit unora criticii, dar se completează, se întregesc într-o explicație globală spre care critica năzuiește. Opera poate fi înțeleasă și ca organizare a lumii, din nou, de unde și 'denumiirea ide creator, dată scriitorului; aceasta nu înseamnă că romancierul creează lumea din nimic, nu, el folosește realitatea cunoscută și o *reface* ca lume înțeleasă; ceea ce se numește *ficțiune* e (raportul dintre realitate și imaginea irefleotată, care e nu numai *selectivă* ci și reorganizată. Cu alte cuvinte, orice scriitor se întrebă care e valoarea valorilor, cauza suferinței, mecanismul societății, la urma urmei, sensul vieții. întrebarea e imai mult sau rmai puțin conștientă, •răspunsul, mai mult sau mai puțin clar, uneori explicit, alteori implicit; dar, în orice oaz, orice epră reală >e un răspuns, o reorganizare a lumii, fie așa cum iar fi bine să fie, fie așa cum crede romancierul că este ide fapt organizată. Alteori, scriitorul nu trace de faza întrebării. Daci, deosebim trei categorii: romane utopice („Frații Jderi"), pozitive („Ion"), interogative („Sărmanul Dionis").

În toate cele trei categorii, dar mai cu seamă în cea pozitivă, unul din factorii de valoare îl constituie decalajul dintre esență și aparență (de aici critica socială, corolar 'necesar). Prin urmare, altît cei ce susțin că opera e mirnezis, cît și cei ce afirmă că e o creație inedită pe planul ficțiunii, greșesc și au dreptate. Prozatorul nu „redă", nu descrie, nici măcar nu, vorba lui Gherea, „zugrăvește adînc", operații plicticoase și total inutile; dar nimeni nu poate crea din nimic, planul ficțiunii rămînînd, chiar și în fantastic și oniric, cu fundament social real. Prozatorul reface după un plan propriu (ficțiune artistică) universul

real; chiar obsesiile, întrebările și răspunsurile sale sînt date de dinamismul social, chiar evaziunile (în rîmă sau viitor) îi sînt sugerate de real; după cum temperamentul îi dictează tipul de reacție la real. Dar proiecția nouă a lumii pe care el o elaborează din aceste alimente terestre e o creație, așa cum fructul, ce n-ar fi putut exista dacă arbele nu s-ar fi hrănit din pămînt, e o realitate nouă, semănînd cu Terra, dar fiind altceva. A presupune că opera poate fi gîndită critic într-o abstracție totală a societății care a produs-o, înseamnă a o steriliza, reducînd-la la probleme de estetică organizatorică și compozițională; dar a reduce opera la elementele ce o compun, înseamnă a egaliza biologia cu disecția. Vreau să subliniez ideea că, în nici o împrejurare, critica nu trebuie să fie numai *reductibilă*. Cu această rezervă, orice contribuție specializată este de luat în considerație, cînd sînt și nu sîrăcește semnificativul.

Opera de artă poate fi receptată, între altele, ca un răspuns la anume întrebări, în asemenea perspectivă, valoarea ar consta atît în calitatea artistică a răspunsului, în capacitatea de a crea pe planul ficțiunii, cit și în calitatea și intensitatea întrebărilor. S-ar putea presupune că limitez romanul la acele cărți im oare autorii își pun cu glas mare întrebări și răspund cu elocvență și patos. Mi se pare limpede că proza lui Eminescu sau Camil Petrescu are un caracter interogativ. Se admite și faptul că povestirile istorice ale lui Sadoveanu nu constituie o evadare în trecut ci o expediție în căutarea unei linii de aur, adică a valorilor etice și a sensului existenței. Dar să examinăm acum câteva romane de speță zisă obiectivă. Se știe că Liviu Rebreanu, deși cunoștea bine armata K.K., în calitate de fost ofițer, nu a participat la război, pe front; mai imiult, situația lui, în Bucureștiul ocupat, și imediat după aceea, a fost primejdioasă și ambiguă. De asemenea se știe că

scriitorul și-a transpus extrem de interesanta lui experiență într-o proză — *Calvarul* — fără valoare deosebită, în timp ce în capodopera canoană e „Pădurea spânzuraților”, situațiile nu au nici o asemănare vizibilă cu cele trăite de autor. De asemenea se știe că Emil, eroul romanului, dorise să vină în București, dar fratele său, Liviu, nu putuse să găsească o îndeletnicire, prins el însuși de greutățile inerente debutului și ale unei familii incipiente. Fanni Rebreanu mărturisește (în „Cu soțul meu”) durerea lui Liviu la aflarea morții lui Emil: scriitorul aude bătăi nocturne în geam, pornește la investigații detectivistice pentru descoperirea cadavrului pe care îl reînsumează cu o ceremonie antică.

S-ar putea spune că marele prozator s-a simțit într-un fel vinovat, deși indirect, căci nu prevedea izbucnirea războiului, de moartea lui Emil. Bunătatea și sensibilitatea lui Rebreanu au descoperit o culpă acolo unde nu putea fi una și din această remușcare nobilă s-a născut un roman. Dar cum se explică faptul că experiența lui Emil a creat o capodoperă în vreme ce experiența dramatică a scriitorului a dus la o proză oarecare? Să examinăm mai departe: Rebreanu știa despre Emil doar atît: că nevrînd să lupte împotriva fraților lui, încercase să treacă în tranșeele românești; din nenorocire, fusese prins, arestat, judecat și spânzurat. Dar substanța romanului nu e aceasta. Cum am arătat, în altă parte, interesul constă în situația dilematică a eroului dălemațic. Că autorul, transilvănean, a intuit și rețrăit zbaterea românilor încorporați într-o armată ce lupta cu a lor, e foarte firesc; dar altceva mi-a atras atenția: Apostol Bologa se află într-o situație complexă, ambiguă, el face mereu acțiuni pe care nu le dorește; nu vrea să lupte pe frontul românesc și tocmai acolo ajunge, rupe logodna fiindcă fata discuta rîzînd cu un ofițer maghiar, apoi se logodește mistic cu

o ungueroaică etc. Chiar scena în care ia o hotărâre pare un coșmar, un vis rău mai mult decât o acțiune, Apostol ducându-se direct în sectorul comandat de dușmanul său Varga. Nu voi relua aici concluziile din studiul respectiv ci rețin doar aspectul de vis ce se însinuiază în țesătura foarte realistă a cărții, precum și caracterul ambiguu al situației lui Bologa, care nu reușește să adopte o atitudine clară nici în final.

Toate acestea îmi îndreptătesc o ipoteză și anume că sna produs un caz clasic de transfer: chinuit de remușcări, Rebreanu a retrăit cazul Emil pînă într-atât înoît el însuși a devenit Emil, astfel că iia putut atribui situația ambiguă pe care o trăise și o descriesese în „Calvarul”, numai că situația este epurată, transfigurată, transferată, id est obiectivată. Aici se adeverește observația lui Tihibaudet, că romanul e o biografie *posibilă*. În „Calvarul”, experiența fusese „redată”, ea e transfigurată în „Pădurea spînzuraților”, atribuită altcuiva, dar nu oricui, ci unui erou al cărui calvar, scriitorul îl trăiește prin transfer, modificat. Se reține în cazul transferului reciproc, ambiguitatea situației ce rezultă din acuzația de trădare (ce apasă în ambele romane asupra celor doi protagoniști); de aici, neputința de a acționa, în sensul că orice intenție, ca act, își schimbă semnul, din pozitiv în negativ, și invers. Substratul emoțional, oniric, nu a anulat structura realistă din „Pădurea spînzuraților”, ci s-a, ziceam, infiltrat, dînd textului densitate emoțională excepțională iar eroului aceea ușoară alterare ce e, în această carte, o tulburare bine temperată ce-l cuprinde pe cititor.

Dar, să zicem că a existat aici un accident biografic; și să discutăm acum despre „Ion” și „Răscoala”. Prin ambele romane circulă un personaj oarecum palid, Titu Herdeiea, care are rolul martorului în narator, sozие mai mult neinteresantă a scriitorului. Observăm

însă un amănunt: în vreme ce Titu Herdeiea l-a cunoscut realmente pe Ion și a urmărit drama lui (scriitorul a mărturisit el însuși într-un text cunoscut cum s-a realizat sinteza personajului Ion), el nu a putut fi martor al răscoalelor, de vreme ce venise în țara liberă de abia în toamna lui '909. De abia peste două decenii va porni Rebreanu într-o anchetă de reconstituire ce avea să ducă la „Răscoala”. E foarte probabil că acționa aici acel sentiment de culpabilitate față de țărănime, pe care l-a mărturisit în atîtea rînduri Sadoveanu, și care a constituit nucleul emotiv al acțiunii de la *Viața românească*, sentiment ce ar putea purta numele sugestiv de *Datorii uitate*, chiar dacă acesta este titlul unei lucrări medicre. Fapt e că romancierul, devenit celebru, a simțit nevoia imperioasă de a se întoarce asupra unui episod sângeros ce punea sub semnul întrebării o întregă orînduire; mai mult, l-a obligat de Titu Herdeiea să fie de față la dramaticele evenimente la oare nu a asistase. E încă semnificativ faptul că Titu Herdeiea nu se poate integra în acțiune, nu devine un erou al romanului, rămîne martor. E adevărat că naratorul a și avut nevoie de un martor, în carte, dar Titu Herdeiea lipsește în scenele cheie, așa că rolul său de ficțiune literară, indispensabilă, nu e îndeplinit decât parțial.

Ne amintim că în „Ion”, Titu Herdeiea era săcîit de obligația de a-și „face un rost”, de a-și cîștiga existența, a-și afla un loc retribuit în societate; or, aceeași e și frămîntarea lui Ion și a Laurii. Lui Titu îi lipsește însă energia de care dă dovadă Ion — și din comparația ou flăcăul, băiatul învățătorului iese umilit. Fără îndoială că scriitorul a trăit acest sentiment. E de asemenea semnificativ faptul că, după mai multe încercări infructuoase de a redacta romanul, el trece la construcția definitivă, pe care o ridică extrem de repede, într-o noapte de exaltare, noapte plină de sunetele clopo-

telor anunțând intrarea noastră în război. Că într-o asemenea noapte el s-ar fi dorit pe front, printre eliberatorii Transilvaniei, e limpede, oare e clar și că simțea muștrarea flăcăilor din satul său, că, avînd posibilitatea de a fi printre dezrobitori, lipsea. în mod firesc, a reînviat atunci și sentimentul de inferioritate față de energia și perseverența lui Ion, aliat cu cel al vinovăției sale (firește, nu de ordin practic, ci pe un plan etic absolut, fiindcă un adevărat scriitor are un înalt simț de răspundere; acest sentiment de culpabilitate e un blazon de noblețe morală) de a nu se afla printre dezrobitori. De aceea, într-un anume sens, „Ion” e o justificare dublă: energia sa nu era mai mică decît a băiatului Glanetașului, dar ea se manifesta în alt domeniu (tot-adevăr, energia lui Rebreanu *ca scriitor* a fost impresionantă), iar datoria sa patriotică față de cei de-acasă se răscumpăra scriind despre ei primul roman românesc de valoare universală.

Dacă „Pădurea spânzuraților” este, incontestabil, cel mai bun roman românesc despre primul război mondial, urmat Îndeaproape de „Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război”, „întunecare” le urmează în ordinea valorii, deși la o distanță apreciabilă. S-a observat că nu numai în acest roman dedicat războiului, dar și în aproape întreaga lui literatură, Cezar Petrescu dă expresie sentimentelor amare ale foștilor combatanți, înșelați în speranțele lor vagi de reînnoire generală. Or, se știe, autorul „întunecării” nu a participat la război. întâmplări neplăcute l-au împins în pragul sinuciderii. E ușor de văzut legătura emoțională dintre situația trăită de scriitor și evoluția lui Radu Coimșa care, *deși a participat la război*, până la urmă e desfigurată, umilit, părăsit și *se sinucide*, trece deci prin *aceiași situație* ca și autorul *care nu fusese pe front*. De asemenea, faptul că se insistă în întreaga operă, în mod deosebit, asupra *dezamăgirii amare* a

foștilor combatanți, e o încercare de compensare a sentimentului de vinovăție, trăit de Cezar Petrescu din faptul neparticipării sale la război.

Un ultim exemplu în această ordine de idei: excelentul roman al lui Nicolae Filimon, „Ciocoi vechi și noi”. Filimon creează eroi pozitivi în „Mateo Cipriani” (1861) și „Friederie Staaps” (1860), scrieri cu subiecte istorice; dar în „Slujnicarii” (1861), eroul e un Mitică Rămătorian „avatar al lui Dinu Păturică” (G. Călinescu — „Nicolae Filimon”) iar acțiunea se petrece între decembrie 1858 și noiembrie 1860, deci aproape de 1863. Observăm că perioada de creație literară a scriitorului se întinde între 1858—1863, cinci ani, pe când acesta avea 39—44 de ani. Se poate constata că, rămânînd credincios aceluiași idei democratice, N. Filimon rezervă subiectelor din străinătate tratarea romantică, în timp ce realitățile autohtone le privește critic, într-un precumpănitor stil realist. Evident, G. Călinescu are dreptate să afirme că activitatea din comisia documentală l-a ajutat mult pe scriitor la compunerea romanului său despre vremea lui Caragea (acțiunea începe în 1814): „Pe Filimon, în sehip învederat, l-au ademenit condiceie domnești care erau pline de culoare istorică și lexicală”. (Op. cit. pg. 110). Ceea ce atrage atenția însă, în mod deosebit, este asemănarea izbitoare între tipurile satirizate, astfel încât „Slujnicarii” pare o copie mai puțin reușită a *Ciocoilor*; aceeași rămâne și îndârjirea, cam stricătoare, în ponegrirea celor doi ciocoi, Păturică și Rămătorian. Cu alte cuvinte, *Ciocoii* e un transfer emotiv al *Slujnicarilor*, obiectivarea unei situații actuale prin cadrul istoric.

Constatăm de asemeni o aglomerare emotivă (1858—1863). în 1858, N. Filimon are aproape 40 de ani; e ziarist și conștopăst, slujbe disprețuite într-o societate cu averi disproporționate. Desigur, „mălai mare” nu o duce rău, are ceva bani de o parte și e sti-

mat ca un om instruit, bun cronicar teatral și muzical; clar, în contextul social al vremii, toate acestea însemnau aproape nimic în comparație cu marile moșii și cu averile făcute peste noapte de burghezia îndrăzneată și a caparatoare. De aceea cred, că, la o vîrstă, oricum, de bilanț, acest „scîrțai-scîrțai pe hîrtie” a fost preocupat de *mecanismul psihologic și social* al arivismului; cum erau alcătuiți pe dinlăuntru acești indivizi care „îi luaseră înainte?” Ca structură, Dinu Păturică seamănă mai degrabă a burghez de la mijlocul veacului decît a personaj de pe vremea lui Oaragea. Conflictul Păturică-Tuzluc e tipic mai degrabă pentru a doua jumătate a secolului trecut; Păturică pare fratele mai inteligent al lui Tănase Scatiu nu bunicul lui, cum i-ar veni, cronologic (dacă nu e cumva tatăl boarului Dinu Comăneșteanu...). Nici bunul Ban C..., nici cumintele Gheorghe, nici intriga amoroasă ou Kera Duduca nu rețin atenția, fiindcă autorul și-a proiectat întreaga forță asupra mecanismului parvenirii. Disprețul său pentru Dinu Păturică a compensat, psihologic vorbind, sentimentul de inferioritate socială, provenit din comparația între valoare și reprezentare socială. Că romanul l-a împăcat cu al însuși, radîndu-i sentimentul valorii, o dovedește faptul că a murit repede, la nici doi ani, după publicarea lui, în martie 1865, la 46 de ani.

Analiza se poate extinde încă mult, dar nu e necesar. Cele spuse mai sus nu vor să așfinde mai mult decît o fac. Subliniez că ideea de participare a scriitorului e mai largă decît credea Camil Petrescu, mai complexă decît experiența trăită; dar că o experiență trăită, o obsesie puternică țâșnită din însăși viața scriitorului se află, fie și deghizată, în geneza operei autentice, mi se pare neîndoielnic. Obiectiv, analitic sau liric, romanul este, între altele, o expresie a unei personalități, proiecția unei spaime sau a unei do-

rințe, și cu cît sentimentul generat a fost mai puternic, ou atît romanul are șansa de a fi mai convingător. Evident, el nu poate fi redus la aceasta — e doar un element genetic — dar concluzia e că prozatorul, ca și poetul, nu poate scrie bine decît despre o temă cu Oare are o afinitate profundă, care-i răspunde unor întrebări.

Tendința ce se poate observa la cei mai diferiți romancieri, de la Balzac la James Joyce, de la Flaubert la Zaharia Stancu, de la Tolstoi la John Dos Passos, trecând peste curante și școli, este aceea de a re-crea universul, de a oreaa lumea încă o dată cu o precizie aglomerată, halucinantă, mă refer la reproducerea obiectelor, casa cu mobilele și curtea cu acareturile, strada și piața ou trăsuri, metrou, cu bazar, horă, călușari sau magazine și chiar al unor orașe mari sau măcar al unor cartiere întregi. Majoritatea romancierilor sînt atît de convingși de necesitatea densității obiectelor încît și-au educat în spiritul acesta nu numai cititorii dar și criticii oare, ou o mentalitate de fotografi de periferie, se bucură să constate asemănarea cu modelul și cu cit e mai încărcată poza, cu atît se laudă impresia de viață. Da drept vorbind, ideea e foarte veche, de la Aristot citire, pentru care arta era mimezis; or, stagiritul, primul mare gînditor ce a încercat să creeze o imagine unitară și rezonabilă a lumii, sintetizând totalitatea datelor cunoscute, avea nevoie, din numeroase motive, să acorde artei rolul liniștitor, de imagine imitativă; în realitate, ideea lui de artă e mai subtilă, prin catharsis, adică transfer emotiv, și mimezisul nu poate fi înțeles fără catharsis; dar, prin natura lucrurilor, imaginea sintetică și rezonabilă a oosmosului creată de Aristot a fost de câteva ori răsturnată și chiar metoda sa supusă la grele încercări; mimezisul însă, mirare, sufosistă.

Cele mai multe categorii aristotelice s-au conservat în clasicism, fiind pre-

luate de acolo, *tale-quale*, de realismul critic, ale cărui norme continuă să înghete multe minți contemporane; totuși, clasicismul stiliza cu forță și, atât în versiunea elină cât și în cea franceză, procesul selectiv e riguros; deabia în formele de clasicism târziu sau în baroc, amănuntul capătă însemnătate și o anume autonomie. Nu numai prozele concentrate ale lui La Bruyere resping obiectele inutile, dar și un roman din epoca târzie a clasicismului, contemporan cu rococo-ul în artă, „Les liaisons dangereuses”, rețin valoarea pur funcțională a obiectelor: dacă Lacios menționează un pupitru de scris, înseamnă că se vor scrie pe el scrisori, dacă o trăsură apare, e pentru a fi folosită de un personaj, dacă există o harpă e nu numai spic a se cânta la ea ci și pentru a se ascunde scrisori de dragoste în looul unde se păstrează instrumentul; deci domnia obiectelor, ce începe cu Baizac, favorizată și chiar potențial cerută de mimesisul clasic, e mai de grabă o înrăurire a barocului.

Ideea exprimată de Taine, după care descriptivismul balzacian are drept scop reliefarea caracterelor și informarea socială, este, într-un anume sens, pleonastică, fiindcă ar fi putut să procedeze ca La Bruyere, informând concentrat asupra caracterelor și situației sociale; se poate replica, desigur, că La Bruyere nu a scris romane ci portrete, și poate tocmai de aceea; admit, atunci, că descrierea sporește volumul romanului, dar mă întreb de sporul acesta e și calitativ; mă îndoiesc; iar descriptivismul a înflorit, mai ales, în ultima fază a realismului critic, știută sub numele de naturalism, sau în acum învechitul „nou val”. Or, romanul, ca orice formă de artă inu e un physis, ci un mataHphysās, sau 'dacă termenul supără, o idee reprezentată printr-un obiect, un obiect din oare se degajă o idee, sau, cu termenii pe care-i prefer, un real semnificativ. Evident, la urma-urmeă, din orice descriere se degajă o atmosferă, sau o idee, măcar minoră,

problema este dacă în raportul cantitativ-icaiitativ, ultimul termen nu este zdrobit. Argumente, firește, în folosul aglomerării descriptive, nnau lipsit: unii gesticulează în mumele realismului și se încântă de dorința lui Balzac de a dubla activitatea stării civile, ca și cum ar avea vre-un rost să tragi copii după realitate, să reproduci realitatea „așa cum este ea” pe icind, în fond, arta începe (tocmai de la întrebarea: cum este realitatea? Alții, vorbesc în mumele concretului saocial-istoric, care ar reprezenta o treaptă superioară față de clasicism; dar, esențial în realism este să surprinzi relațiile sociale, iar 'Concretul istoric e de domeniul psihologiei sociale, nu al mobilelor. în sfârșit, s-au găsit și esteți încântați de frumusețea în sine a rostogolirii de șaluri, stofe scumpe, giuvaericeale, mobile stil etc. iimtr-o anume măsură, toate aceste puncte de vedere sânt justificate; un obiect, ca atare, figurează funcțional, are prezență isocial istorică, poate fi privit și în funcția sa estetică; complicația începe 'de la aspectul cantitativ al lumii obiectate și de la dorința de a realiza universul (fie și parțial) ca atare.

Credința deasă este de a privi 'cantitativul obiectai drept symptom activ al realismului or, nu numai că el nu susține realul <ca semnificație), dar, prin exces, îi ascunde sensurile sub aglomerare (opacă. Poezia s-a degajat în mare măsură ide descriptiv, teatrul (mă refer la text) închide obiectele și gesturile între paranteze; mai mult chiar, proza clasică și o anume parte a celei •modeme care încearcă o anume conjugare ou clasicismul (prin unele valențe comune), fac abstracție de descriptivism, fie prin extragerea esenței din amănunt, fără sacrificarea iui, deci prin potențare, fie printr-o selecție strictă, se revine ia esențe. S-ar putea spune deci, că, descriptivul <ea exces) nu e inseparabil de proză. Pe de altă parte, el nu ^ușurează acțiunea, ici o îngreunează, nu e deci o funcție a epicului.

E greu de găsit, așa dar, funcția estetică a îngrămădirii obiectele. Și totuși, aceasta există; or, devreme ce tot ceea ce există e național, — evident, nu în sensul unei justificări etice, nici drept, totdeauna, consecință directă a unei gândiri exacte, dar ca expresie explicabilă a unei realități, — ar fi prea comod să atribuim o practică foarte răspândită, erorii artistice.

Explicația, probabil, se găsește atât în structura senzorial-concretă, mai degrabă decât abstractă a psihologiei romancierului, cât imai ales în dorința creatorului de a reinvia o lume, de a trăi din nou în cadrul ei concret, dominând însă, de data aceasta, evenimentele și destinul; în această existență re-trăită se produce în subiect, o disjunție: scriitorul este, să zicem, copil, sau adolescent, el suferă și se bucură exact ca pe vremuri, de aceleași evenimente, și este ca atare, erou; pe de alta el este narator, creator, domină deci destinul ce-l apasă pe scriitorul-erou. Or, pentru ca invocația să aibe eficacitate eliberatoare lumea trebuie să fie așa cum era ea, atunci, în întreaga ei concretete, pentru ca nimeni dintre cei ce au asistat la copilăria sau adolescența scriitorului să nu lipsească; toți cei ce l-au dominat atunci pe scriitor vor trăi încă odată, de data asta sub semnul forței saie și nu așa cum vroiau ei să apară, ci așa cum erau ei de fapt. Iată cum o forță subiectivă, nu numai nu se opune obiectivului (realului, socialului), ci îl solicită, îl provoacă, îi dă din propria sa viață.

Aici, o distincție e de făcut între copilăria fericită (Creangă) și cea amară (Zaharia Stancu, Marin Preda). (Sper că mu mi se va replica: „Amintirile din copilărie” ale lui Creangă nu sînt... roman, fiindcă, mă voi ocupa, aici, de forme diverse ale prozei care au mai multe trăsături comune decât, formale, deosebiri). E de presupus că Ion Creangă, ca și Eminescu — în versuri — de altfel aflîndu-se într-o situație difi-

cilă, neplăcută și mai ales fără perspective, regăseau în tripticul copilărie — sat — natură, acea zonă nefavorabilă, naivă (în sensul dat de Schiller), absolut necesară continuării unei imposibile maturități, cu alte cuvinte, 'contrariul acestei naivități; e de remarcat că Eminescu, traumatizat în casă, disociază și extrage prezența familiei (cu excepția mamei) din imaginea vrăjită a copilăriei, elimină satul (deși, când va elabora imaginea utopică a statului perfect, el va semăna cu satul copilăriei, aparceput de un oap.il, condus de un bătrân sfătos, raportat dintre autocrat și supuși fiind acela dintre bunic și nepoți, strânși la sfat, mai de grabă la povești, în jurul nukului din .curte; Creangă însă, în cadrul tripticului magic, aaccentuiază mai degrabă asupra satului (și familiei) decât asupra naturii. Dacă Eminescu este copilul visător, romantic, nervos, Creangă este copilul normal (și în acest sens vorbea G. Călinescu de copilăria universală, termen ce nu presupune abolirea concretului social, de epocă și popor în specificul lor). Eminescu e romantic, Creangă e clasic.

în schimb, nu s de presupus amărăciune la Ionel Teodoreanu în dorința de a re-chema copilăria în plină tinerete, admirat, trezind azeziuni dese la sexul celălalt, cu perspective sociale, cum se zice, luminoase; de aceea „Da Medeleni” e o evocare nu o invocare, de aceea, poate, valoarea artistică nici nu urcă la culmile amintite; o mișcare de apărare era, totuși, de presupus la acest bărbat înzestrat care a refuzat cu îndărătnicie să-și asume vîrsta, să părăsească odată copilăria și adolescența. Primul volum din „La Medeleni”, ca și „în casa bunicilor”, cele mai bune cărți ale sale, fiindcă toate celelalte nu au făcut decât să subțieze, încă odată, și încă odată substanța folosită, constituie o re-trăire, care e o re-ntoarcere (o dorință de regresivitate psihologică) a copilăriei cu farmecele și iresponsabilitatea ei. După

mine, n-are rost să-l certăm pe răsfațatul, odată, scriitor de idilismul acestor cărți, fiindcă farmecul lor, ca și în „Le grand Meaulnes” sau „Fermina Marquez”, aici stă, în retrăirea melancolică a candorii; farmec -minor, desigur, ce devenise iritant prin repetiție și diluție, dar, în definitiv, o literatură nu se poate compune doar din tragedii și ar fi un non sens să-i cerem unei cărți ce vrea să reînvie deliciile copilăriei, să demaște și să bieuiască. Fiecăruia partea sa.

E ușor de observat, la «marele său prieten, Mihail. Sadoveanu, bifurcarea inițială : copil de avocat cu stare, dar și de servitoare, legitimat, dar mai târziu, când era în clasele primare, crescut în casă bună, dar de o mașteră, fiindcă fata de răzeși, țărâna, servitoare, mama adică, murise. Alternând între boieri, mașteră, școală și vacanțele la bunici (țărani, sat, natură), s-a creat în el o bipolaritate fundamentală ; de o parte satul, țărâni, libertatea, natura, valorile etice, simplitatea și frumusețea ; de cealaltă, negativul lor. Nu e de mirare dacă, mai târziu, marele scriitor și-a căutat copilăria, adică fericirea, în sat, prin eolauri, în păduri și a găsit valorile morale și spirituale în lumea bunicilor săi țărani ; acest om, bun în mod fundamental, nu a pomenit o singură dată societatea asociată pe veci mașterei, fără ironie și dispreț. Universul raționalist, universalist, ai tatălui, a fost ia început respins odată cu al mașterii, mai târziu disociaț și integrat propriului său univers popular, romantic și național. Lumea mașterii a fost respinsă pînă la sfârșit. Poate de aceea acest copil ce râde și plânge a fost atât de puțin amintit într-o operă uriașă, apărând mai mult în „cele mai vechi amintiri”, pe cînd trăia maică^sa, sau jucându-se în lumea bunicilor răzeși ; iar copilul umilit, ce plânge, de „unsprezece ani”, transformat în fetița Lizuca („Dumbrava minunată”), ce fuge de acasă, descoperă copilăria cu pădurea ei cu tot deafoia

departe de ai ei, care nu erau ai ei, așa cum băețelul din „Nada florilor” descoperă frumusețea deafoia icînd fuge de acasă.

Invocarea copilăriei avea să aibe o mare greutate în literatura lui Zaharia Stancu și a lui Marin Preda. „Descult” apare într-un moment în care lumea prin care trecuse fusese judecată și condamnată de istorie ; aici stat cel puțin trei forțe emotive ce pot fi deosebite : societatea Căinească a moșierilor, cu primarii, jandarmii, popii și pîndarii ei, ee-l terorizaseră pe Darie și pe ai săi, s-a prăbușit odată pentru totdeauna, sub lovitura revoluției socialiste. O mare și îndelungată suferință colectivă retrăiește justițiar în momentul chiar al dreptății ; aceeași observație, deși se referă la alt moment social, e valabilă și pentru „Moromeții”, redactat în prima formă în aceeași perioadă. E prin urmare un triumf colectiv ce provoacă amintirea nefericirilor de odinioară. Apoi, atât Zaharia Stancu cît și Marin Preda simt nevoia să-și rememoreze suferințele copilăriei, în momentul subiectiv, al afirmării de sine, ea personalități artistice, moment subiectiv, confirmat apoi obiectiv.

De aici caracterul atât de sărac în bucurii al copilăriei lui Darie și a lui Nicolae Moromete. Și vîrsta și natura și-au pierdut candoarea, poate fiindcă ele nu mai sînt invocări ale trecutului spre a-l apăra de prezent ci, dimpotrivă, acuzația pe care prezentul socialist o aduce trecutului. Copilăria a devenit gravă, dură, socială. Caracterul (monografie al celor două opere rezultă din necesitatea amintită ca procesul să se mai judece încă odată, iar pentru ca el să fie valabil e necesar oa toți cei ce au participat să fie de față la judecata definitivă, în Chiar decorul neschimbat al cotidianului lor amărât

Zaharia Stancu ne apare azi, după douăzeci de ani, după „Descult”, „Jocul cu moartea” și „Pădurea nebună”, drept tipul însuși al romancierului, dar el a venit târziu Ia această formă a epi-

oului, debutând la patruzeci de ani, după ce vagabondase fecund prin domeniile liricului, după două decenii de luptă grea și primejdioasă cu presa huliganică de dreapta, după o experiență de viață excepțional de bogată ce-l apropie existențial de Gorki („Universitățile mele”), Panaât Istrati, sau câțiva dintre prozatorii americani ; de aceea, el a tins nu spre proza de analiză, ci spre situațiile limită, încordate, spre relații extreme. De aici tensiunea interioară a cărților, •reducerea la esență a eroilor, apariția conului vorbit, ca în tragedia antică. Dar al treilea element al romanului copilăriei (și care nu se manifestă în „Moromeții”, scris de autor, în prima versiune, în jurul vârstei de douăzeci de ani) este sentimentul ireversibilității timpului, o melancolie aspră, amară, ce se opune celorlalte două tendințe ide triumf colectiv și individual de care am amintit. Copilărie grea, copilărie totuși, nerecuperabilă. Melancolia semnalată, devenită sursă de lirism (într-o carte saturată de fapte) nu devine forță idilizantă ci transformându-se într-o tristete a condiției umane, întărește sentimentul justițiar din „Desculț”, dându-i o dimensiune pe oare, altfel, n-ar fi arluit-o.

E de observat că și Creangă în „Amintiri”, și Rebreanu în „Ion”, și Zaharia Stancu în „Desculț”, au o atitudine de bunăvoință față de total respectiv (poziția lui Sadoveanu e complicată și ambiguă) ; Marin Preda este însă cel dintâi care face procesul tatălui, al bărbatului admirat, strălucind de calități, dar înfrânt. De aceea, „Moromeții” îmi apar mai de grabă drept un roman al tatălui decât al fiului, o reabilitare a înfrângerii lui Moroimete, •fiindcă societatea care l-a doborât a fost iremediabil răsturnată iar noua societate, victorioasă, preia valorile pe care tatăl a dorit să le salveze. Tânărul autor nu simțea melancolia copilăriei iremediabil pierdute, simțea însă nevoia de a restabili valorile ce nu

se poate să nu fi fost zdruncinate la începutul adolescenței sale. Tot victoria socialismului i-a îngăduit finanțului Titus Popoviici să-și restabilească echilibrul autoestimativ, sănși reafirme dreptatea față de o lume care-l condamnase, care se credea eternă deși ea era condamnată, de fapt, nu el, și care nu avea măcar decența de a persevera în răul pe care-l dădea drept bun. O carte ca „Străinul” nu ar fi fost posibilă fără victoria socialismului, lată prin urmare câteva exemple de romane intime și care, prin originea lor subiectivă, nu numai că nu au tins la înlăturarea realului ca atare, nu au devenit asociale ci, printr-un proces firesc, au restituit lumea obiectivă în amănuntul ei material și în tendințele ei sociale, fundamentale.

împotriva romanului ca simplu imimizis stă și înțelegerea lumii ca devenire, ca mutație, în procesul de aparență și esență, pe care tocmai prozatorii ce au putut trăi în cele două societăți au putut să o trăiască grav, cu ferveare și acuitate ; căci, mă întreb, ce-l asigură pe descriptiv că surprinde realul și nu aparența lui, oare n-ar fi pernicioasă de n-ar ști să se prezinte drept realitatea însăși, statică și irevocabilă. Mutația valorilor o trăiește din plin și la o vârstă la care înțelegerea nu mai aduce alinare, bătrâna Ana, eroina tragică din „Setea”, ee-și închină o teribilă energie unei statui de aur pe care ibătninul alchimist, timpul, o transformă într-o grămăjoară de țărână ; sau poate ea își inchipuise că țarina e aur. De altfel, toate personajele trăiesc procesul dialectic al mutației ; unele adaptându-se, altele nu, scriitorul fiind atent să surprindă reacția fiecăruia în cutremurul regenerator.

în „Setea”, autorul poate studia pe Îndelete procesul dialectic al devenirii, transformarea lui A în non-A, fiindcă momentul istoric e bine ales și dacă subiectul evident al romanului este reforma agrară, act cu ecou important

în raporturile de clasă, obsesia lui ascunsă rămâne aceea a durabilității (lucrurilor, raporturilor, valorilor) și a plasticității sociale a psihologiei omenești. Din acest punct de vedere, „Setea” e o înfruntare pragmatică între metafizică și dialectică.

S-a observat de mult că romanul nu numai oglindește raportul dintre aparență și esență dar are el însuși straturi succesive de la aparența spre esența sa. Roland Barthes vorbea de roman ca de „o experiență a profunzimii”⁴⁾.

Dacă tentația de scafandru e oarecum firească oricărui romancier, să ne ferim însă de împărțiri ce ar putea fi luate în considerație numai într-un sens foarte larg și cu mult simț al relativului; vreau să spun că o profunzime socială, una psihologică, alta memorială nu pot exista independent și încă opuse una alteia. Observația socială a lui Proust valorează cât a lui Balzac fiindcă deși nu se extinde la atâtea straturi sociale ca în *Comedia umană*, știe să descopere atât de fin, atât de amănunțit și atât de profund, legi și particularități sociale, comportamente de clasă și de castă brutale sau deghizate, încât poate concura, ca să parafrazez formula cam simplistă a celui ce a scris „Verișoara Bette”, cu orice anchetă sociologică electronică a unui mediu. Este de altfel absolut de neconceput ca analiza psihologică oricât de „abisală” ar fi, și privind chiar un claustrat de tipul Xavier de Maistre sau de tipul Amiel, să nu dezvăluie într-un fel sau altul reacții, relații și structuri sociale fiindcă, evident, conștiința e un produs social, mai exact un mod specific de a stabili relații cu socialul. Prin un mare cînd vorbim de analiza psihologică, diferențiind-o de romanul social, monografic, mai bine zis oomportamenitist, facem o distincție metodologică folositoare în sensul ei relativ și limitat, iar nu o separare între social și opusul său, de n-ar fi

decît că acest oponent nu poate fi conceput, nu poate exista ca real.

Se pune întrebarea însă dacă, de comparăm mai multe proze, să zicem „Viața la țară”, „Craii de Curtea-Vechi” și „Cartea nunții” aflăm imagini echivalent valabile ale societății, egale ca forță în revelarea realității sociale. Nici una, nici celelalte nu folosesc analiza psihologică în mod deosebit (totala absență a psihologiei e de neconceput în literatură), dar de comparăm cele trei cărți, ele sînt destul de deosebite pentru a ne da posibilitatea de a face o comparație utilă. E ușor de observat însă că toate își concentrează atenția asupra unor medii restrânse. Atât în „Viața la țară” cît și în prelungirea ei firească, „Tănase Scatiu”, Dui-liu Zamfirescu descrie modul de existență al unei familii boerești, rezidentă la câmpie, și a relațiilor ei naturale cu vecinii teritoriali, cu arendașii, cu domesticitatea și pe undeva cu clasa antagonică, țărănimea. Petreoindu^se într-un mare oraș, narațiunea lui Mateiu Caragiale e și ea restrânsă la un grup de aleși, chiar dacă într-o circiumă sau în casa adevăraților Arnoteni mai cunoaștem încă unele exemplare ale, cam, aceleiași lumi. Prozei evident romantice a lui Maiteiu Caragiale i se poate totuși aplica observația clasicistului La Bruyere: „Orașul e împărțit în felurite societăți, care au, ca tot atâtea mici republici, legile, obiceiurile, dialectele și glumele lor...” (Despre oraș; frag. 4). De altfel, în aceeași ordine de idei, alte două romane citadine: „Cartea nunții” și „Enigma Otiliei”, se restrâng la un cîmp de investigație minimal.

în asemenea împrejurare, romancierul are la îndemînă două procedee, pe oare de altfel nimeni nu-l împiedică să le coroboreze, ca în cazul *Muntelui magic* de Thomas Mann, adică tipizarea și analiza psihologică. Propriu realismului critic, și așa procedează Dui-liu Zamfirescu, sărac în psihologie, este să îmbine tipizarea, ce concentrează spațiu social, cu descrierea comporta-

menitistă selectivă; de altfel, am mai observat, realismul oritic e un behaviorism temperat, îndulcit cu nițică psihologie; sau, invers, comportamentisraul e rezultatul logic al realismului zis critic. În felul acesta, Duiliu Zamfirescu ne informează asupra unei întregi clase sociale, a relațiilor și atitudinilor ei, a modului de gândire și a stadiului de sensibilitate. Într-o carte programatic clasicistă (în care pînă și elementele balzaciene devin rafinement și contemplație estetică) — „Cartea nunții” —, intenția autorului nu mai este spațială ci temporală; adică, fără a-și fi pierdut valoarea concret social-istorică și aceea de spațialitate socială, romancierul urmărește mai ales să sugereze profunzimea temporală. Evident, ca un punct nelipsit din programul clasicist, G. Călinescu privește lumea ca spectacol — cum observa C. Stănescu în cronica sa din revista „Ramuri” — totuși suprafața există ca atare. Dacă tipizarea e un procedeu comun clasicismului și realismului zis critic, (ultimul l-a preluat de la primul), deosebirea constă în aceea că cel dintîi privește lumea temporal, pe cînd ultimul, spațial (ca să nu mai amintim că tipicul clasicist se apropie de simbol). Tipul clasic își caută valențe în toate epocile, vrea să nu fie temporal limitat, în vreme ce celălalt realism, critic, se rezumă, în timp, la o singură epocă determinată și determinantă. Deci, romanele din ciclul *Comăneștenilor* își desfășoară valoarea de generalizare spațial, în vreme ce *Cartea nunții* generalizează prin tip-simbol, se instituie temporal, în succesiunea generațiilor

în *Enigma Otiliei* în oare, semnalăm, afluxul realist-critic e mai puternic, există o extindere orizontală tăiată de o dimensiune temporală; numai că, speciemenele — dotate cu o doză puternică de concret social-istoric — din roman, au ca tipicitate socială o semnificație oarecum redusă prin însăși caducitatea lor voită; cei doi bătrâni, bătrina, progeniturile de peste

gard, pînă la un punct chiar eroicul Stanică Rațiu, apar nu ca exponenți ci ca dejecții ale unei clase ticăloase dar active, retractați, claustrați, închiriciți, ieșiți din timp ca și colecția de babe din *Cartea nunții*, reprezentînd cel mult un stadiu preistoric al capitalismului. Molieresc și balzacian, moș Costache Giurgiuveanu e mai degrabă un specimen al timpului oprit, o fosilă (studiată cu lupa) decît un reprezentant al capitalismului la începutul veacului douăzeci. Cît privește Pascalopol, el nu e deloc privit ca moșier, latifundiaritatea lui e simpla ipoteză a bogăției de care scriitorul avea nevoie pentru a-și demonstra teza asupra eternului feminin (de ar fi fost acțiunea plasată în epoca noastră, Pascalopol ar fi fost făcut arhitect și academician); medicina, pentru Felix Sima, e o ficțiune umanistă solicitînd voință, ca și moșieratul tot fictiv al lui Pascalopol. Esența clasicistă se manifestă și aici în dauna realismului zis critic, oare acordă profesiunilor exercitate de eroi, o foarte mare însemnătate. Ideea e că extinderea orizontală nu e aici piea mare, balzacianismul e de suprafață, virtuțile romanului se află în planul vertical, temporal.

Cu *Craii...*, problemele se complică; atmosfera e de vis trăit, eroii sînt ipotazate dorite ale autorului, mai degrabă decît reprezentații (fictivi) ai unei clase. Desigur, materialul concret e împrumutat ambianței social-istorice — orice narațiune e o construcție și ca atare are nevoie de elemente reale, cum orice vis folosește date diurne — dar asta nu ne îngăduie să-l judecăm drept o reprezentare a unei societăți date, ca pe o spațialitate. Evident, o semnificație socială există în orice semn, nici nu s-ar putea altfel, dar, de aici pînă la a vedea în Gore Pirgu reprezentantul burgheziei și în Pașadia pe cel al moșierimii, mai e mult, cu toate că — repet — ei poartă însemnele claselor respective. Atît barocul de ficțiune visat de Craii ce nu anunță nici un Mes-

sia, într-o admirată Europă stinsă, cât și mentalitatea clasicistă de orfevrerie contemporană sau de șlefuire, tot în gustul clasic, al frazelor nu anulează romantismul fundamental al operei, cu onirismul ei organizat în ficțiune artistică și nu de tipul spontan, haotic, asociativ pe care l-a practicat supra-realismul. Nu vom întâlni aici nici analiza psihologică, practică ca metodă de investigație, fiindcă frământarea și fărâmițarea sufletească a eroilor e cu totul de alt tip, ea fiind expresia unei exaltări iar nu o cercetare cu scop obiectiv (deși prin exasperarea lui la alb, Camil Petrescu se înrudește cu romanticii) ca la Proust, la oare echilibrul subiectiv-obiectiv e menținut cu strășnicie. Toate aparatele de cercetare critică pe care le-a călît clasicismul și le-a fabricat realismul-critic apar nefolositoare, astfel că de cartea Craiilor ne putem apropia cu aceeași mentalitate ca de marea poezie romantică.

Oricum, comparând imaginile rezultate ale societății, apare mai completă, mai asemănătoare, cu realitatea socială, așa cum reiese ea din tractatele de istorie, sociologie, descriere și analiză politică, economie agrară și bancară etc., imaginea din *Tânase Scatiu*, decât celelalte și, prin generalizare, aceea din romanele realist-eritice, curent ce fusese asimilat pur și simplu realismului, iar alte feluri ale prozei își găseau justificare doar în măsura, mai mare sau mai mică, în care se apropiau de fotografia în mărime naturală a lumii, cu rețușări, adică prin ceea ce era, într-un fel, străin naturii ei intime, specifice. Acest mod de critică, în care se compara naturalul cu fotografia, a dus la subestimarea, dacă nu mai mult, a unor numeroase proze, altfel de valoare, din literatura noastră, de la prozele eseistice, lirice și de o înaltă intelectualitate ale lui Eminescu la povestirile cele mai autentice ale lui Sadoveanu, înțelese pe de-a-ndoaselea, și la numita bijuterie a lui Mateiu Cara-

giale. Ultima victimă a unei critici înguste și bigote, din fericire (ca și celelalte), reanalizată apoi, a fost și cartea de original debut a lui Eugen Barfou, *Groapa*, cu incontestabilele frumuseți de stil și atmosferă. De aici, concluzia pe oare unii critici au tras-o în petto, de a neglija, ca extra-estetic, „factorul” social, ca și când socialul ar fi unul dintre elemente și nu mediul formator, nutritiv, al conștientului și subconștientului, al biografiei și operei, al copilăriei, adolescenței și maturității, năvălind sub o mie de forme și aspecte în țesătura cea mai intimă a operei de artă. Cu riscul de a fi învinuit că fac un paradox voi afirma totuși că principala eroare a criticii, în trecut, e de a fi subestimat socialul, adică de a-l fi redus la manifestările lui evidente, seriale și a nu-l fi urmat în disimulările sale infinite, subtile și irezistibile.

Reiese, sper, din cele spuse, că romanul nu e totdeauna o experiență verticală, temporală, ci poate fi și experiență spațială, orizontală; că scriitorul nu descrie totdeauna realitatea unei societăți ci o poate și — cazul Mateiu Caragiale — refuza cu întreaga lui ființă, printr-un salt de oroare care nu e deloc mai puțin semn al neaderenței la orânduirea capitalistă a unei sensibilități excepționale. Spre ce utopie se realizează acest salt negativ, — în exemplul dat spre un baroc elegant și misterios dar și spre toate frumusețile naturale ale planetei, spre nopțile ce se-ntorc, zice-se de demult, ale pământului nostru, — ale acestui bucureștean prin nărav și vocație, e un rezultat secundar al unui trecut raport de forțe, obiectiv, fapt este că cititorul inteligent reține oroarea de burghezime și nu (var, s-a scris...) admirația pentru o aristocrație, inexistentă la noi și oare, de altfel, în carte, e de ordin spiritual. Ceea ce s-a numit cam superficial — despre *Craii...*, Sadoveanu și Eminescu, — refugiu în trecut, sau evaziune, este de altfel și expresia unei omenești nece-

sităţi de a continua, de a regăsi o tradiţie a frumosului, a valorilor, pe care să o duci mai departe. Penibilul tradiţionalism ce a existat la noi era inept, în primul rând fiindcă nu se întemeia pe nici o tradiţie, pe nici un sistem de valori pe care să-l reinvie ci, jalnic romantism minor, se plagia pe el însuşi, se condamna în chiar momentul pornirii sale, moment generos prin excelenţă, la sufocare, provincialism iremediabil şi meschinărie. într-un secol în care Brâncuşi relua folclorul dându-i o interpretare modernă de strălucire universală, Sămănătorismul îl condamna la un exotism turistic, crunt şi morocănos, pentru uzul înaltei doamne. Sămănătorismul n-a fast întoarcere firească la un viu izvor de artă, ci stagnare, izolare, decadenţă.

Ou alte cuvinte visul nu este o a-realitate ci se constituie după legi proprii într-o viziune cane, dacă nu e o copie a realului, nu e mai puţin hrănit de acesta, constituit cu materialul diurnului, răspunzând la dilemele cotidianului; or, dacă viziunea artistică încheagată în operă nu poate fi echivalată cu visul nici în varianta sa lirică şi romantică, ea nu este nici cu totul opusă ei astfel încît, anume opere — *Craii...* de exemplu — ne apar ca vise organizate, şlefuite, dar vise totuşi, inspirate de o realitate foarte concretă, foarte istorică şi teribil de socială, dar ou care nu trece ca atare — mimezis! — în operă, fiindcă nu e copie, nici reproducere, ci imagine, reformulată într-un anume fel foarte special şi asemănător, pe undeva, genetic, cu visul. Iar dacă pornim de la principiul psihologiei moderne că visul e un mod. de a ne satisface dorinţe respinse de cotidian, se poate spune că şi opera de artă reprezintă genetic un conflict al artistului file cu diurnul, fie cu sine însuşi, o rezistenţă depăşită prin ficţiune, sau un real ideal şi obiectiv, înainte de organizarea sa în viaţa socială.

Este absolut evident că toţi cei care si-au închipuit că arta e mimezis — uitând de catharsis — au fost teribil de încurcaţi Ide lirism, pe care au încercat să-l înţăruiască într-un loc bine delimitat al poeziei; dar dacă nu facem eroarea naivă şi grosolană de a ne închipui că lirismul e o producţie abundent metaforică, observăm că el e infiltrat mult mai adânc în textele chiar ale prozei, cum i se spune, obiective. Un filozof ce trăieşte în plin romantism, foarte sensibil la patetismul, negativismul violent şi onirismul proiectat al acestui curent cum este Schopenhauer, este încă atât de aristotelizat şi rob la mimezis încît să caute jenat şi cu sentiment de culpabilitate să-i descopere un rol şi un loc minor lirismului. Nietzsche, în „Naşterea tragediei”, crede dimpotrivă că subiectivitatea exacerbată a liricului, convins că se exprimă doar pe sine, duce inevitabil, cînd izbucnirea e profund spontană, la obiectivitate şi adevăruri de ordin general. Nu vreau să glosez aici despre lupta şi colaborarea Apolinicului cu Dionisiacul, tema lucrării lui Nietzsche, reţin doar că lirismul, ca expresie transfigurată şi adâncă a Eului, tinde ca şi analiza psihologică pe teren îngust, cînd este autentică şi penetrantă, să releve socialul ca situaţie şi relaţie ascunsă în conştiinţe, habitudini, comportament. Rolul criticii, în asemenea împrejurare este să descopere implicaţiile, iar nu să nege forţa socială a operei, reducând-o la reproducerea directă, orizontală.

Există supremaţie a unei metode de investigaţie asupra alteia? G. Ibrăileanu, în cunoscutul studiu *Creaţie şi analiză* ce deschide volumul *Studii literare*, înţelege prin „creaţie”, „compartmentism”, dar renunţă la ultimul termen fiindcă i se pare „prea neobişnuit”. Criticul observă că „aceşti doi termeni nu se pot opune radical unul altuia”, astfel încît „creaţia şi analiza se găsesc împreunate (sic !), în diverse proporţii, la orice prozator de talent”.

(pag. 3) Ibrăileanu scrie pe drept, pentru acea vreme : „Ceea ce lipsește prozatorilor noștri e și această însușire: Psihologismul” (pg. 9). De atunci i-am avut pe Cărnii Petrescu, Anton Holban. Hortensia Papadat-Bangeseu și, în ultimele două decenii, pe G. Călinescu și Marin Preda ; oricum, nu este excesiv... Mentorul *Vieții românești* descoperă că „Sînt două feluri de psihologi literari: analiști și, ou o expresie uzitată în •Finanța, „moralști”. Anatole France e moralist. Bourget e analist și mai ales moralist. Dostoievteki e analist și deloc moralist. Proust e aproape întotdeauna analist — și rar moralist” (pg. 8). în esență ar fi vorba de tipul clasic de psihologie și de cel romantic, primul tinzând spre categorial, celălalt spre individual și unic. împărțirea e judicioasă, exemplele nu le discut fiindcă m-ar îndepărta de temele mele, dar nu pot să nu observ că diagnoza la Proust e parțială, fiindcă marele analist era și un mare moralist, moștenitorul direct și creator al întregii tradiții de portretistică și memorialistică franceză.

După ce remarcă, la Proust, că „subconștientul varsă (sic!) mai mult în conștient” și că „el vede totul, pînă în fundul și pînă în toate colțurile sufletului” (pg. Iii), criticul conchide: „El, oare n-are subiect, intrigă epică ori dramatică externă, are subiect și intrigă internă. El orează *lumi sufletești* (s. I.)” pg. 12). Și, corifeul poporanismului literar, face această precizare esențială: „Proust nu numai că nu e liric, dar nu e nici subiectiv”. Și : „Subiectivismul începe numai atunci cînd apare atitudinea afectivă față de propriu-ți suflet. Dar Proust nu are a-oastă atitudine” (pg. 14). Evident, întreg studiul ar merita o discuție amănunțită ; am dorit însă a reaminti că analiza psihologică este un „metod” de loc subiectiv, tot atît de capabilă a reface realul ca și alte metode de creație literară... O ierarhizare a metodelor de cercetare folosite de literatură, ar în-

gusta posibilitățile de dezvoltare în viitor.

S-a observat de mult că un tip frecvent în proza noastră din epoca anterioară socialismului este neadaptatul; remarc și corolarul observației că, tipul energic, activ, are în general o funcție negativă, de la Dinu Păturică (și chiar de la Doamna Chiajna), la Tănase Scatiu, de la eroii din *Mara* și *Moara cu noroc*, sau excelentul Budulea ia energicii lui Cezar Petrescu, petroliști, industriași și magistrați, vitalitatea e fie inițial de semn negativ, fie, de eroul este mișcat de aspirații frumoase — duce la izbire cu mediul și catastrofă. Oa la triagicii greci, accentul nu se pune pe acte ci pe suferința suportată, pe durerile pe care alții le provoacă personajelor, fie că e vorba de un bătrân zaharisit, oa Dinu Comăneșteanu (vezi și galeria de ramoliți duioși a lui I. AL Brătesou-Voinești) sau de un abulic și retractil ica Neculai Manea, fie chiar de eroii activi, inventivi, neîmpăcați, ai lui Camil Petrescu, sfârșind prin a se ucide sau a fi uciși, fie de alți înadaptați superiori, Dinu Milian sau Vania Răutu, calitatea morală e resimțită ca o inferioritate în cadrul unei societăți bazată pe exploatare și corupție morală. Ion e omorît. Apostol Bologa, spânzurat, țărani din *Răscoala*, masacrați. Poate că singurii ce fac excepție de la acest masacru aî blajinilor sînt Sadoveanu (în parte) și Călinescu, autori de eroi victorioși, a- daptați superiori ce știu să învingă.

Firește, multe din personajele sadoveniene sporesc numărul învinșilor puri ; nu e mai puțin adevărat că marele prozator creiază eroi care, fără a-și trăda principiile etice, se dovedesc superiori asasinilor (Vitoria Lipan), trădătorilor (Frații Jderi), calomniatorilor (Mebmet din „Ostrovul lupilor”), trec prin viitori de sânge, curați (Chesarion Breb). Superioritatea lor stă, oa și a lui Ioanide, într-o înțelegere superioară a celorlalți și a lor înșiși, (fiindcă mecanismul furioșilor este în definitiv gro-

solan), sităpînire de sine și evidența valorilor. Anumite opere ale celor doi scriitori stat, într-un sens, manuale de morală practică, răspuns la arta de a fi învins elaborată de alții. Călinescu se încrede în puterea tehnicității eroului, prea necesar societății spre a fi eliminat, libertatea pe planul ideilor și-o plătește însă (efect al absenței din contingent), prin două pierderi dure-roase în viața familială. S-ar putea spune că roanide, din primul volum, abandonează deliberat câmpia spre a se fortifica în cetățuie, altfel spus, acceptă sacrificarea mundanului pentru a triumfa spiritual. Aceeași tactică defensivă adoptă și eroii sadovenieni — Ohe-saricm Breb sau Mahmet Gaimacam — retrași în spiritualitatea lor, admițând doar protocolul formal al prezenței în mundan; totuși, nici ei nu vor scăpa de lovituri. Cit privește Vitoria Lipan, ea reușește să reabiliteze ideea de dreptate fără a fi putut împiedica suprimarea lui Nechifor, cel ce participa la viața socială; iar micul Jder trăiește în balada eroică...

Cu alte cuvinte, numai ou prețul neparticipării prudente se salvează eroii într-o retragere ataractică, fără acea frenezie a eficacității în social ce le-ar da posibilitatea manifestării multilaterale a personalității. Într-adevăr, eroul de epos tragic manifestă, după expresia lui Nietzsche, bucuria de a deveni și bucuria de a distruge'). Dionisiacul tragic este ambiguu într-o societate fundamental nedreaptă; poate singurii ce acceptă pariul acțiunii, în proza noastră, dar mai mult cu bucuria de a se distruge decît cu aceea de a deveni sînt cele trei avataruri eminesciene din „Geniu pustiu” și micul Jder. E de amintit ambiguitatea tragică și comică a lui Laohe și Mache, pradă demonului politic, plin de efervescența luptei, dar loviți de sterilitate, închiși practic în cercul magic al ineficienței. Ciudată este și figura tînărului Darie, din „Pădurea nebună”: dirz, colțos, energic, dar în același timp stroeurîndu-se neu-

tru, mut aproape de o durere fundamentală, martor al unor drame pe care nu le poate suprima. Este limpede că neaderența eroilor pozitivi din romanul românesc anterior eliberării, ineficienta, claustrarea, retragerea, transfigurarea pe planul ideilor sau al purității morale, constituie fonme, conștiente sau nu, ale structurii sociale, moduri în oare s-a manifestat indirect, refuzul de a participa la nedreptate, exploatare și farsă politică. Cazul lui Mateiu Caragiale ce visează galeș, o lume utopică, este departe de a fi izolat.

Dimpotrivă, proza etapei socialiste excelează în eroi energici, activi și eficienți; or, este evident că o asemenea răsturnare nu ar fi fost posibilă fără revoluția socialistă. Nu intenționez aici să analizez principalii eroi ai prozei actuale, am făcut-o cu alte prilejuri, dar subliniez tentația lor de a se exprima în mișcare, de a se defini în act, fiindcă — spune Hegel — mișcarea) mediază trecerea de la subiectiv la obiectiv; dacă unii dintre acești eroi nu au reușit să se contureze artistic prea pregnant, faptul se datorește unei viziuni nedialactice a scriitorilor respectivi: atît eroul cît și realitatea sînt termeni dați, translați oarecum mecanic, fără să influențeze unul asupra celuilalt în permanență, să se modifice reciproc; de aici un anume hieratism al unora dintre eroii activi. Mult mai interesanți sînt cei ce se formează într-o încheștare dramatică, dureroasă dar fecundă cu o realitate ea însăși în mișcare, îl menționez aici, pe Lae Cordovan, tip vital, îndărătnic, ce vrea să-și supună un real ce îi scapă, angrenat cu întreaga lui ființă într-o dramă violentă dar aparținând altei epoci; astfel încît, cînd întreaga colectivitate se transformă din temelii, el se află într-un raport de proporționalitate inversă ou mișcarea generală, pare să a-lunece vertiginos, fără a-și da seama, în trecut, tocmai prin ceea ce el credea a fi mai concret și mai prezent; deci, prin chiar drama sa depășită de

istorie, el creează un alt conflict între el și colectivitatea sa firească, și efortul său penitru a-i ajunge din urmă pe ceilalți, de a re-veni în prezent, este remarcabil, Prin urmare Lae Cordovan este animat de două mișcări, una oare, ca să-l parafrazăm pe Hegel, desface realitatea, exprimă trecerea de la obiectiv la subiectiv, iar alta, în sens contrar, spre o realitate care, ea însăși, se deplasează, se modifică, de la subiectiv la obiectiv.

Nu aș dori să se-nțeleagă că propun o împărțire a eroilor literari în abulici și volitivi; ceea ce are însemnătate, este ca între subiect și obiect să aibe loc un schimb viu de substanță, fiindcă modificările de substanță, reciproce, alcătuiesc tocmai procesul cunoașterii, imposibil dacă ambii termeni rămân paraleli, G. Ibrăileanu lauda, în proza lui Panait Istrati, tocmai acest conflict dur, emoționant prin autenticitatea dramatismului său⁴⁾. în același timp, să luăm în serios avertismentul drastic, pe care Paul Zarifopol îl dădea, încă în vremea primului război mondial, asupra dezlănțuirii energiei ca atare⁵⁾, în afara valorilor umaniste și a unui ideal uman; fiindcă dacă arta este, pentru creator, o expresie, ea este pentru consumatorul de cultură o impresie; și orice epocă autentică de cultură propune nu numai un joc de forme dar mai ales un sistem de valori; ou atît mai mult, România socialistă trebuie să-și mediteze chipul ei nepieritor. Cit privește criticul marxist, el știe că toate conceptele categoriale — creație și analiză, social și psihologic, clasic și romantic, tradiție și inovație, epic și liric — ce se combat dar și se fertilizează reciproc, pot fi folosite dar nu fetișizate, și am mutila frumusețea de am reduce-o la una singură din caracteristicile ei; numai o atitudine suplă dar activ critică, permeabilă, dar știind să filtreze, ne poate duce mai departe, pe fiecare în parte și pe toți

împreună, spre înțelegerea cit mai cuprinzătoare și exactă a bucuriei estetice.

⁴⁾ Majoritatea scriitorilor au observat de mult aceasta. în felul său specific romantic, Arnim scrie: „Operele poetice nu sînt adevărate în sensul aceluia adevăr pe care-l cerem istoriei..., ele nu ar fi ceea ce căutăm, ceea ce ne caută, dacă ar putea aparține ou totul pămîntului" (citat de Albert Begum în „Visul la romanticii germani", pg. 15).

⁵⁾ *Calvarul* apare în 1919, deci e scris dintr-o suflare; *Catastrofa* e din 1921; *Pădurea spînzuraților* se publică în 1922. Venit în țară în oct. 1909, e arestat și extrădat la cererea guvernului Austro-Ungar, după șase luni de închisoare la București. *Calvarul* povestește întâmplările din 1917—1919 ce au avut un ecou doi ani mai târziu în reacțiile scriitorului. Iată ce spune Al. Piru despre roman: „Suferințele îndurate la București sub ocupația germană, cînd a fost controlor de bilete de concert la Ateneu, traducător de programe, compozitor de reclame plătit cu bucata la teatru și colaborator la „Scena" lui A. de Herz (1917) le-a evocat Liviu Rebreanu în „Calvarul" (1919), unde se ascunde sub numele de Remus Luncaanu. Considerat ca suspect și neieal din cauza originii sale ardelenesti, eroul este respins la biroul mobilizării, apoi socotit de ocupanți dezertor și iredentist și arestat. Izbutind să se elibereze, eroul stă o vreme ascuns (în casa cumnatului său Mihail Sorbul), e transportat de un căruțaș socialist până la Buzău, ajunge cu trenul la Mărășești, e întors de aici la Focșani, apoi trecut de un prieten ofițer cu mașina în Moldova. Nu găsește liniștea nici la Iași, unde presupunînd că a stat nesupărat sub ocupație străină un an și jumătate, răuvioitorii îl bănuiesc „spion austriac". Ar fi fost denunțat comandaturi! germane de A. de Herz. De fapt colaborase la *Ziua* lui Ioan Slavici și la

Lumina lui C. Stere, și Nicolae Iorga îl vesteji în Neamul Românesc (...). în ohip de protest simbolic față de acuzațiile care i se aduceau, Remus Lunceanu se hotărăște să se sinucidă. Tonul de roman senzațional strică acestui memoriu oare, spre a fi credibil, trebuia să rămână o confesiune neliterarizată". „Livău Rahreanu" de Alexandru Piru, 1965, pg. 14—15.

*) în 1911, Emil Gîmlaanu îi scria lui Corneliu Moldovanu: „Lnam văzut a seară pe Rebreanu foarte abătut. îi dă afară din casă și n. are unde sta, nici 5 parale măcar. Ia4 te rog, tu, 2—3 zile să doarmă la tine și la întoarcerea mea îi voi face vreun rost". Citat de Al. Piru.

*) „Vârsta, impulsurile către o viață ușuratică, prieteni interesați care-l însoțeau la petreceri dese și prelungite paste limită, chiar o generozitate împinsă pînă la risipă — l-au dus la săvîrșirea unui act necugetat din oare numai datorită unei întâmplări a scăpat cu viață. Fusese, în acel timp, cîteva luni în administrație, girant de plasă la Mălini, în apropierea Fălticeniilor". „De acest episod scriitorul și-a amintit cu o neplăcere lesne de înțeles și l-a evitat. E. Lovinescu, fălticeanean și el în epoca respaotivă, daci cunosător mai apropiat al lucrurilor, l-a menționat de mai multe ori în poemicile sale^ câțiva ani mai tîrziu". (Minai Gafița — „Cezar Petrescu"; „Anii războiului", p. 29).

*) „Romanul, întemeiat de secole ca experiență a profunzimii: adâncime socială cu Balzac și Zola, psihologică cu Flaubert, rnerorială cu Proust, își determină totdeauna câmpul de acțiune la nivelul anteriorității omului sau al societății; acestei tendințe îi corespunde la romancier o misiune de cercetare și extracție. Funcția aceasta endoscopică, susținută de mitul concomitent al esenței umane, i-a fost totdeauna atît de firească romanului, încît sîntem tentați să-i definim exercițiul (creație sau consumație) ca o bucurie a abisului".

Roland Bartlhes, *Essais critiques*, Ed. du Seuill; 1964, pg. 39.

*) — Schopenhauer, în *Lumea ca voință și reprezentare*, scrie: „Subiectul voinței, adică al voinței personale, aste cel ce umple conștiința poetului; uneori e o voință dezlănțuită și satisfăcută (bucurie), mai ales o voință înfruntată (tristețe), totdeauna o emoție, o pasiune, o mișcare a sufletului. Dar datorită peisajului înconjurător, în timp ce resimte această emoție, poetul ia cunoștință de el însuși ca de un subiect al cunoașterii pure și involuntare a cărei pace interioară de nezdruccinat, contrastează acum cu tensiunea voinței totdeauna înfruntată, totdeauna nesătulă; sentimentul acestui contrast, al acestui joc alternat, iată de fapt care e conținutul lied-ului, iată ce constituie starea de spirit lirică. în această stare se pare că se apropie de noi cunoașterea pură a ne elibera de voință și de greutatea ei; o ascultăm, dar numai oiteva clipe; voința, amintirea șelului nostru personal, revin totdeauna să ne smulgă contemplației senine; dar, primul peisaj frumos ce apare, la rîndul său, propunîndu-ne o cunoaștere pură și dezinteresată, ne smulge voinței, lată de ce în lied și în starea de suflet lirică, voința (interesul personal al scopului propus) și contemplarea pură a spectacolului înconjurător, se amestecă una cu cealaltă într-un mit straniu; se caută și se imaginează raporturi între ele; emoția subiectivă, pasiunea voluntară comunică pirin reflex culoarea sa obiectului contemplației și această Contemplație, la rîndul său, trece în e- moție. Adevăratul lied este imaginea întregii stări de spirit descrisă, amestscată și divizată". E de observat că această explicație încearcă să concilieze clasicismul și romantismul în poezie, acordîndu-le, fiecăruia, câte o jumătate din domeniul liricului; să observăm că, deseori, Titu Maioresou a reținut din teoria lui Schopenhauer, mai de grabă partea sa de concesie la clasicism. Azi, însă, viziunea romantică

asupra „siării de suflet lirice”, a învins cu totul, lirismul devenind domeniul prin excelență al pasiunii.

*) — în *Ecce homo*, Nietzsche scrie : „Nu e vorba de a scăpa de teroare și de milă, de a elimina o afecțiune primejdioasă printr-un dezastru vehement — aceasta este eroarea lui Aristot. E vorba ca, dincolo de spaimă și de milă, să ne *identificăm* (s. n.) ou eterna bucurie a devenirii — bucurie ce cuprinde de asemenea și *bucuria de a distruge* (s.N.)”w

*) — „Mișcarea care face realitatea este trecerea de la subiectiv la obiectiv. Trecerea este simplă, imediată, sau nu e simplă ci parcurge un număr de stadii”, Hagel, „L'HiStoire de la philosophie”, Gallimand 3-eme edition, pg. 100.

*) — „în opera d-lud Istrati e o tensiune de voință de la început pînă la sfîrșit. O tensiune care dă și caracterul special al compoziției și al stilului. E o expresie de energie, care nu vrea să se supună. O explozie, oare nu degajează energia dintr-odată, ca-

tastrofal, ci, ca esența într-un motor, parțial și ritmat”. (G. Iforăileanu — „Studii literare”, „Panait Istrati”, p. 136.

*) — „In publicistica europeană apă-ruse un fel de pedagogie politică, al cărei ton fundamental ena un țipăt exasperat și exasperant după energie. Ce lucru poșteau acele capete — ome-nești totuși, pe cît se părea — cînd zbierau sau mîriiau, fără preget și cu nervozitatea tîmpită a vracilor descân-tători, cuvîntul energie? Acum putem zice că am înțeles. Se pregătea cea mai strălucită explozie de energie pură din cîte au fost, de cînd voința uni-versală sna incarnat în oameni. Schopenhauer spunea numai un simplu adevăr, cînd dădea oa exemplu clasic de manifestare a voinței propriu zise pe nebunii furioși. Europa se pregătea dar pentru o formidabilă activitate convulsivă...” (primul război mondial, P. G.) Paul Zarifopol — „Din regis-trul ideilor gingașe” — „Ideal și ener-gic”, p. 14.

Ascensiunea poeziei

de Dan Zamfirescu

*Wso&... ' însemnată realizare
mm^m P^o^o românești din ul-
ISij^jrJȘ timelle două decenii este,
cred, reușita sintezei dintre
imperativul funcției sociale, cetățenești
a creației și imperativul valorii ei ca
antă. Realizare de loc ușoară, dacă
ținem seama ide condițiile complexe cu
care a fost confruntată pe parcurs și
de problemele estetice nu odată dificile
pe oare a (trebuie isă IC rezolve. Este o
„bătălie în marș” pe care literatura
noastră a Căștigat-o Strălucit și a cărei
victorie își găsește nu numai cores-
pondența ci și explicația In victoriile
reputate de poporul nostru pe alte
planuri.*

Cele mai reprezentative experiențe poetice actuale, cele mai însemnate creații personale, cele mai importante fenomene generale ale poeziei noi au reușit să fie acelea care și-au tras iseva din viața contemporană a poporului nostru, care au exprimat dar aspirațiile, luptele, biruințele sale sau au dat expresie sentimentului său actual al existenței. Nlloi un mume memorabil al poeziei contemporane nu și-a clădit opara pe-alături de acest drum. Este o eroică ascensiune, de la „dimineața mohorătă” a primelor acorduri ale lirei moi, printre ibuhiturile (tunurilor oare mu âncetaseră, printre ruinele lăsate de război și imizeria, sărăcia și ignoranța

lăsate de veacurile dinainte, cu grija zilei de imiine în față și lupta de ti-care rnonient ou negurile coalizate — la splendida înflorire a .ultimului de-ceniu.

Cine face o secțiune orizontală la ni-velul anilor 1947, 1950, 1955, 1960, 1965 prin opera câtorva poeți cu o activitate desfășurată pe o perioadă de timp mai întinsă, cine încearcă pe de altă parte să reconstituie peisajul poetic general din 'aceste imomente, cu ierarhiile și estetica 'datei, va înregistra fără greu-tate schimbările sensibile, uneori radi-cale, și va distinge în succesiunea lor, de ioc întâmplătoare și de loc stăpânită de legea norilor goniți de vântul modei și setai de noutate, constanta ascensiune de care vorbeam,. Caracteristică în an-samblu poeziei noastre, ea nu este, fi-rește, o lege generală. Sânt multe opere și multe nume care nu mai intră .astăzi decât tangențial sau nu in-tră sub nici o formă într-un bilanț ca-litativ, fiindcă n-au depășit niciodată limitele succesului de moment, al celui real dar facil și trecător, ca al atîtor glorii de o zi înregistrate de istoria literară de pretutindeni, sau al celui, fictiv, de icritică amicală ori de grup. Altele, în sfârșit, rămân raroumiscirise-la misiunea de scurtă durată pe care au îndeplinit-o, pentru ca apoi să se des-prindă de pe orbită și să cadă în neantul uitării.

Dar noua tinerețe a poeziei arghe-ziene, Blaga în ipostaza din Poezii, Călinescu din Lauda lucrurilor, pa-tosul revoluționar al lui Mihai Benăuc, poezia de luptă și slavă, sau „Cântecele țigănești" ale lui Miron Radu P-aras-ohivescu, lirica feminină a Măriei Banuș, Ninei Cassian și Veronicăi Porumbacu (alături de care nu trebuie să uităm niciodată pe Magda Iisanos), Nicolae Labiș, Ion Gheorghe, Nichita Stănescu, Marin Sorescu și toată minunata inflorescență de talente a generații-lor plămădite sufletește și născute de România socialistă, sînt fenomene unice, care fixează o epocă în poezia româ-

nească, împreună ou atîtea alte ener-gii creatoare în plină și viguroasă des-fășurare. O epocă egală în absolut cu oricare idin marile epoci anterioare ale poeziei noastre. O epocă ce a adăogat însă un capitol nou, sub toate aspectele, unei bogate istorii începute ide autorul Mioriței și ide străbunul Dosoftei.

Ar fi o greșală să ne ânabipuim această ascensiune ca o decolare de la nivelul zero. Totuși, ceea ce caracteri-zează și ânitr-un fel diferențiază evolu-ția poeziei românești de după revoluția socialistă din țara noastră este faptul că, atît sub raport cantitativ Căt și ca-litativ, creațiile cele mai originale și cele mai rezistente artistic vorbind, acelea care „fac epocă" ân istoria po-ziei noastre, sînt de căutat nu ia în-ceput, în primul depeniu după cucerirea puterii politice de către clasa munci-toare, ci în cel de al doilea deceniu. Poezia a crescut la noi odată cu re-voluția, o dată cu țara nouă în plin elan creator. Evoluția literaturii ro-mâne actuale în ansamblu și a poeziei în special poate oferi unul din cele mai interesante domenii de cercetare esteticienilor marxiști contemporani și celor care vor să urmărească, în reali-zarea practică, eficiența principiului le-ninist al spiritului de partid și al în-drumării literaturii de către Partid. Cu atît mai mult cu cît, așa cum e ușor de constatat, nici o estetică nu se construiește cu ochii la stele. Lupta de idei între esteticienii mar-xiști și antimarxiști pleacă totdeauna de la anumite realități și invocă exem-ple precise. Numai că aria din care ele sînt luate nu îmbrățișează tot-deauna întreaga realitate, și de aici caracterul parțial al exemplificărilor, tendința la adversarii marxismului de a recurge pentru generalizări ia cazuri .circumsicirlise. Fundamentarea unei este-tici marxiste la înălțimea și pentru uzul creatorilor celei de a doua jumătăți a veacului XX trebuie să pornească de la experiența mai multor literaturi și, în

cadru al aceste, literatura română poate oferi sugestii demne de interes.

*

Când, acum peste două decenii, poezia (românească a fost chemată din nou ca pe vremea lui (Cârlova, Heliade, Alexandrescu^{TM}, Mureșanu, să (dea expresie voinței unui popor întreg de a-și croi o altă 'soartă și să-i fie tirirniță de asalt amtr-o luptă ce se (anunța lungă și grea, ea a trebuit să-și potrivească glasul și să-și ritmeze (bătăile inimii pe o irealitate de o complexitate extremă și nu în toate favorabilă marilor creații.

La noi, una din trăsăturile caracteristice ale dezvoltării noii culturi a fost participarea directă, masivă și sinceră a celor mai mari creatori ai generației prer evoluționare la edificarea culturii României socialiste. În primii ani (după 'Cucerirea puterii, ei sânt acei care luptă pentru orientarea conștiințelor și contribuie prin adeziunea lor la lupta Partidului, să risipească rețineri și suspiciuni create de o îndelungă și virulentă propagandă ahticomunistă. Într-o cultură unde alături de Partid stau Sadoveanu, Galaction, Călinescu, Camil Petrescu, Mihai Beniuc, N. D. Cocea, Hortensia Papadat Bengescu, Victor Eftimiu, și atîția alții (ca să luăm nume numai din sfera literaturii) ceea ce s-a numit de obicei, cu destulă îndreptățire, manifestări de „proletcultism”, nu au fost în realitate decît insuficiențele artistice ale unui gen de poezie manifest pe care o caracteriza foarte bine unul din cei mai cunoscuți reprezentanți, poetul Dan Desliu: „Datorită cerințelor vieții, ale luptei sociale, ca și însușirii unor puternice tradiții clasice existente la noi, lirica acestor ani a dezvoltat în primul rând acel gen pe care l-aș numi „poezia manifest” sau dacă vreți, „poezie publicistică” — deși

al doilea termen mi se pare încă mai puțin potrivit. E vorba, pe scurt, de o lirică inspirîndu-se din evenimentele „la zi”, popularizînd succesele construcției socialiste, servind în mod foarte direct, agitatoric, acțiunile inițiate de partid și guvern, de la naționalizarea industriei grele, pînă la problema calității țesăturilor”). Corespondentele acestei poezii de luptă, cu meritele ei istorice incontestabile și ou carențele estetice inevitabile pot fi găsite cu ușurință în alte momente ale istoriei poeziei noastre.

Astăzi, din producția primului deceniu postrevoluționar, doar o antologie destul (de puțin voluminoasă ar putea păstra ceva pe orbita conștiinței estetice și a valorilor durabile; dlar cine se apleacă asupra acestor versuri sau volume cu sentimentul istoriei și cu nostalgia propriei adolescențe sau tineretii, nu-și poate reține o emoție de alt ordin, înrudită cu aceea pe care ne-o procură frecventarea poeziei epocii de renaștere națională din secolul trecut.

(Semnificativă este însă prezența în acest (deceniu ide începuturi a unui mare și autentic poet, datorită căruia faptele și ecourile sufletești ale acelor ani eroici și-au săpat con/turul și pe o coloană de granit. Am numit pe Mihai Beniuc. Secretul ethosului său revoluționar ne apare mai limpede astăzi, în perspectiva istoriei: în creația lui Beniuc, cu mult înainte de 23 august 1944, tradițiile militante și de revoltă ale poeziei românești, de la Cîrlova și Alexandrescu la Goga și Arghezi s-au întâlnit cu lupta și idealurile Partidului Comunist, sub zodia acestei întâlniri stînd însăși zămislirea personalității poetice a celui ce avea să fie „tobosarul (timpurilor noi”. Beniuc a traversat granița lui '44 ca un poet format, a cărui rațiune de a fi era Întruparea

!) Lucrările primului Congres al Scriitorilor din Republica Populară Română, E.P.L., 1956, p. 86.

în simțire și vers a voinței și gândirii Partidului. El a creat un **tip** de poet și un **gen** de poezie revoluționară, cu rădăcini bine înfipte în pământ, care vor exercita o influență profundă și pozitivă, trimitându-și ecourile în poezia tinerelor generații. Începuturile poeziei noastre de după Eliberare stau astfel, incontestabil, sub semnul liricii unui poet educat de Partid cu ani în urmă. Poezia lui Beniuc este dovada că peste toate erorile inerente unei epoci de început creația românească și-a găsit drumul propriu și a întrezărit urcușul lui implacabil.

Crearea condițiilor pentru acest urcuș este unul din cele mai semnificative aspecte ale politicii Partidului Comunist Român în domeniul culturii. Datele și hotărârile de răscruce sînt știute: în 1950 și 1952, centenarele Eminescu și Caragiale deschideau perspectiva reintegrării, în circuitul valorilor culturale, a marilor creații ale trecutului, împreună cu larga operă de educare a scriitorilor în viață care aduceau ca zestre o creație însuflețită de consecvente convingeri democratice, Partidul asigură astfel una din trăsăturile esențiale ale originalității noii poezii românești: continuitatea. „Prin legătura aceasta cu generațiile înaintașe, poezia ultimelor două decenii își adânci rădăcinile, cele pe care numai tradiția le hrănește. Lipsa de hiatus este așadar prima caracteristică a noii noastre lirici, prima ei marcă de originalitate; din rădăcinile puternice ale aceleiași arbore s-a înălțat un trunchi nou”³⁾.

Noua cultură românească, expresie a luptei, aspirațiilor și forței de creație a poporului român era concepută astfel de Partid ca o continuare a tot ceea ce era mai valoros în creația generațiilor anterioare. Un punct esențial al noii estetici era astfel proclamat, și el avea să-și vădească urmările.

Anul 1955 este marcat prin retipărirea, în 25 000 de exemplare, a volumului de 478 de pagini intitulat Pagini

din trecut de Tudor Arghezi. În istoria culturii noastre noi, luna mai 1955 e o dată. În lumina acestui fapt observă Eugen Simion că „contribuția lui Arghezi rămîne pentru epoca noastră, fundamentală. El a dat o măsură a valorii artistice, făcînd să dispară, deodată, în neant, unele imposturi literare, inerente scurtei perioade de căutări de la început”⁴⁾ Atmosfera creată în jurul operei și persoanei celui mai mare poet român în viață, a dat prezenței sale în mișcarea literară contemporană un prestigiu și o eficiență de neconceput înainte de Eliberare, cînd marele poet era apreciat de o mină ide intelectuală și hăituit de toată cultura oficială, speriată de duhul protestatar al poeziei și publicisticii sale. Pentru întâia oară Tudor Arghezi a simțit că poate vorbi, în sfârșit, față către față cu poporul său întreg. Operele care s-au succedat poartă pecetea acestui simțămînt — darul cel mai prețios pe care poporul însuși i l-a făcut. Dintr-un poet-haiduc, Arghezi devine în epoca noastră un adevărat „poet național”, care vorbește în numele colectivității umane din care face parte.

Așa cum s-a observat⁵⁾, noul deceniu stă sub semnul Poeziei. Între 1955 și 1965 pot fi numărate cele mai importante titluri de opere și volume oare, fie că adună la un loc creația anterioară a unor poeți ținuți înainte în penumbră, fie că dă expresie unor umitoare reîntineriri a lirei, fie, în sfârșit, vestesc o treaptă nouă în creația celor afirmați anterior sau marchează debuturi de talia celui al lui Labiș, sînt tot atâtea manifestări simultane ale unei înfloriri în legătură directă cu marile succese pe planul edificării socialiste și cu cuvîntul de ordine al Partidului care este al **marii arte**, pe măsura vremii și realizărilor poporului. În acest

³⁾ *Universul poeziei contemporane*, în volumul *Orientări în literatura contemporană*, p. 29.

⁴⁾ D. Micu[^]N. Manolescu, *op. cit.*

interval se petrece mărturia ide răsunset a lud Lucian Blaga, filosoful culturii a cărui privire scrutătoare descoperă în anii noștri un „profil Ide epocă”. Poezia sa de după Eliberare, apărută prin reviste și în volumul din 1962 este expresia unui suflat în care marile înnoiri ale epocii s-au tradus într-un lirism curățit de neguri și spaime, trezit din somnolență și destrămare. Ca și Arighezi, Blaga trăiește cu patria sa o nouă tinerețe și nu putem decât să înțelegem îndurerați ce ar fi fost prezența lui în mijlocul nostru, pe care o (boală necruțătoare a frânturii a doua zi după afirmarea ei cu atâta răsunset. Tot printre evenimentele editoriale care definesc deceniul este care vorbim stă apariția, în 1962, a volumului de **Poezii** de Al. Philippide și în 1964 a culegerii din versurile lui Ion Barbu (**Ocean**). (Anul 1963 fusese însemnat de publicarea **Laudei tocmirilor**, în care C. Călinescu se revela ca un poet apreciabil, inspirat de prezent). împreună cu republicarea, în ample ediții, a lui Bacovia, Minulescu, Piliat, aceste momente editoriale sunt semnificative pentru perioada de după 1955. Așa cum remarcă autorii **Literaturii române de azi**, „reeditarea principalelor lor volume n-are, pur și simplu, o importanță istorico-literară: acționând asupra poezilor de azi, e un act de prezență directă”.

Această orientare, imprimată de Partidul Comunist din toate domeniile, știe să descătușeze avânturile păstrându-le totodată, prin tact și înțelepciune, în zona de gravitație a idealurilor și sentimentelor ce însuflețesc poporul întreg. Sub semnul ei stă și evoluția talantului puternic al unor poeți cu o activitate mai veche sau mai recentă. În cursul anilor 1956—1958 Eugen Jebeleanu orează **Surâsul Hitroșimei**, capodopera poeziei sale, Ide un răsunset așa de mare în țară și peste hotare. Tot în 1956 apar **Laudele** lui Miron

Radu Paraschivescu, cel de al doilea mare poet născut și crescut de Partid încă din anii ilegalității. Retrospectiva poeziei sale revoluționare apare în 1960 sub titlul (**Declarație patetică**). Dacă influența lui Mihai Beniuc a fost simțită mai ales în prima etapă, prezența lui Miron Radu Paraschivescu, deși mai discretă, își va pune pecetea pe dezvoltarea unei întregi generații de tineri poeți, prozatori, critici, care se formau în momentul apariției **Laudelor** și se vor afirma începând din 1960. În opera fostului utecist și în ținuta lui intelectuală, „tânăr generație” va vedea un exemplu și o lecție de artă. Pentru promoția lui Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Ilie Constantin, Matei Călinescu, Nicolae Velea, Hagi, Marin Sorescu, poetul Miron Radu Paraschivescu va fi un veritabil „director de conștiință” umană și artistică.

(Dacă în etapa anterioară se creaseră multe versuri, dar mai puțină poezie, acum asistăm la un adevărat proces de repoezizare a lumii, a vieții, volumele încărcându-se nu cu acea misterioasă electricitate care răzbate de dincolo de ritm, de rimă, de cuvântul însuși. Procesul poate fi urmărit, eu îmi revin claritate, în opera unor poeți cu volume publicate anterior. Ultimul deceniu vede maturitatea bogată a Măriei Banuș, deplină personalizare și înflorire a poeziei în Ninea Cassian, Veronica Porumbacu, a lui A. E. Baconski. Deși creația lui Beniuc începe (să sufere din ce în ce mai mult de excesiva prolificitate, câteva din piesele antologice ale operei sale, în special din poezia erotică, apar în același climat. Un rol important în exprimarea noului sentiment al existenței care urcă din adâncuri și se cere prins în cuvinte vor avea trei poeți a căror creație, diferită sub toate celelalte aspecte, i-a alăturat într-o misiune împlinită în comun, făcând din numele lor un trio nedespărțit: Ion Brad, Tiberiu Ulan, Ion Horea.

în această ambianță, și ia capătul unei întregi evoluții care o precede și o pregătește sub toate raporturile; se produce acea excepțională apariție prin care Chipul României contemporane se descoperă întâia oară pe sine, cu toată claritatea, și se contemplă ou ochii unui adolescent.

O înzestrare poetică excepțională, în aliaj cu o inteligență ce străbate pînă în adâncurile proceselor istorice, spre a găsi, dincolo de aparențe și circumstanțe, izvorul viu al rațiunii de a crede în trăinicia zilei de azi și de a lupta pentru icfaipul zilei de anfiime — aceasta a fost formula geniului lui Nieolae Labiș. „Este într-adevăr surprinzător, — dar tocmai aceasta te face să simți asupra-i aripa geniului — cum acest tânăr, fără prea multă experiență, reușește să se situeze în oîmpul magnetic al ideilor celor mai înaintate despre ilurne, realizând imagini care, prin ele însele pot deveni în mintea cititorului tot atîtea universuri de gândire.. Capacitatea lui Labiș de a descifra esențele fenomenelor sociale este izvorul principal al liricii lui filozofice. Vibrația ideii atinge acea intensitate care naște mereu poezie¹⁾). Am adăoga la această definiție — cea mai cuprinzătoare și mai îndrăzneată din cîte s-a dat creației lui Labiș — că nu numai lirica filozofică Ci toată poezia lui Labiș este rezultată din ecouri directe ale acestor „esențe”. Labiș este istoria noastră contemporană întrupată de un individ și tradusă în ritm și poezie : „Și haosul acela a-nceput / iSă-și miște neprecisele conturei, / A început în el a se fixa / Organizarea liniilor pure. / Se măcinau vechi legi și se surpau, / Și izvorau elanuri uriașe, / Prin noapte pîlpăia cu licăriri / Fluorescenta noilor orașe”. (Bilant). Destinul uman și poetic al lui Nieolae Labiș reffledtă deopotrivă forțele inerției și ale luptei cu inerția, care l-au înfrînt Și pe care

¹⁾ G. Ivașou, *Dezvoltarea literaturii*, în volumul *Momente ale revoluției culturale din România*, p. 166 și 157.

le-a înfrînt, biruit de ceea ce a fost pînă la urmă (biruit. în Labiș și-a găsit întâia oară expresia artistică supremă bucuria de a trăi, patosul creator și acel unic sentiment de început de ev, trăit de poporul nostru angajat în creația istorică conștientă. S-ar putea spune despre el ceea ce Călinesou spunea despre Eminescu : a fost mai mult un exponent decît un individ. Un exponent de geniu ai ethosului României contemporane.

Faptul că opera lui Nieolae Labiș a crescut dintr-un act de totală adeziune la esența fenomenelor vieții și realității trăite, în care a știut să descifreze fără greș triumful implacabil asupra inerției și să se dăruie cu trup și suflet acestei cauze, faptul că a contemplat cu ochi lucizi și pătrunzători drumul parcurs și viitorul popoului său, înțelegând unde se află explicația victoriilor sale, a fost hotărâtor pentru posteritatea lui literară, pentru tonalitatea și conținutul de idei din poezia celor ce vor veni.

Cînd Labiș a murit, manea durere produsă de această pierdere imensă a poeziei noastre era amplificată de teama că o șansă unică și poate irepetabilă a fost înghițită de neant. S-a văzut însă, curând, că apariția sa a fost întâia rîndunică a unei primăveri poetice fără precedent în literatura română. în cei patru ani oare au trecut de la moartea lui Labiș pînă la primele volume din colecția „Luceafărul”, o întregă generație de poeți, înrudiți cu cel care se stinsese, își face intrarea impetuoasă pe scena literară, mărturisind vitalitatea excepțională a liricii românești de azi. Faptul că anul 1960 este în același timp anul Congresului al VI.III-lea al Partidului — care proclamă triumful definitiv al socialismului în România și zugrăvește imaginea mirifică a patriei — și anul debutului memorabil al primilor „luceferii”, cu primul lor volum, reprezintă poate întâia și cea

„mai adâncă exegeză a fenomenului. Într-o realitate consemnată în cifre și realitatea exprimată în poezia acestei generații există un raport de cauzalitate. El explică și de ce opera „tinerei generații” (noțiune multă vreme contestată, dar finalmente consacrată de evidența obiectivă a unității ide manifestare și semnificație a fenomenului) s-a impus vertiginos conștiinței publice, prin autenticitatea de simțire și expresie și prin impresia de cîntec izvorât direct din miezul acestui „ev aprins” ce i-a născut pe toți după chipul și asemănarea lui.

Poezia tuturor generațiilor, unite într-un front literar ce nu exclude diferențierea și chiar tensiunea creatoare implicată în dialectica succesiunii, (care este în același timp continuare și delimitare) este caracterizată, în momentul de față, de o aspirație comună: aceea de a ridica literatura română la înălțimea realizărilor și conștiinței de sine pe care a dobîndit-o poporul român în etapa istorică actuală. Anii din urmă au pregătit elementele unei noi sinteze, pentru a cărei realizare se impune concentrarea tuturor eforturilor, căutarea căilor care duc cu adevărat pe culmile visate.

Caracteristici ale prozei noastre

de Eugenia Tudor

„-j^^^acă ar fi să formulăm o j^^kvitemă predilectă a prozatorilor români dinainte de cel —^^de al doilea război mondial, ne-am opri la cea atît de frecvent întâlnită în opera unor Camil Petrescu, Mihail Sadoveanu, L. Rebreanu, G. Călinescu sau Hortensia Papadat Bengaseu: dezaprobarea repetată a scriitorilor față de realitatea burgheză, față de canoanele unei societăți condamnând la mizerie și reducând la tăcere pe omul din popor sau pe intelectualul neconformist. Refuzul coabitării în promiscuitate morală sau compromis a populat proza românească interbelică cu atîtia învinși sau inadaptabili, desicinzînd fie din proza cu accente melancolice a lui Mihail Sadoveanu, fie din pana dură a lui Rebreanu sau din scrisul vibrând de indignare al lui Camil Petrescu, ca mărturii artistice elocvente în procesul intentat așezării burgheze de conștiințele artistice luminate.

Literatura anilor socialismului a preluat aceste tradiții strălucite, ducînd mai departe și adîncind opera de investigație critică a trecutului, îmbogățindno cu noi virtuți. Este una dintre direcțiile principale ale literaturii umanismului socialist, oare nu trebuie pierdută din vedere cînd încercăm să reamintim caracteristicile noii noastre literaturi. Este de altminteri și domeniul de investigație în care s-au încercat, înarmați cu o nouă concepție asupra lumii și societății, scriitorii din generația mai veche, a căror activitate literară s-a desfășurat și înainte de epoca noastră. Se cuvine aoi semnalat aportul lui Mihail Sadoveanu și Camil Petrescu în explorarea ou alți ochi a trecutului istoric al poporului. E vorba de o reîntoarcere la vechile pasiuni, cu noi mijloace de investigație. Concepția materialist-istorică asupra lumii a permis scriitorilor epocii socialiste disocierea lucidă și exactă a raportului dintre erou și masă, a locului pe care-l ocupă personalitatea în desfășurarea procesului istoric. Această nouă

viziune științifică, dominarea faptelor din perspectivă viitorului și a adevărului istoric verificat, a permis lui Camil Petrescu crearea unei imagini cât mai exacte și mai adecvate a figurii marelui patriot Bălcescu. Atît în drama *Bălcescu*, cît și în trilogia „Un om între oameni”, piatră de temelie a literaturii noastre noi, Camil Petrescu, creatorul aceluia uriaș însingurat și trist, oare era *Danton*, (1923) a dat o replică propriei sale viziuni vechi asupra istoriei. Plăsmuirea figurii lui Nicolae Bălcescu, încadrată firesc pe fundalul social-moral al epocii sale. În concordanță deplină au aspirațiile populare, însemna un act de echilibrare a propriei sale opere, din care posteritatea socialistă a avut mult de câștigat.

Mihail Sadoveanu, rapsod al eroismului popular anonim a reluat și el, dintr-o nouă perspectivă, o operă de tinerețe, dovedind prin *Nicoară Potcoavă* deplinătatea maturității sale artistice. Prin *Mitrea Cocor* marele scriitor a încercat, cel dintâi, valorificarea aceluia element *nou* din viziunea scriitoricească datorată socialismului: scoaterea din anonim și reabilitarea eroului țaran, devenit stăpân pe soarta sa. A fost o încercare care a provocat o emulație printre prozatori, convertită în valoare artistică reală în nuvelele și romanele lui Marin Preda.

Așadar, punctul de vedere din oare sînt abordate realitățile este inedit, fiindcă unghiul de vedere este acela al materialismului istoric, viziunea asupra socialului este restrucurată; este o viziune amplă, dominatoare, dinamică, evenimentele și oamenii fiind priviți dintr-o cu totul altă perspectivă. Asistăm, încă în primii ani ai epocii socialiste, la o revalorificare a valorilor, scriitorii defrișează dramuri noi către esențele artistice încă nedistilate, însemnând totodată date memorabile în istoria cea nouă a noii literaturi.

Tot ceea ce literatura epică interbelică încercase să aducă în dezbateră, fără puțință de a oferi o perspectivă,

se reia dintr-un unghi nou; realitățile trecutului nu prea îndepărtat sînt dezbătute cu o nouă forță artistică. Asistăm la ceea ce s-a numit, ou un termen destul de des folosit, demitizarea unei lumi vechi, a unui univers uman asupra căruia literatura interbelică, mai ales, Stabilise o anumită imagine. S-a început, bineînțeles, cu realitatea socială cea mai veche și asupra căreia plana prejudecata cea mai mare: realitatea satului și părerea greșită asupra reducției spirituale a ruralului.

Dacă apariția în 1920 a romanului *Ion* de Liviu Rebreanu fusese caracterizată ea însăși ca un început de eră nouă și ca un act de ctitorie în proza românească, prin viziunea aspră, dură a romancierului asupra relațiilor violente dintre oameni, în lupta pentru pămînt și înavuțire, publicarea în 1948 a romanului *Desculț* de Zaharia Stancu și a *Moromeșii* lui Marin Preda în 1956, au însemnat etape noi în drumul ascendent al literaturii socialismului. Prin *Desculț*, această carte de inegalabil lirism a unui poet care cântase aromele amare ale câmpiei și amintirea îndurerată a strămoșilor împilați, apăsătoare romanul celei mai dezolante sărăcii, al celor mai nevoiași și nenorocoși dintre locuitorii acestei țări supuse exploatării capitaliste și moșierești. *Desculț* înseamnă o etapă nouă față de *Ion* în acest proces intentat trecutului de exploatare a țărănimii românești, care a cutezat să-i înfrunte pe asupritori la 1907. După *Desculț*, Zaharia Stancu a spulberat, prin *Pădurea Nebună*, aura de melancolie și patriarbalism a orașelor de provincie, care mai stăruia în literatura dinainte de război. Și aci, ca și în *Desculț*, adevărul e crud, șocant, fără puțință de a mai fi ascuns ori deformat, replica scriitorului este esențială.

La procesul demitizării așezărilor lumii vechi, *Moromeșii* lui Marin Preda au însemnat o contribuție substan-

țială. Realitatea dură a satului românesc dinainte de război, cu stratificările ei economice, apte să mai inducă în eroare credința naivă a unor mici proprietari de pământ, este definitiv condamnată.

Au mai adus contribuții substanțiale la demitizarea lumii vechi, prezentată în trecut sub forme edulcorate sau aureolate de poezie, și alți scriitori prin scrieri remarcabile.

Amintim printre acestea, două romane, care, deși diferite ca formulă artistică sau oa fixare în epocă, sint circumscrise aceleiași realități a mahalalei bucureștene. E vorba de *Groapa* lui Eugen Barfou, foarte comentată și contestată la apariția ei, ca și mult discutata carte a lui Teodor Mazilu: *Bariera*. „Ineditul viziunii din romanul lui Eugen Barfou se datorește unghiului de vedere nou din care e privită și sensibilității speciale prin care e trecută lumea periferiei în cuprinsul lui”, scriu D. Milcu și N. Manolescu în recenta lor încercare de sinteză: „Literatura română de azi”.

Socialismul a dezrobit și a canalizat capacitățile creatoare ale poporului. Energiile populare ținute în frâu atâta vreme izbucnesc tumultuos și literatura primilor ani ai socialismului a consemnat, în pagini de o reală vibrație, atmosfera de înaltă tensiune a acelor momente istorice. Romane ca „Setea” de Titus Pcpovtici sau „Cordovanii” de Ion Lănicrănjăjan sânt adevărate epopei ale momentului anterior cooperativizării, de o importanță deosebită pentru evoluția nouă a satului. Marile mișcări de mase, pe planul vast al istoriei își capătă concretețe artistică, echivalând cu o reabilitare a mâniei primitive, neocontrolate a țăranilor din „Răscoala” lui Liviu Rebreanu.

În anii elaborării literaturii noi, un personaj inedit capătă drept de cetățenie literară: e vorba de acel reprezentant al oamenilor din popor, înves-

tit ou energii latente, țâșnind la suprafață datorită politicii Partidului Comunist Român, omul simplu, chemat să contribuie la ridicarea edificiului socialist. Problematika omului de rând, eliberat de temeri, de umilirile succesive, transmise de generații, devenit stăpân pe soarta sa, — moment de răscruce în psihologia unor clase — a fost cu pregnanță tratată în opera unui scriitor ca Marin Preda. Nuvelele sale de la „*Desfășurarea*” la „*Ferestre întunecate*” sau „*Îndrăzneala*” au în centru problema recîștigării demnității umane a acelor fapte care, datorită procesului istoric ajung la lumină și, lepădând crusta dureroasă a unei asprimi aparente, ca formă a autoapărării în fața vicisitudinilor de tot felul, înțeleg socialismul nu numai ca pe o problemă cu repercusiuni binefăcătoare de ordin economic, dar pricep și implicațiile acesteia în planul relațiilor dintre oameni. Ilie Barfou și Vasile Bodesou înțeleg colectivizarea ca pe un proces fundamentai deosebit de toate cele pe care le-Jau trăit pînă în zilele socialismului. Ei sesizează esența umană a politicii partidului comunistilor, oare se traduce prim încrederea în propriile forțe ale celor chemați să participe activ la clădirea noii societăți. Este, cum s-a spus, o încredere activă, deoarece dobîndinea demnității atrage după sine santimentul nou al răspunderii. Ilie Barfou, Vasile Bodesou și, asemeni acestor eroi, care au făcut școală, personajele unor autori mai tineri ca N. Velea sau D. R. Popescu, sânt profund interesați de procesul complicat al propriei lor umanități în devenire. Desigur, o devenire intortoahiată și greoaie uneori, cum e în cazul schițelor lui N. Velea, altelei mai spectaculoasă, ori violentă (D. R. Popescu), dar dincolo de gestul drămuț cu zgârcenie, ori risipit cu generozitate, se întrevede procesul complex al acestei -deveniri, pe care critica literară a nuntit-o pe drept cuvânt înșeninare (S Damian).

Varietatea temelor de inspirație ale prozei noastre noi este cel puțin tot atât de însemnată ca și încetățenirea diferitelor formule epice, de la marile romane cu caracter de frescă, traversând epoca în lung, pînă la romanul analitic sau schița condensată, frântură de studiu a vieții lăuntrice a noii umanități, având în vedere sondajul în adâncul psihologiei. O temă importantă și ou totul nouă pînă acum în literatura română, ca aceea a luptei comunistilor în grelele condiții de ilegalitate, pentru pregătirea momentului revoluționar al insurecției anmate din 1944, a constituit prilej de verificare a forței creatoare a multor scriitori, printre care Zaharia Stancu („Rădăcinile sînt amare”), Eugen Barbu („Șoseaua Nordului”), Mihai Beniue („Pe muche de •cutiit” și „Dispariția unui om de rînd”), Remus Luca („Poveste de dragoste”). Printre personajele reprezentative ale literaturii epocii socialiste, figura eroică a luptătorului comunist, avînd de înfruntat prigoana fascistă, închisoarea, torturile, spaima, se înscrie ca o contribuție remarcabilă în efortul de făurire a hărții celei nouă a literaturii românești. Subliniind originalitatea acestor cărți dedicate luptei ilegale, putem spune, pe drept cuvînt, că ele constituie un capitol ou totul nou și original al literaturii române, absolut indispensabil în înțelegerea uriașelor transformări revoluționare ce au urmat și pe care le trăim.

Investigarea în timpul mai îndepărtat sau în cel mai apropiat de prezent, ori detectarea laturilor prezentului, înfierbîntat de patosul constructiv, a presupus din partea prozatorilor o deosebită acuitate și un efort participativ diferit de cel al nuveliștilor sau romancierilor dinainte de epoca socialistă. Ghidîndu-se de concepția înaintată a partidului clasei muncitoare, scriitorii au început să acorde atenția cuvenită acelor zone de umanitate atât de neglijate sau foarte puțin cunoscute.

Așa a apărut pe scenă sau în miezul romanelor, fermentul activ al realității socialiste, constructorul socialismului. S-au scris cărți despre fabrică, multe însumând insuccese, dar au apărut și nuvele sau romane izbutite care au surprins artistic esența umană a muncitorului de o robustețe morală molipsitoare, intransigent cu sine și cu alții. Trebuie amintit aci romanul „Facerea lumii”, dar mai ales nuvelele lui Eugen Barbu „Oaie și ai săi”, ca și portretele de muncitori din scrierile lui N. Ție. În această zonă, din păcate, deși s-au făcut nenumărate încercări, au rămas cele mai multe pete albe. Nu ne referim la eșecul unor autori oare au înțeles simplist sondarea acestei lumi inedite, prin aglomerarea unor elemente de natură tehnicistă, prin ilustrativismul plat sau cel deghizat în optimism de paradă. Sînt accidente pe care istoria literară le-a și clasat. E vorba însă chiar de încercările meritorii ale unor prozatori de talent, care n-au înțeles complexitatea ca pe un fenomen necesar, indispensabil forării conștiințelor noi. E vorba poate și de noutatea, de ineditul acestei teme, oare încă inhibă pe prozatori.

Dar dacă zona umană cea mai explorată pînă azi, cea mai cu talent investigată rămîne încă zona sufletului rural, în schimb nu putem trece ou vederea faptul că unele contribuții substanțiale au adus unii prozatori de mare talent privitor la soarta atât de controversată, în trecut, a intelectualului.

„Bietul loanide” și „Sorinul negru” ale lui G. Călinescu ca și „Risipitorii” lui Marin Preda, se înscriu printre remarcabilele contribuții în această direcție. „Bietul loanide” este intelectualul excepțional dotat, dar dezarmat în fața meschinăriei burgheze, socotind că singura suprema înțelepciune este igno-

rărea acesteia, detașarea de practicile ei înguste și' periculoase. Arhitectul Toanide procedează ca atare și, deși cunoaște vag evenimentele ce se precipită în jurul său, nu le acordă nici o importanță. Se crede senin și inviolabil în imperiul universului său propriu de creație. Or, istoria concretă îi demonstrează cu brutalitate contrariul. „Sorinul negru” reia și completează ideea care traversează „Bietul Ioanide”, aceea că nu se poate trăi și crea în societate fără să participi la viața societății. Ioanide din „Scrinul negru” simbolizează imaginea creatorului care adera la socialism ca la unica posibilitate de afirmare plenară a calităților sale excepționale.

Critica unei lumi fără orizont, îmbăscită de prejudecăți, înecată în maramul propriei imoralități, au întreprins-o în romanele lor, de pe o poziție nouă, aceea a înțelegerii dinamice istoriei, două scriitoare de talent ca Henriette Yvonne Stahl și Cella Serghi. Dacă în „Fratele meu, omul” autoarea *Voicăi* arată convingător desuetudinea unei false și înguste înțelegeri a actelor de eroism gratuit, practicate de unii intelectuali trăind într-un mediu burghez, precum și calea, deloc ușoară, pînă la descoperirea surselor unei umanități impulsionate de adevărul istoric, „Cartea Mironei” de Cella Serghi este romanul aderării la comunism a unei intelectuale, răzvrătită și nemulțumită de așezările burgheze, este romanul convertirii, din convingere, a pasivității într-o atitudine activă, după îndelungi și amare căutări, după experiențe dureroase.

Cele mai bune cărți de proză ale literaturii noastre noi vorbesc despre realitatea complicată a așezării unei orânduiri, despre procesul, de loc calm,

al armonizării psihologiilor atât de deosebite, de saltul acestora pe scara valorilor în plin proces de elaborare.

Schimbarea de structură operată în sînul realității social-istorice a atras după sine o schimbare de structură moral-psihică a societății și de aci interesul nou și deosebit -al prozatorilor pentru descifrarea noii psihologii a omului. O viziune nouă asupra evenimentelor și asupra creatorilor acestora, oamenii zilelor noastre, responsabilitatea față de actul creației ca atare, a dus firesc la dezbateră pe plan literar a ideilor majore ale epocii noastre. Confruntările etice declanșează cazuri de conștiință asupra cărora prozatorii s-au aplecat ou predilecție în ultimii ani. Lupta pentru fericirea omului se confundă cu lupta pentru idealurile socialismului, cu lupta pentru adevăr, într-o societate în care omul este văzut ca o părticică necesară a întregului, în care grija pentru soarta lui este ridicată la rangul de lege socială. Proza din ultimii douăzeci de ani a însemnat pe harta sa o nouă tipologie umană, a înscris între cuceririle sale un erou literar predilect, a cărui caracteristică este din ce în ce mai mult o bogată viață lăuntrică. Problematika umană nouă, pe care proza, nuvela sau romanul au făcut-o cunoscută cititorului, aflată în continuă și complicată transformare, a înscris o traiectorie semnificativă, de la aspirația spre libertate și demnitate la adevăr și frumusețea certitudinilor. Prozatorii, autorii de schite, nuvele sau romane, simt tot mai acut necesitatea coborării în adîneul conștiințelor pentru a urmări ecolul pe care îl au aci faptele, nemai-întîmplatele fapte contemporane. Este evident pentru oricine urmărește tabloul literar al epocii noastre că odată cu desăvârșirea construcției socialiste

pe plan politic, social-economic, în proză se observă frecvența secționărilor efectuate în morala și psihologia epocii, precum și căutarea unor formule de expresie cât mai variate și mai adecvate. Tehnicile narative sînt diverse și se poate vorbi de o multitudine de stiluri — de la povestire la tableta plină de sugestii, de la romanul de idei la parabolă și proza eseistică.

Dincolo de înregistrarea uimită a realității plină de miracole, proza noastră nouă a observat depășirea vechii condiții umane a omului simplu, trezit la o nouă viață datorită politicii partidului comunist român, a înregistrat fenomenul mișcător al regăsirii de sine a individualităților umane, momentul decisiv al recăpătării demnității în condițiile noi ale societății eliberată de exploatare.

În *Raportul* său prezentat la cel de al IX-lea Congres al Partidului Comu-

nist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu numea ou o expresie lapidară toate aceste caracteristici, pe oare am încercat a le reaminti, „umanism socialist”, subliniind necesitatea acestei caracteristici esențiale: „...creația literară artistică e necesar să fie pătrunsă de un profund umanism socialist”.

Despre acest *umanism socialist*, noțiune îmbogățită cu sensuri și nuanțe noi, pe lângă acelea de demnitate umană, mândria de a fi om, responsabilitatea față de colectivitate sau conștiința rolului istoric al eroului predilect al prozei noastre, despre acest umanism socialist, prozatorii sînt chemați să spună lucruri noi. La aceasta obligă înseși dimensiunile neobișnuite ale realității socialiste, la oare sînt chemați să participe nemijlocit, la oare participă.

Valorificarea moștenirii literare

de Al. Piru

Valorificarea moștenirii literare, problemă importantă a istoriografiei literare marxist-leniniste, a fost și este necontenit considerată o sarcină principală a criticilor, istoricilor și cercetătorilor din domeniul științelor umaniste. La îhtîlnirea cu oamenii de cultură și artă din 1965, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat încăodată prețuirea acordată la noi moștenirii culturale, ca punct de plecare în creațiile noi:

„Întregul nostru popor dă o înaltă apreciere operelor valoroase ale lui

Eminescu, Caragiale, Alecsandri, Ișirlintirșeanu, Coșbuc, Sadoveanu, Hebreanu, Gog», Grigorescu, Un eseu, Ibrâncuși și alții, «are constituie nu numai o bogăție a culturii noastre naționale, dar au devenit și un bun al culturii universale, contribuind la ridicarea prestigiului patriei peste hotare.

Oamenii de litere și artă sînt chemați să continue și să ducă mai departe aceste tradiții, să-și aducă contribuția la îmbogățirea culturii noastre naționale și în același timp aportul la cultura universală”.

Aceasta pentru că într-adevăr nu este de conceput o mișcare literară și artistică nouă, viguroasă, fără legătură cu creația trecutului, nu este posibilă inovația fără întemeierea pe tradiție. Dacă creația oamenilor de litere și artă de astăzi „a îmbogățit patrimoniul spiritual al poporului, bucurându-se de prețuirea partidului, a tuturor oamenilor muncii” — a spus în Raportul său la Congresul al IX-lea al P.C.R. tovarășul Nicolae Ceaușescu — lucrul se explică desigur și prin faptul că ea „continuă tradițiile progresiste ale culturii românești”.

Pentru ca tradițiile culturale înaintate să-și păstreze mereu eficiența, să lumineze și fertilizeze efortul de creație contemporan, este necesar ca ele să fie oit mai adânc cercetate, cunoscute, explicate și popularizate. E ceea ce, individual și colectiv, pe un sector mai mic sau mai întins, pe un autor sau o epocă, se face.

De altfel este un adevăr bine cunoscut că fiecare generație este datoare, indiferent de stadiul la care cercetarea literară a ajuns la un moment dat, să reanalizeze creația trecutului din perspectiva și cu optica sa, pentru a selecta și ierarhiza în spiritul său valorile, chiar când operația pare definitiv încheiată. Experiența ne învață că, pornind de la interpretările și judecățile anterioare, putem mai totdeauna descoperi laturi noi și în unele cazuri putem formula judecăți de valoare noi.

Un alt imperativ al epocii noastre, universal aplicat, este oa despre un autor, o epocă sau întreaga dezvoltare literară să se întreprindă mai multe lucrări individuale sau colective. În istoria literară soliditatea construcției și reconstrucției monografice e în funcție nu atât de baza documentară, mai mult sau mai puțin aceeași, cât de vizuirea personală a criticului, de talen-

tul său de a învia omul și opera, de a se supune la obiect și în același timp de a domina obiectul. Când despre Eminescu încep să apară studii ale străinilor (Guillermou, Del Conte, Gál-di) este cazul ca șd noi să părăsim sfiala și să publicăm mai multe monografii.

în general acțiunea de valorificare a moștenirii culturale a fost dusă pe trei căi : 1) prin editarea și reeditarea selectivă sau integrală, critică a operelor reprezentative ; 2) prin studierea monografică a unor scriitori ; 3) prin publicarea unor sinteze deocamdată privind anumite perioade ale literaturii noastre. În toate aceste direcții au fost realizate din 1944 și pînă în prezent succese remarcabile, care conferă sectorului istoriografiei literare actuale un prestigiu indiscutabil.

Astfel, spre a ne referi la ediții, oricine va recunoaște că epoca noastră a reeditat, în condiții nesperate altădată, operele cronicarilor moldoveni și munteni, însemnările de călătorie ale lui Nicolae Miissou, Istoria ierogifică a lui Dimitrie Cantamir, cărțile populare de mare circulație mai ales în secolul al XVIIWea, epepeea lui Ion Budai-Deleanu și unele scrieri inedite ale învățaților Școlii Ardelene Micu și ȘinCiai, poeziile Văcăreștilor și ale lui Comachi, cea mai miare parte din opera lui Anton Pamn, poeziile lui Grigor« Alexanidirescu, scrieri mai puțin cunoscute din Bartțiu șd Kogălmioeanu, corespondența lui Băieeiscu, Alecsandri, Odoibescu și Ghica, Poezii populare ale românilor și opera poetică (deocamdată un prim volum) a lui V. Alecsandri^ qpera lui A. Odobescu (primul volum din serie), opera poetică completă a lui M. Eminescu (vechea ediție începută în 1939 a ajuns la al VI-lea vo-

lom, reeditată apoi cu aparat critic redus în trei volume), proza literară a lui Eminescu, opera completă a lui I. D. Caragiale (apărută pînă în prezent în patru volume, plus o culegere de corespondență inedită), opera poetică integrală a lui G. Coșbuc, plus ineditul **Comentariu la Divina Comedie**, poeziile lui Șt. O. Iosif, O. Goga, G. Bacovia, Lucian Blaga, Ion Pillat, Al. Philippide, Adrian Maniu, Emil Isac. Beneficiem de o ediție de **Opere** de Mihail Sadoveanu în 19 volume, de o ediție de **Scrieri** de Tudor Arghezi în 11 volume (pînă acum), de o ediție de **Opere** alese de Rebreanu în 5 volume, care va fi reluată pe un plan mai vast, de o ediție de **Opere alese** de Gala Galaction în 5 volume, de o ediție de **Opere alese** de I. Agirbițeanu (pînă acum în 4 volume).

Sîntam doar la început în ce privește editarea lui Dimitrie Ganite/mir, I. Eliade-Rădulescu, B. P. Hașdeu, Titu Maiorescu, A. Maedonskii, Duiliu Zamfirescu, Ion Slavici, N. Iorga, G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, V. Pirvan, Lucian Blaga, V. Voiculescu și atîția alți scriitori care așteaptă fie stabilirea filologică a textului, fie reconsiderarea critică a operei, fie colectarea și transcrierea manuscriselor. Este cazul lui Dimitrie Cantemir, Eliade Rădulescu și Hașdeu, cazul lui C. Stere și Ionel Teodoreanu, cazul corespondenței unor scriitori precum G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, M. Sadoveanu, Lucian Blaga etc. Mai ales aici, în editarea critică a textelor, munca în colectiv poate da cele mai bune și mai rapide rezultate,

în cazul marilor scriitori clasici precum Eminescu sau Caragiale n-ar trebui exclusă posibilitatea întocmirii «nor alte tipuri de ediții critice, cu altă grupare a textelor, care ar oferi altă imagine cercetătorilor (de pildă la Eminescu Qontopirea poeziilor antume și postume sau „pe teme populare”, la Caragiale despărțirea volumelor tipărite de autor în timpul vieții de scrierile apărute numai prin periodice).

Înmulțirea studiilor monografice despre scriitori este un fenomen caracteristic ultimilor ani. Metoda monografică a fost ilustrată și în perioada dintre cele două războaie de critici și istorici literari ca G. Călinescu, Șerban Cioculescu, Pornipiliu Canstăntinescu și alții, dar întreprinderea aceasta avea totuși un caracter incidental. Astăzi deși câmpul de investigație s-a restrîns iar unele subiecte păreau epuizate, numărul celor care se avîntă în studiul meincografie e din zi în zi mai mare.

Utilitatea unei monografii despre viața sau opera unui sorjiitor se confirmă pe de o parte prin numărul de date noi comunicate, pe de altă parte prin originalitatea exegezei critice. Nu credem că trebuie cultivată tendința de a transforma monografia științifică în literatură de fantezie, mai ales cînd autorul care întocmește o astfel de scriere nu a dovedit talent literar propriu zis. În ce ne privește, preferăm o biografie pur documentară și o cercetare de curată bibliografie unei vieți romanțate, cu atît mai mult unei monografii sau bibliografii romanțate (aceste din urmă sîpete, noi în istoriografia literară mondială, au foist încercate la noi pe seama lui Eminescu și a lui Sadoveanu), Considerăm inutile cărțile de acest fel despre autori (studiați mai înainte științific) ca D. BiOlimtineanu, Alecu Russo, Ibrăileanu, etc. Sîntam, cum am mai spus, pentru mai multe monografii despre aceeași autor, ou condiția însă de a nu repeta aceleași lucruri și cu condiția de a nu relua mereu aceeași autori precum Anton Piann, A. Vlalhuță, Delavrancea și Tqpinoeanu. Există apoi tendința de a dilata proporțiile unui studiu paste marginile cuvenite, de a transforma monografia într-o interminabilă poliloghie. Cînd biografia celui mai mare poet român, Mihai Eminescu, i-a încăput, cu tot cu bibliografie, lui G. Călinescu (**Viața lui Mihai Emi-**

nescu, ediția a IV-a) în 389 de pagini, socotim că biografia oricărui alt scriitor român poate fi tratată într-un spațiu mai mic. Se pot admite, firește, unele **excepții**, ca de pildă în cazul lui Alexandru Macedimskii, poet minimalizat, controversat sau negat pînă mai ieri, care trebuie total reconsiderat și amănunțit explicat în contradicțiile lui, cum procedează Adrian Marino în recenta sa biografie, *Viața lui Alexandru Maceăonski*, dar în mod normal trebuie să păstrăm proporțiile. Este necesar ca acolo unde toate documentele au ieșit la iveală să se treacă de la analiză la sinteză, la monografia de maximum o sută de pagini, accesibilă celui mai larg public și (prin traducere într-o limbă de largă circulație) de ecou și peste hotare, unde valorile naționale nu au fost încă suficient propagate. Modelul cel mai potrivit pentru asemenea sinteze (nu de mult inaugurat, dar continuat într-un ritm prea lent, de Editura Tineretului) ar fi cel al colecției *Glassiques du XX-e* secole (Editions Universitaires, Paris), dirijată de Pierre de Boisdeffre. Rin moment ce aici au apărut studii de maximum 150 de pagini despre autori ca Proust, Mauriac, Sartre, Valery, Thomas Mann, Kafka, Rilke, Hemingway, Dostoievski, Cehov, UnarnunO', nu credem că dimensiunile ar fi contraindicate pentru autori ca Sadoveanu, Camil Petrescu, Blaga, Ion Barou, Lovinascu, Iorga, Pirvan, etc.

în sfîrșit, cel de al treilea mijloc de valorificare a moștenirii literare, istoria literaturii, este privit încă fără încredere, cu timiditate și chiar cu lipsă de interes. Nu a apărut încă nici o istorie a literaturii române de la început și pînă astăzi, de nu importă ce întindere. Unii văd cauza în faptul că *rm* avem încă o periodizare a literaturii române (problemă ce se poate lă-

muri a **posteriori**) și se limitează la a propune doar sisteme de periodizare,, întorcând pe toate fețele tabla de materii. O carte este greșită fiindcă se termină la anul 1800, când trebuia să se sfârșească la 1780. *Tratatul de Istoria literaturii române* nu e nici el bun, pentru că (din motive pur mnemotehnice!) împarte materia (literatura română din perioada feudală) pe secole și trece pe Neculce după Dimitrie Cantemir, despărțindu-l de Miron -Cos-tin care e tot cronicar. În realitate, primul voium din *tratatul de Istoria literaturii române*, condus de academicianul Al. Rosetti și citit în manuscris de G. Călinescu, este lucrarea celor mai autorizați specialiști în perioadă veche, a literaturii noastre, ieșită din cea mai bună colaborare ce se poate închipui în domeniu! istoriografiei științifice actuale și ar fi foarte bine dacă volumele următoare ale tratatului ar realiza același stil de muncă în colectiv. Vrem să spunem că volumul I din *Istoria literaturii române* este un bun început și că elaborarea celorlalte volume nu trebuie să mai întârzie mult.

Păreră noastră este că elaborarea, colectivă a tratatului nu trebuie să împiedice inițiativa alcătuirii unor lucrări de istoria literaturii române de proporții reduse sau întinse individuale. Numai cînd vom avea o istorie a literaturii române de la origini pînă în prezent, vom putea determina și aprecia exact valoarea literaturii noastre din ultimele două decenii și vom putea întrevedea direcțiile de dezvoltare viitoare. Nu mai vorbim de faptul că istoria literaturii române de la început, pînă azi ar demonstra continuitatea creației noastre literare și ar pune într-o lumină nouă creația contemporană, izvorâtă din impulsul statornic al geniului poporului român, care a produs pe Eminescu și Arg'bezi, pe Creangă și pe Sadoveanu, pe Caragiale și pe Camil Petrescu, pe Iorga și pe Călinescu.

Articolele necunoscute

de prof. Miron Constantinescu

nul 1858 în Europa a înregistrat, odată cu încheierea războiului Crimeii, desfășurarea lucrărilor Congresului de la Paris (între 35 februarie și 30 martie) și semnarea tratatului de pace dintre Anglia, Franța, Austria, Turcia, Prusia și Sardinia, de o parte, și Rusia, de partea cealaltă.

Tratatul de pace de la Paris a urmărit să dea o soluție „Problemei Dunării”, conformă intereselor marilor puteri. Cu acest prilej, diplomația franceză, călăuzită de Napoleon al III-lea, a încercat să-și apropie pe fostul adversar din războiul Crimeii — Rusia.

Congresul a adoptat unele hotărâri cu privire la Principatele Dunărene. Acestea continuau să rămână sub suzeranitatea Turciei, dar marile puteri semnatare ale tratatului se declarau garante ale drepturilor celor două țări. Turcia trebuia să respecte administrația independentă a Principatelor, precum și libertatea comerțului, navigației, legislației, cultului.

Pentru reorganizarea Principatelor, se institua la București o comisie specială, alcătuită din reprezentanții statelor semnatare, inclusiv un comisar al Turciei care urma să convoace adunări ad-hoc — Divanurile — atât în Țara Românească, cât și în Moldova, pentru

ca năzuințele poporului român cu privire la organizarea viitoare a țărilor să poată fi îndeplinite.

În aceste condiții, problemele Principatelor Dunărene, ale reorganizării și unificării lor, (devin și mai mult probleme generale europene. Opinia publică din întreaga lume dezbătea, cu viu interes, chestiunea „orientală”, din care o parte importantă o constituia problema Dunării, a țărilor riverane și îndeosebi chestiunea unificării țărilor românești. Cu atât mai mult această chestiune preocupa proletariatul internațional și pe conducătorii săi.

După revoluția din 1848—1849, Karl Marx și Friedrich Engels au acordat, în scrierile lor, o atenție deosebită problemelor Europei răsăritene și mai ales chestiunii Dunării; numeroase articole publicate în presa engleză și americană stau mărturie acestor preocupări și mai cu seamă articolele din „New York Daily Tribune” ce apăreau în S.U.A. sub redacția lui Charles Dana.

Mai puțin cunoscut este faptul, că în 1856, Karl Marx a scris trei articole speciale privitoare la Principatele Dunărene. Nu putem ști exact data dudău au fost elaborate (aceste trei articole, deși preocuparea este prezentă încă

de la începutul anului.¹ Ținând însă seama de faptul că în septembrie 1856 aceste articole îi sînt restituite de către redactorul șef al lui „New York Daily Tribune”, Charles Dana, lui Marx, ieste probabil că articolele au fost scrise în primele luni ale aceluiași an. Se pare că unul din aceste articole a fost elaborat încă în prima jumătate a lui ianuarie 1856.

Prima referire la aceste articole o găsim în scrisoarea lui Marx către Engels, din 22 septembrie 1856: „Tribune hat mir die nichtgedruckten Artikel zuruckgeschickt. Es sind, all in all, der Panlawismus und eine Artikel über Danubian principalities. Herr Dana schreitot, wenn ich die Sachen nicht anderswo abbringen konnte, müssten sie den „loss“ von Keiits wegen tragen, da sie nicht zu rechter Zeit Einspruch getan. Im gegenteiligen Falle erwarten sie (part ihrer expenses zurück. •Nous verrons“². („Tribune“ mi-a restituit articolele netipărite. Sînt, toate, cele despre panslavism și articolele mele despre Principatele Dunărene. Domnul Dana scrie că dacă nu le pot plasa în altă parte, vor trebui să suporte ei de drept pagubele, deoarece nu au făcut înființarea la timp. În caz contrar așteaptă restituirea unei părți a cheltuielilor lor. Vom vedea.”)

Această scrisoare care consemnează restituirea articolelor, nu explică motivul refuzului lui Dana. În schimb, scrisorile lui Marx către Engels din 30 octombrie 1856 și 16 februarie 1857, dau această explicație.

Iată textele:

„Herr Dana, bei der Zurückschickung meines Manuskripts über die Donaufürstentümer, hat vergessen, to blot out

¹ Karl Marx-Erich Engels *Briefwechsel* vol. II, pag. 128 Ed. Dietz, Berlin și Marx-Engels, *Opere* vol. 11, pag. 751, Ed. Pol. București, 1961.

² Marx-Engels — *Briefwechsel* vol. II (1854—1860), Ed. Dietz, Berlin, p. 184. Marx-Engels — *Opere* vol. XII p. 768. Ed. Pol. București.

eine in französischer Sprache geschriebene Bemerkung desselben Gurowski. Er bemerkt nämlich über meinen statistischen Angaben über die rumänische Bevölkerung: „Tous ces chiffres sont exagérés pour faire mousser l'idée de nationalité roumaine. Ils sont démentis par les faits, l'histoire et la logique“.

(„Domnul Dana, la returnarea manuscrisului meu privind Principatele Dunărene, a uitat să șteargă o observație scrisă în limba franceză de același Gurowski. El face anume următoarea remarcă pe marginea datelor mele statistice privind populația română: „Toate aceste cifre sînt exagerate pentru ca să promoveze ideea de naționalitate română. Ele sînt desmintite de fapte, de istorie și de logică“).

De asemenea „Bei dieser Gelegenheit habe ich entdeckt, dass dieselbe fremde Handschrift — (die ich einstweilen mir die Freiheit nehme, für die polnischen Renegaten Gurowski zu halten) — die über meine zurückgesandten Danubian Principalities Artikel schrieb: „Tous ces chiffres sont exagérés“... auch die Panlawismusartikel mit Randglossen geziert hat“.

(„Ou această ocazie am descoperit că același scris de mînă străin (pe care deocamdată îmi iau libertatea să-I atribui renegatului polonez Gurowski), care scria despre articolele mele restituite referitoare la „Principatele Dunărene“; „Toate aceste cifre sînt exagerate“, a ornat cu glose marginale și articolele despre panslavism“).

Din confruntarea acestor texte, rezultă că articolele lui Marx au fost respinse de New York Daily Tribune pentru că puneau într-o lumină prea favorabilă ideea naționalității române. Marx (sublinia în articolele sale — uipă cit se pare — însemnătatea națiunii române în răsăritul Europei, întemeindu-se pe date statistice și istorice. Gurowski contesta aceste date și

³ Marx-Engels — *Briefwechsel* vol. II (1854—1860), Ed. Dietz, Berlin.

⁴ Idem, p. 211—212.

această argumentare. În sprijinul afirmației sale, Gurowski, referentul lui Dana, cita faptele, istoria și logica. În realitate, atît faptele, cît și istoria și logica confirmaseră încă idin acea vreme tezele lui Marx privitoare la români iar în cele 11 decenii care au trecut de atunci, această idee a fost confirmată ou atît mai mult.

Engels insistă pentru publicarea articolelor lui Marx, în scrisoarea din 26 septembrie 1856⁵:

„Die Principalities wiirde ich grade jetzt, wo der Tuck noch foirt dauert, einem englischen Blatt older Monthly anbieten. Wie geht's voran mit Urquhart (..?..) zweifle sehr dlaran (..?..) bis jetzt seh ich keine Moglichkeit“⁶ (Articolele despre Principate⁷, le-aș oferi tocmai acum, cîtă vreme mai continuă gălăgia (agitația) unui ziar sau reviste englezești. Cum merge treaba cu Urquhart (..?..), mă îndoiesc foarte mult de aceasta (..?..) pînă în prezent nu văd vreo posibilitate“).

De asemenea, la 20 martie 1857 Engels îi scrie lui Marx din Manchester, în legătură ou articolele apărute în London Free Press. Nu putem ști exact la ce articole ale lui Marx se referă Engels în această scrisoare, pentru că ediția Operelor lui Marx-Engels nu menționează în februarie și martie nici un articol publicat în „Free Press“. Se pare că în revista „Free Press“ din Londra au apărut unele articole ale lui Marx în acest interval, articole necunoscute editorilor volumului XII din „Opere“. Redăm textul din scrisoarea lui Engels :

„Hast Du noch einige Duplikate, die Du mir sohicken kannst, und aucli

⁵ Idem, p. 188-189.

⁶ Articolele despre principatele române, scrise de Marx.

⁷ David Urquhart (1805—1877) — om politic burghez și diplomat englez, editor al publicației „Portofoliu“ și al revistelor „Free Press“ din Londra și Sheffield, la care colabora uneori Marx.

ein komplettes Exemplar Deiner iim Londoner Urquhart-Blatt abgedruckt en Artikel ? Letzteres wird idort wohl leicht aufzutreiben sein. Ich kann die Sachen sehr gut gerade jetzt gebrauchen“⁸.

(„Mai ai cîteva duplicate, pe care mi le poți trimite și de asemenea un exemplar complet al articolelor tale tipărite în ziarul Urquhart din Londra ? Ultimul va putea fi găsit desigur ușor acolo. Pot folosi lucrurile (acestea) tocmai acum foarte bine“).

Este posibil ca Engels să se refere aici la lucrarea proiectată de Marx privind istoria relațiilor diplomatice anglo-ruse în secolul al XVIII-lea, publicată pentru prima oară în „Sheffield Free Press“ și în „The Free Press“ din Londra în perioada iunie 1856—aprilie 1857, sub titlul „Revelations of the Diplomatic History of the XVIII-th Century“⁹ (Kevclățiuni asupra istoriei diplomației secolului XVIII“); după cum este de asemenea posibil ca Engels să se fi referit la alte articole decît lucrarea menționată. Treizeci și cinici de ani mai tîrziu, cînd Engels va alcătui, în noiembrie 1892, o bibliografie intitulată „Marx IteânriCh Karl“ apărută în „Handwörterbuch der Staatswissenschaft“¹⁰ („Dicționarul științelor de stat“), va menționa faptul că în 1856—1857 Marx a colaborat ia „Free Press“ din Sheffield și Londra.

De altfel și Marx scria la 9 aprilie 1857 lui Engels : „Meine Artikel in der Free Press sind erst fiinf. („Articolele

⁸ Idem, p. 220.

⁹ „The Free Press“ (Londra, 1855—1856) și „The Sheffield Free Press“ (Sheffield, 1851—1857) — ziare burgheze engleze, editate de David Urquhart și adepții săi, la care au colaborat Marx și Engels.

¹⁰ în 1899, lucrarea „Revelations of the Diplomatic History of the XVIIIth Century“ a fost editată la Londra în broșură, de către fiica lui Marx, Eleanor Aveling, sub titlul „Secret Diplomatic History of the Eighteenth Century“.

¹¹ Retipărită în *Opere, Marx-Engels* voi. 22, p. 331—341.

mei* în Free Press sînt abia cinci) re-
fieri¹² du-se Ia „Revelations”¹³

Cele trei articole despre Principatele Române, în oare Marx se ocupa de formarea națiunii române și de lupta sa pentru crearea statului național român, nu au fost găsite pînă acum și nu au fost publicate în vreo ediție a operelor lui Marx și Engels. Respînse din motivele arătate de „New York Daily Tribune” și restituite autorului, este probabil ca Fr. Engels să fi reușit să le publice în „Free Press” sau vreo altă publicație engleză, cum propusese în scrisoarea din 26 septembrie 1856. Aceste articole ar putea fi căutate în acele publicații engleze la care colabora Marx în anii 1856—1857. În corespondența Marx-Engels nu se mai pomeneste de ele după martie 1857; este probabil să fi fost publicate anterior.

E greu de presupus ca Marx să fi renunțat la publicarea acestor 3 articole, din două motive: a) pentru că în acele împrejurări, după Congresul de la Paris, aveau o deosebită însemnătate politică; b) pentru că, în condițiile materiale în care trăia la Londra familia Marx, publicarea și remunerarea acestor articole ar fi constituit o sursă de venituri.

Faptul însuși că după martie 1857, în corespondența Marx-Engels nu se mai vorbește despre aceste articole, poate însemna tocmai rezolvarea anterioară a problemei; altfel, Marx ar mai fi revenit în scrisorile sale asupra necesității publicării lor. De aceea considerăm că ar fi necesară căutarea articolelor, în primul rînd, în presa engleză a epocii sau în „Neue Oder-Zeitung” la care Marx colabora în această perioadă (încă de la sfîrșitul lui decembrie 1854).

¹² Marx-Engels, *Briefwechsel*, vol. II, Dietz, Berlin, p. 229.

Nu este exclus ca, fie textele publicate, fie manuscrisele să existe în arhiva Marx-Engels a „Institutului Internațional de Istorie Socială” din Amsterdam.

Însemnătatea acestor articole constă în aceea că ele revelau opiniile lui Marx și Engels asupra alcătuirii națiunii române și acțiunii de făurire a statului național român, încă înainte de unirea Principatelor în 1859; în aceste articole, poziția lui Marx și Engels asupra acestei probleme de însemnătate europeană și internațională în secolul al XIX-lea se exprima probabil mult mai direct 'decît în „însemnările” marginale făcute, pare-se, ca simple glose după cărțile lui Elias Regnaudt „Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes” și „La foi des traites. Les puissances signataires et rempateur Napoleon III”.

Asupra conținutului acestor articole necunoscute, nu e recomandabil să facem presupuneri. Totuși, este posibil ca ele să se fi referit nu numai la problema națională ci și la problema agrară în țările românești precum și la calea democratică revoluționară a făuririi unității naționale a românilor, în acest sens este interesant articolul lui Marx publicat în „New York Daily Tribune” trei ani mai tîrziu (la 24 ianuarie 1859!) „Problema unificării Italiei”. Din adnotările lui Gurowski și comentariile lui Marx, rezultă că ele reliefa însemnătatea și rolul națiunii române în răsăritul Europei și susțineau cauza democratică și națională a Unirii Țărilor Române.

¹³ K. Marx. *Însemnări despre români* publicate de A. Oțetea, S. Schwann, Ed. Academiei R. S. România, 1961.

¹⁴ Karl Marx-Friederich Engels *Opere* voi. 13, pag. 176—182, Ed. Pol. București, 1962.

Tradiții și perspective ale sociologiei românești

de II. H. Stahl

u prilejul a zece ani de la moartea pralesoirului Dimitrie iQuisti au apărut în publicistica noastră câteva cărți și articole omenite să scoată în relief însemnătatea pe care a avut-o, în cultura noastră și în cea internațională, icpera acestui mare profesor, creator al școlii de sociologie, pe care a condus-o timp de 30 de ani.

Desigur că, prin citirea lucrărilor lui multe alte studii ar putea fi făcute, în ce ne privește însă, socotim că e mai utilă considerarea atentă și critică a „tradiției” școlii Guști, mult mai bogată și mai fertilă decât ceea ce a putut, din ea, răzbate în literă scrisă. Tradiție care, de fapt, este în țara noastră mai veche, gânditorul și omul de acțiune care a fost Guști știind să o valorifice, ridicînd-o la un nivel științific și o eficacitate practică pînă la el neatinsă.

Avem în urma noastră un tezaur de experiențe în domeniul sociologiei, concepută nu doar ca o disciplină teoretică, ci și o „operațională”, cum l se spune astăzi, ca o „sociologie tmitans”, cum îi spunea Dimiltrie Guști, sociologie care își pune adică drept scop nu numai „înțelegerea” fenome-

nelor sociale ci și puțința de a le imîni.

în vreme ce azi, o asemenea sociologie „luptătoare” corespunde întru totul 'cu concepția științifică a materialismului istoric, care, într-o societate Socialistă, nu constituie doar o sumă de învățăminte de asimilat în vederea trecerii unor examene sau a scrierii unor Studii erudite, ci are valoarea unui îndreptar în acțiunea practică de fiecare zi. Politica științifică, îndrumarea merlsulud social pe baza cunoașterii legilor' de dezvoltare a societăților umane și pe analiza formelor istorice concrete, infinit variate, pe care fiecare societate în parte le îmbracă de-a lungul istoriei sale, constituie azi o lege de bază a oricărei țări socialiste.

Acesta este sensul în oare trebuie să ne întrebăm dacă în tradiția sociologiei românești se pot găsi elemente folositoare care ar putea fi dezvoltate în perspectiva unei aplicări din ce în ce mai eficace a principiilor științifice de conducere a statului spre un viitor din ice în ce mai bun.

Este ceea ce vom căuta să facem în rândurile care urmează. *O primă idee de bază : centrarea pe probleme esențiale.*

Sociologul este desigur* dator să cunoască teoria sociologiei, mergând în studiul ed pînă la erudiție. Dar profesorul Guști învăța pe elevii săi că atîta nu este de ajuns. Cu multă stăruință scotea în relief un veahiu simbol al universităților medievale: la trecerea unui doctorat, se cerea candidatului să se prezinte cu o carte deschisă (ritualul lui *liber apertus*) și apoi să închidă cartea (ritualul lui *liber clausus*) în semn că, după ce ai învățat ce scrie în carte, ești dator să o închizi, spre a gîndi în mod creator asupra marilor probleme ale vieții.

Aceste probleme nu rezultă din cărți, ci din realitatea însăși a vieții. Ele sînt multe și în aparentul lor haos, ești dator să te descurci, avînd drept călăuză criteriul ordonării lor în grade de importanță. Omul de știință este dator să aleagă, din masa de probleme ridicate de realitate, doar pe acelea care sînt ou adevărat importante, adică problemele majore ale vieții sociale contemporane. Spunea Nietszche că „poetul laudă și prin ce alege ca să laude”; tot astfel omului de știință i se măsoară seriozitatea după gradul de seriozitate a problemelor pe care se străduiește să le lămurească.

O călăuză în această alegere o putem găsi dacă avem curajul să atacăm în special acele aspecte ale vieții sociale care se află „în criză”, în sensul că ridică probleme practice în miezul cărora se pot ascunde primejdii. Există crize de creștere precum și crize de dezagregare socială, fenomene care se nasc și fenomene care pier. Un sociolog timorat și fără vigoare, va fi îndemnat să se oprească asupra acestor aspecte ale vieții sociale care „merg bine”. Dar în felul acesta toată străduința lui rămîne ineficace, fără folos pentru bunul mers al societății. Dimpotrivă, aplecîndu-se asupra momentelor de cotitură în dezvoltarea socială, studiindu-le cauzele și efectele în mod științific și cu deplină obiectivitate — la nevoie: cu discreția cuvenită ori-

cărui om de răspundere — el va aduce contribuția sa la găsirea celor mai bune căi pentru rezolvarea pozitivă a problemelor prin îndrumarea faptelor pe calea cea mai justă și mai direct ducătoare la scopul final care rămîne constant cel al binelui obștesc.

În primele decanii ale veacului acestuia, în România, problema cea mai dureroasă, cea de a cărei dezlegare părea a fi legată însăși soarta țării, era „chestiunea țărănească”.

În pofida strălucitoarei culturi a orașelor noastre, satele, în care trăia 85% din populația țării, își dovedeau mizeria într-un mod tragic, la lumina incendiară a răscoalelor, ou greu stinse, din 1880 și 1907. Exportau desigur cereale în străinătate, dar grăul care pleca peste graniță era cel rupt de la hrana milioanei de țărani. Exportul nostru era un export al unei foamete endemice. Bolile și analfabetismul rodeau vitalitatea neamului și nu lipseau glasurile care să ne prevestească cel mai negru viitor rezultînd fatal din incapacitatea noastră de a rezolva „chestiunea țărănească”.

Pe această temă, speriat de aceleași sumbre perspective, lucrase pe vremuri un Ion Ionescu de la Brad, înaintașul luminat și elarviziomar al lui Guști. Tot astfel lucrase o generație întreaga de medici și economiști, alarmați de ravagiile pelagrei, ale subalimentației, ale proastei locuințe a țaranilor, a lipsei lor de cunoștințe tehnice, ale sistemului de relații sociale, care strîngeau oa în chingă masa țărănească într-un regim de clacă și de „dijmă la tarla”, de întunecat caracter feudal.

Nu e deci de mirare că principala temă pe care Dimitrie Guști a ales-o spre a o supune unei analize științifice a fost satul. A creat dieci o „Sociologie rurală” pentru că problema ruralilor i s-a părut a fi cea mai importantă din câte se puneau României de atunci.

Aâtăzi putem regreta că nu a atacat și problema „orașului” și a clasei mun-

citoare, deși încercări — eșuate, din păcate — au fost făcute și în această direcție. Nu e mai puțin adevărat totuși că lecția care trebuie reținută din tradiția noastră este aceasta: trebuie, la fiecare etapă istorică, să alegi spre studiu problema ei majoră.

A continua școala Guști • prin cercetări purtînd exclusiv asupra satelor, ar fi doar o aparentă continuare a acelei școli, nicidecum o continuare a spiritului ei. între 1925 și 1940 tema aleasă, ca fiind cea mai importantă, a fost cea a satului. în 1966, orice sociolog oare dorește să păstreze din tradiția școlii românești de sociologie ceea ce rămâne realmente valabil, trebuie să se întrebe: oare este (sau oare sînt) problemele de bază ale vieții de azi?

Guști ne-a dat ou cercetarea satelor o formulă valabilă doar tranzitoriu, pentru o anumită epocă istorică. Urmașii lui cei nepricepuți ar putea fi îndemnați să stăruie pe această formulă. Dar ei ar uita astfel că profesorul lor le-a dat mai mult decît o formulă și anume: secretul formulării de formule, știința de a alege din realitatea socială temele esențiale, așa cum ți le arată a fi însăși realitatea, nicidecum așa cum rezultă ele din deprinderile tale vechi sau din seaca ta erudiție.

Este clar, pentru oricine urmărește cu atenție ceea ce se petrece azi în țara noastră, pentru oricine a citit și a studiat rezoluțiile Congresului al IX-lea al Partidului, că accentul vieții noastre sociale s-a deplasat și se va deplasa din ce în ce mai mult spre problemele pe care le ridică cu sine procesul intens de industrializare, îngemănat cu procesul de urbanizare.

Dintr-o țară „eminamente agricolă” ne transformăm într-o țară puternic industrializată. An de an, imense uzine, hidrocentrale și exploatare miniere, orașe, centre și zone industriale noi. acoperă harta țării. Agricultură s-a cooperativizat, reușind să producă mai multă hrană -cu oameni din ce în ce

mai puțini. Mase enorme de rurali se transformă în muncitori industriali. în următorii cinci ani nu mai puțin de 400.000 de rurali sînt planificați a trece în imunoa industrială, părăsind satul, prinși într-un gigantic proces de „urbanizare” cari, socotindu-le și familiile, vor face necesară construirea de locuințe pentru cel puțin un milion de oameni.

„Cea de a doua revoluție industrială” care caracterizează azi nu numai mersul țării noastre, ci și cel al întregii omeniri, este un fenomen social cu totul nou, apărut abia după al doilea război mondial; oare nu are absolut nici o asemănare cu ceea ce eram obișnuiți a trăi în perioada dintre cele două ultime războaie.

întrebarea este: vor ști sociologii de astăzi să fructifice tradiția noastră su-cialogică în sensul de a 'alege din masa de probleme pe care le ridică industrializarea și urbanizarea, problemele esențiale, fără a se pierde în studii secundare, care n-ar lămuri nimic și pe nimeni, sterpe din punctul de vedere al eficacității practice? .

Asemenea probleme esențiale se pot totuși ușor identifica, atît de săritoare în ochi fiind.

Orașele noastre, ca toate orașele din țările în care se face simțită cea de a doua revoluție industrială, a trecut de la faza numită de „inurbație” la cea de „exurbație”. Adică în loc să stîngă populația venită de la țară în cartiere mărginașe, formând ceea ce se poate numi „centura de mizerie a orașelor”, popas pentru un nou salt către centru, o deplasează dimpotrivă spre cartiere construite în stil de mici „orașe-satelit” în spațiul urban și periurban. În București de pildă, asistăm astfel la crearea micilor orașe interne, din spațiul urban, cum sînt Balta Albă, Berceni Sud, Drumul Taberii etc., etc., unele obținute prin dărîmarea zonelor insalubre {Groapa Floreasca, de pildă}

Știm pe de altă parte că vom cunoaște ân curând și fenomenul pe care

sociologii îl numesc 'al „ooinunbațici”, adică al încetei alipiri a unor orașe, centre și zone industriale apropiate, printr-o continuă lărgire a zonelor urbane existente și extinderea lor de-a lungul unor artere magistrale, formînd pînă la urmă ceea ce se numește o „arie metropolitană”, polinucleară, cu spații semi-rurale neagricole, numite, cu un termen nou introdus în sociologie „spații rurbanizate”. Nu va fi de mirare nici dacă vom vedea în curînd realizîndUHse și fenomenul pe care sociologul francez Gobfemam îl numește al „rnegalopolis”-ului, al conurbațiilor gigantice, de multe milioane, acoperind imense zone geografice complet industrializate și urbanizate.

Pe vremuri, imigranții rurali oare veneau la orașe, ridicau o problemă durerosă și nedorită, din două puncte de vedere: satele se goleau de oameni, goniți fiind de sărăcie, iar orașele se umpleau de noi veniți, care nu se puteau adapta vieții urbane decât extrem de încet, în decurs de cel puțin trei generații și cu prețul greu plătit al bolilor, vițiilor și actelor antisociale.

Astăzi este cazul să răsturnăm problema și să ne gândim că în locul „exodului rural” de tip vechiu, vom avea de rezolvat problema unor sute de mii de oameni care pleacă de la sate pentru că, prin mecanizarea agriculturii, nu mai este nevoie de ei acolo, și pentru că dimpotrivă este urgentă nevoie de încadrarea lor în procesul de producție industrială. Pe acești oameni îi chemăm noi, planificat, urmînd să-i cazăm în noile noastre orașe și să-i angajăm în profesii industriale. Pentru completa lor „urbanizare” nu mai avem răgaz să așteptăm trecerea a două-trei generații: avem nevoie de ei acum, imediat. Cu alte cuvinte va trebui să diriguim în așa fel procesul lor de urbanizare încît să obținem fără greș rezultatele dorite, „criza” de creștere ce se va naște în mod fatal trebuind deci

să fie depășită prin intervenția conștientă și planificată.

În genere, orice proces de urbanizare dă naștere unei crize sociale deosebit de grave. Un rural trecut la oraș este supus unor „presiuni sociale” extrem de apăsătoare. El trebuie să învețe o nouă meserie, îi sînt necesare o orientare profesională și un învățămînt, care nu se pot desfășura decît de-a lungul unor anume etape de adaptare succesivă. El trebuie să-și modifice orariul zilei intrînd sub stăpînirea nemiloasă a ceasornicului, oare nu cunoaște ritmul tradițional al răsăritului și apusului soarelui. El are de făcut față unor munci care nu țin seama de anotimpuri și nici de zi și de noapte. Are a-și organiza bugetul potrivit posibilităților unui salariu fix. Are a uita deci toate deprinderile de acasă, să învețe a se îmbrăca, a vorbi și a se purta ca un orășan.

În aceste condiții, adaptarea la viața urbană constituie pentru el o problemă prezentînd anumite dificultăți, inadaptarea lui socială putîndu-se solda cu eșecuri scump plătite.

Datoria sociologului de azi este în consecință a studia formele acestui fenomen social al urbanizării, în condițiile vieții de astăzi, semnatîndu-i primejdiile și mai ales căutîndu-i soluțiile, pentru a asigura astfel optima desfășurare a acestui proces, adică cu cît mai puțină irosire de energie și suferință umană, ou cît mai multă eficacitate și rapiditate.

În locul unor monografii de sate, ni se pune deci azi problema studiului vieții urbane, prin monografii de orașe noi, de cartiere noi, de zone industriale și de zone „rurbanizate”, centrate toate pe problema de bază pe care o constituie „Industrializarea” și „urbanizarea” maselor de rurali în curs de

transformare din agricultori țărani în oameni ai muncii industriale.

Nu mai puțin importantă și nouă este însăși problema industrializării. Cea de „a doua revoluție industrială”, cu introducerea în curbă asimptotică, a unor tehnici mereu noi, ridică nu numai problema profesionalizării maselor rurale venite la oraș, ci și pe aceea a muncitorilor industriali existenți, care și ei au de rezolvat problema învățării permanente a unor profesii noi, a adaptării lor la munca marilor uzine automatizate și cibernetizate. Modul de pregătire profesională a muncitorilor de azi nu mai este cel al simplei deprinderi, prin ucenicie, a unei meserii, pe lângă un „meșter” mai vechi. *S-ar* părea că dimpotrivă, meșterii mai vechi se arată oarecum mai refractari față de noile condiții de muncă, decât cei tineri. întreg sistemul de învățământ profesional, la un nivel quasi-ingineresc, trebuie regândit și restructurat. Adaptarea omului la mașini și a mașinilor la om, modul de organizare a relațiilor sociale din cuprinsul uzinelor, sînt astăzi atît de surprinzător de altceva decât ceea ce fuseseră pînă acum cîteva decenii încît, pentru studiul și rezolvarea lor a fost creată recent o ramură nouă a sociologiei „operaționale”, așa numita „sociologie industrială”, a cărei importanță teoretică și practică copleșește cu mult vechea disciplină a „sociologiei rurale”.

Ceea ce nu înseamnă că lumea satelor nu constituie și ea o temă de studii. Numai că azi satele pun alte probleme decât cele analizate înainte de război. Prin cooperativizarea agriculturii, prin introducerea tehnicilor agricole științifice, întreaga bază materială a vieții satelor a fost • complet schimbată, dîndu-se astfel naștere unei radicale schimbări a vieții sociale satești. Procesul de readaptare a vieții sociale a satelor la noile condiții materiale create, constituie de aceea problema de bază a sociologiei rurale de azi.

Satele se află așadar, prinse într-un

proces intens de „urbanizare”. Familia veche țărănească, bazată pe gospodăria individuală, se dezagregă, înlocuită fiind cu forme de familie care din ce în ce mai mult se aseamănă cu cele urbane. Rolul de stăpîn al șefului gospodăriei, scade, întăietate căpătînd membrii valizi ai familiei, capabili să asigure un număr mai mare de „zile-muncă”. Tineretul se deprinde cu mînuirea unor tehnici noi, care nu au decît prea puțin de a face cu cele tradiționale. „Comunicațiile de masă”, radio, televiziune, presă, bibliotecă, schimbă mentalitatea și lărgesc orizontul oamenilor. Bunurile de larg consum năvălesc în sate, ridicând standardul de viață materială a tuturor. într-un cuvînt nu există aspect al vieții satelor care să nu se afle în plin proces de prefacere spre perspective viitoare pe care încă nimeni nu le poate vedea ou deplină claritate.

Problema readaptării vieții satelor ia cerințele timpului de azi, începînd cu reorganizarea structurii teritoriale a satului și sfârșind cu restructurarea psihologiei și mentalității sătenilor, constituie în oonseință problema de bază a sociologiei rurale.

Dacă pe vremuri tendința cercetărilor rurale a fost cea a cunoașterii satului tradițional, azi scopul lor nu poate fi altul decît satul de mîine, găsirea celor mai eficace modalități de a ușura procesul de adaptare a vieții rurale la noile condiții pe care le aduce cu sine tehnicizarea și cooperativizarea agriculturii.

Iată o serie de schimbări de teme, absolut necesare, față de tematica vechii școli de sociologie. De la oare deci, repetăm, nu avem de păstrat decît însăși ideea de bază care este: centrarea pe problemele esențiale pe care le ridică realitatea.

A doua idee de bază: cercetarea prin echipe complexe, interdisciplinare.

Titlul de glorie al școlii de sociologie întemeiată de profesorul Guști,

titlu recunoscut astăzi unanim de către toți sociologii din lume, este: cercetarea fenomenelor sociale prin echipe complexe.

Justificarea acestei metode este următoarea: orice fenomen social este de o extremă complexitate, cuprinzând în sine, într-o sinteză inextricabilă, atât de multe fațete, încât nu e cu putință să fie analizat și înțeles printr-o cercetare sectară. Nu există sociolog pe lume care să fie simultan economist, jurist, medic, psiholog, istoric, geograf, cunoscând adâncit toate ramurile și specialitățile acestor științe particulare. Ori, toate aceste aspecte diverse se regăsesc în orice fenomen social. Ca atare cercetarea științifică nu poate fi asigurată decât printr-o muncă colectivă, la care trebuie să participe, în toate fazele cercetării, de la elaborarea planurilor de cercetare, stabilirea metodelor și tehnicilor de lucru, executarea însăși a cercetării și până la sinteza și redactarea finală, toți specialiștii științelor particulare interesate.

Se cuvine ca orice sociolog să aibă la bază o formație de plecare, constând în cunoașterea desăvârșită a uneia din științele sociale particulare; dublată însă și de o cunoaștere destul de adâncită a tuturor celorlalte discipline particulare, astfel încât să poată racorda munca lui la munca echipei colective. Când toți specialiștii științelor particulare au o astfel de cunoaștere reciprocă, cercetarea unui fenomen social poate fi asigurată, în spirit de sinteză sociologică, prin muncă în colectiv.

Această idee de bază, unanim acceptată astăzi de toți cercetătorii fenomenelor sociale, în anchetele lor de sociologie concretă, își găsește o justificare teoretică și în concepția materialismului dialectic, care insistă asupra caracterului „dialectic”, care leagă laolaltă toate „categoriile” vieții sociale într-un singur tot, de la fenomenele de infrastructură până la cele de suprastructură, într-un raport cu reciprocă determinare, ierarhic mergând de

la „realitatea socială” la „conștiința socială”.

Școala Guști a găsit în această privință o „formulă” tehnică de inventariere a tuturor aspectelor ce trebuie avute în seamă în cursul unei cercetări; mai bine spus, a inventariat toate problemele care se cer analizate în cadrul unei cercetări de sociologie concretă. Acest inventar de probleme a fost sistematizat teoretic, în sistemul gustian, pe schema a patru „cadre” și patru „manifestări”.

S-au ridicat, pe bună dreptate, critici împotriva teoriei gustiene a „paralelismului” care ar exista între aceste „cadre” și „manifestări”. Dar atunci când avem în vedere „operativitatea” unei cercetări, nu teoria „paralelismului” este esențială în problemă, ci necesitatea unui inventar ca atare. Întrebarea pe care trebuie să ne-o punem este dacă acest inventar este sau nu complet, dacă formează o unealtă practică de lucru care să ne ajute ca pe teren să nu scăpăm vreuna din problemele ce trebuie obligatoriu analizate. Justificarea teoretică cea veche a acestui inventar poate fi părăsită, dacă se reține esențialul, adică necesitatea însăși a unui inventar.

Inventarul stabilit de Guști cuprindea următoarele probleme: geografie, biologie, demografie, istorie, psihologie, cultură, drept, economie și știință organizatorică.

Dar profesorul Guști, în repetate rânduri, spunea: dacă lipsește ceva din acest inventar, să-l adăugăm. Dacă e ceva de prisos, să-l eliminăm. Acest inventar trebuie însă neapărat să constituie o schemă de organizare a colectivului interdisciplinar și simultan, un „memento”, un procedeu mnemotehnic, de ușurare a muncii de cercetare, oare să ne rememoreze rapid lista tuturor problemelor pe care nu trebuie să le facem uitate pe drum.

Din nou, Guști ne-a dat o formulă. Dar ne-a dat și secretul de a construi

formula, exploatându-ne rostul ei metodologic și tehnic.

În ziua de azi, judecând problema dintr-un punct de vedere deplin științific, materialist-historic, ne putem pune întrebarea: cum ducem mai departe tradiția școlii Guști, care cerea găsirea unei formule pentru organizarea echipelor interdisciplinare? Dacă am încerca să clasăm problemele pe infra-și suprastructură, am obține drept rezultat o nouă formulă mnemotehnică, cu o valoare organizatorică, de data aceasta justificată teoretic în mod valabil. O asemenea formulă ar avea datoria să o studieze și să o pună la punct specialiștii în problemele materialismului dialectic și istoric. Avem nădejdea că ei vor ajunge la rezultate mai bune decât cele ale schemei din vechea noastră tradiție, pe cadre și manifestări, fără a uita însă că, de ceea ce au absolut nevoie cercetătorii operând la teren în cadrul unor echipe interdisciplinare, este o schemă organizatorică și simultan formulată mnemotehnică.

Știe oricine a făcut cercetări în echipe colective, cât de greu de rezolvat sînt amîndouă problemele: pe de o parte să găsești un „modus vivendi” acceptabil pentru toți membrii echipelor specializate în ramurile particulare ale științelor sociale, care să permită deci o clasare judicioasă a informațiilor adunate; și pe de altă parte să găsești mijlocul de a avea permanent trează în cursul cercetării, atunci când ești copleșit de masa de informații pe care le strângi, grija de a nu judeca parțial, fragmentar, ajutîndu-te de o formulă mnemotehnică de natură să-ți permită un rapid tur de orizont, o vedere de ansamblu.

Repetăm: nu formula veche interesează și nu ea este neapărat de reținut. Ci necesitatea unei formule. Cu atît mai bine dacă o putem stabili, azi, la nivelul științific al gândirii materialismului istoric.

A treia idee de bază: îmbinarea teoriei cu practica. Ori cit de bine ar fi executată o cercetare științifică, ea rămîne la jumătatea drumului dacă nu merge pînă la țelul său final, care este aplicabilitatea practică a rezultatelor obținute. Pe vremuri, sociologii profesau o sociologie abstractă, închisă în sfera' ideilor generale și a teoriilor frumos construite, în largi eșafodaje logice. Astăzi, un astfel de sociolog <, face să surâzi. Căci azi am aflat că există căi prin care cercetarea sociologică poate să devină „operațională”. Orice studiu al realității trebuind să se încheie cu un memoriu tehnico-economic, cuprinzând soluții ce se propun spre aprobare forurilor competente, putînd să constituie o bază de plecare pentru punerea în execuție a unor* acțiuni planificate.

Școala românească de sociologie are în această privință merite care nu i se pot contesta, căci pentru ea, îmbinarea teoriei cu practica a constituit un scop clar mărturisit. Cercetarea unui sat de pildă, urma să aibă ca rezultat final o inventariere a „problemelelor” aflate în criză, o stabilire a pedicilor ce se opun soluționării lor, a avantajelor existente care, rațional folosite, puteau îngădui o acțiune directă cu șanse de reușită.

În această privință școala Guști ne-a lăsat o moștenire încă o formulă, rezumatoare, a principalelor probleme care urmau să fie studiate în vederea soluționării lor. Formula aceasta suna astfel: „Muncă, sănătate, minte, suflet”, înțelegînd prin aceasta că problemele socotite esențiale erau cele de natură economică, de sănătate publică și de ridicare a nivelului cultural și moral al colectivității studiate.

Că astăzi mijloacele de a trece de la teorie la practică sînt infinit mai mari decât erau pe vremuri, cînd erau reduse doar la puterea unor inițiative particulare, că astăzi întreaga acțiune de stat este pusă în mișcare pentru realizarea unor astfel de scopuri,

aceasta nu face decît să întărească ideea centrală care pretinde oricărui sociolog să fie și un activist social, a cărui menire este să devină efectiv de folos, prin știința sa, pentru bunul mers spre progres al obștei din care face parte.

În această privință școala veche de sociologie românească ne-a lăsat încă o problemă pe care o putem regîdi: în același scop al îmbinării teoriei cu practica, a socotit că cercetările problemelor sociale ale satelor nu privesc numai pe „sociologi” ci pe totalitatea profesioniștilor lucrînd pe tărîm social. „Echipele studențești” organizate de profesorul Guști erau centrate pe ideea că orice tînăr care a promovat o școală de învățămînt superior are o datorie obștească de plătit, un „serviciu social” de îndeplinit, punînd cunoștințele lui profesionale la îndemîna colectivității. Aceste echipe erau organizate pe problema îngemănată a cercetării și a acțiunii multidisciplinare. În aceste echipe figurau deci obligatoriu medici umani și medici veterinari, agricultori și economiști, asistenți sociali, educatori fizici, pedagogi și profesori, toți fiind datori să conlucreze la analizarea problemelor satului în care erau trimiși, în așa fel încît să poată trece de îndată la acțiune socială, antrenînd în muncă toată colectivitatea, folosind mijloacele și resursele locale, dînd soluții organizatorice forțelor locale prin „cămine culturale”, concepute ca forme de acțiune planificată și unitară pentru bunul mers al treburilor, în ansamblul problemelor de ridicare a nivelului material și cultural local.

O complexă tehnică de intervenție socială, de acțiune directă a unor asemenea cărturari puși în slujba binelui obștesc, a fost atunci creată și poate că nu ar fi lipsită de interes o analiză a problemei, în căutarea unor mijloace încă mai potrivite față de realitățile sociale de azi, pentru a asigura o îmbinare a teoriei cu practica, pe această oale a muncii profesionale dusă în colectiv și cuprinzînd în acțiunea

sa totalitatea maselor largi ale poporului.

A patra idee de bază: necesitatea unui centru de creație științifică

Profesorul Guști acordase seminarului său de sociologie în afară de rosturile didactice de „seminar” propriu-zis, pe pinieră de formare a unor viitori sociologi și de informare a tuturor studenților Facultății de litere și filozofie în problemele sociologiei, și rolul de a fi un laborator de experimentare științifică.

Ideia de bază era următoarea: progresul unei științe nu se poate asigura decît printr-o necurmată luare de contact cu realitatea. O catedră universitară nu se poate mîrgini la a transmite noilor generații zestrea de cunoștințe ale antecesorilor lor, ci este dator să ducă înainte disciplina căreia îi este tachinată. Fără de laboratorii experimentale, în care să se facă cercetări noi, orice știință bate pasul pe loc. Pentru sociologie, laboratorul este viața socială ea însăși. Ca atare, Seminarul de sociologie trebuia să experimenteze sociologia pe viu.

De fapt, aci a stat însăși geneza echipei multidisciplinare. În veacul al XX-lea sociologia se născuse simultan în cadrul mai multor discipline științifice. Au fost astfel geografi care au creat o „geografie umană” acordînd factorului geografic rol de cauză determinantă a vieții sociale. Au fost biologi și demografi, care de asemenea au crezut că faetonul biologic și demografic este cel care explică viața socială. Au fost și psihologi, care au încercat să explice totul prin psihologie, juriști care socoteau că secretul cunoașterii sociologice stă în analiza fenomenelor juridice, filozofi care acordau întâietate culturii; Profesorul Guști a hotărât să supună toate teoriile și ipotezele unei verificări prin fapte: echipa lui de studenți a avut deci la început menirea aceasta, de a verifica toate ipotezele de lucru, clasice, lucrînd simultan pe un același fenomen social.

În mod firesc s-a format astfel o „echipă complexă”. Formula dovedind-u-se rodnică, s-a făcut apel la specialiști, fiecare echipă centrată pe o disciplină particulară fiind pusă sub conducerea unui specialist în disciplina respectivă. Seminarul de sociologie a fost în felul acesta completat prin profesori și oameni de știință, care lucrau în afară de cadrele Facultății de litere, dar luau totuși parte la lucrările Seminarului, transformat astfel în unealtă de cercetare științifică propriuzisă, reprezentând în mic ceea ce ar fi putut fi o Facultate de Științe Sociale. Cursurile de seminar și îndrumarea de teren dată studenților în sociologie de către profesori oa Fr. Rainer, Tudor Vianu, Constantin Brăiloiu, N. Cernăteanu și mulți alții, rămân de aceea de neuitat pentru toți cei care le-au urmat.

În operațiile de cercetare la teren, după o primă încercare de a stabili o serie tip de „chestionare” și „formulare de anchetă”, s-a putut constata că ele ridicau o problemă metodologică deosebit de grea: fenomenele sociale sânt atât de deosebite între ele, încât pentru fiecare cercetare în parte trebuiau elaborate noi metode și tehnici de lucru, potrivit naturii problemei cercetate. Munca de cercetare științifică în sociologie se dovedea a fi o muncă de neconținută creație, dă necurmată experimentare. Au fost puse atunci la verificare toate metodele și tehnicile cunoscute, pe acea vreme, lucrându-se în paralel cu toate, pentru a le verifica valabilitatea. Astfel se executau bugete, simultan și comparativ, după tehnicile lui Le Play, ale lui Ciaianov și ale lui Laur. Se făceau anchete după tehnica „convorbirilor”, așa cum se practicau ele în asistența socială și în anchetele de opinie publică, în laboratorii de psihotehnică sau prin autobiografia. Se verifica aplicabilitatea statisticeii în nenumărate domenii, cvantificarea fiind necurmat verificată prin studii calitative. În para-

lel se experimentau diversele tehnici de acțiune, de la cele ale învățământului oral pînă la cele ale acțiunii directe.

Multe din aceste experiențe se soldau cu dovada ineficacității lor. Altele se verificau, sau duceau la creații tehnice originale.

Abia' după ce un procedeu era verificat, se trecea la lărgirea aplicării lui pe scară mai largă. Experiența Seminarului era trecută abia atunci pe seama echipelor studentești, în zeci și apoi sute de exemplare, precum șd miilor de Cămine culturale. Dar în paralel cu această muncă de punere în execuție, în condiții de masă, printr-o largă, rețea acoperind întreaga țară, Seminarul de sociologie își continua misiunea de laborator de experimentare, de continuă creare de prototipuri și de formare a specialiștilor de înaltă calificare.

Experiența aceasta merită și ea să fie ținută în seamă : dacă nu în cadrul unor seminare de sociologie — unde totuși își găsesc tocul cel mai potrivit — atunci neapărat în foruri de îndrumare metodologică este necesară această muncă de pionerat în ale științei, dacă vrem în adevăr să asigurăm, necurmatul progres al științei.

Școala românească de sociologie, care poartă numele profesorului Dimitrie-Guști, ne-a lăsat deci o tradiție — doar pe scurt schițată aci — care fără îndoială merită să fie luată în seamă, căci ea a fost mult mai mult decît o „teorie sociologică”, căci a cuprins în sine un simbul de viață, dezvoltat între cele două războaie pînă la o vastă acțiune culturală, care și-a câștigat un loc de frunte în sociologia vremii, sîmbure de viață care poate fi pus în noi condiții, de creștere, cu perspective cu atît mai ispititoare cu cît, încetînd de a fi rezultatul doar al unor inițiative private,, poate deveni o acțiune privaghiată, îndrumată și inzestrată de către statut nostru, contribuind din plin la progresul țării.

înflorirea artelor plastice

de Petru Comameseu

i

În anii aceștia de la înființarea Partidului Comunist Român, de la necurmata lui la conducerea țării — s-au petrecut în viața noastră artistică o seamă de fenomene cu largi implicații, atât în felul de a concepe menirea artei cât și în modalitățile de promovare a creației artistice.

Un fenomen de primă însemnătate, pramiză și fundament în desfășurarea activității artistice, este recunoașterea puterilor artei de a îmbogăți și înobilă viața interioară și cea colectivă, în concepția Partidului, în ideologia lui, arta nu este privită ca un fenomen lăaturalnic și întâmplător. Dimpotrivă, în socialism și comunism, arta și, în genere, cultura, fac parte integrantă din elementele tinzând la împlinirea și îmbunătățirea vieții, sînt mijloace în străduințele pentru încheierea unei societăți, unei lumi mai drepte, mai luminoase, mai fericite. Artistul este un factor constructiv în năzuința de transformare a vieții și, alături de muncitor, tehnolog, omul de știință, cărturar, al aceste un stâlp de susținere și înălțare al edificiului noii lumi.

Și tocmai pentru că este stilp și nu podoabă secundară și accidentală, el este privit ca o necesitate, ca un

factor de nădejde, cu înalte îndatoriri și totodată cu drepturi și înlesniri de oare nu se bucură în genere artiștii din țările cu alte sisteme soeial-politice.

Pusă în slujba poporului, arta noastră și-a lărgit simțitor orizontul, modalitățile de expresie, funcțiunile, iar activitatea creatorilor și a acelora care valorifică pe diferite căi arta veche și nouă, arta trecutului și cea a prezentului — istorici și critici de artă, arheologi și muzeografi — nu a cunoscut niciodată atâta amploare, diferențiere, eficiență pe plan social. Am spune că s-a format o conștiință nouă, atât în rândurile acelora care receptează arta, se bucură de cunoașterea și (frumusețea ce i le oferă ea, cât și în rândurile creatorilor sau în ale acelora care comentează, valorifică, organizează manifestări estetice,

în cele ce urmează vom face mai puțin un bilanț al realizărilor din cuprinsul artelor plastice din deceniile în care Partidul a inspirat și apoi a condus activitatea creatorilor. Socotim că mai relevantă — pentru înțelegerea rolului de însușețitor și conducător al Partidului și Statului în manifestările plastice — este evidențierea unor fenomene și îndrumări caracteristice acestor decenii. Pe acestea ne vom strădui să le conturăm în linii mari, văzîndu4e sub aspectul de realizări efectuate, de cerințe și implicații pentru viitor.

II

Deosebit de însemnată este dezvoltarea artei monumental-decorative, a artei aferentă arhitecturii centrelor urbanistice. Artă de for public, imaginile ei murale, reliefulurile ei decorative, operele ei sculpturale întîmpină zilnic pe oamenii muncii, în drumul lor la lucru sau de la lucru, în momentele de recreație, contemplație, meditație. Totodată, arta monumental-decorativă conferă arhitecturii o notă locală, înfrumusețînd-o ou imagini specifice realității și tradiției noastre artistice, imagini uneori ou caracter narativ, alteori strict ornamentale, și unele și altele necesare în funcție de rostul și caracteristica looului, a amplasamentului.

Dacă, în trecut, țările noastre au avut o vie decorație murală pe pereții caselor țărănești și splendide fresce «bizantinromânești, ce au trecut cu timpul într-un stil propriu nouă, aceasta mare tradiție a fost întreruptă în ultimii 100—150 de ani .Ceea ce s-a creat ca pictură monumentală la Voroneț, Moldovața, Humor, Arbore, Bălinești sau la Argeș, Tismana, Oozia, Horez sau la Densuș, Crăciun, Deșnic, Strei, Orlea a fost prezidat de o altă viziune despre lume decît cea a noastră, a celor de azi. Dar, prin unele procedee de stilizare, de îmbinare polifonică a culorilor, prin inspirația din mediul înconjurător, vechea artă, stăpînînd cu strălucire cerințele tratării monumentale, poate servi în parte oa punct de plecare și pentru procedeele pictorilor monumentalști din prezent. De asemenea, în pofida nesușinerii artei în vremea burgheziei, pictori de șevalet ca Luchian, Baltazar, Cecilia Cuțescu Stonck, Ressu, Isar, Șirato, Theodorescu-Sion, Olga Greceanu și alții au creat uneori și picturi cu viziune monumentală. Nu și-au putut dezvolta însă aceste aspirații către ama monumentală, neprimind comenzi statornice și importante din partea trecutelor oficialități.

În prezent, arta monumental-idecorativă a început din nou să înflo-

rească, răspunzând cerințelor de înfrumusețare a vieții cotidiene, de conferire a unei note locale, semnificativă pentru istoria și realitățile actuale. După o perioadă de experimente foarte necesare pentru stăpînirea mijloacelor specifice viziunii monumentale (conci-zie, spirit de sinteză, tratare în mare în plăcute ritmuri și armonii oaloristice etc.) și pentru încercarea trăiniciei diferitelor materiale — a ajuns la o serie de remarcabile rezultate Caaa ce s-a creat în frescă, tempera, mozaic pe pereții interiori sau exteriori ai unor instituții, case de cultură ale tineretului, fabrici, case de oaspeți oase de odihnă, hoteluri și magazine' în orașe ca București, Iași, Cluj, Galați, Orașul Gh. Gheorghiu-Dej, Tg Mureș, Timișoara sau la stațiunile de pe litoralul Mării Negre vestește un gând mare și o valoroasă efervescentă artistică. Pictori și sculptori mai încercați în arta aceasta murală ca Gh. Popescu, Ștefan Consiantinaseu, Mac Gonstantinescu și alții și-au adus contribuțiile, dar mai ales din rândurile tineretului snau format pleiade de inuralști ca Virgii Almășanu, autorul frescei *Lupta pentru Pace* (Casa de cultură a Tineretului din Raionul 23 August, București), ca Lia Szasz, autoarea compoziției muzicale *Din viața tineretului* (Casa de cultură ia tineretului, Raionul Tudor Vladimirescu, București), Ion Bițan (mozaicurile de la magazinul Muzica, București), Ion Nicodim, C. Crăciun, sau realizatorii mozaicurilor de la cantina studențească din Cluj — Liviu Florean, Ion Mitrea și Paul Sima. Lucrări murale de miari dimensiuni s-au făcut la București, pe fațada Muzeului de Istorie a Partidului (autor Ștefan Coniastinesou) și pe fațada Casei de cultură de ia Mangalia (autor Jules Perahim), iar reliefuluri în bronz și alte metale sau în sticlă au executat Ion Vlad, Boris Caragea, Zoe Băicoianu. Pe litoral și la Galați se găsesc ansambluri

mai numeroase de picturi și sculpturi monumentale.

Cu experiențele dobândite, cu realizările parțiale ale acestor ani se va putea păși în ouănd la opere de mai mare amploare, la 'ansambluri de suflu monumental, care să dea pecete caracteristică lumii și artei noastre, povestind localnicilor, vizitatorilor din aite părți ale țării și din străinătate, episoade din viața poporului nostru de-a lungul secolelor și din înfăptuirile prezentului. Se va purcede la o mai riguroasă sistematizare a colaboreării dintre arhitecți și artiștii plastici pentru asigurarea unor ansambluri de pictură și sculptură care să înfrumusețeze mai pregnant centrele urbanistice, să dea o 'specificitate națională arhitecturii, însăși arhitectura noastră se orientează acum spre o sinteză dintre formele funcționale cu caracter general și acelea inspirate de tradiția și realitățile patriei noastre, o sinteză între universal și național, între tradiție și contemporaneitate, între funcționalitate și estetizare.

La rândul lor, artele deconative — ceramice, broderiile, țesăturile, lucrările în sticlă, metal, lemn, piatră, ciment sau în materiale noi — au cunoscut an anii puterii populare un mare avânt, iar la Expoziția de Artă Decorativă din vara lui 1965 s-a putut constata un început de constituire a unui stil decorativ, caracteristic epocii socialismului. Reușitele cele mai mari au fost în apta tapiseriei și aici s-au vădit splendide reinterpretări ale folclorului și ale stilisticii populare pentru temele contemporane, făcându-se încă odată dovada cât de „modernă” este arta noastră populară, cu viziunea ei decorativă, ou simplitatea-i funcțională, cu simțământul ei pentru o sobră ornamentație și cu vie armonii coloristice, cu fericitele ei proporții. S-a învederat încă odată ce inspiratoare pot fi folclorul și stilistica populară (în special procedeul stilizării) pentru arta cultă, pentru arta vremii noastre. Com-

pletate ou altele, tapiseriile din Expoziția Artei Decorative de la București au fost prezentate în expozițiile din U.R.S.S. și S.U.A., bucurându-se de meritare aprecieri.

în unele din tapiserii, se vâdea imaginația folclorică, mijloacele de expresie Stilizate, chiar ecouri din vechile noastre fresce sau din paleta pictorilor noștri moderni — ca în operele lui Mimi Podeanu, *Compoziție decorativă cu măști populare*, Păun, Ștefan cel Mare. în aite tapiserii de lână, Graziela Stoichiță transfigura stilizarea populară și viziunea naturii în poeme închinare anotimpurilor ori unor figuri legendare. Din alte materiale — cînepă, in, mătase îmbinate ou lână — Ileana Balotă-V-remir a creat o serie de tapiserii cu aspect mai aspru și cu compoziții într-un stil mai primitiv, potrivite pentru interioarele unor vile rustice. Mai descriptive, amintind de viziunea picturală a unor pictori români moderni, la rândul lor inspirați de stilistica populară, Aurelia Ghiată a avut o serie de reușite în tapiseriile intitulate *Nuntă în Moldova*, *Dans transilvănean* și *Dansatori la țară*.

Alte tapiserii dintre cele expuse la București, Moscova, Washington aparțineau unor viziuni și stiluri dezvoltate pe linia unor mari personalități ale artei contemporane, oare au adus temeinice contribuții și în arta tapiseriei, ca Picasso, Lurcat, Leger, Miro și alții, dar și în acestea se simțeau ecouri ale coloritului naturii noastre, ale viziunii decorative a poporului nostru. Din această categorie făceau parte 'tapiseriile datorite unor artiști ca Ion Nicodim, Pavel Codiță, Getta Brătescu, Liana Șaru, Ileana Teodorini. Covoarele din silon ale lui Spiru Chintilă, folosind unele motive cubiste, aveau armonioase îmbinări coloristice familiare coloritului școlii noastre de pictură.

în mai toate artele decorative s-au dobândit remarcabile progrese. Doar mobilierul se află la primele și itkni-

dele încercări de evoluție către un stil propriu nouă. Unii artiști și arhitecți își dau bine seama de virtuțile vechiului mobilier românesc — lacela al caselor țărănești din diferite regiuni ale țării — și cît de „modern” este el prin proporțiile și simetriile lui, prin simplitatea liniilor și sobrietatea motivelor decorative prin priceputa valorificare a lemnului. Dacă este nevoie de o argumentare în plus, nu ar fi să ne gîndim decît la interiorul atelierului pe care și l-a organizat la Paris Brănoși și care a folosit cu iscusință lemnul și piatra în forme inspirate de arhitectura și mobilierul caselor țărănești.

Avem o veche și mare tradiție a lemnului și a pietrei, susceptibilă de noi dezvoltări în spirit funcțional și estetic. Într-o recentă expoziție din 1966, pictorița Rodica Popescu a prezentat publicului bucureștean o serie de reliefuri și creștături policrome, contopind vechea artă a cioplitelii lemnului și creștăturilor în lemn cu decorația picturală. Plăci de lemn masive purtau imagini stilizate și sobru odonate — adesea motive ornamentale populare, dar și narațiuni sintetice. Paralel cu asemenea reliefuri policrome, expozanta a prezentat din lemn cioplit diferite coloane, troițe, figuri umane — apropiate de sculptura decorativă. Este o inițiativă valoroasă, îmbinând tradiția cu modernitatea.

III

Mari reușite, atît din partea maștrilor și a artiștilor ajunși la maturitatea vârstei și anteii lor, cît și din partea tineretului s-au obținut în anii aceștia în pictura de șevalet, în sculptura monumentală și cea de interior, în grafica de toate felurile.

Puternica și strălucita tradiție a artei noastre moderne, lirismul școlii noastre naționale de pictură, armoniile coloriştilor noștri au fost continuate cu înnoirile și dezvoltările necesare îndrumării spre cultura socialistă. Maștri

ca Ressu, Pallady, Șirato, Iser, Dărăsou, Steriadi, Lucian Grigorascul au adus splendide contribuții, la asfințitul vieții lor, uneori ou vădite înnoiri de viziune și expresie, iar din generațiile mai vîrstnice Dumitru Ghiată, Marius Bunescu, Henry Oatargi, M. H. Maxy, Aurel Ciupe dau și în prezent prestigiu expozițiilor de Stat sau regionale, alături de pictorii din generațiile următoare, în frunte cu Alexandru Ciucurenou, Corneliu Baba, Gatul Bogdan Gh. Ionescu, Vanda Sachelarie-Vladimirescu, Ion Musculeanu, Sorin Ionescu, G. Tomaziu. Dintre pictorii ce se apropie de maturitatea vârstei, de asemenea, C. Pauleț, Aurel Cojan, Gostm Ioanid, Camilian Demetrescu, Gh. Șaru și-au dezvoltat însușirile.

Bogate pleiade de artiști formați în anii puterii populare au adus remarcabile contribuții la înnoirea și dezvoltarea picturii noastre și dintre aceștia ne gîndim mai ales la Ion Pacea, Brăduț Covaliu, Ion Gheorghiu, C. Piliuță, Vingil Almășanu, Ion Bițan, Paul Gherasim, Ion Nicodim, Dan Hatmanu, C. Crăciun, Gh. Iacob, Marius Cilievici, Vladimir Șetran, Lia Szasz, Vasile Celmare, Vasile Grigore, Pavel Ilie, Ion Sălișteanu, Sanda Nițesou, Sabin Bălașa și la imai tinerii Lucia Ioan, Viorel Mărgineanu, Ootavian Vișan, Mihai Horea, Mircea Vărzaru, Oriolan Horea, Adrian Podoleanu, Marin Gherasim, Damian Petrescu, Florin Ciubotaru, H. Mavrodin. Aceștia și mulți alții sînt acum prezenți în expozițiile colective și personale, majoritatea începînd a fi personalități ale artei noastre, artiști în care ne punem mari nădejdi.

Ca o caracteristică a vremii noastre, în afară de continuarea unor strălucite și variate realizări în peisaj și natură moartă, au căpătat însemnătate de prim plan genurile tabloului de compoziție și al portretului. Prin aceste genuri — compoziția și portretul — se pot oglindi și interpreta cel mai temeinic și mai semnificativ înfăptuirile

luimii noastre, istoria și prezentul ei, năzuințele spre viitor, chipul omului nou.

Muzeale noastre s-au îmbogățit cu nod compoziții de Camil Hessu (*Semnarea apelului pentru pace*), Marius Bunescu (*Construcții socialiste*), Henry Catangi (scene din uzine, scene din viața constructorilor socialismului), Corneliu Baba (*Odihnă pe câmp, Țărani. Oțelari*), Eugen Gâscă (*Horia și căpitanii săi*), iar în portretistică neuitate rămân operele lui Iser, Baba, Ciucurencu, Pacea, Piliuță, Covaliu. în compoziția istorică, Alexandru Ciucurencu ne-a dăruit cea mai avântată și mai strălucită operă cu suflu revoluționar, *Ana Ipătescu*, compoziția care, pe drept cuvânt, a fost comparată cu *Libertatea luptând pe baricade* de Eugene Delacroix, comparația privind forța expresivă și ridicarea în simbol, căci, altfel, te Ciucurencu este vorba de alte mijloace de expresie, de folosirea culorilor calde și reci, de o viziune mai sintetică. Ciucurencu, continuând marea linie a colorismului liric românesc: Grigorescu-Luahian-Pallady-Petnașcu-Tonitza-Sinato, a dezvoltat imarile ei inspirații și învățăminte, pentru a exprima noile realități. Pentru unii pictori mai tineri, Ciucurencu a fost un îndrumător valoros, prin el făcându-se legătura cu linia colorismului nostru tradițional, cu lirismul mării noastre școli de pictură.

Alți tineri artiști au găsit izvoare de inspirație în linia unei construcții plastice mai grave în expresie, mai sobre în colorit — linia Andreescu-Rassu-Ștefan Dimitrescu, în cuprinsul căreia există de asemenea valori stilistice tradiționale.

Legătura cu stilistica populară, cu viziunile folclorice a căpătat o mare dezvoltare. Ceea ce au început cu două-trei decenii în urmă pictorii Dumitru Ghiță și Ion Țuculescu, realizând interesantele lor opere, specifice culturii și lumii noastre, este acum continuat sub diferite forme de către

Ion Minea, Ion Pacea, Brăduț Covaliu, Ion Gheorghiu, Lucia Ioan, Costin Ioanid, Camilian Dametrescu, Traian Brădean, C. Dăpșe, Elena Greoulesci, Silvia Cambir, Octavian Vișan și alții, înfățișând scene și chipuri contemporane, peisaje și naturi moarte, acești artiști își simplifică mijloacele de expresie, stilizează, folosesc game familiare naturii noastre și tradițiilor noastre coloristice, redând esențial lucrurile și îndrumându-se uneori către o viziune monumentală.

Există și unii artiști care preiau doar exterior motivele decorative ale apei populare, alții care încarcă imaginile cu prea multe elemente, contrazicând, spiritul de simplitate și logică al stilisticii populare. Unii rămân în pictura de șevalet la un decorativ mult mai indicat în pictura monumentală. Dimpotrivă, la alții stilizarea și coloritul scoarțelor, ai ceramicii, al creșterilor în lemn, ca și al imaginilor pe sticlă ori ale vechilor fresce trec în sinteze mai complexe pentru a oglindi caracteristic temele contemporane.

Avem acum serii de opere datorite unor artiști din diferite generații, în care specificitatea națională capătă expresii contemporane cu ajutorul povătuțiilor vechii noastre arte. Această se petrece dând artiștii nu folosesc mecanic, servil, exterior, stilizarea și cromatică populară, ci le corelează cu însuși coloritul naturii noastre, cu viața și tipologia oamenilor de la noi, precum și cu propriile lor simțăminte și idei de oameni ai vremii.

Când se procedează astfel, ne dăm seama cât de legate pot fi viziunile prezentului cu stilistica populară, cât de „modernă” ieste stilizarea ei și cât de capabilă de modernizare relevantă. Dar atât folclorul cât și stilistica artei populare cunosc o infinitate de modalități de expresie. Există un folclor primitiv-arhaic, cu excесе expresioniste — cum a fost acela relevat uneori de Ion Țuculescu — dar există și un folclor de viziuni și sentimente mai ar-

monioase, cu un lirism obiectivat ca la Dumitru Ghiată, a cărei operă este mai curând clasică, clacă prin clasicism înțelegem măsură, echilibru, armonie vitală și mai ales coerență între lumea obiectivă și cea subiectivă.

Dacă am dat un loc aparte artiștilor care se inspiră din folclor și din stilistica populară, am făcut-o pentru că multe creații și dintre cele mai izbutite au folosit, în ultimii ani, în mod variat și uneori foarte spornic aceste izvoare. Nu trebuie însă să se creadă că numai pe calea inspirației din folclor și din stilistica populară se păstrează și se dezvoltă legătura cu tradițiile culturii noastre. Da Grigorescu sau la Luchian, la Petrașcu sau Pallady, la Tonitza, Ciucurencu și Catargi legătura cu tradiția s-a săvârșit pe alte căi, chiar dacă și aceștia au legături cu unele cuceriri ale artei populare (sculptura de smalt, sugestiile albului din portul popular, gamele cromatice predominante în scoarțe și broderii sau în fresce, spiritul de esențializare, prin simplificare etc.). Petrașcu nu a fost mai puțin legat de tradiție decât Ghiată și Țuculeseu, iar Pallady, cu tot rafinamentul său, căpătat în contact cu poezia lui Mallanme și a simbolistilor, are și el aderență la tradiție nu numai în peisajele atât de caracteristice, dar și în felul de a construi nudurile și obiectele din interioare și naturile moarte, aici folosind stilizarea frescelor. Ii simți mai puțin legați de cultura și simțămintele poporului nostru, ale realității noastre, pe Piliuță, Almășanu, Constantin Baciu, grafician cu virtuți picturale și care folosesc alte modalități de expresie ?

Tradiția răsună în sentimentele, în viziunile și coloritul legate de felul nostru de viață, de noblețea spirituală a poporului nostru, de psihologia lui specifică, mai precis de un ethos propriu.

IV

Problema legăturii dintre tradiție și inovație, dintre specificitatea națională

și universalitate o trăiesc și sculptorii noștri. În anii puterii populare, maștri ca regretatul Medrea sau ca Ion Jalea, O. Han, Romulus Ladea, Gh. D. Angliei, Geza Vida, Ion Irimesou și-au împlinit și își împlinesc opera, cultivând sculptura monumentală și sculptura de interior. Chipurile oamenilor de azi sau ale unor mari personalități istorice — creații ale acestora — au intrat în muzee. Ca sculptură statuară, culmi sînt creațiile monumentale, susținute ide un profund lirism ale sculptorului Gheorghe Anghel : *Eminescu, Luchian, Pallady*, iar capul lui *Bălcescu* înseamnă o mare reușită portretistică. Aceste opere ale lui Anghel se așează alături de portretele lui Ion Jalea, de capodopera sa *Arcaș odihnind*, de portretele monumentale ale lui Han și Ladea.

Din generația apropiată de anii maturității s-au afirmat cu vigoare și prin viziuni înnoitoare Ion Vlad, Ion Vlașiu, Naum Cbrcescu, Emil Mereanu, Christea Grosu, urmați de Ovidiu Maitec, C. Lucaci, Mircea Ștefănescu. Leii Zuaf, Iulia Oniță, Petre Balogh, Gabriela Manole-Adoc, 'Doina Lie. O generație foarte tânără s-a impus și în sculptură, având simțământul monumentalului, știința tratării adecvate a diferitelor materiale, de la piatră și lemn la bronz, și uneori viziuni specifice culturii noastre. Ne gândim la sculptorii G. Apostu, Victor Roman, Silvia Radu, Vasile Gonduz, Paul Vasilescu, Gh. Iliescu^Călinești, Constantin Popovici, Getta Caragiu, Al. Gheorghită, Vaier Chende, Peter Iacobi și alții.

Este impresionantă strădania artiștilor din diferitele generații — mai ales a acelor tineri — de a duce mai departe, cu expresii și viziuni înnoitoare, tradiția mării noastre școli de sculptură, care a dat pe genialii Brâncuși și Paciurea. Au dispărut, în covârșitoare măsură, viziunile mărunte, tratările meschine, predilecția spre naturalism și academism, frecvente odinioară. Astăzi avem pleiade de sculptori care

-înțeleg și cultivă spiritul monumentalității, al ideilor înalte, al formelor adânc expresive pentru umanismul nostru socialist. Există însă uneori, chiar și la sculptorii citați, lucrări insuficient adâncite, forme netrăite și care dau figurilor umane sau metaforelor caracter de simple obiecte decorative, dar acestea nu sînt caracteristice pentru avântul creator ai sculpturii noastre, privită în general.

Cu forțele artistice existente, cu realizările și încercările de până acum se poate prevedea cu certitudine apariția în centrele noastre urbanistice, în parcurile și spațiile verzi, a unor splendide monumente, vrednice de epoca noastră.

V

Grafica a cunoscut o înflorire în toate ramurile ei — de la desen, acuarelă, pastel, la gravura în diferite materiale și de la ilustrația de carte la caricatură și afiș. Este o caracteristică a vremii noastre aceea de a folosi din profunzime imaginile, de a înfrumuseța tipăriturile, de a le sublinia sensul cu ajutorul imaginilor, de a decora cu linii și arabescuri, cu jocuri de culori pînă și ambalajele. Pe lângă grafica de împodobire, pe lângă grafica publicitară, în lumea noastră grafica a căpătat — asemeni picturii și sculpturii — rojul major de a oglindi transformările realității, de a învedera frumusețea vieții noastre noi, de a combate ceea ce stă în calea progresului. Pe toate planurile spirituale, ca și în diferitele ei genuri și tehnici — grafica și-a făcut simțită prezența, datorită numeroaselor pleiade de desenați și gravori. Astăzi avem o foarte bogată școală de grafică în continuă dezvoltare, folosind limbajele cele mai variate pentru a exprima ceea ce este al nostru, al prezentului și al viitorului nostru.

Un cortegiu impresionant de nume din generațiile mai încercate, din generații de vîrstă mijlocie, din cele

tinere și foarte tinere ni se perindă, când încercăm să evocăm reușitele din acești ani. Ne gîndim la calitatea liniei și forța ei de expresie și ne vin în minte : Ligia Macovei, Florica Cordeseu, Mariana Petrașcu, V. Dobrian, V. Kazar, Perahim, Iosif Bene, Fred Micloș și încă mai încercații, cu îndelungată activitate, Maria Manolescu și Horia Teodoru. Ne gîndim ia artiștii din generația lui Marcel Călinescu, Valentina Bardu, V. Rusu-Ciobanu, G. Voinescu, Natalia Rusu, Carina Beiu-Angheluță, Natalia Matei, Cik Damadian, E. Taru, Nell Cobar, Neagu Radulescu.

Unele dintre cele mai dramatice cicluri, dintre cele mai izbutite ilustrații de carte ne-au dăruit pictorul și desenatorul C. Piliuță și graficianul-pictor C. Baci sau Octav Griigorescu, Getta Brătescu, Benedict Gănescu, Marcel Ghirnoagă, N. Săftoiu, Paul Erdos, Iulian Olaru, Tiberiu Nicorescu, V. Baboie, Elena Bronițki, Valentin Popa, Fr. Pamfil, iar în peisaje Vineențiu Grigorescu, Iulia Hălăucescu, Maria Constantin, Adrian Podoleanu, Vasile Celmare, Simona Chintilă, Andrei Cădere, Ileana Vremir, Harry Gutman, Sanda Nițescu, Corneliu Petrescu.

Aceste multe nume sînt pe departe incomplete, dacă ne gîndim la bogăția și varietatea Anualelor noastre de grafică, la nenumăratele manifestări în care graficienii își fac simțită prezența.

La aceste manifestări din domeniul artei monumental-decorative, din acelea ale picturii, sculpturii și graficii se cuvine să adăugăm dezvoltarea mișcării de amatori. Strălucita expoziție republicană de artă plastică a artiștilor amatori din ianuarie și februarie 1968 a fost precedată de peste 500 expoziții în întreaga țară la care și-au dat contribuția 4200 de artiști plastici amatori. Numeroase talente și conștiințe artistice au fost puse la încercare, au fost stimulate, și-au putut compara puterile și căpăta noi îndemnuri. Prin

Expoziția Republicană de amatori din acest an, experiențele adunate de-a lungul anilor și-au dovedit mai mult ca oricând roadele.

VI

Alături de activitatea creatoare a artiștilor în viață, s-a făcut imens pentru valorificarea moștenirii artistice a trecutului, prin cercetări arheologice, oare, răspândite în toată țara, au dat la iveală valoroase vestigii ale culturilor de pe meleagurile noastre, prin măsurile de conservare și popularizare a monumentelor de artă feudală, prin organizarea unor memorabile retrospectivă ale măștrilor din trecut. Arta populară poate fi acum imult mai bine cunoscută datorită Muzeului Satului, mult îmbogățit, Muzeului de Artă Populară, muzeelor de etnografie și secțiilor de la diferitele muzee ale țării.

Arta veche și nouă este acum la îndemâna tuturor. În diferitele centre culturale ale țării, este uneori prezentă și în comunele rurale, în căminele culturale.

Cărțile de artă — monografiile, albume, biografii de artiști, studii critice etc. — se răspândesc în tiraje nevisate odinioară. În opera de difuzare a artei, în educația estetică a maselor, con-

ferințele și cursurile Universităților Populare, ale unor instituții de specialitate au căpătat o amploare impresionantă, ca și locul pe care îl acordă revistele și ziarele problemelor de artă, expozițiilor, manifestărilor plastice de diferite categorii. Periodicile „Arta Plastică” și „Studii și cercetări de Istoria Artei”, precum și rubricile sau cronicile revistelor și ziarelor dau un mare ajutor educației estetice, pentru oare sînt încă multe de făcut. Se impune, după părerea noastră, introducerea unor cursuri de istoria artei la universități și școlile medii, oferind bazele cunoașterii estetice, noțiunile fundamentale necesare unei aprecieri temeinice a fenomenului artistic.

Astăzi, conștiința valorilor artistice, dragostea și respectul pentru ele, familiarizarea cu variatele manifestări ale creației plastice au devenit într-adevăr fenomene de masă și arta este un bun al poporului. Viitorul va aduce adîncirea cunoașterii și va oferi încă mai bogate și mai semnificative prilejuri de satisfacție estetică, de înțelegere a rosturilor și frumuseților vieții cu ajutorul artei. Impresionantele realizări de pînă acum înseamnă totodată perspective și mai luminoase pentru viitor, sub continua călăuzire a Partidului Comunist Român.

O cronică a vitejilor

de ȘERBAN CIOCULESCU

Int peste șaptezeci de ani de cînd, la indicația profesorului Alexandru Pap, de la gimnaziul din Tulcea, învățatul slavist Ioan Bogdan găsea în biblioteca clubului bulgar din acel oraș dobrogean, cea mai importantă cronică slavonă a lui Ștefan cel Mare. Acest „codice de la Tulcea” pe care l-a publicat în 1895, dimpreună cu alte texte istorice, sub titlul general **Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor**, București, a fost ulterior cunoscut sub numele **Letopisețul de Ia Bistrița** și se găsește la cota nr. 649 în Biblioteca Academiei R.S.R. în noua reeditare din 1959, în (**Editura Academiei R.P.R.** de către P. P. Panaitescu, sub titlul **Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI, publicate de Ion Bogdan**, ediție nevăzută și completată, același text capital este intitulat **Letopisețul anonim al Moldovei** (pp. 1—23, introducere, text și traducere). Noul editor nu a fost de acord cu cel vechi asupra vechimei acestui text, pe care Bogdan îl credea început în vremea lui Alexandru cel Bun și continuat de diferiți scriitori la mănăstirea Bistrița, întemeiată de domnitorul respectiv. P. P. Panaitescu atribuie cronică unui contemporan al lui Ștefan cel Mare, de la curtea lui, iar nu unui călugăr, cum credea Ioan Bogdan. Noul editor observă cu justețe că între text și pomelnicul de la Bistrița sînt atâtea nepotriviri, încît se exclude redactarea lui în același loc și cu acel model la bază. P. P. Panaitescu a comparat textul cu acela al cronicii de la Ruina, cu care a constatat numeroase identități, spre a conchide la existența unui prototip comun, o cronică de curte a lui Ștefan cel Mare. Interesante sînt și apropierile făcute de editor între unele pasaje ale cronicii și inscripția bisericii de la Războieni, precum și proclamația trimisă de voevod domnilor creștini după răsunătoarea biruință de la Vaslui. Să reținem aorecierea lui P. P. Panaitescu, care crede că la curtea lui Ștefan cel Mare s-a redactat „un letopiseț prototip al tuturor letopisețelor care cuprind istoria Moldovei în secolul al XV-lea” și că așa zisul, de către d-sa, **Letopiseț anonim al Moldovei** ar fi acela „care a suferit cele mai puține remanieri și prelucrări”.

Să mai precizăm că letopisețul începe cu anul 1359, al intrării lui Dragoș Vodă în Moldova, că se termină cu anul 1507 și că domnia lui Ștefan cel Mare cuprinde aproape cinci șasimi din totalul textului. Miiscelaneul descoperit de (Bogdan, — o copie în semiunicala secolului al XVI-iaa, conține manuscrisul unicat al letopisețului de care ne vom ocupa, un manuscris incomplet la început și la sfîrșit, unde-i lipsește finalul, fila ultimă fiind întreruptă la mijlocul unei fraze (care a

fost completată cu pasajul respectiv din Cronica Moldo-Polonă). Așa cum se prezintă, Letopisețul **anonim** al **Moldovei** rămâne și ca întindere și prin conținut, cea mai importantă cronică a domniei lui Ștefan cel Mare. P. P. Panaitescu o stimează ca atare, cum am văzut, din perspectiva cercetătorului în căutarea „prototipului”, cea cronică oficială de curte, care s-ar fi pierdut și de care s-ar apropia mai mult decât toate celelalte, și anume:

Cronica **Moldo-germană** (descoperită de Olgierd Gorka) de la Niimberg;

Letopisețul **de la Putna Nr. 1** (1359—1526) de la Kiev;

Letopisețul **de la Putna Nr. 2** (1359—1518) de la Leningrad și

Cronica Moldopolonă (1352—1564) cea dintâi publicată (Varșovia, 1877 și 1854, **Arhiva istorică a României**, III, 1867 de B. P. Hasdeu). Am spus că Ioan Bogdan, întâiul editor al cronicii, a atribuit-o unui călugăr anonim de la Bistrița. P. P. Panaitescu a opinat pentru caracterul oficial al acestui text, cronică de curte a lui Ștefan cel Mare, scrisă din porunca domnului, de către un ccltemporan oare a notat ou fidelitate zilele săptămânii, care i-a văzut pe domn, oare a asistat la aolamarea domnitorului, etc De fapt, Panaitescu crede în existența unei cronici unice de curte, acel prototip care s-ar fi pierdut și de care s-ar apropia mai mult decât toate celelalte. **Letopisețul anonim al Moldovei**.

Cercetarea noastră își propune o nouă explicație a genezei acestei cronici și o nouă atribuire a ei.

Ca și P. P. Panaitescu, credem că putem recunoaște în Letopisețul **anonim** „caracterul ei oficial de curte”. Cel care a comandat cronică, a fost așadar domnul. Dar cine a executat-o și în ce spirit? Sînt întrebări pe care nu și le-a pus învățatul reeditor. Să se excludă oare ou totul redacția de către un călugăr, pentru motivul că autorul cronicii a fost un martor, de la Curte, al evenimentelor glorioasei domnii? Nu isîntem de această părere. CronăCa a fost, credem, scrisă din porunca domnitorului, iar un apropiat al său, dacă nu însuși voevodul, a fost acela care a dictat faptele istorice și a supravegheat redactarea cronicii. Peste această cronică plutește voința și spiritul marelui voevod, sensibil mai ales printr-o notă caracterologică asupra căreia nu s-a stăruit ândeajuns. Acest spirit este profunda religiozitate, misticismul voevoldului. Domnitorul șina pus pecetea modestiei sale de instrument al voinței divine pe această cronică. Ea n-a putut fi redactată în acest spirit decât de către un cleric, de către un călugăr, căruia domnul i-a poruncit să-l înfățișeze într-o 'anumită lumină, de executant, nu de făptaș activ. Să citim cronăeile slavone ale lui Macarie, Eftimie și Azarie, care au scris succesiv, din porunca lui Petru Rareș, a lui Alexandru Lăpușneanu și a lui Petru Șchiopul. Tustrei au fost domni cucernici, mai ales Alexandru Lăpușneanu, dar ei au lăsat pe scribii oficiali, crescuți în școala barocului bizantin, să-i Slăvească cu epitete care mai de care mai iperbolice. Petru Rareș, sub pana înflorată a lui Macarie, egumenul de la Neamț, mai târziu episcopul de Roman, este Petru „cel Minunat”, este „viteazul domn Petru voevod”, este „Petru cel mare la suflet”, care mai este comparat cu „o pasăre cu pene de aur sau un vultur alb pe acoperiș”, încă odată „cel mare la suflet și cu inimă îndrăzneată”, rămas pînă la moarte cel „cu pieptul tare, un nou erou”. Dar pașnicul Lăpușneanu? Cum apare el ân cronica lui Eftimie, egumenul de la Căpriana și ciracul lui Macarie? Este și el, ca și Petru Rareș, stereotip așadar, „oșteanul viteaz și înțelept, minunatul Alexandru”, care, în calitate de bastard al lui Bogdan „a fost ascuns ca odinioară lumina sub obroc sau oa luceafărul sub pămînt”, înainte ca să fi „strălucit ca o stea strălucitoare de la miază noapte și în drum. spre miază zi”, este și el „Alexandru voievod cel cu sufletul mare”, este „Alexandru voievod cel Bun (oa vechiul său predecesor de te 1400—1432 ou acest nume), și cel Nou”, este „Alexandru voievod cel pus de Dumnezeu”, este „binecinstitorul și marele

domn" este» în Sine, „domnul iubitor de Dumnezeu și preacinstit". Dar Petru Șchiopul, cum apare în cronica celui alt cirac al lui Macarie, „cel mai mic ucenic al lui, Azarie" ? Este, bietul infirm, „matca fără ac", instrumentul boierilor și nevolnicul muștrat de sultan pentru slăbiciunea lui înaintea repetatelor incursiuni ale cazacilor, este, într-o inepionantă portretizare, mai întâi, pe un portativ mai scăzut totuși, „cu înfățișare plăcută, cu ochi veseli, arăta chip frumos, destoinic pentru domnie", „bun și iubit de bine, frumos, cu suflet luminat, milostiv în apucături, foarte darnic, urând nedreptatea, bun față de săraci și judecător drept".

Nimic din toate acestea în **Letopisețul anonim al Moldovei** și în toate celelalte cronici oficiale, scrise la Curte din porunca lui Ștefan .'

Iată cum apare în cronică :-

„În anul 6985 (1457), luna aprilie 12, **marțea mare**, a venit Ștefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, împotriva lui Aron voievod, la locul numit Hreasca, la Doljaști și a biruit Ștefan voievod, din **mila lui Dumnezeu** și a luat schiptrul Moldovei".

Să se rețină în această frază nudă, amănuntul, cronologic, de ordin religios : marțea mare, adică din săptămâna patimilor și biruința domnului „din mila lui Dumnezeu", al doilea element care colorează bisericește textul. Elementul sacru colorează textul, de la un capăt la altul. Cetatea Chilia a fost cucerită „cu voia lui Dumnezeu", domnitorul a stat trei zile în cetate, „veseliniduse și lăudând pe Dumnezeu", adică în petreceri și rugăciuni, alternativ. întors în cetatea de scaun, el este acela oare „a poruncit mitropoliților și episcopiiilor și tuturor preoților, să mulțumească lui Dumnezeu pentru ce i-a fost lui dăruit de Dumnezeu cel prea înalt, Savaoth care se odihnește pe heruvimi".

Redactarea nu putea aparține decît unui călugăr, dar, credem, sub dictarea însuși a domnitorului sau sub controlul său direct. Apoi, precizează același, „s-a împlinit gândul lui Dumnezeu ou Ștefan voievod și a năvălit asupra ungarilor 3a Baia". Strategia domnitorului ia o notă mistică accentuată, „Și i-a dat Dumnezeu (pe unguri !) în mâinile lui Ștefan voievod și ale oștii lui și au fost ucși dintre dânșii mulțime mare". De acum încolo, intervenția călugărului, plină de savanțlic religios, nu mai lasă îndoială asupra redactorului : „Și așa s-au întors rușinați pe altă cale mai scurtă și n-a fost cum au gândit ei, ci a fost precum era voia lui Dumnezeu, părintele atotțitorul. Pentru că zice : „Să nu se laude prea înțelepții ou Înțelepciunea lor și să nu se laude puternicii cu puterea lor, să nu se laude bogății cu bogăția lor". Și într-alt loc iar zice : „Precum au căzut cei puternici și neputincioșii s-au hicins ou putere, astfel să pricepem că războaiele nu se binuiesc cu ajutor de la nimeni, ci de la Domnul Dumnezeuul puterilor".

Și a treia biruință a domnului, la Soci, împotriva lui Radu cel Frumos, este în același fel înfățișată, ca o expresie a voinței divine : „Și a biruit Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu și cu ajutorul puternicului Savaoth Dumnezeu". Este concepția vechiului Testament, unde se manifestă Sabaoth ca Dumnezeuul oștirilor și al bătlăiilor

Nu vom/-mai urmări rînd pe rînd rolul Providenței în concepția teocratică a dom-natoirului și în expresia -mai mult sau mai puțin prolixă a redactorului direct, cu toată evidența un călugăr, Vom sublinia însă faptul că Biserica, privită ea o instituție, trece astfel pe primul plan, de îndată ce lupta încetează și domnul se întoarce biruitor în cetatea de scaun. Astfel, după biruințele împotriva lui Radu cel Frumos, oare-șd pierde domnia, soția, fiica și vistieria, Ștefan intră în Suceava : „Și atunci mitropolitul cu tot clerul bisericesc i-au făcut o întâmpinare minunată și frumoasă, dar mai ales proslăvind **pe** Dumnezeu pentru toate cîte dăruise robului său, Ștefan Voievod". Și după bătălia de la Vaslui, — cea dintâi înfrângere a

turcilor în câmp deschis, de o sută de ani de când invadaseră în Europa, — când și-a reintegrat cetatea de scaun „i-au ieșit în întâmpinare mitropoliții și preoții, purtând sfânta Evanghelie în mâini și slujind și laudând pe Dumnezeu pentru cele ce au fost ca dar de la cel prea înalt și binecuvântând pe țar : „Să trăiască țarul". Este aci, numai în versiunea slavonă, o iperbolă istorică, strigătul mulțimilor entuziaste fiind fost, de bună seamă : „Să trăiască mânia sa !"

Cu ocazia înfringerii lui Țepeluș la Râmnic, contribuția Providenței este complicată, de bună seamă, din inițiativa călugărului, dar și ou înalta încuviințare a preaoucernicului voevod: „a biruit iarăși Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu și a tuturor Sfinților și cu rugăciunea sfântului și siavatului mare — mucenic Procopie". Ce caută aici Sfântul Procopie? Textul lui Ureche urmează la început cu fidelitate Letopisețul anonim : „Fu război în Țara Muntenească, de s'au bătut Țăpăluși vodă și Ștefan Vodă la Râmnic și au biruit Ștefan Vodă cu mila lui Dumnezeu și cu ruga Preacostii și a tuturor sfinților și cu ajutorul sfântului și marelui mucenic al lui Hristos Procopie..." Și mai departe, Ureche dă curs legendei mistice, de circulație orală :

„Zic să să fie arătat lui Ștefan vodă sfântului mucenic Procopie, umfoimind deasupra războiului călare și intrarmat ca un VITEAZ, fiind într-ajutorau lui Ștefan vodă și dând vilhvă oștii lui". Cronicarul, departe de a se arăta sceptic, confirmă „minunea" : „Ci iaste de a-1 și credere acest cuvânt, că dacă s-au întors Ștefan Vodă cu toată oastea sa, cu mare pohfală, oa un biruitor, la scaunul său, la Suceava, au zidit biserică pre numele sfântului mucenic Procopie, la sat la BĂDEUȚI, unde trăiește și până astăzi",

Aceeași minune se repetă, în cronica lui Ureche, în luptele cu polonii regelui Albrecht:

„Iară Ștefan Vodă, după izbînda cu noroc ce au fost făcut la acest război, s-au întors înapoi la scaunul său, la Suceava, cu mare pohfală și laudă, ca un biruitoriu și au zidit biserică pre numele sfântului mucenic Dimitrie, în tîrg la Suceava, care trăiaște și pînă astăzi. Zic unii să fie arătat lui Ștefan Vodă la acest război sfântul mucenic Dimitrie — călare și intrarnat ca un VITEAZ, fiind într-ajutoriu și dând vilhvă oștii lui, ci iaste de a și credere, de vreme ce au zidit biserică"

A doua oară așadar, un alt sfânt, Dimitrie, îndeamnă călare și înarmat ca un cavaler, oastea moldovenească și o duce la biruință, potrivit legendei oare ia naștere după moartea domnitorului!. Cu aceasta am ajuns la instituția vitejilor, una dintre cele mai necunoscute, din trecutul țărilor noastre. Câte un VITEAZ, cu acest nume sau epitet după prenume, apare de pe la sfârșitul sec. XV-lea, în rare documente din Țara Românească și din Moldova, Prezența lor nu este însă nicăeri atît de frecventă ca în Letopisețul anonim. Ei apar :

întâi în lupta de la 'Soci, unde „mulți VITEJII iau ifost prinși atunci, care au și fost tăiați". Domnitorul nu-i cruță, ba chiar din porunca ilui au fost uciși, ca această exterminare a unei trupe de elită să impresioneze pilduitor.

A doua oară, după rușinoasa înfrângere a lui Rădu cei Frumos, când domnul se întoarce în scaun și 'este întâmpinat sărbătorește, cum lam văzut, la Sucava, iată ce urmează : „Și atunci a făcut acolo mare ospăț mitropoliților și VITEJILOR săi". 'Este seria ospetelor domnești, în Care Cronicarul Călugăr puine la loc de frunte pe ierarhii săi, arhieriei, episcop și rnitropoiitul (generic numiți „mitropoliți", ca unii ce poartă „mitră"), iar apoi pe VITEJII. Să reținem că nu este vorba aci de loc de boieri, a căror oaste, alcătuită din călări, strânși și întreținuți de ei, constituia atunci, probabil, arma de șoc principală. A treia oară, VITEJII apar în aceeași ordine, urmați de boieri, după epocala victorie de la Vaslui, „Și însuși Ștefan

voievod a făcut atunci mare ospăț mitropolitiilor și VITEJILOR săi și tuturor boierilor săi, de la mare până la mic. Și a dăruit atunci multe daruri întregii lui oștiri și laudând pe Dumnezeu pentru cele ce au fost". Urmează însă după un an catastrofa de la Războeni, sau cum spune Ureche, de la Pârâul Alb, unde însuși împăratul, Mehteet beg, — în expediție punitivă, urmat și de domnul muntean, omul pus în scaun de Ștefan și acum viclean, — obține victoria. Se știe că în această luptă a căzut întreaga oaste a boierimii, în timp ce oastea țărănească primise încuviințarea domnească să-și apere vetrele împotriva tătarilor. Ei bine,, cronicarul pune și aci în fruntea jertfei de singe, contribuția vitejilor: „Și au căzut acolo VITEJII cei buni și mulți boteri mari și oștenii cei buni și tineri și oastea bună și vitează și husarii oșteni viteji s-au topit 'atunci', ilată ejcoul publicai acestei calamități, deplângând iarăși. Ia loc de cinste,, sângele vărsat de vitejii: „Și a fost atunci mare întristare în țara Moldovei și în toate țările și domniile din jur și la creștinii drept credincioși, când au auzit că au căzut VITEJII cei buni și bravi și boierii mari și oștenii cei buni și tineri și oastea cea bună și vitează și aleasă și cu husarii cei viteji sub mâinile limhilor necredincioase și păgâne și sub mâinile muntenilor păgâni, ca unii ce au fost părtași cu păgânii și au fost de partea lor împotriva creștinătății".

Să se rețină puternicul accent afectiv, care nu putea fi de rândul acesta al unui călugăr, ci implică verbul aprig al unui partizan, dacă nu chiar dictarea patronului, mereu nemîngîiat de pierderile încercate. în bătălia de la Râmnic, împotriva lui Țepeluș, au căzut, pare-se, de o parte și de -alta, foarte multele ateste victime. Consemnate în ordinea care urmează: „Și itoți VITEJII și boierii au căzut atunci și va pomeni acest război și acea moarte pînă la sfârșitul veacului. Și atunci Șandru a căzut în acel război și a fost 'adus și îngropat la tatăl său, la Doljești". Șandru este cumnatul lui Ștefan, numit în cronică moldogermană „un cavalier leal" <retlydher Rytter), spre deosebire de cel-alt cumnat domnesc, Isada, cel felon, datorată trădării căruia a putut scăpa cu viața, la Baia, Mateiaș, regele Ungurilor. Să nu fie oare iperbolice pierderile de la Râmnic? Mai ales față de oele de la Războieni? Să fi căzut atunci într-adevăr „toți VITEJII și foerii?" Mă îndoiesc. Dar dacă această ierarhie arbitrară ar putea fi imputată cuiva, ea nu poate fi atribuită decît însuși domnitorului, care și-a pierdut, odată cu mult iubitul cumnat, floarea oștii de viteji. De rândul acesta, ospățul cel mare a fost dat de domn „(mitropolitului și episcopilor și BOIERILOR săi și întregii lui oștiri". Unde-s vitejii? Nu mai apar, aci, înaintea boierilor și îndată după înalții clerici. Explicația? Fuseseră exterminați! într-adevăr: „Și a INSTITUIT atunci mulți VITEJI și a dăruit atunci multe daruri și îmbrăcămîți scumpe boierilor săi și vitejilor și întregii lui oștiri". Este singurul loc din cronică în care boierii sînt trecuți înaintea vitejilor, la împărțirea darurilor. Dar este și întâia dată când într-o cronică românească se vorbește de INSTITUIREA unor VITEJI, ca de o ceremonie feudală, altminteri răspîndită în tot centrul și apusul Europei. Lucrul se irepetă după înfrîngerea polonilor la Codrul Cwzrainului, când domnul respinge pe cnai de la Cernăuți, peste Prut și îl pune pe fugă. „Iar însuși domnul Ștefan voievod a slobozit toată oastea sa, pe fiecare la ale sale și așa a poruncit tuturor VITEJILOR și boierilor să se adune în ziua sfîntului Nicolaie în târgul numit Hirleu". Se observă că VITEJII și-au reintegrat locul întâi, înaintea boierilor. Și mai departe: „Deci s-au adunat toți în acea zi. Și acolo atunci domnul Ștefan voievod a făcut mare ospăți tuturor boierilor săi, de la mare până la mic și atunci A INSTITUIT MULȚI VITEJI și i-a dăruit atunci cu daruri scumpe, fiecare după vrednicia sa". Este al doilea loc în cronică și a doua oară în istoriografia noastră cînd se vorbește de ceremonia instituirii vitejilor, adică a CAVALERILOR. Se

știe cum avea loc această solemnitate. Domnul bătea cu sabia pe umăr pe acela pe care apoi îl arma cavaler. Ceremonia nu avea loc la noi oa un protocol feudal de clasă, unde din tată în fiu, nobilii primeau de la supremul lor senior această consacrare. La noi, VITEJII erau INSTITUIȚI pe oîmpul de luptă, dintre ce; ce se distinseseră cu arma în mână, contribuind la obținerea biruinții. Ei trec, sub Ștefan cel Mare, în protocolul menționat de anonimul cronicar, înaintea boierilor și îndată după arhierii. Ierarhia socială se constituia așadar astfel : Domnitorul, arhierii, VITEJII, boierii mari și mici. Istoricii noștri nu s-au sesizat de această ierarhie. La *Indice*, P. P. Panaitescu înscrie în ordine alfabetică pe *viteji* și le dă o definiție la ultima mențiune, de subsol, la pag. 207 : „Viteaz, oștean scutit, devenit slujitor domnesc, cavaler”. Definiția este acceptabilă, dar nu scoate în lumină deplină rolul pe oare noi credem că l-au jucat VITEJII în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, cel puțin după lectura *Letopisețului anonim*.

După cum s-a văzut, vitejii sînt sistematic trecuți înaintea boierilor, în această cronică de Curte, comandată de Domnitor și scrisă în spiritul și sub controlul său. Acest loc nu li se cuvenea de drept și de aceea ei dispar, treptat, din celelalte cronici : *Cronica moldo-germană*, trimisă de Domnitor la Niirnberg, în 1502, *Letopisețul de la Putna nr. 1 și 2* (unde nu figurează decît VITEJII munteni, „tăiați” după lupta de la Soci, în 1471).

Dacă așadar VITEJII se bucură de un drept de PRESEANȚA în cronica cea mai apropiată de spiritul voievodului, nu sîntem oare în drept să inducem că ei s-au bucurat de această situație, într-o bună perioadă din domnia lui Ștefan ? Vitejii nu puteau să-și scrie cronica lor, fără știrea domnitorului, dar în spiritul său religios ! Dacă ea a fost comandată, n-a putut fi poruncită decît de către domnitor, care și-a imprimat pecetea sa de modestie preaoucernică, dar și voința de a-și impune oamenii, înaintea ierarhiei sociale anterior convenită. Călugărul căruia i-a fost comandată cronica și care a infuzat-o cu spiritul religios al stăpânului său, nu putea să-și exprime preferințele sociale și să treacă cu dela sine putere pe VITEJI înaintea boierilor. Acest călugăr anonim a executat o lucrare de comandă, așa cum i-a fost poruncită, a făout din gloriosul domn un umil executant al decretelor Providenței, iar din adjuncții săi, din VITEJI, o categorie privilegiată. Se știe ce erau boierii. O clasă socială foarte puternică, dar uneltitoare, intrigantă, neguvemabilă. Ștefan și-a alcătuit o bază materială din țărâni-me liberă, din răzeși. Aceștia ședeau însă la vetrele lor, nu la curtea domnească, să-și păzească domnul și stăpânul. Viteazul voievod, în fiecare clipă amenințat de olalsa boierească, a trebuit să-și organizeze o castă credincioasă, care să-d Stea mereu la dispoziție. Credem că nu ne înșelăm văzând în VITEJII instituți de domn după bătălii, acea castă de curteni înfățișând ce avea mai bun țara și apărindu-l de roiul nevăzut al dușmanilor

Dintre istoricii noștri, cel ce a intuit mai bine acest rol istoric al vitejilor, sub Ștefan cel Mare, a fost regretatul Aurel Cazacu, în contribuția colectivă *Viața feudală în Țara Românească și Moldova {Bec. XIV—XVII}*, scrisă în colaborare cu Valeria Costăchel și P. P. Panaitescu (Editura Științifică, 1957). Gazaou depistează pe cavalerii moldoveni în *Cronica* lui Dlugosz, în *Cronica breviter scripta (Cronica moldo-germană din 1502)*, în documentele lui M. Costăchescu și la Grigore Ureche. Cazaou scrie : „Din aceste relatări se vede limpede că VITEJII au o situație mai apropiată de aceea a marilor boieri ; ei sînt prețuiți și aceasta reiese din faptul că prinderea unor VITEJI inamici este considerată oa un succes, iar pierderea unor VITEJI moldoveni produce „mare scârbă în țară”. Pe de altă parte, din același Letopiseț (al lui Ureche) se vede că această demnitate are un caracter militar. Ștefan cel Mare îl vede în vis pe Sf. Dumitru și altă 'dată pe Sf. Procopie

„călare și înarmat ca un viteaz" (p. 196). Aci se înșală Aurel Cazacu. Ștefan nu a văzut pe sfinții săi patroni *in vis*, ci ar fi avut câte o „epifanie" în două bătălii, când i-ar fi și auzit, îndemnând pe ostași la luptă. Aurel Cazacu coroborează instituirea vitejilor de către Ștefan, din *Letopisețul anonim*, cu relatările scriitorului polon Przylusky, care a sesizat că „așezarea vitejilor de la curtea Moldovei" era „exact același lucru ca și armarea cavalerilor la curtea polonă". Același Cazacu menționează și VITEJII munteni, de la Vlad Dracul pînă la Radu Mihnea, ucis de „viteazul" lacșici. Constatându-se existența acestor cavaleri în cronici, trebuie să-d menționăm și în anta noastră plastică feudală. Ir: biserița lui Ștefan cel Mare de la Pătrăuți, aproape de Suceava, zidită în 1487, pronaosul înfățișează în frescă „o cavalcadă de 16 sfinți pe cai, majoritatea albi, și purtând lănci, conduși de arhanghelul Mihail și având drept personaj principal pe împăratul Constantin cel Mare" (Petru Comamesu, *îndreptar artistic al monumentelor din Nordul Moldovei* (Arhitectura și fresca în sec. XV—XVI, cu o precuvântare de Eusebiu Camilar, Suceava, 1961, pag. 217). Printre călăreți, se deslușesc sfinții din apifaniile lui Ștefan, Dimitrie și Procopie. „Sfinții militari, precizează Comarnesou, au ținuta unor' măreți conducători de oști, poartă hlamide somptuoase și, peste ele, tunici, care lasă să se simtă configurația anatomică, iar unul are un fel de platoșă". Tema aceasta este inedită, ea nu corespunde canoanelor de pictură bizantină. Se vede că și aci domnul a poruncit figurația simbolică. Și la minăstirea Neamțului, picturile rămase de la Ștefan cel Mare, „în bolta gangului intrării de sub turnul-clopotniță" (p. 229) se ivesc „un grup de cavaleri în frunte cu un tânăr principe, pornind la luptă" repetindu-se ceva din compoziția *Aflarea crucii* de la Pătrăuți. Și Neagoe-Basarab, în marea lui ctitorie de la Argeș, înfățișează pe Mdreea cel Bătrân, în „strălucita frescă a vechilor domni", cum spune N. Iorga, „în haină de viteaz apusean", (N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, *Cavalerii*, 1937, p. 298). Descriind înfrângerea de la Războieni, în mesajul ambasadorului său Ioan Țamblac, pe înțelesul venețienilor, Ștefan arată oum, covârșit numeric, a făcut tot ce era omenește cu puțință ca să reziste puhoiului: „Eu, cu Curtea mea, am făcut ce am putut, și s-a întâmplat ca mai sus. Care lucru judec că a fost voia lui Dumnezeu, ca să mă pedepsească pe mine ca pe un păcătos; să fie lăudat numele său" (*ibid.*, p. 191). Dacă recitim fragmentul din *Letopisețul anonim* referitor la același dezastru 'militar, vedem din ce a constat „Curtea" Domnului: din VITEJI și din boieri mari. Ordinea este aceasta, încă din 1473 (luptele cu muntenii lui Radu cel Frumos) și va rămâne aceeași, pînă la lupta de la Codrul Coaminului ((1497). Un sfert de veac din istoria Moldovei stă sub semnul unei noi ordini sociale, în care oștenii verificați în focul luptei iau locul de cinste în jurul Domnitorului.)

’) Am folosit în această cercetare metoda pe care aș numi-o a „frecvenței" sau a „repetiției", în atribuirea unui text fără autor cent. Astfel, în literatura noastră istoriografică, C. Giurescu a relevat cu drept cuvînt rolul important acordat hatmanului Buhuș într-o cronică moldovenească anonimă, care-l menționează în mai multe rânduri; aceasta l-a determinat să o considere ca fiind scrisă din porunca lui. Același lucru l-a observat și despre o cronică anonimă, favorabilă Raeoviștilor și scrisă la curtea, probabil, a domnului moldovean Mihail Racoviță, desigur tot din porunca lui. Istoriografia munteană cunoaște cazul cronicei lui Mihai Viteazul, din compilația cronicarului anonim cantacuzin ^poate Stoica Ludescu), probabil scrisă din porunca Buzeștilor, al căror rol se etala preponderent. Aș afirma, pe baza aceleiași metode practice de atribuire, că acele „*Note în legătură cu pregătirea și începutul revoluției muntene din 1848*", publicate de D. Păcurariu în *Documente inedite literare Ion Ghica* (București, 1959, ESPLA, pg. 38—41), nu pot fi decît din sursă directă D. Bolintineanu, întrucât numele lui apare obsesiv, spre a-i atesta oarecum ubicuitatea și un rol de mina întăi. Vitejii dispar cu totul în

letopisețele de la Putna, iar Grd Gore Ureche nu-i pomenește decât în epifaniile lui Ștefan cel Mare, dar prin care trec două figuri de sfinți, armați cavalereste, fără să mai fie vorba de vitejii propriu-ziși. Se poate ca în cel mai întins letopiseț de la curtea lui Ștefan cel Mare, vitejii să se ivească pur și simplu accidental, cu o astfel de frecvență și într-un context de preseață? La aceasta întrebare am răspuns printr-o ipoteză atributivă, nelipsită de implicații istorice serioase.

Pe de altă parte, rămâne surprinzător numărul infim de dani voievodale făcute vitejilor. Nu sintem deloc de părerea istoricului Ion I. Nistor, oare afirmase contrariul: „Astfel vedem că în cursul secolului al XV-lea și al celor următoare, vitejii și voinicii, împrietăriți de domn cu moșii întinsei, drept răsplată pentru isprăvile lor războinice, începură să ia locul vechilor jupani și pani sau cneji, care pierduseră influența de aare se bucuraseră pînă atuncea pentru a împospăta astfel imereu rîndurile boierimii moldovene” (*Clasele boierești din Moldova și privilegiile lor*, București, 1944, pg. 4). Cum, dimpotrivă, numărul daniilor de acest fel, prin puținătatea lor, ne dă de gîndit, se ridică întrebarea dacă n-ar fi cazul să recurgem la o analogie istorică. În Rusia țaristă, pe la jumătatea secolului al XV-lea s-a constituit alături de proprietatea deplină și ereditară, *votcina*, un sistem de posesie viageră, revocabilă și netransmisibilă, *pomestie*, care a durat pînă la Petru cel Mare. Această *pomestie* era acordată de țar, din domeniile sale, ca recompensă pentru serviciile militare sau cele de la Curte*). N-ar fi exclus ca și la noi, VITEJII să fi fost recompensați în același mod, în afara avantajelor materiale de alt ordin ((întreținere, soldă, daruri, etc.).

În cadrul monumentalei sale *Istoria Românilor*, N. Iorga își intitulează vol. IV și V, respectiv CAVALERII și VITEJIII, absolut fără nici o legătură cu instituția medievală a cavalerismului!

La corectura în pagină a acestei cercetări -mi se atrage luarea aminte că P. P. Panaitescu a fost și el frapat de ordinea în care apar vitejii în letopisețul respectiv. Concluzia sa este circumspectă: „Reiese așa dar la citirea cronicei oficiale că Ștefan Vodă nu era fățiș -ostil Ihoiterflbr în ansamblul lor, oa -clasă socială prevăzută ou moșii și privilegiu și al cărei sprijin îi era necesar, dar pe de altă parte el își îndreaptă loviturile împotriva boierilor „răi” și se foizuie pe cavaleri, pe husari și pe citadini. (Les chroniques slaves de Moldavie au XVI-a ciecele, în Romanoslavia, I, București, 1958, pag. 167).

. *) V. I. Lenin : *Opere*, I, 1894,-1898, București, 1958, la *Adnotări*, nr. 27.

TUDOR ARGHEZI : „Scrieri” (vol. IX)

Cu decenii îndărăt, când COCHII MAICII DOMNULUI, cconsiderindu-se — la apariție — roman, a dai „*pctm*” eu crititloa, -paginilor acestea în «are Argihezi ia câteva secvențe din câteva vieți și (renunșnd la aicjeisorii) le unește cu un liant astral, dimensionând poetic particule de existență obișnuită la alții cu straietele poeziei celei mai plate, li s-au obiectat că nu ilustrează și nu umplu după rigori anvelopa genului epic. Pe atunci romancierii erau Octav Dessila sau Bileiurescu și aveau să fie Mihail Drumeș ori Meny Toneghin, iar romane scriau — pe lângă ei — Ionel Teodoreanu și Martha Rădulescu.

Cu fosforescențe interrogative, „Biletele de papagal” și după aceea .condeiu din alte periodice al poetului s-au interesat de atunci continuu la ureohea a tot soiul de specialiști, să afle odată exact cam ce e și cam ce nu este romanul, însă pînă la urmă tot n-au recoltat răspunsul cel mare.

Contestat ca romancier, Arghezi își adaugă acum volumului sub-tdtlul de *poem*. Să sperăm că discuțiile nu se vor relua de data aceasta de la cap la coadă, în ordinea partiturii inversate și a lui de-a-ndărătele, imputindu-i-se vreo infidelitate față de tagma romancierilor, din a căror claviatură și-a omis portativul.

*) E.P.L., 1966.

•

Și totuși, obținută prin cristalizări scrupulos discernate, dacă ar fi să. ne așternem tentațiilor, eroina poemului, Sabina, complică liniile. Fiică a tinerei protestante Marta și a vârstnicului dar bogatului proprietar Costache Voinea de prin devălmășiile Argeșului, odraslă de excepționale dotări, (crescută cu slugi și ou englezoaică, băiețoasă, cu vacanțe lungi în Elveția și cu pasiuni pentru motor, pentru mașină, pentru tehnică (*Trusa cu chei și clești a fost cutia de podoabe feminine a Sabinei, și apartamentul ei de fată — atelierul, care era și școală și salon de primire și bibliotecă*); atrasă prin educație dar și instinctual de 'ideea eliberării de sub servitutele sexului, încurajată în independentele sale de ochii tatălui; de o intensă personalitate și concentrație de lumină magic revărsate în jur, chintesență a unui generos magnetism personal, un extract de demnitate, tandrețe, orgoliu și eroism cu totul excepțional, după un „coup de foudre” petrecut în trenul ce urma, intoxicată de limitele civilizației, s-o întoarcă de la Saconnex către țară, ea se căsătorește cu lordul William Horst, căpitan în marina britanică, întâlnit în tren și-n „Cântarea cântărilor”, de pe urma căroră — a amândurora, într-un fel — se va bucura, patru ani mai târziu, de un băiat: Vintilă. încă patru and, deci, din clipa aceea a incidenței din tren, Sabina e fericită și nu dă nici un semn de viață alor săi, care între timp — dată fiind și fla-

granta diferență de vîrstă dintre consorti — se despart, după ce s-au în-singurat, asuprit și urât o viață. Gelos și temnicer, violent, brutal, mîndru și inflexibil în principiile-i de dedesubtul epidermei, moșierul se va instinctualiza și însălbăteci apoi progresiv. Iar Marta va urma pașii altui bărbat, iubit în tinerețe ; o să devină doamna Șieriu și va avea cu noul soț, pare-se la o vîrstă limită de astfel de posibilități, încă un copil: pe Ștefan. Postul bărbat, în urma unui duel cu insucces, nu i-a mai putut cere altceva decît să înceteze măcar de a călca vreodată pe la proprietatea din Argeș, lăsînd astfel lumii locurilor impresia că ea ar fi murit. E ceea ce se va crede pînă și de către Păuna, dacă Sabinei, fugită — o dată cu decompoziția familiei Voinea — din casa foștilor stăpâni, la un schit. Fruct al unei legături ardente însă târziu, Ștefan se naște așadar cam în același timp cu Vintilă, fiul fiicei Miartei, adică al Sabinei, căreia după anii puținei plenitudini îi pierde soțul, înghițit de apele Mediteranei sau poate ucis de neantele unor soiuri de regrete incurabile. La întoarcerea sa din dragoste, din iluzii, din străinătate și de lîngă umbra lui William Horst, geamantanele Sabinei poposesc întii în chilia măicuței Păuna și din gura fostei slujnice îi e dat să audă rezumatul unui sfîrșit: *Ceea ce mi s-a părut totdeauna ciudat în casa dumneavoastră, era că vă iubeați unii pe alții fără să vă spuneți. Parcă ar fi fost un păcat. Boierul zicea să nu-ți dea nas; cucoana, că părinții nu trebuie să se arate copiilor cum sînt. Cînd n-ai mai fost, a rămas moșia pustie... și boierii s-au luat la ceartă, că dacă te-ai făcut mare te-ai răcit de ei din pricina lor.*

O altfel de Vitoria Lipan, construită pe schema unor intensități și eroisme de o subtilitate diferită, sublimare necomună de sensibilități, filtrări și curajuri adaptate altei gesticulații, altei etici, altor decizii, personaj suprem, de

o mare vibrație și incandescență morală, Sabina William Horst se rupe din viața „de-a gata”, pe care o cunoscuse pînă la limitele de unde nu s-a lăsat coruptă și mutilată de ademinitoarele ei erodări și ticăloșii, din viața satisfacțiilor materiale și plonjează în oceanul nesfârșit al eforturilor celor ce n-au și muncesc să aibă lumina, pîinea ori gheata: *Aveea tatii mă jignește... Am trecut cu săracii, Păuno ! Și nu vreau să ies din rîndul lor pînă ce vor mai fi săraci.*

Sabina a iubit o singură dată. Iubirea ei s-a coborît sub ape și sub timp. Nu va mai iubi decît rodul acelei inegalabile stări de euforie : copilul. Dar o va face cu niște doze de patos și exclusivism incredibil, seducînd pentru totdeauna imaginația, simțirile, respirația, voluntarismul zeității născute dintr-însa. Va adora. Vintilă a crescut cu acul și cu degetarul, stropite însă alternativ de singele temperaturii ei morale și de singele cel știut de către o mamă oare-și abandonează privilegiile clasei, ca să nu le întineze pe acelea ale altitudinii sufletești. Poartă nota excepționalității exemplarul acesta dăruit lumii — fiul ei. Vintilă ajunge un matematician de talie, dar deși *sculat împotriva destinului*, deși realizează lucid elementele deosebitoare dintre omul-om și omul-ocă (*imi trebuie o jertfă*), neoapacitat pentru luptă și impropriu unei adaptări jignitoare, ce destituie personalitatea din atribuțiile și artibutele-i specifice (*...von ajunge să apărăm scuiptoarea și latrina*), el eșuează în... monahism, infirm și de a mai cunoaște o altă femeie decît — unică și pură, retopită și înviată în icoană — pe maică-sa, care are pentru el dimensiuni de absolut și în adîncul armoniilor figurii ochii biblicei Fecioare Marii: ochii Maicii Domnului.

Negreșit, într-o societate de tipul celei care a apus așa cum a apus, nu cea mai ideală soluție — chiar dintre cele individualiste — e aceasta ; refu-

giul în viața de mănăstire. Însă ea a fost una din formele totuși cunoscute, la care câteodată au mers disperării, confuzii ori slabii.

Careva din profesorii lui Vintilă, proiectat în piscul piramidei sociale, îl avertizase asupra etalonului cu care burghezia, terfeliradu-le, și-a... omagia' valorile: *Numai eu știu cât mă costă înălțimea batjocoritoare la care mă găesc suspendat în vînt cu o sfoară. Ai să dai de visurile mele pe papura de șters picioarele, pe care o scutură servitorul în uniformă, dimineața, și de sîngele meu în scuipătoare.*

Cu apariția vol. IX din seria SCRIERI s-a reimprimat una din cele mai frumoase cărți ale lui Tudor Argezi.

ION CARAION

PROFIRA SADOVEANU : „în umbra stejarului *)

Cîteva (lucru, dealtminteri, cunoscut și prea cunoscut) din trăsăturile caracteristice ale lui Mihail Sadoveanu, manifeste în -opera sa și păstrate din destăinuirile altora, iar unele identifiindu-se cu înseși preocupările devenite predilecte ale scriitorului, au fost: dragostea de om. de natură, de trecut, de vânătoare, de pescuit și de... șah. Cîteva, spuneam. A fost apoi dragostea de tăcere, despre care Ionel Teodoreanu a lăsat amintiri foarte frumoase.

În cărțuia pentru copii a Profirei Sadoveanu portretul marelui său părinte e întregit însă de imagini noi, ceva mai intime: tatăl care iscă juca „de-a prinsul” și de-a alergatele cu droaia sa de puiandrii, obiceiurile și îndeletnicirile lui apicole (trăgîndu-si obrăzarul de spumă pe cap, în prisacă... *tata-i transformist și scamator*), îndemnările gospodărești ale „stejarului” care face ghizdee fântâni, care

*) Ed. Tineretului, 1966

o curăță, îi pune lanț nou și o pietruiește, etc.

Omagiul acesta adus lui Sadoveanu și pus la îndemâna cititorilor mărunți într-o haină editorială cam desuetă, se deschide cu o închinare a autoarei către ilustrul povestitor-care a „păstorit-o”, i-a dat în mină cărți și putere drntr-însele, pregătind-o (fără să știe) a-i fi urmașă în metehnele sacre și cronice.

Apoi fragmente din cugetul, gîndirea, sentimentele, viziunea și viața Ceahlăului epiceii noastre își desfășoară alegoric firul, narîndu-se curgător și sosirea la... Foltiiceni a școlariului care avea pe atunci o *coamă de mînzoc ieșit din buruieni*; și ridicarea în același oraș, mai tîrziu, a unor acareturi, în mijlocul unei bătrâne livade; și genezele câtorva dintre operele lui; și zilele cînd acelorași opere li se ardea ființa pe stradă: *mor manej de cărți de-a lui, asasinate / afară, / tiran de păr să le incinereze*. Și iar, apoi, într-o tomnatecă zi, *magazia „Timpului” s-a închis*. Tăcerile de toate culorile (cînd grele de amintiri, ca niște *dulăi de piatră*; cînd ieșite confuz la pascut, ca niște vaci porumbace), toate tăcerile, pînă la cea incoloră și vaporeasă, pînă la cea eterică, au rămas fără stăpîn... Iar literatura noastră, fără homericele ei povestitor,

Afară de veișurile de altădată pentru copii și afară de cele de azi, presărate cu năzuli și inventivitate, unde sprintenile și duișia devin accesoriile unui imagism fluent; afară și de traducerile întotdeauna mai mult decît conștiințioase și decît meritorii ce-i apar cînd și cînd, Profira Sadoveanu a publicat cărți ce ilustrau o vocație ziaristică vrednică oricînd de invidie și de exemplu pentru noii protagoniști ai genului reportericesc, are poeme inedite de o plasticitate dusă pînă la agreabil și scrie teatru de real mesaj ori adaptează. Păcat, de aceea, că pe-nei acesteia hărăzite nu i se reîntorc

pasiunea, ispita, cfuriozitatea și interesul către izvorul virtuților sale de foarte perspicace reporter, deocamdată coborât și poposit c-o tolbă întregă de imagini la pupitrul micilor cititori, la fereastra copilăriei, acea virată — cum îi spunea Ranait Cern» — „a fericirii fără minte”.

C, ION

V. CIOBANU : „Hortensia Papadat-Bengescu”*)

Este semnificativ faptul că acțiunea de reconsiderare a moștenirii literare cuprinde în ultima vreme tot mai mulți reprezentanți ai efervescenței perioade interbelice. După volumele M. Sadoveanu de Savin Bratu, Camil Petrescu de B. Blvin, Cezar Petrescu de M. Gafița, Pannait Istrati de Al. Oprea (ne referim numai la prozatori), au apărut aproape concomitent două studii dedicate celor pe care regretatul Tudor Vianu îi numea „citorii romanului nou românesc”, Liviu Rebreanu de Al. Piru și H. Papadat-Bengescu de Valeriu Ciobanu.

Autoarea **Dramului ascuns**, aparținând prin trăsăturile esențiale ale creației sale familiei scriitorilor analiști, s-a bucurat în timpul vieții de o largă audiență din partea criticii. Puține opere literare au stimulat în epocă atâtea debateri, memorabile prin nivelul colocviilor și valoarea participanților. Cercetătorul de astăzi are avantajul ca, acordând atenția cuvenită pumdtelar de vedere emise de predecesori, să aprofundeze investigația în lumina concepției marxiste, contribuind la înțelegerea mai completă, mai nuanțată a creației în ansamblul și în specificitatea ei, precum și în contextul fenomenului literar din perioada dată.

Studiul lui Valeriu Ciobanu reprezintă, după propriile sale cuvinte, „o primă încercare de a privi monografic opera Hortensiei Papadat-Bengescu”. Într-o scurtă prefață sînt formulate li-

niile directoare ale cărții, autorul propunându-și a folosi „pe larg metoda analitică”, în vederea „unei despuieri critice”. Potrivit obiectivelor de a arăta „forța demascatoare a acestui realism malițios aplicat lumii snobilor și protipendadei burgheze în genere”, Valeriu Ciobanu încearcă de asemenea de a fixa locul scriitoarei „în mijlocul altor scriitori proeminenți ai epocii dintre cele două războaie mondiale”. În primul capitol, intitulat **Un profil**, aflăm date biografice ale „începutului creșterii conștiinței literare a scriitoarei și, în mod foarte sumar, cronologia activității sale”, pentru a se putea urmări „unele preferințe de imagini și situații din literatura românească”. În continuare, autorul, adoptând criteriul tematic și cronologic, prezintă succesiv încercările poetice, dramaturgia, nuvelistica și proza ide amploare, pentru a încheia cu două capitole de sinteză : **Arta literară și Scurtă privire generală**.

Criteriile de întocmire a studiului au desigur însemnătatea lor, dar constituiesc doar cadrul în care se toarnă un conținut de idei, incluzând un punct de vedere, în ultimă instanță concepția cercetătorului despre scriitor și epocă. Sub acest aspect, cartea este menită, după părerea mea, a declanșa debateri de interes mai general, deoarece depășesc cadrul strict al unei monografii tachinate Hortensiei Papadat-Bengescu și vizează o arie mai largă a cercetării, cu implicații teoretice mult discutate în ultimul timp.

Este vorba, în primul rînd de poziția adoptată față de varietatea de fond și de stil a valorilor incluse în filonul tradițiilor fertile ale literaturii naționale.

În concertul general al prozei realist-critice românești dinitre cele două războaie mondiale și-au adus contribuția o varietate de experiențe și stiluri literare ; alături de proza cu puternice accente protestatate a lui Rebreanu, axată direct pe marile frământări sociale, genul prozei cultivate de Horten-

*) E.P.L. 1966.

sia Papadat-Bengeseu, păstrând unghiul de vedere critic, luminează, însă, cu alte mijloace, o zonă psihologică revelatoare pentru tabloul epocii. Sondajul vieții, interioare .nu se realizează ca un scop în sine, ci dezvăluie fără ostentație o atmosferă spirituală, un climat social. Tudor Vianju insista asupra notelor specifice ale artei bengeseiene: „Viața obscură a conștiinței... este supusă scalpelului incisiv și lentilelor măritoare ale analizei pînă este transformată în luminoasă conștiință” (**Arta prozatorilor români**, 1941, p. 344). Or, față de complexitatea peisajului oferit de proza românească interbelică, în general, și față de contribuția specifică a prozatoarei în cadrul acestei literaturi, cred că în studiu! lui V. Ciobanu se manifestă o atitudine simplificatoare enunțată chiar din primele pagini.

Astfel, proza Hortensiei Papadat-Bengesou este încadrată extrem de rigid în sfera unei literaturi de **demascare** și este asociată chiar ou satina oaragliană: „Portretele **realiste de mic-burgheze** din nuvelele Hortensiei Papadat-Bengeseu sînt printre cele mai reușite din literatura română. Ironia, accentuarea unor trăsături care le apropie de caricatură, nu știrbesc ou nimic valoarea de documente psihologice pe care o au. Dimpotrivă, **în manieră caragialească, sînt scoase în relief tarele, care, în mai mică sau mai mare măsură, caracterizau majoritatea micelor parazite sociale din primele decenii ale secolului trecut**” (p. 133) (subl. ns.).

îndreptându-și atenția asupra unui singur instrument din bogata orchestrație a autoarei, V. Ciobanu face abstracție de pluralitatea mijloacelor prin care scriitoarea receptează realitatea, transpunînd-o în imagini artistice.

în această lumină este construită și o falsă imagine a ecoului pe care l-a avut opera prozatoarei, în critica vremii: „Atîta timp cît burghezia dețimuse ideologia dominantă în țara noastră, desigur că nu putea agreea o operă demascatoare a racilelor ei”. Criticii li-

terare a vremii i se atribuie global scopurile «lașei dominante: „în mod conștient sau inconștient, se căuta abateră scriitoarei de pe un drum literar spre care o ducea spiritul lucid”.

Viziunea asupra operei suferă de o unilateralitate flagrantă, izvorâtă din ocolirea specificului literaturii de analiză, în general, și a notelor distinctive ale creației Hortensiei Papadat-Bengeseu, în special.

Despre tripticul erotic autorul ne spune că reprezintă „erori temporare” cu „ecouri morbide”, vădind „o înclinare spre depășirea îngrădirilor morale, prin căutarea senzațiilor tari”. Eroinele sînt niște „mesaline” (!). Piesa Bătrînul este considerată „o mare dramă ratajă”i. Eșecul scriitoarei provine — după Valariu Ciobanu — din „incoerența caracterelor”, iar mesajul piesei „este subminat de imoralitatea «in nuce» a personajului feminin, exprimând setea de emancipare a Ginei, care se dovedește a avea o concepție echivocă de spre morală și libertate” (p. 70). Care morală și care libertate?! La p. 255 citim că piesa Bătrînul „reprezintă o ipostază cu totul nouă a scriitoarei, prin efortul de a trece la o literatură obiectivă și prin remarcabile elemente de critică socială”.

Cercetătorul judecă personajele feminine în mod nediferențiat, punând, de pildă, pe același plăt imoralitatea lui Cleo cu aspirația legitimă la fericire a Ginei. Gina din Bătrînul, Siniona din Povârnișul, Ana din Sora mea Ana, nu sînt ~~XH~~struite pe o singură axă, schematice. H. Papadat-Bengeseu le va opune mai tîrziu păpușilor cu inimă de piatră, lipsite de gingășie, de sensibilitate, capabile să treacă peste orice pentru a-și atinge țelul, de țapul Cocăi-Aimee din romanul Drumul ascuns. Este regretabil că într-o asemenea interpretare, personajul este vulgarizat printaM) totală lipsă de înțelegere.

încercând să periodizeze activitatea scriitoarei, cercetătorul deosebește: o etapă de **început**, nerealistă (incluzând

încercările poetice, tripticul erotic, lucrările **dramatice**), a doua etapă, de **"tranziție spre realism (Balaurul, Romanța provincială, Desenuri tragice)** și, **în sfârșit**, etapa propriu-zis realistă (romanele din ciclul Halippa). Nu putem admite o atare periodizare, oare aruncă lucrări remarcabile în zona literaturii „nerealiste” (**Bătrînul, Balaurul**). Nu este dificil de constatat că schema evoluției literaturii bengeseiene este preluată de la Eugen Lovinescu, termenul de „realism” fiind substituit noțiunii de „obiectivare” și apus „lirisului” (p. 95, 116) și „introspecției” (p. 84). G. Călinescu nu este citat decît o dată, la finele volumului, deși — așa cum s-a mai remarcat (vezi S. Bărbulescu, „lașul literar”, 9/1965) — sînt preluate o seamă de concluzii inserate în **Istoria literaturii române**.

Autorul minimizează însemnătatea opiniilor predecesorilor, afirmînd de mai multe ori în cuprinsul cărții (și în Special în subcapitolele **Scurtă prefață și Opinii de altădată**) că **„interpretările parțiale făcute de majoritatea criticilor din epoca burgheză sînt nefolositoare astăzi”** (p. 6, subl. ns.).

Celebra teză a lui Marx, potrivit căreia „ideile dominante ale unei epoci sînt ideile clasei dominante” a devenit o axiomă, verificată de practica istorică; aceasta nu înseamnă însă că ne putem limita la constatarea că burghezia acționează ca o clasă stăpînitore, nu numai asupra existenței oamenilor, ci și asupra ideilor lor. învățătura leninistă a celor două culturi trebuie să călăuzească pe cercetătorul marxist, pentru a-l feri de a judeca dogmatic o operă literară, de a o încadra în compartimente gata confecționate, sau de a-i da titulaturi care nu i se potrivesc. Nu ar fi fost necesar ca autorul să reconstituie „un fastidios și inutil registru bibliografic”, așa cum se spune la un moment dat, dar ar fi fost obligatoriu să prezinte contribuțiile anterioare, cu înțelegerea nepărtinitoare a omului de știință, capabil să discearnă

interpretări fundamentale, care **nu pot fi escamotate**, și să le deosebească de articolele unor cronicari de duzină !..

Scriitoarea a debutat și a evoluat sub auspiciile a doi critici de prestigiu: G. Ibrăileanu și Eugen Lovinescu. G. Ibrăileanu i-a călăuzit pașii la început, fără a-i impune o anume formulă artistică. în recenzia la **Ape** adinei, criticul ieșean constata că „originalitatea operei” și „caracterul ei eminentamente feminin” sînt cele două trăsături esențiale care se influențează reciproc. Totodată el consemna „apetitul de viață potențată, bucuria de a trăi intens și înalt, drepturile imprescriptibile ale naturii individuale”, precum și „protestarea împotriva prejudecăților care se opun acestei concepții”.

Eugen Lovinescu. spre deosebire de G. Ibrăileanu, a determinat orientarea scriitoarei spre ceea ce se numea în epocă „literatura obiectivă”. Originalitatea operei rezidă — după Lovinescu — din asocierea „emoțiunii” cu „spiritul analitic” și cu „atitudinea sinceră pînă la cinism față de fenomenul sufletesc și în specie față de feminitate”. De aci rezultă că literatura Hortensiei Papadat-Bengescu se desface de „romantismul și subiectivismul obișnuit al literaturii feminine” (Istoria literaturii **române** contemporane, IV, p. 333—334). Apreciind puterea observației și capacitatea de creație drept calități dominante, conducătorul „Sfîrșitorului” propunea atenției „umanitatea felurită” din **Bătrînul**, luciditatea cu care fixează războiul în **Balaurul** („trecând în cuptoarele emoției întregul material obiectiv”), romanele din ciclul Halippa, adevărate „pietre de temelie ale unei mari clădiri viitoare” (**Op. cit.**, p. 345). „Feminină prin obiectul studiului său — conchidea E. Lovinescu —, creația Hortensiei Papadat-Bengescu este „virilă prin procedeul riguros științific, prin ton și prin eliminarea dulcегării și a sentimentalismului”.

în paginile consacrate scriitoarei, G. Călinescu a lăsat o magistrală re-

constituire a atmosferei morale a Halippilor. Arta scriitoarei constă „în scoaterea la iveală a dramelor ascunse sub calmul convențiilor moderne, a murdărilor lustruite”, considerând că din acest unghi de vedere se poate vorbi de Proust, ale cărui personaje, aparținând clasei aristocratice nu mai reacționează normal în diferite împrejurări, preocupărilor vitale substituindu-se cazuri de conștiință mărunte, puerile (p. 656).

În Arta prozatorilor români (1941), T. Vianu considera că H. Papadat-Bengeseu a exercitat, alături de Liviu Rebreanu, „o înrăurire adâncă asupra dezvoltării romanului nou” și consacră artei prozatoarei unul dintre cele mai consistente studii din literatura critică a vremii. Dacă scriitoarea a surprins la început „printr-o literatură de observație a sufletului feminin”, pe care nimeni înaintea sa nu-i sondase „cu mai multă luciditate și cu mai mult curaj”, mai târziu își depășește propria sa condiție, sensibilitatea fuzionând cu intelectualitatea într-o unitate care constituie „unul din acordurile fundamentale ale întregii opere”.

V. Ciobanu nu amintește nici de alte intervenții interesante care au avut un ecou binemeritat, de pildă articolul lui Șeriban Cioculescu, apărut în 1938 în Revista Fundațiilor. Șeriban Cioculescu socotește că cercul „Sburătorului” a avut un roi indiscutabil în îndrumarea scriitoarei spre creația epică, dar nu și-a îndeplinit în acest caz „rolul pedagogic” pentru îndreptarea stridentelor lingvistice. Judecând cu exigența cuvenită teoriile eronate din romanul Rădăcini, criticul insistă asupra tipologiei sociale a eroilor; deși romancieră le urmărește destinul pe pian individual, Halippii, Drăgăneștii și Baldovinii au corespondenți în tipologia socială a epocii.

Este adevărat că atitudinea categorică de negare a contribuției marilor critici nu-l împiedică pe autorul studiului să reia unele dintre ideile va-

loroase din moștenirea critică, dezvoltate de personalități eminente, în legătură cu opera prozatoarei. Credem însă că nu aceasta este metoda cea mai potrivită pentru valorificarea contribuției criticii românești dintre cele două războaie. Opiniile unor critici și istorici literari din trecut care au deschis drum valorilor fundamentale ale prozei românești, care au declanșat la vremea lor dezbateri esențiale pentru evoluția literaturii naționale, nu pot fi introduse în discuție „pe poarta de din dos”; sigur că multe dintre ideile expuse în trecut asupra unui scriitor sau altul, pot fi foarte bine emise sau dezvoltate astăzi de către critica literară actuală, în mod independent; cercetarea științifică, în domeniul istoriei literare ca și în oricare alt domeniu, obligă însă pe cel care pornește la drum, să țină seama de faptul că studiul întreprins nu se desfășoară pe un teren virgin, că opiniile marilor înaintași nu pot fi trecute sub tăcere, oia și cum nici n-ar fi existat.

Cred că acest aspect al cercetării merită mai multă atenție, cu atât mai mult cu cât nu se referă numai la lucrarea amintită în acest articol; ar merite poate o cercetare mai atentă, mai largă și modul în care cursurile universitare, manualele, în general activitatea istoriografiei literare marxiste valorifică în spirit științific, cu discernământul critic necesar filonul valoros al tradițiilor criticii literare românești. Aceasta este în fond o problemă esențială a continuității, cu tot ceea ce a fost valoros în trecutul culturii naționale.

ELENA SAVU

HENRIETTE YVONNE STAHL: „Frațele meu, omul” *)

Cu romanul „Votca”, salutat entuziast de Ibrăileanu, roman care marca un debut scriitoricesc deosebit, Henriette Yvonne

*) E.P.L. 1966.

Stahl își căpăta locul cuvenit, în jurul anului douăzeci și patru, alături de Hortensia Papadat Bengescu, Ticu Arhip și Otilia Cazimir, printre condeiele feminine de prim rang în literatura română. Nuvela „Mătușa Matilda”, din culegerea cu același nume (1931), despre care strălucitul poet, romancier și critic G. Călinescu spunea că e remarcabilă prin „poezia lucrurilor îmbătrânite”, ca și „Steaua robilor” (1934), vădeau o rară forță de observație, un spirit pătrunzător precum și veritabile însușiri de analist, continuate apoi în tot ce a scris autoarea.

Henriette Yvonne Stahl pare a nu fi optat pentru vreuna din formulele clasice ale tipurilor romanului, fiindcă noua sa carte soapă caracterizării exacte a uneia sau alteia. Nu e nici roman de analiză, nici roman polițist, nici roman problematico-eseistic, și este pe rînd fiecare dintre toate acestea. Henriette Yvonne Stahl schimbă alternativ unghiurile de vedere, neacordînd prioritate nici uneia dintre tehnicile consacrate, utilizîndu-le însă cu egal succes în aceeași carte. Pagini de o tulburătoare pregnanță analitică, urmărind jocul complicat al conștientului și al ecurilor din subconștient — captează de la început interesul cititorului pentru cele patru personaje ale cărții. Amplele introspecții ale lui Matei Ventura fac cunoscut conflictul de ordin moral al romanului, desfășurat în limitele sufocante ale individualismului burghez, cu deschideri largi, luminoase spre zonele unei alte umanități.

Mai întîi, cu o rară forță de sugesție, scriitoarea explorează zonele viscoase ale urii, în terenul mlăștinos al acesteia infundîndu-se oameni, ale căror legături de sînge ar fi fost de așteptat să-i îndemne către alt fel de relații. Matei Ventura și Gabriel Ventura — frați huni, se urăsc și se tem unul de celălalt. Resentimentul unuia este tot atît de vechi ca și teama nedeslușită și perpetuă a celuilalt, am-

bele avînd ca punct de plecare atitudinea greșită a mamei lor. Preferința, răsfațul față de cel mai imic, țiu iscat în fînța lui Matei, — nu cu mult mai vîrstnic, obligat la răspunderi pretimpurii — o acută revoltă, exteriorizată neputincios într-o ură nestinsă, diabolică.

Surorile Adina și Pia, partenerile celor doi, reflectă simetric aceleași relații și complexe de sentimente. În acest mediu tragic, supus egoismelor brutale, impulsurilor instinctuale, ura este unicul medium spiritual al acestor „bieți oameni”, în sensul dostoievskian, aspirină totuși către lumină, dornici să iubească și să fie iubiți. Dar tot ura fiind pivotul negru al lanțului de întâmplări tragice care se precipită apoi sub ochii lectorului.

Vrînd să fie cu orice preț fericită, Pia o otrăvește pe sora ei, lăsînd ca bănuiala să cadă asupra celor doi frați, ei inșiși bănuindu-se reciproc de crimă. Pia înnebunește, Gabriel, acuzat pe nedrept de crimă crede că justiția a dat o sentință dreaptă lui Matei, care ia asupra-și ispășirea unei crime al cărei făptaș îl cunoaște doar cititorul. Penitența morală a lui Matei este de fapt o atitudine defetistă față de mediul înconjurător ale cărui relații îi repugnă, devorate de minciună și ipocrizie.

Revolta lui Matei împotriva legilor burgheze e anarhică, neputincioasă, protestul său e pueril și anacronic. Odată ajuns în celulă, lui Matei i se revelă toate aceste adevăruri — aci începe partea eseistică a romanului. Ieșirea lui Matei la lumină, către limanul umanității adevărate, din marasmul moral al lumii burgheze se va produce în închisoare, după ce va întîlni pe comunistă Ioana. Rezolvare, trebuie să remarcăm cu regret, pripită și neconcludentă, la care autoarea a apelat.

Cu toate acestea „Fratele meu omul” este o carte interesantă, captivantă, a cărei problematică morală devine pregnantă prin personajele memorabile, ca și ritmul ei sacadat, pasionat. Cel mai

izbutit personaj este fără îndoială Pia, acest Iago feminin, care minte cu seninătate, cu convingere aproape, ucide cu sine rece, sacrifică pe alții, în speranța că va fi totuși fericită. Reîn-toarsă de la spitalul de boli nervoase în casa Ventura, scăpată de prezența Adinei, care o pune mereu în umbră, Pia se iluzionează încă despre o eventuală fericire casnică alături de Gabriel, căruia nu-i inspiră însă decît repulsie. iPrinsă în plasa propriilor complexe, Pia, candidată la nebunie, va persista în drumul ei greșit, în încăpăținarea de a-și afla, cu orice preț, fericirea. Demonică și erotomană, amintind cumva de silueta Mikăi-Le, o eroină din i cărțile Hortensiei Papadat Bengescu, Pia nu ezită să-l omoare chiar pe Gabriel, năzuind ca măcar prin moarte să-l aibe alături. Iluminarea subită a pasivului Gabriel Ventura, care se hotărăște să dea Piei o satisfacție ultimă dar să-și și salveze fratele, cit mai ales străfulgerarea de umanitate a Piei, care își declară fapta față de martori înainte de a muri, par cam precipitate. Oricum, meritul romanului este în primul rind acela de a sugera atmosfera încărcată de ură și bîntuită de egoismul demonic a unei societăți imunde. Eroii se zbat într-o totală, paralizantă confuzie morală, prinși în păienjenişul coincidențelor și faptelor neprevăzute. Intriga se desfășoară în jurul unei crime, care ne-ar duce cu gîndul la un roman polițist, dacă acțiunea febrilă a cărții n-ar fi traversată de profunde son-daje în psihologia personajelor. Apăsînd asupra atmosferei sumbre, turburi, în care se zbat Matei sau Gabriel, ori Pia, mai ales Pia, personajele înoată cu greu în apele urii și ale egoismului, pentru a ajunge după lungi dezbateri interioare la limanul adevărului uman. Mesajul generos al cărții se desprinde limpede, „Fratele meu, omul”, oferind totodată o lectură antrenantă pînă la ultima filă.

E. T.

HORIA STANCU : „Asklepios” *)

Cunoscut ca dramaturg și critic literar (monografia Cezar Petrescu 1957), Horia Stancu se prezintă ca prozator cu un major debut editorial. Romanul Asklepios impune un scriitor stăpîn pe mijloacele specifice muncii literare a prozatorului, cu o bogată fan-tezie și cu o voluptoasă informație documentară. Dar ceea ce constituie farmecul acestui ciudat roman e puterea de evocare pe calea narațiunii a unei vieți plină de contraste și probleme, situată într-o epocă îndepărtată, în care ficțiunea se poate plimba în voie dar în același timp poate să compromită intențiunea epică a autorului.

Roman de aventură ? O ficțiune epică cu rosturi vag instructive ? O biografie — odă a profesiunii de medic ? O carte modernă cu subtilități istorice ostentative ? Maniera nu e unică. Într-un fel, Joyce și Thomas Mann au povestit mituri antice, transferate în timpurile moderne și au creat dintr-o veche legendă o istorie simbolică, poetizată. Mai recent tînărul scriitor american John Updike (născut în 1932) în romanul său Centaurul (1963) povestește mitul lui Chiron, cel mai inocent și cel mai învățat dintre centauri, cum îl caracterizează Pierre Brodin în ultima sa lucrare (Ecrivains américains d'aujourd'hui, Paris, Les Nouvelles Editions Debresse, 1964), preceptorul fiilor de zei (Hercule, Achille, Jason etc.). Updike crează un paralelism, o simetrie perfectă între antici și moderni în romanul său, Zeus este modernul Zimmerman, omniscientul și libidinosul personaj din Olinger, un mic oraș în Pennsylvania, Chiron este George Caldwell, un profesor de științe din același oraș, Ceres e Cassia, soția sa, Prometeu, fiul său Peter, un copil de 15 ani, bolnav de eczemă, Venus — Vera Humei profesioară de gimnastică, Vulcan — bărbatul său Hummel.

*) E.P.L., 1965.

Updike amestecă voit mitul antic cu narațiunea modernă ajungând la o simbolistică modernă: focul nu este altceva decât „talentul artistic”. Centaurul antic este recompus de omul modern: partea de sus e aspirația spre frumos și bine, cea inferioară reprezintă pasiunea, voluptatea terestră.

Fără nici un proces de intenție ara punctat acțiunea cărții lui Updike spre a scoate în relief meritele cărții lui Horia Stancu.

Romancierul nostru ne transportă cu multă naturalețe și într-o expunere patinată de cea mai autentică savoare verbală ce creează un context istoric adecvat, într-o epocă în care rămîne, fără a se mai întoarce spre lumea noastră. Și Horia Stancu prezintă într-un capitol mitul lui Chiron din Ahaia dar nu-l modernizează. Ceea ce modernizează Horia Stancu este maniera de a povesti mituri. Personajele mitului, ca de exemplu viteazul Herakles, devin autentice personaje de roman. Ai impresia certă că definiția pe care Gilbert Chesterton o dădea romanului, comparîndu-l cu basmul, găsește în cartea lui Horia Stancu o exemplificare convingătoare: basmul este o creație a unui autor comun cu personaje extraordinare, pe cînd romanul este creația unui autor extraordinar cu personaje comune. Fără să-l etichetăm altcumva decât un autor de roman, Horia Stancu transformă eroii ex-traordinari ai miturilor în personaje comune, rămînînd cu ele mai departe în antichitate. Operația de restaurare a mitologiei antice, readucînd miturile la esența lor istorică și înlănțuînd pitoresc acțiunile, prin contraste ce țin deopotrivă de atmosfera tragediei lui Sofocle dar și de rîsul sănătos al lui Aristofan, este în realitate o viziune asupra lumii antice expusă prin imagini în loc de idei și date ca la istoricii de tipul lui Fustei de Coulanges, de exemplu. Mimarea cu grație și pricepere a poeziei în metru antic, descrierea cu lux de amănunte a costumelor, a caselor, a armelor, a

corăbiilor, o orașelor, misterul ce plutește, uneori căutat și ostentativ, peste unele practici ale vremii, fac lectura antrenantă și, fără nici o intenție pedagogizantă, instructivă.

Asklepios e povestitorul. Fiu al zeului Apollo cu Ixiona, a doua nevastă a craiului Eumeniches, crește de mic oropsit și urît de tatăl său vitreg. Este iubit însă de roabele curții. Furînd un ulcior cu lapte pentru sclava Eudaimona. bolnavă grav, este salvat din gura dulăilor de călărețul Chiron, care coborîse din mit și devenise din centaur om. Chiron o iubise pe Eudaimona. Ca s-o vadă înainte de moarte pe bolnavă, Chiron înfruntă totul și pătrunde în palatul Craiului. Eumeniches îl dușmănea. Trădat de o sclavă, Chiron este înconjurat de oamenii lui Eumeniches și omorît de săgeata lui Herakles, oaspe la banchetul craiului. în zadar Asklepios, tînărul ucenic al lui Chiron, caută să oprească ceata ce-l gonea, nimeni nu crede că are în față un simplu călăreț terestru, toți îl cred centaur.

Trimis de Eumeniches să lupte în armata lui Agamemnon la Troia, Asklepios, din cauza unui naufragiu ajunge în Egipt și de aici prin peripeții diverse în Nubia, Saaba, Summeria, Assuria, Troia și Kos.

Acest Asklepios e numai un mijloc prin care autorul străbate întreaga geografie, istorie și filozofie a antichității. Asklepios e un Faust antic care descoperă treptele perfecțiunii: știința, dragostea, durerea. Ca și Faust, Asklepios lucrează pentru umanitate; fiu de zeu se convinge că va ajunge zeu numai făcînd bine omenirii.

Plină de poezie dar și realistă frescă a moravurilor antice, cartea lui Horia Stancu oferă o lectură pasionantă. Deși o carte ciudată, originală și aparent străină de tematica romanului modern, fără să fie o căutare exotică (pe coordonata timp) Asklepios e mai modernă, prin realismul ei, decât unele cronici neconcludente ale actualității imediate.

Romanul e plin de portrete specifice, bine încheiate și reprezentative pentru popoarele pe care le-a cunoscut fictivul erou. Am putea spune că întreaga carte e o comedie de moravuri, plasată în decoruri cu case grecești, piramide, colibe nubiene, ruinele fantastice ale Saabei, miturile assure, etc. Dar cîtă poezie nu cuprinde cîntecul negresei Ma'douia: „La pîriu a venit să bea apă j un pui de gazelă din pustiul M'ba. J La pîriu a venit să bea apă / leul cel tînăr. / Leul i-a spus : Vîno cu mine, pui de gazelă, / lasă pustiul M'ba și vîno cu mine / „Vîno i-a răspuns gazeta cea sveltă, j vîno chiar dacă vrei să mă sfișii...” E poate traducerea unui cîntec popular nubian, dar e frumos și organic plasat în contextul epic.

Cine nu recunoaște în aedul prăfuit.

cu traista goală de la ospețele crailor pe strămoșul lui Omer, coborît din solemnitatea statuilor lui Praxitele și devenit un trubadur terestru. Peste tot zeii, eroii și regii au decăzut, cum s-or exprima Tudor Arghezi „din funcția divină”.

Dar cartea are și unele articulații naive, rezolvări epice de tipul deus ex machina, specifice narațiunii de tip antic dar nerecomandabile romanului modern. Și totuși, peste aceste carențe de ordin metodologic narațiunea lui Horia Stancu oferă splendoarea unei epopei dar și paradoxul omului modern care-și caută încă echilibrul spiritual în mituri antice.

EMIL MĂNU

Poezie și transfigurare” se intitulează judiciosul articol semnat de George Munteanu și publicat în numărul 1010 al „Contemporanului”. Teza pe care o expune și o demonstrează cu argumente și exemple autorul articolului, este poezia ca mod specific de cunoaștere. George Munteanu atacă, de la început, fără introduceri și preambururi, cu o întrebare centrală: „presupune (principiul transfigurării lirice) cumva o rarefiere a substanței lirice, contemplarea realității din unghiuri deformante, filtrarea ei pînă la a o face de nerecunoscut?” Și răspunsul îi urmează imediat și categoric :

transfigurarea poetică nu e o licență lirică a poetului, ci un drept inalienabil, e un mod de existență a poeziei. Citez: „nimic din toate acestea, ci numai restabilirea în toate drepturile a dificilului adevăr că poetul, întrucît e poet, nu are a se pronunța asupra acelor laturi, aspecte, raporturi existențiale pentru care sînt de ajuns experiența și simțul comun, sau experiența convertită în abstracțiuni a științelor și filozofiei. A transfigura, va să zică tocmai a trece dincolo de reprezentările rezultate din aceste două moduri ale experienței umane”. Și în continuare, autorul articolului se referă, exemplificînd, la un text acut semnificativ, de aceea citez cu plăcere : „Nici pentru simțul comun, nici pentru cunoașterea științifică, norul nu poate fi în același timp nor, dar și cămilă, nevăstuică sau balenă; însă pentru prințul simbolic al poezilor, Hamlet, ca și pentru poezii înșiși — da”.

„...făuritorul de opere artistice” — scrie mai departe George Munteanu „reprezintă cel de al treilea tip uman

distinct, în raport cu tipul homo faber și homo sapiens. însușirilor precumpnitoare ale acestora: fapta civilizatoare și reflecția, artistul le adaugă o nouă virtute fundamentală: puterea de a întregi cu închipuirea ceea ce practica și cunoașterea teoretică nu-i pot da omului prin demersurile lor. Dar aceasta și e, de fapt, în forma lui cea mai pură, specificul cunoașterii lirice a lumii: de a fi cunoaștere imaginativ sintetică”. Apoi criticul vorbește despre funcția *integratoare* și *dinamizatoare* a imaginației ca și de nelimitata ei capacitate de a valorifica valențele secrete ale obiectelor și fenomenelor.

„Cunoaștere imaginativ-sintetică fiind, lirica are capacitatea de a surprinde, ca să zic așa, valențele proceselor și ale fenomenelor rămase neatins după trecerea acestora prin conoasorul practicii și al cunoașterii teoretice; obiectul ei îl constituie virtualitățile inepuizabile ale universalei structuri dialectice a lumii, tărîmul fără hotare al analogiilor, imposibil de surprins cu antenele cunoașterii teoretice și ale practicii sau — chiar dacă accesibile — nefolositoare acestora, lipsite de semnificație în ordinea lor de preocupări.”

Transfigurarea lirică evidențiază și multiplică bogăția lumii „...puterea și libertatea imaginativă îl împing pe adevăratul poet să considere mereu și altfel — deși mereu în prelungirea însușirilor de esență — procesele și fenomenele existenței, cîștigîndu-vși pe acest tărîm o poziție a sa în raport cu celelalte forme ale artei precum și cu cunoașterea teoretică ori cu practica. Urmărind însă virtualitățile analogice pînă în zone și direcții unde nici o artă nu ajunge, considerând lucrurile din unghiuri mereu inedite, insolite

chiar (însă plauzibile, în acord intim cu datele verificate ale cunoașterii generale) poetul autentic dobândește posibilitatea de a stabili tot alte raporturi între fenomene, de a le smulge tot alte înțelesuri, într-o constelație de tatonări practic infinite. E, acesta, privilegiul, lui de a scruta lumea în modul cel mai puțin univoc, mai nefragmentar, mai neînstrăinat de esența obiectului și de propria-i esență umană, comparativ cu celelalte modalități, zone, tehnici ale cunoașterii. În felul acesta gândirea poetică își umanizează obiectul mai mult decât oricare alta și își dă în chip corespunzător măsura umanității sale. În acest fel — adică însumând în suprema sinteză a cunoașterii imaginative virtuțile tuturor celorlalte moduri de cunoaștere, nu punându-le între paranteze; căci cunoașterea imaginativ-sintetică a poetului nu are menirea de a lua realul în răspăr ci de a-i desfășura fețele și virtualitățile începând din punctul în care celelalte moduri de cunoaștere au început să facă."

Și George Munteanu întărește în continuare, adevărurile binevenitului său articol, analizând câteva exemple din poezia lui Marin Sorescu. Ion Alexandru și Adrian Păunescu.

G. P.

**„GAZETA LITERARĂ”,
nr. 694/1966**

Mi s-ar fi părut neverosimil ca inefabilul să fie legat de ideea de solemnitate, de majestuos, — un simplu, strident paradox verbal, nereal. Totuși solemnitatea inefabilă există, adevărată, evidentă: o dovedesc scrisorile esențiale ale lui Ion Gheorghe, dintre care a 24-a, a 27-a și a 28-a au apărut în Gazeta Literară nr. 694. Totul, de la gravul, largul și aproape fără cusurul ritm al versului, ritm excepțional, a cărui artă e resimțită ca spontană, organică așa spune, oa respirația, pînă la viziunea amplificatoare oare magnifică realul, chiar și inegalitățile lor, secundare, totul afirmă că aceste scrisori sînt cânturi de epopee.

Expresia epopeică este la Ion Gheorghe de o autenticitate desăvârșită, de aceea total convingătoare, intim lirism de epos, majestuos, obiectiv și hiperbolic, restructurare glorioasă a realului după formula unui eu frenetic și solemn. Spontan, organic, necesar, și accentuez asupra autenticității căci,

parafrazând „epopei în vremea noastră nu credem a se mai face”, mărturia poetului găsește cadența, tonul și coordonatele lirismului epic, de o solemnitate inefabilă.

„Se-ntunecă de septembrie luciul curenților pe Atlantic, / s-au rărit pășările vaporului ca frunza și iarba / ori s-au săturat de carnea de pește aruncată pe jgheaburi / ori s-au îmbolnăvit și ele de somnul și leagănul morților.”

Scrisorile, odiseice, au fost numite „esențiale” pentru că în ele se „cîntă” lumea văzută simplu și amplu cu elementele ei (apa, cerul, viețuitoarele), actele fundamentale și reacțiile interioare de bază ale omului. În poezia lui Ion Gheorghe totul apare simplu, mare, mult, intens cu violență și solemn, căci totul e văzut și înfățișat ca element direct constitutiv al lumii, materia și actele sînt privite global, angrenate în mecanica universală.

Faptul anodin, subsumat instantaneu unei mart legi naturale, se amplifică, încercîndu-se de semnificații oare-l transcend :

„Arbori imaginari se-aud scuturîndu-și
sămînța de toamnă ;
Au început marile semănători de la
sine-ale peștilor ;
în fuga de prăsilă și de prelungire a
vieții
cad în toate uneltele omului ce le
știe soroacele ;
de fiecare dată comandantul ia câte-o
femeie de hering,
ii pipăie temător sacul pântecului plin
de sămînță
i-au mai rămas Oceanului Atlantic
zece rotiri pe după soare
zece zile mai au semînția hering de
umblat prin pustiu”.

Climatul intern al poetului este frenezia, — în ambele direcții, apolinică și dionisiacă, — care ordonată, trece cu generoase cadențe în succesive imagini de bronz, dar care, desfrînată, acumulează viziuni baroce :

„te-am iubit ca un lup întru adăugare
scuturînd cu urletele noastre frunzele
zele din arbori”.

Hiperbolicul este dimensiunea normală în poezia lui Ion Gheorghe :

„Cînd am trăit eu pe vaporul de pescuit,
Am văzut solzii luminoși ai peștelui
hering,
ii lepădau muncitorii cu apă de pe
piele și haine

Vântul îi strîngea pe lingă catarge
și lucruri
Cum se-adună vara, troenită, sămânța
de ulm".

sau:

„Rând pe rând mă supun tuturor mun-
cilor vaporului
peștele trece prin cuțite și se scutură
de oase
numai fructul de carne rămîne și se
orânduiește,
mă scufund pîn-la subsuori și culeg
și aleg
sămânța de pește-ncolțită în sîngele
mineral".

Proiectat pe dimensiunile infinite ale
elementelor, înconjurat de obiecte și
viețuitoare umile și sacre, căci toate
sînt alcătuite din aceeași unică sub-
stanță a lumii, participînd și consti-
tuind universul, actul fundamental ome-
nesc, al muncii, apare nu numai ilus-
tru, ci mai mult, sacerdotal, oficiază.

P. G.

„RAMURI", nr. 19/1966

Lui George Călinescu îi sînt con-
sacrate în numărul nousprezece, două
articole.

Primul, semnat de C. Stănescu pre-
zintă o nouă imagine exegetică a Cărții
Nunții, cel de al doilea, sub semnă-
tura lui Vartan Araohelian comentează
poeziile apărute în Opere vol. II.

C. Stănescu pune în lumină, cu exactă
finețe, aspectul contemplator al Cărții
Nunții, romancierul este prezentat ca
un spectator al teatrului vieții.

„Natura geniului călinescian e con-
templația comunicată în uimitoare vi-
ziuni plastice. Ca atinse de o baghetă
magică, priveliști, obiecte, oameni, în-
căperi intră într-un mare spectacol des-
fășurat în detalii, sfîrsind prin a da
strania senzație a unei rotiri perma-
nente. Nu sfîrșește cartea, în ordine
biologică printr-o nouă „facere a
lumii"* între cele două intervale e
un imens spectacol al vieții portretizate
în imagini succesive, măști al aceluiași
carusel existențial. Posibilitățile ofe-
rite de privirea existenței „ca la tea-
tru" sînt imense, scriitorul fructificînd
estetic o veche idee a lumii ca spec-
tacol."

Mi se pare binevenită evidențierea
acestei componente, de bază, a poliva-
lentului spirit călinescian.

Dintre observațiile făcute de Vartan
Araohelian în legătură cu poezia lui
George Călinescu mi se pare demnă
de a fi relevată aceea a complicității
livrești dintre autor și cititor, legate
de viziunea poeziei călinesciene ca
„mică înscenare": poezia lui Călinescu
este spectacol, mică înscenare — de-
clamație în fața unui auditoriu inițiat
și care, neapărat la Călinescu, acceptă
convenția: condiția primară a artei
— jocul. Căci în poezie Călinescu își
„joacă" temele pe care le preferă, are
gesturi lirice fundamentale pe care le-a
verificat și astfel ne oferă un carna-
val în care poetul-actor trece în tra-
vesti de la o mască la alta cu mobili-
tatea pe care i-o dă cunoașterea per-
fectă.

Receptivitatea mi se pare a fi nu
numai o condiție sine qua non a cri-
ticii, dar, într-un sens, mai mult decît
atît, un har, căci receptivitatea criti-
cului este o adecvare inspirată. Recep-
tivitatea nu înseamnă atitudine eclec-
tică ci polivalență critică, este capaci-
tatea de a reacționa exact în fața fru-
mosului multiplu, detectîndu-i și sem-
nalizîndu-i existența, care uneori, în
forme noi, e criptică, și desfășurîndu-i
cu inteligență și precizie vibrație sin-
cronă, salarul spectru. Receptivitatea
presupune suplețe intelectuală, dispo-
nibilitate a inteligenței, voluptate este-
tică și este antagonică peiorantei fri-
gidity zoilice.

Mihai Ungheanu discută receptiv vo-
lumul de „Aspecte literare" al lui Ma-
tei Călinescu abordîndu-l și valorificîndu-
l cu inteligență simpatetică, demon-
strînd frumusețea intelectuală a cărții
și valabilitatea, adică eficiența formu-
lei ei critice. Această formulă este des-
cifrată repede și sigur, urmată strin-
gent în consecințele ei și, ou acuitate,
în sugestii și implicații.

„Refuzul spectaculosului, adeziunea
la o critică științifică, predilecția pen-
tru idei și confesiunea intelectuală",
„aceasta este — scrie Mihai Unghea-
nu — maniera și mentalitatea critică
ale lui Matei Călinescu". Și mai de-
parte: „Volumul său de critică e un
volum de confesiuni deghețate, căci
prin aproape fiecare autor abordat, cri-
ticul își exprimă o preferință, își re-
vendică o stare de spirit..."

Cronicarul argumentează bogat va-
loarea cărții, considerînd-o „un punct
de referință al exegezei literaturii ro-
mâne".

E-P-G